

**ДОБРИЙ ПАСТИР: НАУКОВИЙ ВІСНИК
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО
Богослов'я. Філософія. Історія
Випуск 17/2022**

ISSN 2522-1558

«Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія» заснований 21 березня 2007 р. Івано-Франківською Теологічною Академією як періодичне наукове видання, що рецензується – збірник наукових праць, реорганізований 16 листопада 2018 р. у науковий журнал.

Журнал 22 серпня 2017 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж).

Видається з 2007 року.

Зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: [Серія КВ № 24850-14790 ПР від 18.03.2021 р.](#)

Адреса редакції: 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Софрона Мудрого 22, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого УГКЦ,
e-mail: dp@ifaz.edu.ua
web-сайт: <http://journal.ifaz.edu.ua>

Журнал зареєстрований, реферується та індексується: [ISSN International Centre, м. Париж](#); [Google Scholar](#); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; «Україніка наукова».

Редакція наукового вісника може публікувати статті й матеріали, не поділяючи позиції їх авторів.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори публікацій.

Подані рукописи рецензуються і не повертаються.

Редакція залишає за собою право виправляти мову і редагувати матеріали.

Редакція не вступає у листування з авторами.

При передруку посилання на «Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія» обов'язкове.

Усі права застережені ©

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17>

Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія / Гол. ред. Р. А. Горбань. Випуск 17. Івано-Франківськ : ІФА, 2022. 258 с.

Good Parson: scientific bulletin of Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom. Theology. Philosophy. History / Editor-in-Chief R. A. Gorban. Issue 17. Ivano-Frankivsk : IFA, 2022. 258 p.

У журналі вміщені наукові статті з богослов'я, релігієзнавства, філософії та історії Церкви в Україні. Для фахівців з соціально-гуманітарних та богословських наук, докторантів, аспірантів і здобувачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться богослов'ям, релігієзнавством, філософією та історією.

Редакційна рада:

Голова редакційної колегії: Митрополит Володимир Війтишин, кандидат наук з богослов'я, доцент;

Головний редактор: прот. Річард Горбань, доктор філософських наук, професор;

Заступник головного редактора: митр. прот. Олександр Левицький, доктор наук з богослов'я, професор;

Відповідальний секретар: Ольга (с. Андрея) Маслій, кандидат історичних наук, доцент.

Редколегія:

*** з богослов'я:**

митр. прот. Олег Каськів, доктор наук з богослов'я, професор (Україна);

прот. Василь Гоголь, кандидат наук з богослов'я, доцент (Україна);

прот. Віталій Козінчук, кандидат наук з богослов'я, доцент (Україна);

прот. Андрій Чорненко, кандидат наук з богослов'я, доцент (Україна);

прот. Святослав Кияк, доктор філософських наук, доктор богослов'я, професор (Україна);

д-н Роман Завійський, доктор наук з богослов'я, доцент (Україна);

Володимир Шеремета, доктор богослов'я, доцент (Україна);

Дмитро Степовик, доктор богослов'я, професор (Україна);

прот. Ярослав Москалик, габілітований доктор богословських наук, професор (Польща);

кс. Кжиштоф Гуздзь, габілітований доктор богословських наук, професор (Польща);

кс. Кжиштоф Гузовскі, габілітований доктор богословських наук, професор (Польща);

кс. Мірослав Ковальчик, габілітований доктор богословських наук, професор (Польща);

Кароль Клявза, габілітований доктор богословських наук, професор (Польща);

кс. Лешек Адамовіч, габілітований доктор канонічного права, професор (Польща);

*** з філософії:**

Анатолій Колодний, доктор філософських наук, професор (Україна);

Людмила Филипович, доктор філософських наук, професор (Україна);

Петро Яроцький, доктор філософських наук, професор (Україна);

Вікторія Ларіонова, доктор філософських наук, професор (Україна);

Володимир Возняк, доктор філософських наук, професор (Україна);

Іван Климишин, доктор фізико-математичних наук, професор, академік (Україна);

Ольга Климишин, доктор психологічних наук, професор (Україна);

Василь Костицький, доктор юридичних наук, професор (Україна);

Михайло Марчук, доктор філософських наук, професор (Україна);

Віктор Москалець, доктор психологічних наук, професор (Україна);

Микола Сидоренко, доктор філософських наук, професор (Україна);
Ірина Богачевська, доктор філософських наук, професор (Україна);
Іван Остащук, доктор філософських наук, професор (Україна);
Павло Павленко, доктор філософських наук (Україна);
Олег Савчук, кандидат філософських наук (Україна);

** з історії:*

Василь Балух, доктор історичних наук, професор (Україна);
Олег Білоус, кандидат політичних наук, доцент (Україна);
Руслан Делятинський, кандидат історичних наук, доцент (Україна);
Олег Єгрешій, кандидат історичних наук, доцент (Україна);
Степан Качараба, доктор історичних наук, професор (Україна);
Олександр Лисенко, доктор історичних наук, професор (Україна);
Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор (Україна);
Василь Марчук, доктор історичних наук, професор (Україна);
Ігор Пилипів, доктор історичних наук, професор (Україна);
Ігор Райківський, доктор історичних наук, професор (Україна);
Олексій Сухий, доктор історичних наук, професор (Україна);
Петро Шкраб'юк, доктор історичних наук, професор (Україна).

Затверджено до друку Вченою радою Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ (протокол № 5 від 26 травня 2022 р.)

© Івано-Франківська академія Івана Золотоустого УГКЦ, 2022
© Р. А. Горбань, 2022
© Автори статей, 2022

Науковий журнал
«Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана
Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія» (випуск 17)
видано за сприяння Івано-Франківського Архиепархіального Управління
Української Греко-Католицької Церкви
та Фонду імені Блаженного мученика Симеона Лукача

ЗМІСТ

Річард Горбань

Слово редактора.....7

Богослов'я

Oleg Kaskiv

Liturgical books of the kyivan church - source of particular law.....18

Василь Гоголь, Андрій Жук

Дефінітивне, етимологічне та семантичне окреслення термінів
«типікон» та «устав».....27

Руслан П'яста, Володимир Лукашевський

Захист Батьківщини у вченні Католицької Церкви.....38

Андрій Чорненко, Нестор Нагорняк

П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава Шевчука та їх
науковий аспект.....53

Ірина Ярошенко

Мистецька хорова освіта на Буковині у ХІХ столітті.....62

Руслан П'яста

Проблематика самогубства у вченні Католицької Церкви.....70

Ігор Васишин

Про стихиру «Ми виділи світло істинне»: рефлексії над статтею
Олексія Дмитрієвського.....87

Юрій Максим'юк

«Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона:
історіософський аналіз.....95

Марія (с. Християна) Голомідова

Методика організації та проведення свята урочистого вшанування
Святого Письма у Церкві.....104

Філософія

Релігієзнавство

Петро Яроцький

Релігійність населення і суспільства, сприйняття ідеологеми «русский мир»
в країнах з більшістю православних в Східній і Центральній Європі107

Володимир Сабадуха

Філософський і релігійний персоналізм на шляху до співпраці
(роздуми до дискурсу з Річардом Горбанем).....120

Богдан Рохман, Олег Савчук

Феномен свободи людини при здійсненні особистого вибору.....141

Історія
Історія Церкви в Україні

Руслан Делятинський

Основні тенденції становлення та розвитку богословської освіти в незалежній Україні (на прикладі закладів богословської освіти Української Греко-Католицької Церкви у 1991–2010 рр.).....149

Ольга (с. Андрея) Маслій, Ростислав Мужик

Постать Мелетія Смотрицького в контексті Берестейського порозуміння.....199

Руслан Делятинський, Олег Єгрешій, Ольга (с. Андрея) Маслій, Тарас Галян

Біографічний словник духовенства Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії Української Греко-Католицької Церкви (1885–2020): обґрунтування наукового проекту та перші біограми на літеру «а», частина 1: Абрисовський Йосиф (1835–1916), Абрисовський Омелян (1864–1928), Авдикович Теодозій (1854–1887), Авдиківський (Авдикович) Аполлоній (1815–1889).....209

Хроніка наукового життя

Олег Білоус

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого – співорганізатор наукового семінару «Війна і мир: уроки Андрея Шептицького для сьогоднішніх миротворців».....247

Іванна Стрихар

До 10-річчя Івано-Франківської митрополії УГКЦ вийшла друком книга «Станіславівські та Івано-Франківські архієреї Української Греко-Католицької Церкви: духовні провідники Прикарпаття (1885-2021)».....248

Василь Тучапець

Участь Івано-Франківської академії Івана Золотоустого в роботі журі Малої академії наук України.....249

Андрій Жук

Участь Івано-Франківської академії Івана Золотоустого в Регіональній зустрічі Рад молодих вчених Івано-Франківської області.....250

Автори журналу.....251

До відома авторів.....253

СЛОВО РЕДАКТОРА

Річард ГОРБАНЬ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: graukr@gmail.com
ORCID ID [0000-0001-7112-9723](https://orcid.org/0000-0001-7112-9723)*

2022 рік став трагічним для України і всього світу. Проте у нас дійсно, як стверджує Шевченко, «своя доля і свій шлях широкий». Від початку 2022 року українська нація доводить це всьому світу, силою духу боронячи гідність і свободу людської особи. Тому цей рік є для нас не лише частиною нашої трагічної історії, а й роком ювілеїв (малих і великих) – осяяних світлом добра, істини і краси моментів і періодів історії української нації, з яких і постала наша толока, скерована народним духом на перемогу.

Третього грудня 2022 року виповнюється 300 років від дня народження Григорія Сковороди – українського мислителя, який свою персоналістичну думку черпав зі Святого Писання, навчаючи «богослов'я серця» і «філософії свободи», які він створив і реалізував, втіливши у власному житті християнську ідею гідності й свободи людської особи.

17 лютого виповнилося 130 років від дня народження греко-католицького Патріарха Йосифа Сліпого – одного з кращих синів Церкви й української нації, який у своїх проповідях невтомно закликав українців до збереження культурно-релігійної ідентичності, національної єдності й порозуміння:

Народе мій, стань уже раз собою! Позбудься своєї вікової недуги сварів і чварів, вислугування чужим... Отрясися од своїх вікових недочетів, стань на свої ноги в Україні і на поселеннях, піднеси свою голову, випростуй свої рамена... Покажи свою силу і вдячність, бо, шануючи своє минуле, ти ростеш у своїй могутності і славі¹!

Як зазначив Блаженніший Любомир у Зверненні Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних (12 липня 2002), Патріарх Йосиф двома словами «будьте собою!» передав головну мету нашого існування: «Адже бути собою – означає глибоко усвідомлювати всі Божі дари, які породжують наше покликання, і ті обов'язки, зокрема щодо наших ближніх, які з нього випливають»².

© Річард Горбань, 2022

¹ Колодій Я. Слухаймо його (До 110-річчя від народження Патріарха Йосифа). *Альманах Українського Народного Союзу*. Parsippany – New York: Svoboda Press, 2002. С. 150.

² Любомир. Звернення Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних. *Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви*. 12 липня 2002. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-virnyh-2002-roku-257/>.

19 червня відзначаємо 90-річний ювілей члена редколегії нашого часопису, дослідника католицизму, активно працюючого в реалізації наукового проєкту «Україна–Ватикан» як автор і редактор, доктора філософських наук, професора Петра Лаврентійовича Яроцького – одного із трьох фундаторів академічного релігієзнавства в Україні, який разом із соратниками Анатолієм Миколайовичем Колодним і Людмилою Олександрівною Филипович понад тридцять років розбудовує релігієзнавчу науку. У свої 90 ювіляр зберігає ясність розуму й високу працездатність. У свій великий ювілей професор подарував до нашого маленького ювілею – 15-ліття відродження «Доброго Пастиря» – одну із нещодавно написаних ним статей – «Релігійність населення і суспільства, сприйняття ідеологеми “русский мир” в країнах з більшістю православних в Східній і Центральній Європі». Петро Лаврентійович є моїм учителем, якому я зобов'язаний своїм становленням як учений. Професор був науковим консультантом моєї докторської дисертації, і від нього я отримав чимало безцінних порад, за що маю щиро подякувати й усім серцем побажати від себе і колег довгих літ плідної праці на науковій ниві й творчого натхнення, нових креативних думок, на які він завжди був багатий.

Щедрим на важливі події для Української Греко-Католицької Церкви став 2002-й. Усі вони засвідчили, за словами Блаженнішого Любомира, що «успішна розбудова нашої Церкви – це справа не тільки її проводу, а й відданої співпраці духовенства, монашества і мирян. Сила навіть найрозумніших рішень полягає в любові цілої спільноти в усіх її прошарках до своєї Церкви і свого народу»³.

Двадцять років тому, від 7 до 12 липня, вперше більш ніж за двохсотлітній період у столиці нашої держави Києві, колиці християнства на українських землях, відбувся Синод Єпископів УГКЦ, на якому єпископат ухвалив рішення у справі завершення патріаршого устрою нашої Церкви та передав його Святішому Отцеві.

Синоду передували: по-перше, Семінар Єпископів УГКЦ (26–29 червня), завдання якого полягало у висвітленні ідентичності нашої Церкви та з'ясуванні її покликання у ХХІ столітті. Це покликання, за словами Блаженнішого Любомира, – перебуваючи «на грані двох європейських культур візантійського і латинського походження»⁴, виступати посередником і закликати до об'єднання. Воно вимагає особливої відповідальності – зберігаючи свою культурну ідентичність, бути відкритими на скарби інших традицій, і потребує самоусвідомлення та готовності на жертву;

по-друге, Третя (заключна) сесія Патріаршого Собору УГКЦ (30 червня – 4 липня), присвячена соціальним проблемам українського суспільства, зокрема проблемам абортів, розлучень, корупції та алкоголізму. У прагненні бачити свою Церкву живучою, близькою до потреб людей делегати напрацювали практичні вказівки у документі «Суспільний дороговказ віруючого».

³ Любомир. Звернення Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних. *Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви*. 12 липня 2002. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-virnyh-2002-roku-257/>.

⁴ Там само.

29 червня відбулася ще одна подія, яку вітала вся Україна, адже збулася мрія наших батьків, дідів і прадідів – офіційно розпочав свою діяльність Український католицький університет.

27 жовтня 2002 року в Києві на вулиці Микільсько-Слобідській за участі Блаженнішого Любомира Гузара й єпископів УГКЦ відбулось освячення наріжного каменя майбутнього Патріаршого собору Воскресіння Христового – головного собору Української Греко-Католицької Церкви. Будівництво храмового комплексу розпочалося 9 вересня 2002 року.

Дещо раніше, 24 березня 2002 року, в катедральному Соборі Святого Воскресіння ГНІХ я прийняв з рук єпископа Івано-Франківської єпархії проф., д-ра Кир Софрона Мудрого таїнство священства й відтоді, освячений Божою ласкою, у чині священника здійснюю богослужіння, таїнства, проповідування й пастирвання. П'ять років потому, 21 березня 2007-го, єпископ Івано-Франківський, нині митрополит Владика Володимир Війтишин, благословив мене на велику справу: на мої плечі було покладено непросту, проте почесну місію – відродження тримісячника «Добрий Пастир», який професура духовних семінарій Станиславова і Перемишля видавала протягом 1931–1939 рр.

Засновником «Доброго Пастира» та його фактичним редактором перших повних сім років⁵ був доктор теології, доцент Львівського університету, ректор Львівської духовної семінарії, архімандрит Чину святого Василя Великого Теодосій Тит Галущинський. У 2022 році виповнюється 70-ті роковини відходу до вічності о. д-ра Теодосія, який, за словами о. д-ра Іринія Івана Назарка, «належав до найсвітліших постатей українського священства»⁶.

Це був учений великого масштабу, який мав ґрунтовну богословську освіту, здобуту в європейських університетах Львова, Відня, Фрібура, Інсбрука, Рима, та зробив величезний внесок у розвиток релігієзнавчих наук, не тільки залишивши чимало ґрунтовних праць з різних галузей (біблеїстика, біблійна екзегетика, біблійна археологія, гомілетика, моральне богослов'я, історія Церкви, ватиканознавство, еклезіологія, архівістика, канонічне право Східних Церков, церковне мистецтво, етнологія релігії, методологія релігієзнавчих наук) та релігійно-суспільної проблематики, а й займаючись організацією релігійної освіти й науки. Зокрема, заснував Богословське Наукове Товариство у Львові (1923) та у 1920-х рр. на прохання митрополита Андрея Шептицького підняв з руїн Львівську духовну семінарію, як її ректор дбаючи про відновлення приміщень, якісний добір професорсько-викладацького складу, високий рівень навчання та виховання семінаристів.

О. д-р Теодосій – організатор богословської та церковної періодики. Під його проводом⁷ видавали: у Львові кварталник «Богословія» – з 1923 року як орган Українського Богословського Наукового Товариства, газету «Нова зоря» – з 1926 року як орган Української Католицької Організації (виходила двічі на

⁵ Назарко І. О. д-р Теодосій Тит Галущинський Архимандрит Чина Св. Василя В. *Логос. Богословський кварталник*. Т. III. Кн. 3. 1952. С. 174.

⁶ Там само, с. 171.

⁷ Назарко І. О. д-р Теодосій Тит Галущинський Архимандрит Чина Св. Василя В. *Логос. Богословський кварталник*. Т. III. Кн. 3. 1952. С. 171, 172, 174.

тиждень), тижневу газету «Правда» – з 1927 року як орган Інституту Непорочного Зачаття П. Д.; у Перемишлі тижневу газету «Бескид» – з 1926 року («Український Бескид» – з 1934 року)⁸; тримісячник «Добрий Пастир» – з 1931 року. Усі ці видання дослідник історії української преси Аркадій Животко пов'язує з національно-клерикальними колами українського суспільства. Після Другої світової війни зусиллями Галущинського у Римі було відновлено видання «Записок ЧСВВ»⁹, які у 1924–1939 рр. виходили у Жовкві та містили цінні матеріали з історії Церкви, краєзнавства, архіво-музейництва¹⁰. Кожний із журналів, якими опікувався Галущинський, мав своє завдання та свою специфіку й був спрямований на розвиток української Церкви й українського суспільства. Животко включає названі видання до релігійно-наукової і релігійно-церковної періодики та підкреслює їх національно-українське й греко-католицьке спрямування. Дослідник вказує на те, що кварталник «Богословія» мав на меті піднести й зосередити богословську творчість, науково підтримати й виховати нові уніатські сили, а «Добрий Пастир» був присвячений церковним і богословським питанням, на його сторінках з'являлися праці з історії української Церкви та взагалі національно-українського життя¹¹.

О. д-р Теодосій мав великий педагогічний досвід і великий педагогічний хист, дбаючи як про високий рівень освіти молодих священників, так і про їхнє духовне виховання. Свою педагогічну діяльність він розпочав у стінах нашої Станиславівської духовної семінарії, у 1906–1908 рр. як професор екзегетики Старого Завіту та куратор із виховної роботи одного з курсів семінарії¹². Після новіціату ЧСВВ у Крехівському монастирі він у 1910–1912 рр. навчав василіанських клериків морального богослов'я та Святого Письма¹³. Отримавши благословення Папи Пія Х, о. д-р Теодосій у 1912–1915 рр. – духівник української Папської Колегії св. Йосафата у Римі¹⁴. Повернувшись в Україну, в 1915–1920 рр. він викладає богослов'я у Львівському університеті¹⁵. У важкі для Галичини 1920–1927 рр. працює на посаді ректора Львівської духовної семінарії. Будучи ігуменом монастиря святого Онуфрія у Львові, о. д-р Теодосій не полишає викладацької діяльності. У 1931–1949 рр. він знову духівник Папської Колегії св. Йосафата у Римі¹⁶. Протягом багатьох років своєї пастирсько-педагогічної діяльності Галущинський проводив одну з важливих форм духовного відновлення – реколекції, яким особливу увагу приділяв в останні роки життя. Досвід поєднання в одній особі наукової, організаторської, педагогічної й пастирської самовідданої праці сформував о. д-ра Теодосія як

⁸ Животко А. *Історія української преси*. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1989–1990. С. 244, 246.

⁹ Назарко І. О. д-р Теодосій Тит Галущинський Архимандрит Чина Св. Василя В. С. 174.

¹⁰ Животко А. П. *Історія української преси*. Київ: Наша культура і наука, 1999. С. 305.

¹¹ Там само.

¹² Там само, с. 169.

¹³ Там само, с. 170.

¹⁴ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1: А – Ж*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. С. 336.

¹⁵ Там само.

¹⁶ *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1: А – Ж*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. С. 336.

одного з «найкращих духівників в цілому Римі», яким його вважали найвищі церковні чини¹⁷.

Педагогічну методологію Теодосія Галущинського та її головну мету доволі виразно описує о. д-р Іриней Іван Назарко:

...у мурах Дух. Семінарії питомці заправлялися до сповнення великих завдань, що їх на кожного священика вкладає Церква й нарід. О. Ректор провадив кожного питомця індивідуально, щоби з його душі викресати якнайбільше ціннощів. Він знав кожного з них по імені, знав його поведіння, його дарування, добрі й лихі нахили та змагав до встановлення повного довір'я між собою і богословами. В короткому часі він здобув не тільки довір'я, але й справжню синівську любов, так, що питомці називали його «татунем»...¹⁸.

Такий персоналістичний підхід у справі освіти й виховання, втілений у педагогічній діяльності о. д-ра Теодосія, спрямований на відкриття та плідний розвиток ціннісно-якісного потенціалу людської особи, знайшов своє відтворення в концептуальних засадах журналу «Добрий Пастир» у вигляді думки про особисту відповідальність поводиря за свою паству.

Цей журнал з'явився і спромігся повноцінно працювати повних дев'ять років у страшні і, здавалося б, безнадійні для України часи. Теодосій Галущинський був одним із тих представників національної еліти, хто чинив антиукраїнським тенденціям активний духовно-інтелектуальний спротив, зокрема на шпальтах періодичних видань, якими він опікувався та був постійним дописувачем статей із науково-релігійної, релігійно-суспільної та популярно-релігійної тематики.

У статті від редакції, запропонованій у першому числі «Доброго Пастиря», пояснюється актуальність часопису та його завдання. Розуміючи вкрай важке становище (національно-релігійне, культурне, соціальне, політичне) галицького духовенства, творці часопису дбали про те, щоб не тільки підтримати професійний духовно-інтелектуальний рівень, передусім священиків, а й забезпечити його зростання у складних умовах світової війни та революції, відтак радикальної «зміни суспільних відносин, особливо на релігійному та етнічному полі»¹⁹. Редакція задекларувала практичне спрямування журналу на сучасні проблеми душпастирської діяльності, адже посилення кризового характеру суспільно-політичної ситуації, загострення національних справ, щоразу породжуючи нові завдання і нові обов'язки, вимагають від душпастиря чіткої орієнтації. Греко-католицький священик має добре орієнтуватися в морально-філософських питаннях, а не лише в питаннях богослов'я й апологетики, щоб довести істинність християнського вчення супроти щодалі більшого насування секуляризованого світогляду, озброєного суспільними теоріями, побудованими на матеріалістичних засадах. З одного боку, душпастирська діяльність у нових умовах вимагає знання «соціального питання»

¹⁷ Назарко І. О. д-р Теодосій Тит Галущинський Архимандрит Чина Св. Василія В. С. 170.

¹⁸ Там само, с. 171.

¹⁹ Від редакції. *Добрий Пастир*. 1931. № 1. С. 1.

та національних проблем. З другого – греко-католицький священник має бути поінформованим про сучасне життя Церкви, здобутки католицької науки, найновіші твори, концепції, ідеї, відчувати себе з Церквою, відчувати себе частиною Вселенської Католицької Церкви. Кризові часи вимагають від душпастиря бути науково компетентним у тій сфері, в якій «церковна влада поставила його до праці»²⁰. Тому, зважаючи на брак часу й скрутне матеріальне становище українського духовенства, журнал ставить за мету висвітлювати у відповідній науковій формі актуальні проблеми з погляду сучасної католицької науки. Отже, у світлі тотальності процесів дехристиянізації, дегуманізації, деперсоналізації, денационалізації редакторська група часопису, розуміючи, що Україна вступила в період страшних випробувань, створює «богословський практичний журнал» для пастирства, на плечі якого лягає велика відповідальність «улічити розбиту душу народу»²¹.

Редакторське слово завершує мотто – цитата з листа св. Василя Великого до його друга Амфілохія, написаного 374 року з приводу рукоположення Амфілохія на єпископа Пізидії (Мала Азія), яке кападокійський мислитель вважав даром для всієї Церкви²². Ці мудрі слова дружньої підтримки св. Василя Великого звучали напрочуд актуально і в часи їх проголошення, і в часи заснування часопису за рік до голодомору та за вісім років до початку Другої світової війни, звучать і в наш час страшних випробувань, нагадуючи про відповідальність особи душпастиря за своє покликання, а також гідність, мужність, терпіння й надію, з якими душпастир має прийняти та здійснювати цей Божий дар:

Благословений Бог, котрий у всяких часах покликуює тих, що Йому подобаються... Поступай мужно, кріпися і провадь нарид, котрий поручив твоїй десниці Всевишній. І як досвідний кермач, висший духом понад бурю, викликану вітрами ересей, хорони човен перед соленими й гіркими філями ложної науки. Поки настане тишина, котру дасть Господь, коли прийде слухний час, щоб заказати морю і бурі...²³.

Отже, за дороговказ авторам і читачам журналу виступає особа св. Василя Великого, який усі свої таланти, знання, сили покладав задля добра своєї пастви, як про це свідчить його близький друг кападокієць Григорій з Назіянза:

До одних загощує сам, до других когось посилає, інших знову кличе до себе, радить, напоминає, картає, грозить, докоряє, бере в оборону цілі народи, городи, поодиноких людей; продумує всякі можливі способи спасіння, звідусіль збирає ліки²⁴

²⁰ Там само, с. 2.

²¹ Там само, с. 1.

²² *Вибрані листи св. Василя Великого* / пер. з гр. о. С. Фединяка. Нью-Йорк: Видавництво ОО Василян. Українська Духовна Бібліотека, 1964. С. 148.

²³ Від редакції. С. 2.

²⁴ Григорій з Назіянзу. *Велич Святого Василя Великого: Похвальне слово в честь Василя Великого Архiepіскопа Кесарії Кападокійської та інші писання* / пер. з гр. о. С. Фединяка. Рим: Записки ЧСВВ, 1951. С. 52.

та називає свого духовного соратника кападокійського Отця св. Василя Великого «будівничим Божої скінії»²⁵.

Творцем концепції часопису «Добрий Пастир», зміст якої сконцентровано в його місткому найменуванні, виступив безпосередньо о. д-р Теодосій Тит Галущинський. Концептуальні засади були викладені ним у науковий спосіб у вигляді статті з відповідною назвою «Добрий Пастир», яка написана у формі герменевтичного дослідження біблійного образу Доброго Пастиря. Автор чітко вказує на те, що здійснена ним «екзегетично-аскетична розвідка» текстів Євангелій від святого Івана (Ів. 10:1–16), святого Матея (Мт. 18:12–14) та святого Луки (Лк. 15:3–8) є формою й способом розкриття «ідеальної мети» і напряду цього часопису²⁶.

У процесі тлумачення притчі про Доброго Пастиря о. д-р Теодосій у своїй статті подає розробку методології пастирської роботи, її визначальні методи та принципи, якими має керуватися священник у своїй професійній діяльності, щоб наслідувати Христа. У світлі герменевтичного аналізу, здійсненого професором Галущинським, добрий пастир, як символ безмежної любові Спасителя та його відкуплення людського роду, протиставлений лихим пастирям – пастирям-найманцям.

О. д-р Теодосій встановлює такі ознаки доброго пастиря: 1) «правдиве, надприродне покликання», без якого немає священства²⁷; 2) персоналістичне ставлення до пастви, бо кожне життя і кожне спасіння для пастиря цінне – «свої вівці він кличе по йменню» (Ів. 10:3), воно створює між душпастирем і вірянами зв'язок любові і взаємної пошани²⁸ та є активним знанням священником життя кожного вірянина й активною любов'ю до кожного, що спонукає не тільки нести вірянам пізнання науки Божої, а й самому пізнавати свою паству; 3) «щира, не лицемірна побожність, безінтересованість, лагідність, милосердя і передовсім повна посвяти любов»²⁹; 4) пастир має вчитися, пізнавати науку Христа, безнастанно засвоювати нові методи модерного душпастирства³⁰.

З герменевтичного аналізу, здійсненого професором Галущинським, постає думка, що добрий пастир має дбати про збереження релігійної та культурної ідентичності народу. О. д-р Теодосій звертається до Книги пророка Єзекиїла: «Блукає отара Моя по всіх горах та по всіх високих згір'ях, і по всій широкій землі розпорошена отара Моя, і немає нікого, хто турбувався б про них, і немає нікого, хто б їх шукав!» (Єз. 34:6), згадуючи українців-емігрантів з Америки, Канади, Бразилії, Аргентини, Франції, «котрі ніколи не знали рідної любові й теплого серця матері», «наші брати, сини тої самої батьківщини, котрі без власної вини блукають поза Христовим стадом»³¹. Йдеться про збирання греко-католицькою Церквою усіх занедбаних українців своєї отари – з різних

²⁵ Там само.

²⁶ Галущинський Т. «Добрий Пастир». *Добрий Пастир*. 1931. № 1. С. 3.

²⁷ Там само, с. 7.

²⁸ Там само.

²⁹ Галущинський Т. «Добрий Пастир». *Добрий Пастир*. 1931. № 1. С. 8.

³⁰ Там само.

³¹ Галущинський Т. «Добрий Пастир». *Добрий Пастир*. 1931. № 2. С. 87.

верств, з дочірніх Церков, з усіх кутків нашої землі й закордону й усіх вікових категорій. Апеляція вченого до Книги пророка Єзекиїла – третього великого пророка Юдеї – не є випадковою. Перебуваючи у вавилонському полоні, молодий душпастир Єзекиїл намагається зберегти юдейську громаду, згуртувати, утримати від вродання й асиміляції чужою культурою, надихаючи думкою про майбутнє відродження народу, акцентує на особистій відповідальності кожного перед Богом, адже від зусиль кожної людської особи залежить доля всього народу. Єзекиїл лікує своїх хворих овець, наслідуючи Бога (Єз. 34:11; 15–16)³². Поєднавши образ доброго пастиря Єзекиїла зі Старого Завіту й образ доброго пастиря Христа з Нового Завіту в контексті духовних проблем українців, які позбавлені душпастирської опіки, професор Галушинський у такий спосіб уподібнює історичну долю українського народу до історичної долі єврейського народу та вписує український народ у контекст біблійної історії. У темні часи вчений говорить про неминучість відродження українського народу і робить це відродження одним із головних завдань «Доброго Пастиря».

З одного боку, творці журналу поставили за мету за «тяжких і невідрадних обставин»³³ підняти журнал до рівня подібних видань у інших католицьких народів. З другого – згідно з їхнім задумом, часопис мав стати важливим інструментом у розбудові патріархату Греко-Католицької Церкви як частини Вселенської Католицької Церкви та як частини українського народу в контексті його історії й актуальних викликів часу. Протягом 1931–1939 рр. автори «Доброго Пастиря» виконували ці завдання на високому для свого часу науково-дослідницькому рівні, активно й успішно розробляючи на наукових засадах богослов'я і релігієзнавство як багатодисциплінарні науки. Зокрема, ними була закладена така наукова галузь, як етнологія релігії. Вона в науковому дискурсі ХХІ століття набула статусу самодостатньої теоретично-практичної субдисципліни релігієзнавства лише у двох європейських країнах – Великій Британії й Україні³⁴.

Відродження тримісячника «Добрий Пастир», який видавала професура духовних семінарій Станиславова і Перемишля, відбулося 15 років тому, коли поступальний розвиток Івано-Франківської академії Івана Золотоустого поставив питання про нагальну потребу створення університетського наукового вісника – наукового видання, метою якого є сприяння розвитку богословської освіти і науки³⁵. За п'ятнадцять років плідної праці наш часопис не тільки відновив закладені попередниками традиції, а й примножив їх. За ці роки «Добрий Пастир» зробив значний внесок у розвиток богословського дискурсу на наукових засадах і становлення богослов'я як академічної науки в Україні та її

³² Синило Г. В. *Древние литературы Ближнего Востока и мир ТаНаХа (Ветхого Завета). Учебное пособие для студентов филологических факультетов вузов.* Минск: Экономпресс, 1998. С. 292.

³³ Від редакції. С. 2.

³⁴ Gorban R. A. Ethnology of religion as the indicator of timeliness of religious studies discourse. *Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph.* Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing»; Włocławek (Poland): Cuiavian University, 2019. P. 70.

³⁵ Історія журналу. *Івано-Франківська академія Івана Золотоустого.* URL: <http://www.ifaiz.edu.ua/istoriia-zhurnalu.html>.

офіційного визнання як галузі філософських наук. За п'ятнадцять років своєї діяльності наш журнал здобув велику аудиторію, його читають у різних кутках світу. Примірники «Доброго Пастиря» можна знайти на полицях не лише усіх університетських й обласних бібліотек України, але й багатьох європейських країн, а також у бібліотеках Канади і США.

Важливо, що, продовжуючи тяглість традиції станиславівського часопису, сучасний «Добрий Пастир», як науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, став періодичним виданням сформованої у стінах академії івано-франківської школи богослов'я та релігієзнавства. Як і наші попередники, ми працюємо на ниві розбудови патріархату Української Греко-Католицької Церкви як частини Вселенської Католицької Церкви, духовного зростання української нації як спільнотної історичної особи та розвитку богословського й релігієзнавчого наукового дискурсу.

Як головний редактор «Доброго Пастиря», маю подякувати всім колегам, чийми зусиллями відтворено наш часопис, всім, хто прийшов на толоку, щоб відбудувати його після знищення у 1939 році та довгих років вимушеного мовчання. Передусім членам редакційної колегії: голові редакційної колегії **Митрополиту Володимиру Війтишину**, заступникові головного редактора **митр. прот. Олександрю Левицькому**, відповідальному секретареві **Ользі (с. Андрей) Маслій**, а також **Русланові Делятинському** та **прот. Роману Боярському**, які роблять значний внесок у кожний випуск часопису.

Особливу подяку висловлюю **Івано-Франківському Архiepархіальному Управлінню УГКЦ** за сприяння та всесторонню підтримку «Доброго Пастиря», а також тим, хто відгукнувся на прохання написати статтю до цього ювілейного числа. Ректору Івано-Франківської академії Івана Золотоустого **митр. прот. Олегу Касківу** – за дослідження богослужбових книг Київської Церкви, яке має важливе значення для душпастирської діяльності. **Прот. Василю Гоголю** й **Андрію Жуку** – за дослідження шляхів історичного становлення богослужбового уставу, значиме для сучасного літургійного богослов'я. **Прот. Руслану П'ясті** – за аналіз проблеми самогубства у вченні Католицької Церкви, зокрема у світлі біблійної заповіді «Не убий» і питання співвідношення свободи та відповідальності людини. **Прот. Руслану П'ясті** й **о. Володимиру Лукашевському** – за актуальну розвідку морально-богословської оцінки воєнних дій у контексті захисту Батьківщини, здійснену на основі офіційних документів Католицької Церкви, фахових матеріалів, інтерв'ю. **Прот. Андрію Чорненку** та **Нестору Нагорняку** – за дослідження богословської думки Предстоятеля Української Греко-Католицької Церкви Святослава Шевчука. **Ірині Ярошенко** – за здійснений нею аналіз динаміки розвитку тенденцій, що сприяли становленню мистецької освіти та хорової спадщини митців Буковини у ХІХ столітті. **Ігорю Василюшину** – за аналіз походження співу стихирі «Ми бачили Світло істинне» та висвітлення сфери його вживання. **Прот. Юрію Максим'юку** – за

історіософський аналіз «Слова про закон і благодать» Київського митрополита Іларіона та з'ясування богословського підґрунтя сакралізації митрополитом Руської держави. **Марії (с. Християні) Голомідовій** – за розробку методики організації та проведення свята урочистого вшанування Неділі Божого слова в УГКЦ. **Петру Яроцькому** – за актуальний аналіз сприйняття ідеологеми «русский мир» у країнах із більшістю православних у Східній і Центральній Європі. **Володимирі Сабадусі** – за порівняльний аналіз філософського і релігійного персоналізму, в рамках якого він приділив увагу моїй багаторічній праці над проблемами персоналістичної думки та визначив ідею особочентризму буття як конструктивну, що відповідає логіці онтологічного розвитку, а також зауважив моє наполегливе відстоювання генетичного зв'язку філософсько-релігійного доробку Миколи Бердяєва з українською екзистенційно-кордоцентричною персоналістичною думкою та запропонував назвати цю рису моїх досліджень «філософським націоналізмом». За це маю подякувати особисто як науковець і сказати, що певні ідеї були інспіровані дослідженнями філософії персоналізму самого Володимира Олексійовича. **Богдану Рохману й Олегу Савчуку** – за дослідження феномену свободи людини при здійсненні нею особистого релігійного вибору, концепції свободотворчості в її сучасному вигляді та врахуванні новітніх моделей світосприйняття, їх наукової рефлексії. **Ользі (с. Андрей) Маслій і Ростиславу Мужуку** – за аналіз обставин формування особи Мелетія Смотрицького та його поглядів, ступеня його участі у релігійній полеміці навколо питання церковного поєднання із Римом. **Руслану Делятинському** – за здійснений ним аналіз і періодизацію історичного процесу становлення та розвитку системи богословської освіти УГКЦ у незалежній Україні (1991–2010 рр.), з'ясування її структури, здобутків і перспектив інтеграції богословської освіти в освітній простір Української держави. **Руслану Делятинському, Олегу Єгрешию, Ользі (с. Андрей) Маслій, Тарасу Галяну** – за теоретичне обґрунтування основних ідей і практичних заходів щодо реалізації дуже важливого для розвитку української науки проекту – біографічного словника духовенства Станиславівської єпархії, нині – Івано-Франківської митрополії Української Греко-Католицької Церкви (1885–2020 рр.), а також публікацію перших його фрагментів – біографій чотирьох священників на літеру «А». За невтомне висвітлювання хроніки наукового життя – **Олегу Білоусу, Андрію Жуку, Іванні Стрихар, Василю Тучацю**.

Наші шановні автори, вітаю вас з ювілеєм, бажаю вам творчого натхнення та нових ідей! Запевняю: сторінки «Доброго Пастиря» завжди відкриті для ваших досліджень і думок, ви завжди бажані!

Дорогі колеги й однодумці, служителі слова! Працюймо, як закликав усіх нас Блаженніший Любомир, задля «великої справи» – розбудови патріархату нашої Церкви, зведення Української держави на духовних засадах і зростання української нації як спільотної історичної особи! Це наш шлях до перемоги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вибрані листи св. Василя Великого* / пер. з гр. о. С. Фединяка. Нью-Йорк: Видавництво ОО Василян. Українська Духовна Бібліотека, 1964. 216 с.
2. Від редакції. *Добрий Пастир*. 1931. № 1. С. 1–2.
3. Галущинський Т. «Добрий Пастир». *Добрий Пастир*. 1931. № 1. С. 3–9.
4. Галущинський Т. «Добрий Пастир» (Докінчення). *Добрий Пастир*. 1931. № 2. С. 81–90.
5. Григорій з Назіанзу. *Велич Святого Василя Великого: Похвальне слово в честь Василя Великого Архієпископа Кесарії Кападокійської та інші писання* / пер. з гр. о. С. Фединяка. Рим: Записки ЧСВВ, 1951. 159 с.
6. Животко А. *Історія української преси*. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1989–1990. 334 с.
7. Животко А. П. *Історія української преси*. Київ: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
8. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 1: А–Ж*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. 688 с.
9. Історія журналу. *Івано-Франківська академія Івана Золотоустого*. URL: <http://www.ifaiz.edu.ua/istoriia-zhurnalu.html>.
10. Колодій Я. Слухаймо його (До 110-річчя від народження Патріярха Йосифа). *Альманах Українського Народного Союзу*. Parsippany – New York: Svoboda Press, 2002. С.149–151.
11. Любомир. Звернення Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних. *Синод Єпископів Української Греко-Католицької Церкви*. 12 липня 2002. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-virnyh-2002-roku-257/>.
12. Назарко І. О. д-р Теодосій Тит Галущинський Архимандрит Чина Св. Василя В. *Логос. Богословський кварталник*. Т. III. Кн. 3. 1952. С. 168–174.
13. Синило Г. В. *Древние литературы Ближнего Востока и мир ТаНаХа (Ветхого Завета). Учебное пособие для студентов филологических факультетов вузов*. Минск: Экономпресс, 1998. 471 с.
14. Gorban R. A. Ethnology of religion as the indicator of timeliness of religious studies discourse. *Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing»; Włocławek (Poland): Cuiavian University, 2019. P. 48–70.

БОГОСЛОВ'Я

UDC 271.4-282.7-74(477)

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>

LITURGICAL BOOKS OF THE KYIVAN CHURCH – SOURCE OF PARTICULAR LAW

Oleg KASKIV

*Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom, Department of Theology studies
str. Sofrona Mudroho 22, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine*

e-mail: kaskiv.o@ifaiz.edu.ua

ORCID ID [0000-0003-1304-9463](https://orcid.org/0000-0003-1304-9463)

In this article had been investigated the liturgical books of the Kyiv Church. Among of these books, the most used were the gospels, apostles (lectionaries), psalteries, mines, triodes, timothy, octoichs, akapistniks, trebniks, missals, archieticons. In these books, and especially in their headings, there are various instructions for priestly ministries that relate to the sources of the law of the UGCC. Since the servants and supporters have the most canonical regulations and rules, this article analyzes the most utilized office missals and prayer-books of the Church of Kyiv.

***Key words:** liturgical book, trebnyk, missal, Kievan Church, particular law, metropolitan.*

У статті досліджено богослужбові книги Київської Церкви. Серед даних книг найбільш вживані були євангелії, апостоли, псалтирі, мінеї, тріоди, часослови, октоїхи, акафістники, требники, служебники, чиновники, архиєритикони. У даних книгах, а особливо у їх рубриках є різні вказівки для священнодіяння, які відносяться до джерел права УГКЦ. Оскільки у служебниках і требниках є найбільше канонічних постанов та правил то даній статті проаналізовано найбільш вживанні служебники і требники Київської Церкви.

***Ключові слова:** богослужбова книга, требник, служебник, Київська Церква, партикулярне право, митрополит.*

The statement of a problem. Considering the topics of sources of particular law, the focus is on Nomokanoni, Feed Books, the decree of the princes of Volodymyr Velykiy and Yaroslav Mudriy, the decision of the synods and cathedrals, but besides the above-mentioned sources, there are also liturgical books in which we have the opportunity to see many canonical decrees and rules/The first liturgical books in the Slavic language were written in manuscript form, but the first printed booklets began to appear in the XV-XVI centuries.

The aim of the article. Among the liturgical books in the Kyivan Church, the most used were the gospels, apostles, psalteries, mines, trios, temporal journals,

octoichias, akapistniks, trebniks, missals, arcieticons. In these books, especially in the headings, we have the opportunity to see different instructions for sacred things that relate to sources of law. Since the servants and supporters have the most canonical regulations and rules of this article, I will analyze some of the most utilized missals and prayer-books of the Kievan Church.

Statement of basic materials

1. Missals

1.1. Stratian Missal of Gideon Balaban bishop

The leading meaning among liturgical books is the importance of missal, in it, there are divine services belonging to the priest and deacon, mainly the worship of the Liturgy, which is why it also has the name of the liturgy. At the end of the missal, there is an extract from Metropolitan Petro Mohyla in which the doctrine is placed on the deacon and the priest in all sorts of unexpected cases that may occur during the ceremonies¹.

A special place among the missals was the patriarchal missal of Stratian, 1604, of the Bishop of Lviv - Gideon Balaban and the Kievan Missal of Metropolitan of Kyiv Peter Mogila in 1629.

The Stratian missal, as this is stated in the preface, was issued by the efforts of Bishop Gideon Balaban and his relative, Theodore Balaban, who founded the printing and gymnasium in Stratyn village. It is worth paying attention to the sequence of Ukrainian accents, which testifies to a certain tradition of Ukrainian pronunciation of Church Slavic text at the beginning of the XVII century².

1.2. The Missal of Metropolitan Cyprian Zhokhovsky

For almost a hundred years after the proclamation of the Union of Brest in the Kyivan Church, there was no official publication of the text for the Liturgy. Metropolitan Cyprian Zhokhovsky, after all, made concrete steps for solving this problem. The Metropolitan sought to print the necessary books, but in view of the lack of time, he did not address the Congregation for the Propagation of the Faith, as envisaged by the church law, but he himself tried to print the Missal. Given the great importance of this case, the Apostolic Nuncio strongly urged the Metropolitan to change his decision³. However, unfortunately, Nuncio failed to convince Metropolitan Zhokhovsky. The basis for this edition was taken from the Greek liturgy of 1683 issued in the city of Rome for the Basilians from Grottaferrat⁴. This missal was the only one printed unary missal used by the Kyivan Church. The first mention of this missal as if he will become a standard publication. In 1703 was conducted the Basilian capitulum which traditionally called for unanimity in liturgical celebrations, especially in the Divine Liturgy. However, it was said that the focus should be on the new Missal. The next capitulum in 1709 again

© Oleg Kaskiv, 2022

¹ Мудрий С. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, с. 54.

² Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5. - Варшава, 1931, с. 39-40.

³ Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993, с. 167-170.

⁴ Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003. с. 95-100.

emphasized the need to reach unanimity in the celebration of the Liturgy, in particular offices and missal⁵.

The Missal, which was published by Metropolitan Cyprian Zhokhovsky in Free in 1692, gave birth to the tradition of Zhokhovsky, which was followed by the compilers of all the printed missals until the Roman edition of 1942.

Characteristic features of the Zhokhovsky's tradition are a large format and a large volume of material, a small number of sections relating to the deacon, detailed sections related to the position of the priest's hands, changes in the celebration of the liturgy, which are not present in the Orthodox texts of that time. These well-known characteristic features often caused the accusation that the Zhokhovsky's tradition is Latinized. To a certain extent, Latinization really took place, but it is unlikely that it would be advisable to impose a shortcut with this term on each variant that has no match in the Mohyla or other traditions.

Zhokhovsky, like Mohyla and other compilers before him, gave an explanation of his method. The model before him was the Greek texts - in particular, the Greek Evholologion, which was issued in 1683 by the Cardinal Nerli, guardian of Cardinal Basilians from Grotalebra⁶.

1.3. The Missal of Metropolitan Peter Mohyla

Serious publication of the missal was the publication of Metropolitan Peter Mohyla. This was a publication about the text not only proper but also the most complete. In addition to the technical liturgical side, the order of Mass services, there is a whole series of treatises that are intended to explain the internal meaning of the ceremonies and to realize the clergy. For such awareness, there is, first and foremost, a broad treatise on the Liturgy of Taras Sheikh. The treatise has a church-historical character. The author explains the general information about the Liturgy, its names, parts, history of occurrence. In addition, in the text of the Missal, the main explanations are given in relation to the worship procedure itself and the various cases that might have arisen⁷.

The basis for the Missal was the Greek originals, which can be compared to old manuscripts. It was a very respectable work to give the perfect text of the Divine Liturgy. The foreword provides some thoughts that are at the core of this work. The main thing of the editor is to adhere to the Greek original but to adapt to local practices. Along with the Greek original, Slavic texts are also accepted. Metropolitan Peter Mohyla presented this Missal for the examination and confirmation of the cathedral in 1629, and the council unanimously confirmed it⁸.

In 1639, Metropolitan Peter Mohyla published a new edition of the official, revising it and comparing it with the text of the Greek and used by the Ukrainian and Moscow Missals. The new edition has many differences and greatly complimented. The

⁵ Гуцуляк Л. Літургійний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000. с. 92-94.

⁶ Грушевський М. Історія української літератури, т. 2. - Київ, 1993. с. 263-270.

⁷ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 40-41.

⁸ Мудрий С. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000.с. 54-55.

publisher added at the end of the newly published quotations and prayers on 27 separate occasions⁹.

The Missal of the Metropolitan Petro Mohyla is widely distributed outside of Ukraine and in particular in Moscow Region. Present Missals of the Russian Church are almost verbatim reprints of the Missal of Metropolitan Petro Mohyla, only with smaller or smaller reductions¹⁰. An interesting inner development can also be traced back to the Kyiv officers in 1629 and 1639, most of the publications that appeared later were virtually identical with the 1639 missal. An important factor influencing the changes in the Mohyla texts was a theological discussion concerning the moment of consecration¹¹.

2. Trebnyks (Requirements) of the Kievan Church

We have an important source of a particular law in the very valuable and rich category of sources in Trebnyk. Trebnyk is a liturgical book that contains prayers and works, defined by the name "must" from where the very name "Trebnyk". The name "must" is most closely associated with the sacraments, but generally refers to prayers, blessings, consecrations that span the entire life of the faithful church community from birth to its death. The Trebnyk in the east is called Eulogy or the Prayer Book. The first book was translated by Saints Cyril and Methodius and appeared in Kievan Church from the Bulgarian Church. The first printed Slavic Trebnyk appeared in the late 15th century. In Ukraine first printed Trebnyks appeared in 1606 when two Trebnyks appeared in Ostroh at the same time. Subsequently, the Trebnyk was reissued several times, with more or fewer changes, in Vilna (1617, 1618, 1622, 1624), in Kyiv, wherein 1646 Metropolitan Peter Mogila's Trebnuk was published¹².

2.1. Trebnyks of Bishop Gideon Balaban

Trebnyk of Bishop Gideon Balaban was printed in Strathin, where Missal was also printed. In the introduction to Trebnyk, the publisher says that long before, several decades ago, at one of the episcopal cathedrals, namely the cathedral in 1591, the great differences in church order were discussed. It was then instructed to correct the words. Taking the case, Bishop Gideon compiled many lists of Trebnyks and Missals in the Ukraine, Moldova, Serbia, and also sought the advice and assistance of Patriarch Alexandria Pietas¹³. The Patriarch responded with great attention to this request and passed Trebnyk with his own confirmation and blessing to the press. Bishop Gideon submitted this translation for consideration by the council of experienced priests, and the council decided to supplement the text of the passage with material from ancient Slavic copies, which was accepted in the liturgical practice of the Kyivan Church. Some rituals were transferred to this Trebnyk, although those rituals were not in the patriarchal list. The customs and prayers of Bishop Gideon are kept in this Trebnyk but they are not preserved Greek Trebnyks. In this case, for us as Greek-Catholics, these changes are

⁹ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 41.

¹⁰ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 40-41.

¹¹ Провінційний Синод у Замості 1720 р. Постанови. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. с. 56-78.

¹² Мудрий С. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. - Львів: Свічадо, 2000. с. 56-57.

¹³ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 40-41.

very important which Trebnyk can be different and we are able to study and explore only rituals of a Greek-Catholic Church and the rites of Ukrainian church activity¹⁴.

In addition to the liturgical material, there is a part of the ecclesiastical law in the bishop's Trebnyk of Gideon which contains canonical rulings which are in the headings.

In polemical Ukrainian literature, Bishop Gideon's book has become a favorite book that has been called upon by various authors. Before the publication of Metropolitan Peter Mogila, Trebnyk was a model for other publishers. Bishop Gideon initiated the correction and publication of liturgical books, the precursor of Metropolitan Peter Mohyla¹⁵.

2.2. Trebnyk of Peter Mohyla

The most complete book for the future was Peter Mohyla's Trebnyk. In the preface for him, the publisher writes that whole his life his heart hurt him when he saw his opponents and false brethren offending shamelessly calling our spiritual persons as an ignorant and snappers in liturgical matters. The Ukrainians are accused of being heretics and also as if they do not know the numbers, forms, matter, intentions of the consequences of the sacred Mysteries, and celebrate them differently. In Trebnyks, which were published in Ostroh, Lviv, Stratin, and Vilnius could be mistakes and grammatical errors. The purpose of Peter Mohyla's Trebnyk was to bring church practices and rites to one accord. Only the Greek tribes themselves could not serve this purpose, regardless of their suitability, because Ukrainian church practice produced many original features that needed to be preserved by cleansing them from Eastern Church sources. That is why, along with the Greek originals, the old manuscripts are widely used in the Mogilev Trebnyk¹⁶.

The foreword of the Trebnyk says that it is compiled on the basis of Greek echology and old Slavic manuscripts (Trebnyks). There are 37 ranks in Peter Mohyla's Trebnyk, which were not and are not present in the Greek Trebnyk today. The church included new church customs that were obviously in the old tradition of the Ukrainian church or based on that tradition. For example, at the foundation of a new church, a cross-stone was put. Married people asked if they had a voluntary desire to marry and more¹⁷.

In addition to Greek and Old-Slavic Trebnyks, including Ukrainian Trebnyks, Petro Mohyla also used relevant Latin editions. From the latter, some articles are explained to explain the significance, such as the articles on the Holy Mysteries of Baptism, Anointing, Repentance, and visiting the sick. The corresponding Latin Trebnyk was included in Peter Mohyla's book. These acts and prayers were adapted to local traditions and needs¹⁸.

Metropolitan Peter Mohyla's Trebnyk is composed of three parts. The first contains the liturgical order (act) of all seven sacred Mysteries, with the addition of

¹⁴ Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. Рим: вид-во ОО. Василиан, 1995. с. 51-84.

¹⁵ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 50-51.

¹⁶ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 52-53.

¹⁷ Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000. с. 13-14.

¹⁸ Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003. с. 40-48.

some acts. This section contains 42 articles. In the second part, there are 60 different acts, namely the dedication of church things. Some of these acts are the first to introduce the practice into the practice of the Eastern Church. The third part deals with the number of 24 prayers and prayers for various occasions: during drought, famine, devastation, and lots of different things¹⁹.

At the end of Trebnyk is a collection of twelve months and metric book forms. The whole Trebnyk has 1673 pages.

Metropolitan Peter Mohyla did not confine only the presentation of prayers and ordinances, but he added to it tracts of explanations about the essence of Liturgical celebrations and science in various cases of church practices, not only liturgical but also canonical. Thus, Trebnyk has become a textbook not only for liturgical service but also for the church and legal importance for church people. The articles of the Bible have instructions for the priest as to how he should prepare for worship, including Sacraments. In completing the mystery, we must follow the matter, form, and intent, that is, a conditional intention for its validity²⁰.

Comparing Peter Mohyla's Trebnyk with previous books, we find significant changes in it. He did not include some of the acts, prayers, and ordinances that we see in the previous books. In addition, there are about 37 new ranks in Trebnyk, which it does not have in the previous Trebnyks. Some of those acts, as mentioned above, are made on the model of homogeneous ranks of the Latin Trebnyk (the consecration of church clothes, images, cross, bells). In addition, there are about 20 other ranks that are missing from the printed Greek and Slavic books and which Metropolitan Petro Mohyla could have taken from the old manuscripts or from the modern practice of the Kievan Church²¹.

This work was completed by Peter Mohyla and could not be free from mistakes, but these mistakes do not reduce the enormous positive value of the liturgical work of Metropolitan Peter Mohyla.

Peter Mohyla's Trebnyk was also of great importance for particular law. This is the most comprehensive and systematic book that became the basis for the publication of books in the future in Ukraine and Moscow²².

In Ukraine in the seventeenth century, Trebnyk was published many times. During the life of Peter Mohyla, the book was reprinted six times²³.

For the particular law, the canonical rulings are very important and they are in this Trebnyk. Before every rank of the sacred Sacrament, the canonical decrees and teachings, which are the source of a particular law, are in the Trebnyk:

1. In the Sacrament of Baptism, the Metropolitan teaches the matter of this sacrament²⁴, the sacrament of the minister, the ordinance, and the teaching of the priest

¹⁹ Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000. с.13-14.

²⁰ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 55.

²¹ Огієнко І. Українська церква. - Київ, 1993. с. 235.

²² Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993. с. 118-123.

²³ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. с. 51-58.

²⁴ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 28.

how to perform the Sacrament of Baptism on an adult and the ordinances concerning the baptism of heretics²⁵.

2. The Sacrament of the Eucharist outlines the ordinances concerning the sacrament itself and the various cases that may occur, as well as the doctrine of the substance and form of the mystery of the Eucharist²⁶.

3. In the Sacrament of Marriage, Metropolitan Peter Mohyla obliges the priest to ask whether the brides have a good and unforced will²⁷.

4. The Sacrament of Marriage is related to the degree of affinity and explanation of such schemes. The Metropolitan identifies with these schemes and presents to the priest what moments the relationship comes at; marriage between these persons cannot be made before the Church, and the priest cannot bless the couple²⁸.

5. With regard to adoption, there is a decree on how to adopt it²⁹.

6. In the Sacrament of Repentance, the Metropolitan encourages that the faithful often proceeds to the mystery of Repentance, especially during the four fasts the Church offers. The act of Repentance is to be performed in the Temple. If it is not possible to perform the act of repentance in the Temple, then in another worthy place. If Repentance is performed in the Temple, it is advisable that the Gospel and the cross stand before the Royal Doors. It is enough to have a stole, but you can also use a chasuble for greater celebration. In extraordinary circumstances, the Mystery of Repentance can be shared without priestly vestments.

7. In the Sacrament of the Anointing prescribes the participation of the seven priests and the necessary ordinances concerning the preparation of the patient for the acceptance of the sacrament and the conditions of acceptance and the very course of the accomplishment of this act³⁰.

Conclusions. Analyzing Peter Mohyla's Trebnyk, we can see that Petro Mohyla was a skilled and diligent reformer, who, in publishing the Trebnyk, took into account the various sources available to him, above all, written books, as well as printed books, much of which was published by Latin Church, such as the Ritual, issued by Pope Paul V in 1614. These sources were adapted to the Trebnyk by the Metropolitan to the customs of the traditions that were in the Kievan Church.

Having considered and analyzed the specificity and feature of liturgical books of Kyivan Christianity, it is possible to notice the fact that Christianity in Ukraine had a number of inherent features. The merit of the role of liturgical books in Christianity

²⁵ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 32-37.

²⁶ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 261.

²⁷ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 416-417.

²⁸ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 383-411.

²⁹ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 412.

³⁰ Евхологіон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. с. 463-466.

and in the culture and spiritual life of Kievan Rus can be noted with certainty its progressive role in the development of national writing, education, literature, science and, of course, influence on the development of church law.

The leaders and reformers of the Kyivan Church were constantly persecuted by one idea - to ensure unanimity in worship. The Kyivan Church of this period did not have a single prescription for liturgical worship following the model of clearly stated rules that exist today. It is not surprising, then, to take into account the fact that manuscripts were widely used during worship during the period. The notion of unanimity extended with the advent of printing houses, where a large number of copies of the same text could be printed. With the support of ecclesiastical and secular authority, certain liturgical texts became more widespread than others and immediately created such desirable unanimity.

Examining the liturgical books of the Kievan Church, we can see how the book printing evolved, as well as how the historical and legal development of the particular law of the Kievan Church took place.

LITERATURE

1. Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993. - 230 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури, т. 2. - Київ, 1993. - 410с.
3. Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003. - 432с.
4. Гуцуляк Л. Літургійний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.91-94.
5. Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. – 1673 с.
6. Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000. – 231 с.
7. Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. - 318с.
8. Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. Рим: вид-во ОО. Василіан, 1995. – 404 с.
9. Мудрий С. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.49-90.
10. Огієнко І. Українська церква. - Київ, 1993. -310 с.
11. Провінційний Синод у Замості 1720 р. Постанови. - Івано- Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 304 с.
12. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. - Торонто, 1990. - 362 с.

REFERENCES

1. Bychko I. Sofijnist' dialektychnogo myslennia. - Kyiv: Svitogliad I duhovna tvorchist, 1993. – 230 s. (in Ukrainian).
2. Gruscevskij M. Istorii ukrainskoj literatury. T. II. Kyiv, 1993. – 410 s. (in Ukrainian).
3. Huzuliak L. Bozestvena Litutgija Ivana Zolotoustogo v Kyivskij mytropolii pislia inii z Rymom. - Lviv: Svichado, 2003. - 432 s. (in Ukrainian).
4. Huzuliak L. Liturgijnyj aspekt. V poscukah identychnosti: Dokumenty shidnyh katolyzkyh Zerkov. - Lviv: Svichado, 2000, s.91-94. (in Ukrainian).
5. Evhologion abo Trebnyk Petra Mogyly, Kyiv 1646, foto peredruk Oleksy Gorbacha, Rym 1988. – 1673 s. (in Paleoslavo).

6. Kaskiv O. Istorychno-jurydychnyj rozvytok partykuliarnogo prava Ukrainskoi Greko-Katolyzkoj Zerkvy u svitli Kodeksu Kanoniv Shidnyh Zerkov, doktorska dysertazia, Rym, 2000. 231 s. (in Ukrainian).
7. Lotozkij O. Ukrainski dzerela zerkovnoho prava, T. V. – Varscsava, 1931. -318 s. (in Ukrainian).
8. Mudryj S. Narys istorii zerkvy v Ukraini. Rym: vydavnytvo OO.Vasylian, 1995. – 404 s. (in Ukrainian).
9. Mudryj S. Jurydychno-kanonichnyj aspect. V poscukah identychnosti: Dokumenty shidnyh katolyzkyh Zerkov. - Lviv: Svichado, 2000, s.49-90. (in Ukrainian).
10. Ohienko I. Ukrainska Zerkva. Kyiv, 1993. -310 s. (in Ukrainian).
11. Provinzijnyj Synod u Zamosti 1720 r. Postanovy. – Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2006. – 304 s. (in Ukrainian).
12. Fedoriv J. Istorija Zerkvy v Ukraini. Toronto, 1990. – 362 s. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції: 15.12.2021

УДК 27-532.2-282

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.3>

ДЕФІНІТИВНЕ, ЕТИМОЛОГІЧНЕ ТА СЕМАНТИЧНЕ ОКРЕСЛЕННЯ ТЕРМІНІВ «ТИПІКОН» ТА «УСТАВ»

Василь ГОГОЛЬ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: basilio_ua@yahoo.it
ORCID ID [0000-0001-5236-885X](https://orcid.org/0000-0001-5236-885X)*

Андрій ЖУК

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
факультет гуманітарних наук
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: zhuk.andrii.vasylovich@gmail.com
ORCID ID [0000-0001-6799-8977](https://orcid.org/0000-0001-6799-8977)*

Анотація. В дослідженні прослідковано шлях історичного становлення богослужбового уставу, окреслено причинно-наслідковий зв'язок найрізноманітніших візантійських уставів з унійними типіконами. Детально розглянуто розвиток богослужбового уставу в середовищі Київської Церкви, яка в кінці XVI ст. відновила єдність з Апостольським Престолом.

Методологія дослідження: основою методології даної наукової розвідки стало використання хронологічного методу викладу матеріалу, хоча, інколи може скластися враження, що в тій чи іншій частині наукового дослідження повертаємося до попередньої епохи. Такі посилання є цілком виправдані, адже богослужбовий устав потребує багатостороннього висвітлення навіть у рамках однієї епохи. Також будемо послуговуватися історично-критичним методом, задля об'єктивного висвітлення контексту розвитку богослужбового уставу у різні часові періоди, починаючи від перших століть і завершуючи сучасністю. У статті застосуємо аналітичний та синтетичний методи дослідження, які є необхідним при аналізі древніх друкованих типіконів. Звісно, не можливо обійтися і без методу порівняльної літургіки, який в даній праці, щоправда, застосований лише частково. Це пов'язано з необхідністю аналізувати самі типікони, а не тексти богослужбових книг. Метод порівняльної літургіки, допоможе більш об'єктивно оцінити приналежність конкретного типікону до певної традиції, а також вкаже на запозичення з інших традицій чи уставних книг.

Наукова новизна полягає в тому, що для Христової Церкви богослужіння є її життям та диханням. Саме літургійна молитва дозволяє Церкві бути не просто «установою», але вже тут на землі, брати участь у божественному житті Пресвятої Тройці. Особливо Східна Церква, через богослужіння

допомагає людині уприсутнити Небесну Літургію, тому й не дивно, що візантійський обряд, яким послуговується також і Українська Греко-Католицька Церква, охарактеризовують дуже влучним виразом «небо на землі». З метою урегулювання богослужінь, ще в перших століттях, виникає потреба у спеціальних уставних книгах, які б допомогли правильно поєднати дуже багату псалмічну, гімнографічну, пісенну, біблійну та обрядову спадщину Церкви, в тому-чи-іншому богослужінні, в той чи інший день. Так виникають перші типікони – богослужбові книги, які містять чіткі правила регулювання та проведення всіх богослужінь. Нажаль, у Греко-Католицькій Церкві, за винятком дослідження п. Ігоря Василюшина, доктора літургійного богослов'я, ще не було спроб детально проаналізувати та вивчити процес створення уставу, його розвитку та особливостей в унійному середовищі. Саме цей факт, спонукав до написання наукової праці, яка б стала однією з перших цеглин у побудові сучасного літургійного богослов'я Української Греко-Католицької Церкви у сфері богослужбового уставу.

Отож, перші рукописи, які містили опис певних норм, що торкалися молитовно-богослужбового життя, походять з монашого середовища. Найвідоміші та найвпливовіші серед них, стають Устави святого Сави Освященного (відомий пізніше як Єрусалимський Устав) та Теодора Студита (відомий пізніше як Студитський Устав). У перекладі на церковнослов'янську мову, книга «Тупіков» одержала назву «Устав». Тож сьогодні термін «устав» можна вважати відповідником, хоча і не абсолютним еквівалентом, терміну грецького походження «типікон», зважаючи на їх поперемінне практичне застосування в сучасному літургійному богослов'ї. При чому, під терміном «типікон» найчастіше розуміють богослужбову книгу, а терміном «устав» висловлюють всю об'ємність богослужбового уставу.

Ключові слова: Типікон, устав, УГКЦ, богослужіння, історія.

Annotation. *The aim of the article is to trace the historical formation of the liturgical statute, to outline the causal relationship of various Byzantine statutes with the Union typicons. Consider in detail the development of the liturgical charter among the Kiev Church, which in the late sixteenth century. restored unity with the Apostolic See.*

Research methodology: *the basis is the use of a chronological method of presenting the material, although sometimes it may seem that in one or another part of scientific research we go back to the previous era. Such references are quite justified, because the liturgical charter needs multifaceted coverage, even within one era. We will also use the historical-critical method to objectively illuminate the context of the development of the liturgical statutes in different time periods, from the first centuries to the present. In the article we apply analytical and synthetic research methods that are necessary in the analysis of ancient printed types. Of course, it is impossible to do without the method of comparative liturgy, which in this work, however, is only partially used. This is due to the need to analyze the typicons themselves, not the texts of the liturgical books. The method of comparative liturgy will help to more objectively*

assess the affiliation of a particular typicon to a particular tradition, as well as indicate borrowings from other traditions or statutes.

The scientific novelty is that for the Church of Christ worship is her life and breath. It is the liturgical prayer that allows the Church to be not just an «institution», but already here on earth, to take part in the divine life of the Holy Trinity. Especially the Eastern Church, through worship, helps people to attend the Heavenly Liturgy, so it is not surprising that the Byzantine rite, which is also used by the Ukrainian Greek Catholic Church, is characterized by a very accurate expression «heaven on earth». In order to regulate worship, in the first centuries, there is a need for special statutory books that would help to properly combine the very rich psalmic, hymnographic, song, biblical and ritual heritage of the Church, in a particular worship, on a given day. This is how the first typicons appeared - liturgical books, which contain clear rules for regulating and conducting all worship services. Unfortunately, in the Greek Catholic Church, with the exception of the study of Mr. Igor Vasylyshyn, Doctor of Liturgical Theology, there have been no attempts to analyze and study in detail the process of creating a constitution, its development and features in the union environment. This fact prompted him to write a scientific paper, which would be one of the first bricks in the construction of modern liturgical theology of the Greek Catholic Church in the field of liturgical statutes.

*The first manuscripts, which contained a description of certain norms concerning the prayer and liturgical life, come from the monastic environment. The most famous and influential of these are the Statutes of St. Sava the Blessed (later known as the Jerusalem Statutes) and Theodore the Studite (later known as the Studite Statutes). Translated into Church Slavonic, the book *Тѣпиков* is called the "Charter". So today the term "statute" can be considered to correspond, though not the absolute equivalent, to the term of Greek origin "typicon", given their alternating practical application in modern liturgical theology. Moreover, the term "typicon" is most often understood as a liturgical book, and the term "charter" expresses the full scope of the liturgical charter.*

Key words: *typicon, charter, UGCC, worship, history.*

Поставка проблеми та актуальність статті є незаперечною, позаяк аналогів подібного дослідження в середовищі УГКЦ не існує, а потреба в ґрунтовному вивченні розвитку богослужбового уставу невинно зростає. Це пов'язано із необхідністю видання нових богослужбових книг, які звісно будуть не просто передруковані, але мають стати результатом копіткої та довголітньої дослідницької роботи, щоб зможти відобразити найкращі досягнення сучасного літургійного богослов'я. Без видання нового типікону, який би став регулятором богослужінь, літургійне оновлення просте не можливе. Тому так необхідно звернутися до історичної генези типікону як такого, а відтак зосередити особливу увагу саме на унійних типіконах, які є наслідком багатостолітнього процесу літургійного розвитку Церкви з всіма його заслугами та недоліками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підготовка дослідження показала наявність значної джерельно-бібліографічної проблеми. Це пов'язано,

найперше, з неможливістю мати безпосередній доступ до деяких типіконів унійної традиції, зокрема першого унійного типікону, який був виданий у Почаєві 1766 р. Тому досліджуючи окремі типікони, доводиться покликатися на інших авторів, які здійснювали опис чи аналіз того чи іншого типікону. Бібліографічна проблема виявляється у відсутності досліджень богослужбового уставу в середовищі УГКЦ, не говорячи вже про відсутність ґрунтовних та окремих аналізів типіконів суто унійної традиції. Тому доводиться посилатися на останні дослідження, які були здійснені в середовищі Руської Православної Церкви кінця ХІХ початку ХХ ст. Тут слід згадати фундаментальні праці професорів та дослідників літургійного богослов'я: Мансветова І. «Церковный Устав (Типикъ). Його образование и судьба въ греческой и русской церкви» (1885 р.); Дмитрієвського А. «Древнѣйшыя Патріаршіе Типиконы: Святогробскій, Іерусалимскій, Великой Константинопольской Церкви» (1907 р.); Лисицина М. «Первоначальный славяно-русский типикон. Историко-археологическое исследование» (1911 р.); Хойнацкого А. «Западнорусская Церковная Унія въ ея богослуженіи и обрядахъ» (1871 р.); Одонцова Н. «Уніятское богослуженіе въ ХVІІ и ХVІІІ вѣках: по рукописям Виленской Публичной Библиотеки» (1886 р.); Пентковського А. «Типикон патриарха Алексія Студита в Византии и на Руси» (перевидання 2001 р.); Скабаллановича М. «Толковый Типикон. Объяснительное изложение Типикона. С историческим введением» (перевидання 2004 р.). Саме ці дослідження допомогли прослідкувати генезу богослужбового уставу, а деякі з них – стали цінним джерелом для опису перших унійних типіконів. Не можна не згадати, про дуже цінні праці римських богословів М. Аранца і Р. Тафта. Особливо важливими для об'єктивності даного дослідження стали дві книги: «Око Церковное» – авторства М. Аранца та «Візантійський обряд: Коротка історія» – Р. Тафта, які допомагають дослідити історію розвитку типіконів у контексті еволюції візантійського обряду.

Щодо наукових праць, які досліджують безпосередньо унійні типікони, то єдиним таким науковим доробком є докторська дисертація п. Ігоря Василичина «Типик о. Исидора Дольницького и его источники», захищена 2006 р. в Римі, під керівництвом Р. Тафта, а також ряд наукових статей п. Василичина, щодо проблематики Типика о. Исидора Дольницького. Джерельною базою для статті виступають: перемиські типики, Типик о. Олександра Микити, а також Типик о. Исидора Дольницького. Безпосередній науковий аналіз цих уставів, допомагає зрозуміти особливості унійних типіконів та висловити заключення, щодо їх ексклюзивності у порівнянні з Типіконом Православної Церкви.

Метою статті є найперше прослідкувати шлях історичного становлення богослужбового уставу, щоб чітко окреслити причинно-наслідковий зв'язок найрізноманітніших візантійських уставів з уійними типіконами. А відтак зупинитися на детальному розгляді розвитку богослужбового уставу в середовищі Київської Церкви, яка в кінці ХVІ ст. відновила єдність з Апостольським Престолом. Розглянути причини, наслідки та обставини виникнення греко-католицьких уставів, а також проаналізувати їх позитивні та негативні сторони. Наостанок, проаналізувати сучасний стан богослужбового

уставу в середовищі УГКЦ, розглядаючи найсучасніші літургійні документи та напрацювання Церкви, а також розробити концептуальні принципи для розвитку богослужбового уставу, з метою видання нового Типікону УГКЦ.

Виклад основного матеріалу. У літургійній науці, до сьогодні, не існує єдиної думки, як щодо походження, розвитку, так і щодо дефінітивного окреслення термінів «типікон» та «устав». Цікаву думку з цього приводу подає відомий літургіст М. Арранц, який вважає, що поняття «типікон» може мати щонайменше три різних значення:

- 1) типікон, як книга, у якій знаходяться вказівки літургійного характеру;
- 2) типікон, як історична традиція, або жива практика богослужіння в давній Церкві. При тому, що ця традиція може розвиватися та змінюватися через різні душпастирські та богословські причини, а також внаслідок історичних подій;
- 3) типікон, як обряд, тобто як правило, або спосіб богослужіння в цілому для даної Церкви і в даний час¹.

Проте, класичне і найбільш поширене розуміння слів «типікон» та «устав», зводиться до окреслення такими назвами окремої богослужбової книги, в якій викладений у систематичному вигляді порядок, зразок звершення церковних богослужінь². Якщо ж вдатися до етимології терміну «типікон», то це слово походить від грецького «τυλικον», що складається з двох слів «τυλος» – тип, образ та «ταξις» – порядок³.

Суперечливим питанням залишається, хто вперше використав термін «типікон» і що саме лежить в основі семантики цього слова.

Мансветов И. у своїй праці «Церковный Устав. Його образование и судьба въ греческой и русской церкви» наводить цікавий документ з III ст. «Апостольські постанови», 8-ма книга якого (походить з IV ст.), містить у собі повчання Іполита Римського про архиєрейську хіротонію, Літургію та звершення таїнств, завдяки яким одержується духовна благодать. В цьому документі Іполит пише: «Тепер слово приводить нас до головного предмету – про церковне влаштування, щоб навчанні нами (апостолами – М.П) цьому порядку, і поставленні нами за думкою Христа, єпископи все звершували за переданими нами заповідями» і продовжує: «ми – Дванадцять Апостолів Господа заповідаємо вам ці божественні розпорядження про всякий церковний чин (περι παντος εκκλησιαστιξ τυλος)»⁴.

На думку Мансветова, саме від фрази «εκκλησιαστιξ τυλος» в пізнішій формі походить слово «τυλικον» або устав⁵.

© Василь Гоголь, Андрій Жук, 2022

¹ Арранц М. (1999). *Око Церковное переробка опыта ЛДА 1978 г. История Типикона*. Москва. С. 5.

² *Настольная книга священнослужителя* (1992). Москва: Издательский отдел Московского Патриархата. (в 2 т.). С. 7

³ Там само.

⁴ Мансветов И. (1885). *Церковный Устав (Типикъ). Його образование и судьба въ греческой и русской церкви*. Москва: Типографья Л. Лиснера и Ю. Романа, Арбатъ домъ Платонова. С. 7.

⁵ Там само.

Також, цей автор визначає типікон, як регулятор богослужінь добового, тріодного та мінейного кола, одну з найпізніших богослужбових книг, яка сформувалася тоді, коли ці три літургійні кола вже достатньо розвинулися та одержали завершений вид. Не створюючи нічого нового, щодо вже існуючих богослужінь та опираючись на існуючий літургійний матеріал, Типікон тільки упорядковує його та дає вказівки щодо правильного використання цього матеріалу відповідно до періоду літургійного року. Тому повний Типікон є результатом труднощів, які виявилися на практиці при служінні богослужіння за різними книгами, і внаслідок зіткнення добового кола з мінейним та тріодним. На його думку, історія Типікону є невіддільною від загального ходу розвитку церковної служби, ідучи з нею пліч-о-пліч, і відображаючи зміни, які відбувалися у богослужіннях⁶.

На нашу думку, важко погодитися з автором, щодо виникнення Типікону внаслідок тільки ускладнення богослужінь та структури літургійного року в цілому. Радше, це одна із причин виникнення богослужбової книги Типікону, чи точніше, яскравого окремішнього виокремлення літургійної частини Типікону від інших багаточисельних приписів, які стосувалися в основному монашого життя.

Про проблематичність погляду И. Мансветова згадує також М. Арранц, посилаючись на лист А. Дмитриевского, який критикував неправильний «критичний» підхід Мансветова до теми Типікону, відзначаючи при цьому загальну цінність його праці⁷.

Більш вірніше дефінітивне окреслення «типікону» та «уставу», можливе тільки в контексті загальнохристиянської історії, адже саме поняття уставу, тобто певних правил, виникає у монашому середовищі.

Вже св. Антоній Великий, який вважається засновником монашества, подає певні настанови, правила, які сьогодні поміщені у 40-му томі Грецької Патрології, у грецькій Мінеї. Власне ці перші монаші правила і можна називати своєрідним уставом, що і зробив архієпископ І. Ісіченко у своїй книзі «Монашество давнього Єгипту», поміщуючи всі настанови Авви Антонія під однією назвою «Устав життя на самоті»⁸.

В історії монашества відомо багато таких уставів, проте деякі з них, для літургійного богослов'я є особливо цінними, адже лягли в основу сучасної богослужбової практики. Оскільки ми зосереджуємо свою увагу на візантійській традиції, до якої належить УГКЦ, то під цим оглядом, дуже цінним є твір, який приписують св. Саві Освященному (V ст.), хоча імовірно він був пізніше записаний його близькими учнями під назвою «*Τύπος καί παράδοσις καί νόμος*» тобто «Образ, передання, закон»⁹. Саме цей твір ляг в основу широковідомого Єрусалимського Типікону чи Уставу в різних його редакціях, який пізніше

⁶ Мансветов И. (1885). Церковный Устав (Типикъ). Його образование и судьба въ греческой и русской церкви. Москва: Типографья Л. Лиснера и Ю. Романа, Арбатъ домъ Платонова. С. 1.

⁷ Арранц М. (1999). Око Церковное переробка опыта ЛДА 1978 г. История Типикона. Москва. С. 6.

⁸ Ісіченко. І. (2008.) Монашество давнього Єгипту. Харків: Акта. С. 112.

⁹ Скабалланович М. (2004). Толковый Типикон. Объяснительное изложение Типикона с историческим введением. Москва: Издательство Сретенского монастыря. С. 447.

поширився на теренах Київської Русі, і сьогодні «непомітно», інтегрувався у повсякденну богослужбову практику.

Іншому відомому Отцю монашества – Теодору Студиту (IX ст.), приписують твір під назвою «Υποτύπωσις» («від образу», «начерк»). Саме цей Устав, Атанасій Афонський приніс на гору Афон і його опрацювання одержало назву «Διατύπωσις'а» («Переробка»).

Ще один важливий найдавнішим типікон, який дійшов до нас без титульного листа, є Устав Великої Церкви Святої Софії у Константинополі (IX-X ст.), можна припустити, що він носив назву «Συναξάριον» тобто «соборник», або «збір соборів», себто дні, в які відбувалися торжественні богослужіння. Інший не менш важливий рукопис, який може змагатися за своєю повнотою з «Συναξάριον» є Синайський рукопис Уставу «Κανονάριον» тобто «збір правил».

Сам термін «типікон» з'являється щойно в XI ст., проте він фігурує не сам, а є неначе доповненням для повної назви різних рукописів церковного уставу того часу. Наприклад, Устав Еврегедитьського монастиря в рукописі XII ст. носить назву «Συναξάριον ήτοι Типіκόν». Згодом, більшість рукописів починають стреміти до заголовку похідного від іменника «τύπος».

Древні слов'янські переклади вагаються в передачі грецького «типікон» між «устав» та «типікон», хоча більшість рукописів, а згодом і друкованих видань перекладають цей термін як «Устав» або «Церковне Око».

Варто зазначити, що слово «устав» є швидше відповідником грецького «διάταξις». Тому й не дивно, що пізніші друковані устави іменуються саме як типікони. Крім того, багатозначний термін «τύπος» (властивість, вид, образ, модель, норма) і похідний від нього «типікός» (укладений по зразку) відрізняється від грецького «άντίτυπος» (знімок, копія)¹⁰.

Відомий літургіст Р. Тафт у своїй книзі «Візантійський обряд: Коротка історія» стверджує, що вперше назву «типікон» вжив Никон Черногорець, чернець із монастиря Богородиці на Чорній горі, що на північ від Антіохії, у Сирії, для позначення нових регламентів монастирського богослужіння¹¹.

Все ж, згодом термін «типікон» стає класичним словом для окреслення богослужбової книги. Тобто, під цими терміном почали розуміти найперше «βιβλίον» тобто книгу, яка є регулятором богослужінь. Подібний погляд, міститься практично і у всіх сучасних літургійних книгах, підручниках та словниках:

«Типікон (...) – Типик, Устав – богослужбова книга візантійського обряду, яка вміщує практичні вказівки для церковної служби і монастирського життя. В літургії під Типіконом розуміють також історичну традицію богослужінь в даній Церкві та богослужбовий обряд. В Типіконі вказано, коли і в якому порядку повинні читатися тексти, які знаходяться в Октоїху, Мінеї, Тріодях та

¹⁰ Скабалланович М. (2004). Толковый Типикон. Объяснительное изложение Типикона с историческим введением. Москва: Издательство Сретенского монастыря. С. 448.

¹¹ Тафт Р. (2011). Візантійський обряд: Коротка історія / перекл. Р. Скакун. (Серія «Класика сучасного богослов'я»). Львів: Видавництво УКУ. С. 111.

інших богослужбових книгах, а також набір і склад богослужбових і читаних (для читання) книг»¹².

«Типікон – церковно-богослужбова книга, що містить виклад порядку проведення всіх богослужінь річного кола»¹³.

«Типікон (...) Він вправді не є богослужбовою книгою, але це книга яка подає правила щодо Богослужб, як загальні, та і партикулярно-спеціальні. Типік вказує коли і що маєтсья відправляти, а також як поодинокі Богослуження відправляти, та як з'єднувати Богослуження, коли два або більше празників випаде разом»¹⁴.

«Типікон – це церковний устав, який показує, які і як мають відбуватися Богослуження впродовж цілого року. Це немов правильник, що вказує, яке Богослуження, в котрі дні і в якому часі треба служити»¹⁵.

«В типіку систематизуються найрізноманітніші комбінації відправ, що можуть виникати протягом літургійного року й подають точні вказівки, як у тому чи іншому випадку «уставно», тобто правильно, зразково відправляти богослужіння»¹⁶.

Звісно, звести розуміння термінів «типікон» та «устав» тільки до рівня богослужбової книги, буде невірною, адже Типікон, як богослужбова книга є немовби одним з найважливіших способів вираження церковного уставу, який насправді є надзвичайно багатогранною дійсністю.

Протоієрей Олександр Шмеман, розглядаючи проблему уставу, намагається дати не тільки поверхову, історичну чи технічну оцінку богослужбового уставу, але перш за все, робить спробу заглянути у його богословську суть¹⁷.

Сам у собі, устав дуже об'ємне явище, адже він не вичерпується тільки Типіконом, бо ж певні богослужбові вказівки (на Заході – рубрики) містяться практично у всіх богослужбових книгах. Крім того, устав – це найперше практика богослужбового життя Церкви.

Напревеликий жаль, на практиці, дуже часто, богослужбовий матеріал редукується, намагаючись зберегти уставні приписи, букву закону. Відбувається і інші порушення, нехтуються приписи Типікону, що проявляється у стихійних, самовільних та нелогічних скороченнях. Часто такі дії призводять до перекручувань чи навіть відкинень цілих богослужінь, або їх більших чи менших частин. Це пов'язано із нерозумінням богословської суті та важливості уставу.

Насправді, устав тісно пов'язаний із двома важливими дійсностями: Євхаристійною та часовою.

Євхаристія, як найбільше Таїнство Церкви у своїй суті є надчасовою та природньо становить вершину християнського богослужіння та духовного життя. Натомість доbove, мінейне та тріодні кола тісно пов'язані з земним часом

¹² (2011). *Католическая Энциклопедия*. (в 4 т.). Москва: Издательство Францисканцев. С. 1335.

¹³ Пуряева. Н. (2001). *Словник церковно-обрядової термінології*. Львів: Свічадо. С. 130.

¹⁴ Любачівський М. (1990). *Літургіка*. Рим. С. 117.

¹⁵ Федорів Ю. (1970). *Обряди Української Церкви. Історичний розвиток і пояснення*. Рим-Торонто. С. 167.

¹⁶ Дольницький І. (2012). *Типік Української Католицької Церкви*. Жовква: Місіонер. С. 3.

¹⁷ Шмеман А. (1961). *Введение в литургическое богословие*. Paris: YMCA-PRESS. С. 45.

і через богослужіння намагаються освятити, преобразити та обезжествити людину і її навколишній простір. Особливо яскраво цей процес сакралізації проявляється у богослужіннях добового кола. Дуже шкода, що в сучасній парохіяльній практиці, ці богослужіння практично відсутні.

Вузьке розуміння уставу призводить до трагічної деформації християнської свідомості та способу життя, яке стає або регористичним виконанням норм, або ж свавільним відкиданням уставних приписів без попереднього з'ясування їх історично-богословських засад¹⁸.

Висновки. Підсумовуючи, можемо сміливо ствердити, що перші рукописи, які містили опис певних норм, що почасти торкалися молитовно-богослужбового життя, походять з монашого середовища. Найвідоміші та найвпливовіші серед них, стають Устави святого Сави Освященного (відомий пізніше як Єрусалимський Устав) та Теодора Студита (відомий пізніше як Студитський Устав). Розглянувши причини, наслідки та обставини виникнення греко-католицьких уставів, а також проаналізувавши їх позитивні та негативні сторони вдалося окреслити сучасний стан богослужбового уставу в середовищі УГКЦ, розглядаючи найсучасніші літургійні документи та напрацювання Церкви, а також розробити концептуальні принципи для розвитку богослужбового уставу, з метою видання нового Типікону УГКЦ.

Сміємо констатувати, що з XI ст. у заголовках уставних рукописів, як правило, поміщували слово «*τυλος*», що згодом спричинилося до виникнення назви цілої книга «*Τυλικον*», яка регулювала богослужіння та монастирський уклад життя монахів. У перекладі на церковнослов'янську мову, книга «*Τυλικον*» одержала назву «Устав». Тож сьогодні термін «устав» можна вважати відповідником, хоча і не абсолютним еквівалентом, терміну грецького походження «типікон», зважаючи на їх поперемінне практичне застосування в сучасному літургійному богослов'ї. Проте, дефінітивна редукція термінів «типікон» та «устав» до поняття богослужбової книги є радше технічною. Необхідно під ними розуміти, найперше, велику об'ємність та багатогранність церковного уставу, яку ми передаємо взаємозаміно лексемами «типікон» або «устав». При чому, під терміном «типікон» найчастіше розуміють богослужбову книгу, а терміном «устав» висловлюють всю об'ємність богослужбового уставу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дольницький І. (2012). Типик Української Католицької Церкви. Жовква: Місіонер, 584 с.

Ісіченко. І. (2008.) Монашество давнього Єгипту. Харків: Акта, 246 с.

Любачівський М. (1990). Літургіка. Рим, 120 с.

Пуряєва. Н. (2001). Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Свічадо, 160 с.

¹⁸ Шмеман А. (1961). Введение в литургическое богословие. Paris: YMCA-PRESS. С. 50.

Тафт Р. (2011). Візантійський обряд: Коротка історія / перекл. Р. Скакун. (Серія «Класика сучасного богослов'я»). Львів: Видавництво УКУ, 136 с.

Федорів Ю. (1970). Обряди Української Церкви. Історичний розвиток і пояснення. Рим-Торонто, 282 с.

(1992). Настольная книга священнослужителя. (в 2 т.). Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 630 с.

(2011). Католическая Энциклопедия. (в 4 т.). Москва: Издательство Францисканцев, 1962 с.

Арранц М. (1999). Око Церковное переробка опыта ЛДА 1978 г. История Типикона. Москва, 58 с.

Мансветов И. (1885). Церковный Устав (Типикъ). Його образование и судьба въ греческой и русской церкви. Москва: Типографья Л. Лиснера и Ю. Романа, Арбатъ домъ Платонова, 228 с.

Скабалланович М. (2004). Толковый Типикон. Объяснительное изложение Типикона с историческим введением. Москва: Издательство Сретенского монастыря, 718 с.

Шмеман А. (1961). Введение в литургическое богословие. Paris: YMCA-PRESS, 246 с.

REFERENCES

Dolnytskyi I. (2012). Тыпук Ukrainkoї Katolytskoї Tserkvy [Переклад назви англійською]. Zhovkva: Misioner. [in Ukrainian].

Isichenko. I. (2008.) Monashestvo davnoho Yehyptu [Переклад назви англійською]. Kharkiv: Akta. [in Ukrainian].

Liubachivskiy M. (1990). Liturhika [Переклад назви англійською]. Rym. [in Ukrainian].

Puriaieva. N. (2001). Slovyk tserkovno-obriadovoi terminolohii [Переклад назви англійською]. Lviv: Svichado. [in Ukrainian].

Taft R. (2011). Vizantiyskiy obriad: Korotka istoriia / perek. R. Skakun. (Serii «Klasyka suchasnoho bohoslovia») [Переклад назви англійською]. Lviv: Vydavnytstvo UKU. [in Ukrainian].

Fedoriv Yu. (1970). Obriady Ukrainkoї Tserkvy. Istorychnyi rozvytok i poiasnennia [Переклад назви англійською]. Rym-Toronto. [in Ukrainian].

(1992). Nastolnaia knyha sviashchennosluzhytelia. (v 2 t.) [Переклад назви англійською]. Moskva: Yzdatelskiy ot del Moskovskoho Patryarkhata. [in Russian].

(2011). Katolycheskaia Энциклопедия. (v 4 t.) [Переклад назви англійською]. Moskva: Yzdatelstvo Frantsyskantsev. [in Russian].

Arrants M. (1999). Oко Tserkovnoie pererobka opыta LDA 1978 h. Ystoryia Tyrykona [Переклад назви англійською]. Moskva. [in Russian].

Mansvetov Y. (1885). Tserkovnyi Ustav (Tyrykъ). Yoho obrazovanie y sudba vъ hrecheskoi y russkoї tserkvy [Переклад назви англійською]. Moskva: Tyrohrafiya L. Lyssnera y Yu. Romana, Arbatъ domъ Platonova. [in Russian].

Skaballanovych M. (2004). *Tolkovy Tyrykon. Ob'iasnytelnoe yzlozhenye Tyrykona s ystorycheskym vvedenyem* [Переклад назви англійською]. Moskva: Yzdatelstvo Sretenskoho monastyria. [in Russian].

Shmeman A. (1961). *Vvedenye v lyturhycheskoe bohoslovye* [Переклад назви англійською]. Paris: YMCA-PRESS. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції: 19.05.2022

УДК 355.01-049.65:271.4-732.3'74

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.4>

ЗАХИСТ БАТЬКІВЩИНИ У ВЧЕННІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Руслан П'ЯСТА

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: pyastaua@gmail.com

ORCID ID [0000-0001-7905-3719](https://orcid.org/0000-0001-7905-3719)

Володимир ЛУКАШЕВСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: lukashevskiy.ugcc.if@gmail.com

***Анотація.** Війна за своєю природою – аморальна. У той момент, коли вона «вривається» в мирне життя, населення та керівники держави мають право й зобов'язані захищатися, навіть застосовуючи силу зброї для знешкодження агресорів. Захист Батьківщини – це право та обов'язок кожного свідомого і відповідального уряду держави. Наші українські воїни, захищаючи невинне життя перед нападником, здійснюють свій святий громадянський обов'язок: стають на захист добра, істини й справедливості. Багато військових віддало своє життя за ці цінності. Під час військових дій Церква та людський розум наголошують на постійній дії морального закону. Навіть у зоні військових дій належить зберігати людські риси. У статті, на основі Офіційних документів Католицької Церкви, фахових матеріалів, інтерв'ю, здійснено морально–богословську оцінку воєнним діям у контексті захисту Батьківщини.*

***Ключові слова:** війна, захист, право, обов'язок, УГКЦ, синод, Церква, мир, енцикліка, звернення, військовий, обов'язок, армія, агресор, мораль.*

***Annotation.** Any war by its nature is immoral. At the moment when it is "invading" the peaceful life, the population and leaders of the state have the right and the obligation to defend themselves, even using force of arms to neutralize the aggressors. Defending the homeland is the right and duty of every conscious and responsible government.*

Our Ukrainian soldiers, defending innocent lives from the attacker, are doing their sacred civic duty: they stand up for goodness, truth and justice. Many soldiers gave their lives for these values. During the war the Church and the human mind emphasize the constant action of the moral law. Even in a war zone, human traits should be preserved. The article, based on the Official Documents of the Catholic Church, professional materials, interviews, made a moral and theological assessment of military action in the context of protection of the homeland.

Key words: *War, protection, law, duty, UGCC, Church, Synod, peace, Encyclical, Appeal, military, duty, army, aggressor, morality.*

Постановка проблеми. Сьогодні, в ХХІ ст., воєнні конфлікти та заворушення є чимось звичним. Фактично, кожного дня засобами масової інформації транслюються сюжети з різних куточків світу, які тепер мають назву «гарячі точки». Збройні конфлікти і війни – потужна світова проблема. Сотні тисяч людей в усьому світі щороку стають учасниками й очевидцями збройних конфліктів, роками живуть у зонах бойових дій або на територіях, що не контролюються законною владою, в обстановці боротьби і стресу.

Коли по ЗМІ людина чує про початок воєнних заворушень десь там, на іншому континенті, скажімо, чи в далекій країні, вона може відчутти легке обурення, висловити осудження, жаль, співчуття. Однак, коли війна стукає у двері вже її батьківщини, вона можливо й сама того не хотючи, вступає безпосередньо чи опосередковано у цю війну.

З середини квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплювати адмінбудівлі та відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську) в Україні розпочались події, які спершу несли антитерористичний настрій, а відтак переросли у справжню, повномасштабну війну. Щоправда, варто відзначити, що ці події ще далеко не всі визначали та називали «війною», позаяк її хід є нетиповим для класичного поняття війни. Не випадково військові дії на Донбасі ще називають «гібридною війною»¹⁹.

Впродовж вже вісьмох років буремні події на Донбасі набрали обертів та принесли численні жертви. Події призвели до економічного спустошення краю, соціально–психологічних та фізичних мирних жителів, а над усе – учасників протистоянь, екологічного спустошення регіону, дестабілізації території в усіх інших сферах суспільного життя. А близько 05:00 за київським часом 24 лютого 2022 р. президент РФ Володимир Путін оголосив про військову операцію нібито задля «демилітаризації та денацифікації України»; через кілька хвилин почалися ракетні удари по всій Україні, в тому числі поблизу Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з Росії, Білорусі та тимчасово окупованого Росією Криму та Придністров'я (Молдова). Разом із Росією війну проти України веде й Білорусь, з прикордонних районів якої завдаються ракетні удари по території України²⁰. У такій ситуації виникає запитання, як наша Батьківщина має захищатися, дотримуючись християнських принципів.

© Руслан П'яста, Володимир Лукашевський, 2022

¹⁹ Гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою–агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які переважно досягаються звичайною війною. Експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у ХХІ столітті // Джерело: Daniel T. Lasica. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory — School of Advanced Military Studies, 2009 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a513663.pdf>. – С. 3–4.

²⁰ Російське вторгнення в Україну (2022) // [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на недостатній рівень вивченості цього питання на сьогоднішній день, настільними при написанні даної статті стали Офіційні документи Церкви, зокрема Катехизм Католицької Церкви, документи II Ватиканського Собору, Енцикліки Святіших Отців, Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!»²¹ Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року²², Звернення Синоду єпископів КГВА²³ до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.)²⁴, Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни (2020 р.)²⁵ та Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні (2022 р.)²⁶.

Крім того, опирались на серію Путівників²⁷, виданих Комісією УГКЦ у справах душпастирства охорони здоров'я, на виконання рішення Синоду Єпископів КГВА, який у своїх постановах²⁸ доручив розробити програму просвітництва, яка б допомагала людям усвідомлювати проблематику стресових подій в обставинах війни.

Особливо цінним є посібник для священників щодо душпастирства у кризових ситуаціях: «Середина темної ночі є початком нового дня», а саме 7 розділ у авторстві о. Ростислава Височана, який розглядає: «Етичний вимір військової професії та перспективи військового душпастирства». А також інтерв'ю о. Руслана П'ясти для газети Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ «Нова Зоря» - «Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення

²¹ Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!» // http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splivaie_krovyyu_71464.html.

²² Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року // <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batktivshchyny-2015-roku-165>.

²³ Києво-Галицького Верховного Архиепископства.

²⁴ Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.) // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastirstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html.

²⁵ Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни. Його Ранами ми Зцілені...» (Іс. 53, 5) // <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-viyny-3134/>.

²⁶ Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_viyni_v_ukrani_95767.html.

²⁷ Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: «Видавництво», 2016. – 64 с. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/VIJSKO-2.pdf>.

Циганенко Галина, П'яста о. Руслан, Дідик Наталія. Любити, жити і чекати. Путівник для родин військових, які перебувають у зоні бойових дій. – Львів: Колесо, 2018. – 144 с. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/putivnyk.pdf>.

Циганенко Г., П'яста о. Р., Чмир А. Навіки живі в пам'яті. Путівник для сімей загиблих. – Львів: «Колесо», 2017. – 88 с. // <https://drive.google.com/file/d/18ygmKK-5fxJ3tsQSZKM0pfT5-49e6Wji/view>.

²⁸ Постанови Шістдесят сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства УГКЦ, 29-30 квітня 2015 р. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyjevo-halytskoho-verhovnoho-arhyjepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r/>.

ворога в Україну²⁹ та о. Ростислава Височана для журналу «Християнин і світ» - «Християнин на війні»³⁰.

Метою статті є аналіз вчення Католицької Церкви, її морально-богословської оцінки воєнним діям у контексті захисту Батьківщини.

Виклад основного матеріалу

Біблійний погляд

У книгах Старого Завіту можемо зустріти такий термін, як «священна війна», тобто війна, яку веде Бог проти грішних народів і людей, що не є з Ним у союзі. Книга Чисел подає згадку про захист свого рідного краю, і цей захист є благословенний Богом: Бог обіцяє допомагати народові, який захищає себе (див. Чис. 9, 10). Ці слова, до речі, можна адаптувати до сьогоднішнього захисту українцями своєї Батьківщини від країни-агресора.

Щодо «священної війни», то діяло правило духовного очищення перед початком бою, коли воїни мали пройти певну духовну підготовку. У Книзі Чисел читаємо, що після того, як вони поверталися з бою, мушили також очиститися (Чис. 31, 19), бо заплямовувалися, осквернили свою культову чистоту після вбивства. Навіть цар Давид, що як воїн пролив багато крові, не смів будувати храм Господній (I Хр. 28, 3). Старий Завіт не засуджує війну як явище, але й не заперечує її жорстокості.

У Новому Завіті не заперечується військова служба, понад 20 разів ми знаходимо згадки про військових, зокрема про сотника. Крім воїнів, які бичували та розпинали Христа, інші є позитивними. Біблійні автори подають їх як приклади. Першим, хто після смерті Ісуса на хресті визнав, що Ісус – це Син Божий, був римський сотник (Мт. 27, 54). Першим язичником, тобто не юдеєм, який увірував у Господа Ісуса Христа як свого Спасителя і охрестився, був сотник Корнілій (Ді. 10)³¹.

Мир – є ключовим закликом Церкви

Перші слова, які сказав наш Божественний Спаситель Ісус Христос після свого торжественного воскресіння до своїх учнів – «Мир вам!» (Лк. 24:36). Ці слова є наче Його заповітом до усіх нас, хто називає себе християнином. Ідеалом нашого християнського життя у світі та спільноті є мир – особлива душевна настанова, яка полягає в гармонійному й належному стосунку особи до Бога, до самої себе, до інших людей та до всього творіння. Мир є одним з ключових закликів Христової Благовісті: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам» (Ів. 14:27). Тому завданням Церкви в усі часи було і повинно бути плекати та зберігати цей

²⁹ П'яста о. Р. Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення // <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

³⁰ Височан о. Р. Християнин на війні. «Журнал Християнин і світ» // <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

³¹ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях. Посібник для священників. — Львів: Колесо, 2020. – С. 114-117.

мир, розвиваючи та поширюючи християнські ідеали любові по всьому світі, бо ж саме по цій любові, за словами Христа, світ пізнає, що ми є Його учнями (Ів. 13:35).

Мир як настанова серця і спосіб людського співжиття є Божим задумом від початку. Християни покликані плекати мир і любов на всіх рівнях спільнотного життя: міжособистісному, родинному, громадському, внутрішньополітичному і міжнародному: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт. 5:9). Щоби бути миротворцем, потрібно мати сильний та сформований характер, здатний панувати над собою. Миром втішалися наші прародичі в раю. Однак з гріхопадінням, яке стало плодом невдячності Богові за дар існування, люди втрачають мир як непорушну та очевидну дійсність. Наслідком гріхопадіння стає егоїзм, егоцентризм та пов'язана з цим схильність трактувати іншу людину вже не як рівну за гідністю особу, а як засіб для самореалізації (виникнення сорому і першого одягу яскраво засвідчує цю схильність (Бут. 3:7).), що потягло за собою виникнення всіх інших пороків. Каїн вбиває із заздрощів (див. Бут. 4:3-16), а Ламех – з помсти (див. Бут. 4:23). Напад, насильство і вбивство входять в людську історію (див. Бут. 6:11), природне розуміння гідності людини і недоторканності людського життя затьмарюється настільки, що Бог змушений дати людині виразну заповідь: «Не вбивай!» (Вих. 20:13).

Через те, що гріх Каїна увійшов у світ, виникла потреба від нього захищатися. Потреба захисту себе чи іншої людини від нападу та насильства впливає з цінності людського життя та людської гідності. Захищаючи себе чи інших, ми не дозволяємо гріхові насильства чи вбивства здійснитися у світі, а нападників – порушити заповідь: «Не вбивай!». Особливий обов'язок захисту маємо по відношенню до слабких і беззахисних, а також до осіб, пов'язаних з нами кровною спорідненістю³².

Другий Ватиканський Собор в декреті «Про місійну діяльність Церкви» наголошує: «ганебним є все, що спрямоване проти життя: всякого роду вбивства, геноциди, аборти, евтаназія та навіть добровільне самогубство; все, що порушує цілісність людської особи: калічення, тілесні чи моральні катування, спроби поневолити сам дух людини; все, що ображає людську гідність: нелюдські умови життя, свавільні ув'язнення, депортації, рабство, проституція, торгівля жінками та підлітками, а також ганебні умови праці, коли до робітників ставляться, як до звичайного інструменту наживи, а не як до вільних і відповідальних осіб. Все це й подібне до цього є справді ганебним, тому що отруює людську цивілізацію; воно ганьбить скорше тих, хто так чинить, ніж тих, хто терпить несправедливість, і є найвищою мірою зневаження Творця»³³.

У Дупастирській Конституції «Радість і Надія» II Ватиканський Собор навчає: «оскільки кожна війна приносить горе і несправедливість, Церква

³² Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. – Християнин і світ. – [Електронний ресурс] / Павло Гусак. – режим доступу до сторінки: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst>.

³³ Декрет про місійну діяльність Церкви «Ad gentes» (7 грудня 1965) // Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. Коментарі /пер. з лат./ Український католицький університет. – Львів : Свічадо, 2014, — Ч. 23.

наполегливо заохочує кожного молитися і діяти, щоб Божа Доброта звільнила нас від стародавнього рабства війни»³⁴ і додає: «доки існуватиме небезпека війни і не буде компетентної міжнародної влади, наділеної достатніми силами, доти не можна відмовити урядам, після вичерпання всіх можливостей мирного врегулювання, права на законний захист»³⁵.

Катехизм Католицької Церкви, виданий після II Ватиканського Собору, навчає, що треба прискіпливо визначити точні умови законного захисту за допомогою військової сили. Серйозність такого рішення підпорядковує його суворим умовам моральної законності³⁶. Далі, у розділі «Захист миру», Катехизм надає публічній владі право та обов'язок накладати на громадян зобов'язання, необхідні для національного захисту³⁷. А II Ватиканський Собор у конституції «Радість і надія» додає: «ті, хто присвячує себе служінню батьківщині військовою службою, є слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, вони насправді сприяють загальному добру і підтриманню миру»³⁸.

Захищаючи права мирного населення в часі воєнних дій, Катехизм заохочує поважати й гуманно поводитися з мирним населенням, із пораненими солдатами та полоненими. Завершує ж Катехизм Католицької Церкви розділ «Захист миру» словами: «несправедливості, надмірні нерівності економічного та суспільного розвитку, заздрість, підозрілість і гордість, які лютують між людьми і народами, безперервно загрожують мирові і спричиняють війни, Усе, що робиться для подолання цього безладдя, сприяє будуванню миру та уникненню війни»³⁹. З огляду на гріховність людей, їм завжди загрожує небезпека війни і загрожуватиме аж до повернення Христа.

Вчення Святіших Отців

Мабуть, найдоцільнішим вченням Учительського Уряду Церкви щодо збереження миру та уникнення війни є Енцикліка Святішого Архидіакона Івана XXIII «Мир на землі». Це остання енцикліка папи Римського Івана XXIII, присвячена правам та обов'язкам людини, взаєминам цивільної влади і суспільства, мирного співіснування держав і взагалі проблем світу, також відома як Послання світу папи Івана XXIII. Якщо врахувати час, коли був написаний документ, 1963 рік, побачимо, що саме в цей час особливо гостро розвивались події т. зв. «Холодної війни»⁴⁰, тому не випадково, що дуже багато дослідників

³⁴ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. – Ч. 81.

³⁵ Там само. – Ч. 79.

³⁶ Катехизм Католицької Церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – Ч. 2309.

³⁷ Катехизм Католицької Церкви..... – Ч. 2310.

³⁸ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія”..... – Ч. 79.

³⁹ Катехизм Католицької Церкви..... – Ч. 2317.

⁴⁰ Холодна війна — глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками — з іншого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років, призвела до розпаду СРСР та переросла в сучасне протистояння між Росією та Заходом.

вважають, що саме це послання світу папи, стало одним з вирішальних факторів та не допустило до використання ядерної зброї суперниками.

Енцикліка «Мир на землі», папи Івана XXIII містить 5 розділів: «Порядок серед людей», «Відносини між людьми і громадської владою всередині держави», «Відносини між державами», «Відносини людей і держав зі світовим співтовариством» та «Батьківська заохота». Властиво, в III частині Енцикліки, папа висвітлює доктрину Католицької Церкви щодо війни, а радше – щодо прагнення миру. Тут констатується найбільш очевидна правда того часу про необхідність виключно мирного розвитку подій суперництва між державами, які втягнуті в протистояння «Холодної війни». Енцикліка відзначає, що між людьми все більшого поширення набуває переконання про неможливість вирішення спорів між народами за допомогою зброї і необхідності вирішувати такі питання тільки шляхом переговорів; що думка про війну як засіб вирішення міждержавних суперечок в атомну епоху, коли вживання атомної зброї принесло б величезні руйнування і безмірні страждання, повинна бути виключена; що, на жаль, страх змушує людей марнувати нечувані кошти на новітнє озброєння; однак, можна сподіватися на краще усвідомлення людьми їхнього, вкоріненого десь глибоко в нутрі, братерства при зустрічах і переговорах відповідальних керівників народів; що люди, відклавши страх, повинні перейнятися любов'ю, яка виразиться «в лояльному різнобічному співробітництві, що несе з собою багато блага»⁴¹.

Заклики до миру та утримання від війни знаходимо у вченні багатьох Вселенських Архиєреїв. Зокрема, Блаженний папа Павло VI у своєму посланні з нагоди Всесвітнього дня миру під назвою: «Ні насильству, так миру», чітко окреслює дефініцію миру, дає відповідь на питання: чому немає миру в наш час? Також розглядає аспекти досягнення миру в модерному світі та, зокрема, зазначає, що цілий світ є у стані перемир'я: «свідомість світу шокована через припущення того, що наш мир є лише перемир'ям і несподівано може вибухнути неконтрольований конфлікт»⁴².

Чи не найбільший доробок у справу поширення та пропагування миру вніс св. папа Іван Павло II, який свого часу сказав: «я належу до того покоління, яке пережило Другу світову війну і вижило. Тому на мені лежить обов'язок сказати всім молодим, тим, які молодші за мене, які не мали цього досвіду: Нехай ніколи більше не буде війни! Ми повинні зробити все можливе для цього! Ми добре знаємо, що мир будь-якою ціною неможливий. Але всі знаємо, наскільки великою є ця відповідальність»⁴³. У трьох «соціальних» енцикліках св. Івана Павла II «З праці своєї», «Сотий рік» та «Турбота про соціальні речі», можемо

⁴¹ Іван XXIII. «Pacem in Terris» — Львів: Свічадо, 2008. — Ч. 67.

⁴² Від слів про мир – до переконання у мирі. Послання Святішого Отця Павла VI з нагоди всесвітнього дня миру 1 січня 1978 року // Ні насильству, так миру. – Католицький Оглядач – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://catholicnews.org.ua/blazhenniy-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

⁴³ Проповідь Івана Павла II під час молитви «Ангел Господній», 16 березня 2003 р. – Радіо Ватикану – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

простежити зв'язок між миром, гідністю та фундаментальними правами людини, свободою народів, співпрацею між державами, законністю та діяльністю міжнародних інституцій. Основуючись на правах людини, починаючи від права на життя, яке слід забезпечити протягом всього його природного звершення, вибір на користь миру, на думку папи Івана Павла II, є необхідним вибором, але, насамперед, можливим, оскільки сьогодні існують дійсні альтернативи війні, якими є пошана до міжнародного права, центральним ядром якого є Хартія Націй та Загальна Декларація прав людини. Важливу роль також відіграють різні континентальні організації та регіональні об'єднання держав, покликані сприяти співпраці⁴⁴.

В свою чергу, наступник цього святого папи, Святіший Отець Венедикт XVI, фактично в кожній своїй Енцикліці, а їх як відомо за 5 років було три, безпосередньо або ж опосередковано звертається до проблематики збереження миру між людьми. Зокрема, в Енцикліці «Любов в істині», опублікованій в останній рік його понтифікату, Петровий намісник пише: «правдою є те, що будівництво миру вимагає постійного підтримування дипломатичних контактів, економічного і технологічного обміну, культурних зустрічей, угод про спільні проекти, а також прийняття спільних зобов'язань, щоб запобігти загрозам типу воєнного конфлікту і викоренити в основі причини тероризму. Однак, щоб ці зусилля принесли тривалі плоди, необхідно, щоб вони спиралися на цінності, вкорінені у правді життя»⁴⁵.

Сьогоднішній понтифік Франциск приділяє проблематиці воєнних дій чимало уваги, зважаючи на те, скільки їх сьогодні по всьому світі, в тому числі і в Україні. Папа старається за будь-якої нагоди пропагувати мир та мирне врегулювання збройних конфліктів в Україні, Іраку та інших «гарячих» точках світу. Звертаючись до більш як 500 різних релігійних лідерів, на конференції в Асиджі, папа сказав: «Ми прагнемо миру. Ми прагнемо свідчити про мир, і в першу чергу ми потребуємо молитви про мир, тому що мир – це дар Божий, і ми покликані його просити, приймати і піклуватись про нього день за днем з Божою поміччю»⁴⁶. Починаючи від папи Івана Павла II, кожного року, 1 січня, Вселенський Архиєрей пише так звані послання миру, в якому закликає громадськість призадуматись над власним життям у перспективі світового співтовариства, де кожен є відповідальний за всіх. Так, з нагоди XLVII Всесвітнього дня миру, у 2013 р., папа Франциск писав: «братерство – це важливий вимір людини, яка є частиною складної системи відносин, тобто істотою соціальною. Глибоке усвідомлення цієї соціальності допомагає нам бачити в інших людях наших істинних сестер і братів та поводитися з ними відповідно; без братерства неможливо творити справедливе суспільство, в якому

⁴⁴ Іван XXIII та Іван Павло II – Папи миру. – Радіо Ватикану за 9 квітня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁵ Бенедикт XVI. «Любов у правді» // «Caritas in veritate». – Львів: Місіонер, 2010. – Ч. 71.

⁴⁶ Проповідь Папи Франциска на міжнародній і міжрелігійній конференції «Прагнення миру: релігії та культури в діалозі». – Радіо Ватикану, від 21 вересня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> (Дата консультації 25.02.2020 р.).

панував би міцний і довготривалий мир»⁴⁷. Глибокими є слова папи і в наступних посланнях, з яких слідує, що він не бажає говорити про війну, але прагне, щоб був почутий його заклик про мир: «перший ворог миру — це людська байдужість до ближніх, яка, своєю чергою, є наслідком байдужості до Бога»⁴⁸. А в часі прийому у себе президента Венесуели Ніколаса Мадуро, Глава Католицької Церкви сказав: «насильство ніколи не принесе миру і добробуту країні, тому що воно завжди, і виключно, породжує нове насильство»⁴⁹.

Актуальне вчення Української Греко-Католицької Церкви

Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», виданий в 2012 р., порушуючи питання захисту цілісності держави, говорить про чесноту патріотизму. Ми маємо право вибирати, але чеснота патріотизму впливає з четвертої Божої заповіді: «Шануй твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі, що Господь, Бог твій, дасть тобі» (Вих. 20, 12; Втор. 5, 16). Тому чеснота патріотизму - це любов до Батьківщини, любов до того, що твоє і рідне, і ми повинні плекати цю чесноту, вчити наших військових і всіх людей любити свою Батьківщину⁵⁰.

Катехизм УГКЦ, виступає за збереження цінності та гідності будь-якого життя та застерігає від військових дій, які є «злочином проти життя, бо приносить зі собою страждання і смерть, горе та несправедливість»⁵¹. Більше того, Катехизм виступає за збереження миру, ставлячи це завдання пріоритетним у людському житті: «збереження миру – обов'язок кожної людини, а зокрема християнина. Кожен покликаний до того, щоб зробити свій внесок у зміцнення та реалізацію миру через конкретні жести миру в сім'ях, на робочих місцях, у спільнотах, у громадському житті, у національних і міжнародних організаціях. Насамперед мир повинен запанувати в людському серці»⁵². В той же час, у випадку несправедливого нападу агресора, Катехизм УГКЦ дозволяє використання військової сили, яке «може бути допустиме лише в разі крайньої необхідності як засіб дозволеного самозахисту, а воїн-християнин є завжди захисником миру»⁵³. Українські захисники не є вбивцями, тому що мета їхнього служіння - не вбивати, а захищати свою землю, свій народ, сім'ї, захищати кожного з нас. Можна сказати, що, згідно з християнським світоглядом, воїни живуть заради інших, бо готові віддати своє життя за нас із вами. Це якраз та

⁴⁷ Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2013. – Наступник Святого Петра Папа Франциск [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁸ Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2015 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁹ Папа: від ненависті та бажання помсти може звільнити героїзм прощення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁵⁰ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 131.

⁵¹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. – Львів, 2011. – Ч. 989.

⁵² Там само. – Ч. 988.

⁵³ Там само. – Ч. 990.

любов, якої вчить нас Ісус Христос: «Немає іншої любові, як та, коли хтось віддає своє життя за інших» (Ів. 15. 13)⁵⁴.

Насправді, відповідно до вчення Католицької Церкви, ми ведемо «законну війну» - захисну. Ще святий папа Іван Павло II у своєму «Посланні про мир» писав, що ми маємо використовувати термін «законна війна», тому що назвати її справедливою важко. В кожного є власне поняття справедливості. Агресор теж буде обґрунтовувати справедливість свого нападу. Тож варто запитати, чи закон дозволяє йому вторгнутися до іншої країни? В такому випадку уряд отримує право захищатися. Наших військових варто називати захисниками. Оскільки ми маємо право захищати ту землю, яку дав нам Господь, при необхідності боронячи її навіть силовими методами. Смерть нападника лежить не на військовому, а на агресорі. Якщо він нападає, то має усвідомлювати, що його вчинок може призвести до смерті⁵⁵.

Моральна катехиза, видана Українською Греко-Католицькою Церквою, навчає, що бувають обставини, в яких вживання зброї для захисту від несправедливого агресора є не лише припустимим, а й єдино можливим (тому морально виправданим) засобом, щоб зупинити зло і не допустити поширення смертоносної для багатьох людей агресії. Тут варто нагадати умови законного захисту за допомогою військової сили. Отже, щоб застосування зброї проти несправедливого агресора було морально виправданим, потрібно водночас таких умов моральної законності ведення війни:

1. Якщо шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, є тривалою, важкою і безперечною;
2. Якщо всі інші засоби для подолання конфлікту виявилися неможливими або безуспішними;
3. Якщо обґрунтовані можливості успіху;
4. Якщо використання зброї не спричинить лихо і безладдя, важчі, ніж лихо, яке слід усунути⁵⁶.

Оцінювати ці умови моральної законності повинні ті, які несуть відповідальність за загальне добро (Катехизм Католицької Церкви, Ч. 2309). У цих випадках публічна влада має право та обов'язок накладати на громадян зобов'язання, необхідні для національного захисту. Військові, які служать для добробуту та миру Батьківщини є слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, то насправді сприяють загальному добру і миру (Катехизм Католицької Церкви, Ч. 2310)⁵⁷.

⁵⁴ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 131.

⁵⁵ Височан Р. Християнин на війні // Журнал «Християнин і світ» - <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni>. (Дата консультації 27.02.2022 р.).

⁵⁶ Життя у Христі: Моральна катехиза / упорядник о. д-р Святослав Шевчук. — Львів: Видавництво Українського католицького університету 2004. — С. 161–162.

⁵⁷ Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.) // <http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya-do-svyashchenik%D1%96v-pro-dushpastirstvo-v-umovah-v%D1%96yni-72892.html>.

Блаженніший Святослав, Глава Української Греко-Католицької Церкви у своєму зверненні (24 лютого 2022 р.) наголошує, що: «це наше природне право і святий обов'язок боронити свою землю і свій народ, свою державу і все, що є для нас найрідніше: родину, мову і культуру, історію і духовний світ! Ми є мирним народом, який християнською любов'ю любить дітей усіх народів, незважаючи на походження чи переконання, національну чи релігійну приналежність. Ми не зазіхаємо на чуже і не погрожуємо нікому, але і свого нікому не маємо права віддати! У цей історичний момент голос нашого сумління кличе нас усіх як один стати на захист вільної, соборної і незалежної Української Держави!»⁵⁸.

Важливо розуміти, що згідно з п'ятою заповіддю, коли ми захищаємося, то не чинимо вбивства, від якого застерігає Бог. Адже агресор, що на нас наступає, сам провокує вбивство, а захист є нашим обов'язком⁵⁹.

Життя – великий дар, який Бог дав нам, але ніхто не має права, крім Бога, його забрати. Тому ми можемо себе захищати. Обставини, у яких знаходиться наша батьківщина, не тільки допускають застосування зброї для захисту від несправедливого агресора, а є єдиними можливими (тому морально виправданими) засобами, щоб зупинити зло й не дозволити поширення агресії, смертоносною для багатьох людей⁶⁰.

Висновок. Трагедія української війни, що породила цілу низку інших проблем, серед яких і нестабільні економічні та політичні ситуації, зруйнована інфраструктура цілого регіону, втрачені людські життя, зумовлює вірити і молитись з надією на те, що вже ось-ось війна закінчиться. В країні періоди перемир'я змінюються новими невдоволенням, корінними перебудовами у верхівці влади і новими сміливими заявами керівників країни. В той же час передбачити точно, коли в Україні настане мир, беруться не багато.

Немає жодних в сумнів у тому, що рано чи пізно всьому настане кінець. Проте найгірше в цій ситуації те, що кожного дня приходять нові і нові вістки про смерть, травми та зруйновані людські долі. Кожного дня, читаючи стрічку новин, бачимо інформацію про нові жертви цього вже восьмирічного терору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт XVI. «Любов у правді» // «Caritas in veritate». – Львів: Місіонер, 2010. – 128 с.
2. Від слів про мир – до переконання у мирі. Послання Святішого Отця Павла VI з нагоди всесвітнього дня миру 1 січня 1978 року // Ні насильству, так миру. – Католицький Оглядач – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://catholicnews.org.ua/blazhenniy-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> - (Дата консуклькції 25.02.2022 р.).

⁵⁸ Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні (24 лютого 2022 р.) // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_v%D0%86yni_v_ukrayin%D0%86_95767.html.

⁵⁹ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 132.

⁶⁰ Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: “Видавництво”, 2016. – С. 10.

3. Височан о. Р. Християнин на війні // Журнал «Християнин і світ – [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni> - (Дата консультації 27.02.2022 р.).

4. Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. – Християнин і світ. – [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst> – (Дата консультації 26.02.2022 р.).

5. Декрет про місійну діяльність Церкви «Ad gentes» (7 грудня 1965) // Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. Коментарі /пер. з лат./ Український католицький університет. – Львів: Свічадо, 2014. – 608 с.

6. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. - С. 499-619.

7. Життя у Христі. Моральна катехиза / Комісія у справах катехизації при патріаршій курії. – Львів: УКУ, 200. – 180 с.

8. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!». - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splivaie_krovyu_71464.html - (Дата консультації 27.02.2022 р.).

9. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року. - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batktivshchyny-2015-roku> – (Дата консультації 27.02.2022 р.).

10. Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.). - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastirstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html – (Дата консультації 28.02.2022 р.).

11. Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни. Його Ранами ми Зцілені...» (Іс. 53, 5). - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-viyny-3134/> - (Дата консультації 28.02.2022 р.).

12. Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні. - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_viyny_v_ukrani_95767.html – (Дата консультації 29.02.2022 р.).

13. Іван XXIII. «Мир на землі» — Львів: Свічадо, 2008. – 56 с.

14. Іван XXIII та Іван Павло II – Папи миру. – Радіо Ватикану за 9 квітня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

15. Катехизм Католицької Церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – 772 с.

16. Папа: від ненависті та бажання помсти може звільнити героїзм прощення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

17. Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2013. – Наступник Святого Петра Папа Франциск [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

18. Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2015 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

19. Постанови Шістдесят сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства УГКЦ, 29-30 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyjevo-halytskoho-verhovnoho-arhyjepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r> - (Дата консультації 28.02.2022 р.).

20. Проповідь Івана Павла II під час молитви «Ангел Господній», 16 березня 2003 р. – Радіо Ватикану – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

21. Проповідь Папи Франциска на міжнародній і міжрелігійній конференції «Прагнення миру: релігії та культури в діалозі». – Радіо Ватикану, від 21 вересня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> - (Дата консультації 25.02.2020 р.).

22. П'яста о. Р. Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> - (Дата консультації 25.02.2022 р.).

23. Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях. Посібник для священників. — Львів: Колесо, 2020. –

24. Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: Колесо, 2016. - 64 с.

25. Циганенко Г., П'яста о. Р., Дідик Н. Любити, жити і чекати. Путівник для родин військових, які перебувають у зоні бойових дій. – Львів: Колесо, 2018. – 144 с.

26. Циганенко Г., П'яста о. Р., Чмир А. Навіки живі в пам'яті. Путівник для сімей загиблих. – Львів: Колесо, 2017. - 88 с.

REFERENCES

1. Benedykt XVI. «Liubov u pravdi» // «Caritas in veritate». – Lviv: Misioner, 2010. – 128 s.

2. Vid sliv pro myr – do perekonannia u myri. Poslannia Sviatishoho Ottsia Pavla VI z nahody vsesvitnoho dnia myru 1 sichnia 1978 roku // Ni nasyilstvu, tak myru. – Katolytskyi Ohliadach – [Elektronnyi resurs]. – rezhym dostupu do storinky: <http://catholicnews.org.ua/blazhennyi-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> - (Data konsultatsii 25.02.2022 r.).

3. Vysochan o. R. Khrystyianyn na viini // Zhurnal «Khrystyianyn i svit – [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyianyn-na-vijni> - (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).

4. Husak P. Khrystyianskyi pohliad na viinu, myr ta samozakhyst. – Khrystyianyn i svit. – [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozakhyst> – (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

5. Dekret pro misiinu diialnist Tserkvy «Ad gentes» (7 hrudnia 1965) // Dokumenty Druhoho Vatykanskooho Soboru: Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. Kommentari /per. z lat./ Ukrainskyi katolytskyi universytet. – Lviv: Svichado, 2014. – 608 s.

6. Dushpastyrska Konstytutsiia pro Tserkvu v suchasnomu sviti „Radist i nadiia” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Dokumenty Druhoho Vatykanskooho Soboru. Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. – Lviv: Svichado, 1996. - S. 499-619.

7. Zhyttia u Khrysti. Moralna katekhyza / Komisiia u spravakh katekhyzatsii pry patriarshii kurii. – Lviv: UKU, 200. – 180 s.

8. Zvernennia Synodu Yerypskopiv UHKTs 2014 roku «Ukraina splyvaie kroviu!». - [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splyvaie_kroviu_71464.html - (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).

9. Zvernennia Synodu Yepyskopiv UHKTs do zakhysnykiv Batkivshchyny 2015 roku. - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batkivshchyny-2015-roku> – (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).
10. Zvernennia Synodu yepyskopiv Kyievo-Halytskoho Verkhovnoho Arkhyepyskopstva do sviashchenykyv UHKTs pro dushpastyrstvo v umovakh viiny (2015 r.). - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastyrstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html – (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).
11. Zvernennia Synodu Yepyskopiv KHVA do dukhovenstva UHKTs pro ztsilennia ran viiny. Yoho Ranamy my Ztsileni...» (IS. 53, 5). - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-viiny-3134/> - (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).
12. Zvernennia Blazhennishoho Sviatoslava z pryvodu pochatku viiny v Ukraini. - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shoho_svyatoslava_z_privodu_pochatku_viiny_v_ukrani_95767.html – (Data konsultatsii 29.02.2022 r.).
13. Ivan XXIII. «Myr na zemli» — Lviv: Svichado, 2008. – 56 s.
14. Ivan XXIII ta Ivan Pavlo II – Papy myru. – Radio Vatykanu za 9 kvitnia 2014 r. – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).
15. Katekhyzm Katolytskoi Tserkvy // Synod Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy. – Zhovkva: Misioner, 2002. – 772 s.
16. Papa: vid nenavysti ta bazhannia pomsty mozhe zvilnyty heroizm proshchennia [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).
17. Poslannia Sviatishoho Ottsia Frantsyska na Vsesvitnii den myru 2013. – Nastupnyk Sviatoho Petra Papa Frantsysk [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).
18. Poslannia Sviatishoho Ottsia Frantsyska na Vsesvitnii den myru 2015 [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).
19. Postanovy Shistdesiat somoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoho Verkhovnoho Arkhyepyskopstva UHKTs, 29-30 kvitnia 2015 r. [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyjevo-halytskoho-verhovnoho-arhyepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r> - (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).
20. Propovid Ivana Pavla II pid chas molytvy «Anhel Hospodnii», 16 bereznia 2003 r. – Radio Vatykanu – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).
21. Propovid Papy Frantsyska na mizhnarodnii i mizhrelihiinii konferentsii «Prahennia myru: relihii ta kultury v dialozi». – Radio Vatykanu, vid 21 veresnia 2016 r. – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> - (Data konsultatsii 25.02.2020 r.).
22. Piasta o. R. Naihirshe, koly yde viina za nashi umy» – pro zahrozu vtorhnennia [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> - (Data konsultatsii 25.02.2022 r.).
24. Tsyhanenko H., Piasta prot. R. Putivnyk viiskovosluzhbovtisia ta demobilizovanoho. – Lviv: Koleso, 2016. - 64 s.
25. Tsyhanenko H., Piasta o. R., Didyk N. Liubyty, zhyty i chekaty. Putivnyk dlia rodyn viiskovykh, yaki perebuvaiut u zoni boiovykh dii. – Lviv: Koleso, 2018. – 144 s.

26. Tsyhanenko H., Piasta o. R., Chmyr A. Naviky zhyvi v pamiaty. Putivnyk dlia simei zahyblykh. – Lviv: Koleso, 2017. - 88 s.

Стаття надійшла до редакції: 03.03.2022

УДК 271.4(477)-722.51:37.01

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.5>

П'ЯТЬ ПОРАД УСПІХУ ВІД БЛАЖЕННІШОГО СВЯТОСЛАВА ШЕВЧУКА ТА ЇХ НАУКОВИЙ АСПЕКТ

Андрій ЧОРНЕНКО

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: prorektor.ifa@gmail.com
ORCID ID [0000-0002-9219-525X](https://orcid.org/0000-0002-9219-525X)*

Нестор НАГОРНЯК

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
факультет гуманітарних наук
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: n.nagorniak2018@gmail.com*

У статті здійснено дослідження наукової думки, Предстоятеля Української Греко-Католицької Церкви, Святослава Шевчука, який дає поради успіху для молоді.

***Ключові слова:** Святослав Шевчук, бути собою, свідчити про своє, вчитися, вчити іноземні мови, читати.*

The article examines the scientific opinion of the Primate of the Ukrainian Greek Catholic Church, Sviatoslav Shevchuk, who gives advice on success for young people.

***Key words:** Svyatoslav Shevchuk, to be oneself, to testify about oneself, to study, to learn foreign languages, to read.*

Актуальність теми. У наш час стрімко розвивається наука. З'являються нові філософські проблеми та поняття. Проте, Церква ніколи не стоїть осторонь від таких тенденцій. Сучасна особистість прагне у всьому досягати успіху. Кожна людина старається віднайти власні принципи чи правила, які допоможуть бути успішним. Поняття успіху на має сталого визначення. Все ж таки, успіх – це є реалізація власного життя в суспільстві.

Що ж на це говорить Українська Греко-Католицька Церква? Блаженніший Святослав Шевчук, даючи інтерв'ю на телебаченні, дає п'ять власних порад успіху для молоді. Тому, у цьому дослідженні, важливо з'ясувати науковий аспект цих п'яти принципів.

Об'єктом дослідження є п'ять порад успіху від блаженнішого Святослава, а **предметом** – наукове їх значення.

Метою дослідження є розглянути п'ять порад успіху блаженнішого Святослава та дослідити їх науковий аспект на основі сучасних наукових досліджень.

Перший принцип, який виділяє блаженніший Святослав, є: «Щонайперше, бути собою»¹. Про цю успішну звичку автор говорить: «Не підлаштовуватися під різні схеми, які хтось хоче накинути. Бути собою – це, насамперед, бути віруючою людиною. Лише той, хто черпає з Божої сили, може бути вільним і реалізовувати всі дари»². З такою думкою тяжко не погодитись. Сучасні молоді люди часто намагаються копіювати спосіб життя відомих людей. І це не випадковість, оскільки сучасна молодь дуже багато часу проводить у соціальних мережах, наприклад Instagram, де стежать переважно за життям чужих людей, забуваючи при цьому, що в них є власне життя і потенціал, який можна розвинути та досягти успіху.

Олена Тараріна у своїй книзі «Бути собою. 10 гаджетів для щастя» пише: «Практично кожна людина у підлітковому віці стикається з проблемами, котрі здаються їй нездоланими. Частіше за все, підліток не йде з ними до дорослих. В кращому випадку, задає питання друзям, але частіше намагається вирішити їх самотужки. І потрапляє у глухий кут. Глухий кут, коли тебе не люблять однолітки, ображають, коли тебе не чують батьки, не хочуть зрозуміти твій справжній біль»³.

Популярний християнський сайт Credo публікує таку інформацію: «Бути – це означає бути любленим, прийнятим... Жити перед Богом – це усвідомлювати, що я собі подарований, що найглибша правда про мене звучить так: моє існування – бажане і люблене, і саме тому виведене з мороку небуття Богом, моїм Отцем... Буває, що людина надто легко творить собі Бога на свій власний образ і подобу. Тому її життя є життям перед собою, а не перед Богом»⁴. З цього стає зрозуміло, що бути собою означає прийняти Бога і жити за його заповідями. Отець Олег Кіндій вважає: «Самими собою ми стаємо лише тоді, коли є у постійній тісній комунікації із Христом – коли виконуємо Божу волю»⁵. Свята Мати Тереза каже: «Якщо ти добрий, люди можуть звинуватити тебе в егоїстичних і прихованих мотивах. Все одно будь добрим»⁶.

Отже, дана порада блаженнішого Святослава є слушною і актуальною. Особистість не повинна забувати, що Бог дав їй життя і таланти, які необхідно примножувати. Потрібно більше уваги звертати на власні можливості, а не бути пасивним спостерігачем чужого життя. Про це влучно висловлюється

© Андрій Чорненко, Нестор Нагорняк, 2022

¹ П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL : <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).

² Католицький оглядач. URL : <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення : 09. 09. 2020).

³ Тараріна О. Бути собою. 10 гаджетів для щастя. Київ : Оріон, 2019. 152 с.

⁴ Credo. URL : <https://credo.pro/2018/11/224423> (дата звернення : 08. 11. 2020).

⁵ Шлях до себе: поради о. Олега Кіндія щодо духовного зростання. URL : <https://dyvensvit.org/statti/porady-1/1010442/> (дата звернення : 08. 11. 2020).

⁶ Боднарська А. Цитати Матері Терези. URL : <https://svoi.media> (дата звернення : 14. 12. 2020).

український мислитель Григорій Сковорода: «Людина не тремтячий раб, а коваль свого щастя, шумливий бурхливий дух»⁷.

Другим принципом, про який говорить Святослав Шевчук, є «не боятися свідчити про своє»⁸. Про це блаженніший говорить докладніше: «Дуже часто нам закидають, що маємо комплекс неповноцінності. Ми соромимося того, ким ми є. Щоб оцінити і зрозуміти своє багатство, свій скарб, свої сили, треба не боятися про них свідчити, їх випробовувати»⁹.

Ми стаємо свідками секуляризуючих тенденцій сьогодення. Внаслідок цього, однією з основних проблем особистості є брак усвідомлення власної ідентичності. Часто молоді люди соромляться привселюдно визнати свою віру, мову, національність тощо. Сучасній молоді, щоб досягти успіху, необхідно поборювати цей недолік.

Відомий інтернет портал Gloria News повідомляє: «18 травня (2019), під час своєї промови, міністр внутрішніх справ Італії, Маттео Сальвіні, процитував Гілберта Честертона, Іоанна Павла II, Бенедикта XVI і кардинала Сара. Крім того, він згадав таких святих і захисників Європи, як Бенедикт Норчійській, Бригіда Шведська і Катерина Сієнська. В кінці виступу він підтвердив свою відданість Непорочному Серцю Пресвятої Діви Марії»¹⁰. Приклад Маттео Сальвіні стає для нас справжнім уроком визнання власної ідентичності.

Якщо сучасна молодь зверне більшу увагу на власну гідність та не буде соромитись привселюдно визнати власну віру, то це може стати не тільки гарним прикладом успішного життя, а й передумовою інтелектуально боротьби із секуляризмом. Апостол Павло, у посланні до Римлян, говорить: «Кожний, хто вірує в нього, не осоромиться...(Рим. 10: 11). Кожний, хто призове ім'я Господнє, спасеться»¹¹. (Рим. 10: 13).

Третім аспектом, про який згадує блаженніший Святослав, є принцип «Вчитися»¹². Про дану звичку успіху автор говорить наступне: «У своєму житті я завжди хотів вчитися. Це був мотор мого життя. Сьогодні українська молодь має дуже багато можливостей і нагод. Тому «вчіться, брати мої, думайте, читайте»¹³.

⁷ Українське слово. URL : <https://www.ukrslowo.net/doli-ludski/postati/16172.html> (дата звернення : 01. 11. 2020).

⁸ П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL : <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).

⁹ Католицький оглядач. URL : <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення : 09. 09. 2020).

¹⁰ Gloria news. URL : <https://gloria.Tv/article/nprk4htflpq1duceble8cfjj?Fbclid=iwar17bawtts4enwq6jbt816usif6kdmobuyq0d3skc4fexqq-wx-luvsrg> (дата звернення : 22. 05. 2019).

¹¹ Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-ох ч. / пер. о. І. Хоменка; повний пер., здійснений за оригін. Євр., араб., та грец. Текстами. Київ : Місіонер, 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с. ; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.

¹² П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL : <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).

¹³ Католицький оглядач. URL : <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення : 09. 09. 2020).

Часто молоді люди, отримавши диплом, забувають про поняття самоосвіти. Звичайно, вчитися у ВУЗі – це добре, але слід, також, використовувати особистий вільний час з користю для власного світогляду.

Відомий інтернет-портал Ukr.Media повідомляє: «Багато людей перестає вчитися після отримання диплому. Робота, особисте життя, побутові проблеми не залишають часу на те, щоб отримувати нові знання. Фахівці рекомендують не припиняти гризти граніт науки протягом усього життя, оскільки це не тільки робить нас розумнішими і дає більше можливостей у професійному плані, але і допомагає залишатися фізично і психічно здоровими»¹⁴.

Науковці публікують такі наукові дослідження: зміцнення здоров'я (коли людина дізнається щось нове, запам'ятовує різні факти, ризик зіткнутися з серйозним захворюванням головного мозку істотно знижується)¹⁵; поліпшення розумових здібностей (чим більше ви дізнаєтеся та запам'ятовуєте, тим ширше ваш кругозір і ви будете самостійно знаходити відповіді на багато питань)¹⁶; досягнення успіху (додаткові знання допомагають людині відкривати двері на шляху до успіху, а нові досягнення дозволяють просуватися по кар'єрній драбині, що значить, в цілому підвищувати якість життя)¹⁷; профілактика депресії (ви зможете захоплююче проводити час, не тільки читаючи книги, але й відвідуючи музеї, галереї, форуми, де ви зможете знайти співрозмовника, захопленого тією ж темою, а це допоможе розслабитися, легше перенести стрес і запобігти розвитку депресії)¹⁸.

Отже, навчання є процесом цілого нашого життя. Людська логіка підказує, що потрібно вчитися для того, щоб знати щось нове. Навчання розвиває наш інтелект. Особистість, яка старанно вчиться, або займається самоосвітою, розвиває свої таланти і правильно використовує свій потенціал. Євангелист Матей, описуючи слова Ісуса Христа, також закликає до навчання: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: християни їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа». (Мт. 28: 19).

Четвертою звичкою успіху є «вивчати іноземні мови»¹⁹. Блаженніший Святослав говорить: «Зокрема і для того, щоби свідчити про Україну. Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина. Нам не потрібно закриватися в собі, але відкритість завжди веде до вміння спілкуватися з іншими»²⁰.

Вікторія Зімниця, випускниця школи універсального журналіста на базі НАУ «Острозька академія», у своїй статті пише: «Сьогодні в світі стало модним вивчати іноземні мови. «Знання однієї мови дозволяє вам увійти в

¹⁴ Ukr. Media. URL : <https://ukr.Media/medicine/396912/> (дата звернення : 12. 09. 2020).

¹⁵ Ukr. Media. URL : <https://ukr.Media/medicine/396912/> (дата звернення : 12. 09. 2020).

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL : <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).

²⁰ Католицький оглядач. URL : <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення : 09. 09. 2020).

коридор життя, двох мов – відкриває усі двері у цьому коридорі», – сказав Франк Сміт. Але зараз знанням однієї лише англійської мови нікого не здивувати. Поступово стає популярним вивчення трьох, а то і чотирьох мов відразу. І в цьому є свої плюси. По-перше, ми можемо спілкуватися з цікавими людьми з усього світу. Тим паче зараз є безліч соціальних мереж, месенджерів, форумів, і тому спілкування з жителями інших країн в наш час не є проблемою. По-друге, люди все частіше подорожують за кордон. Знання іноземної мови при цьому необхідне. Значно цікавіше просто розуміти місцевих жителів, а не постійно ходити з розмовниками»²¹.

Інтернет-сайт Grandlingua публікує переваги вивчення іноземних мов: поліпшення уваги (вчені встановили, що вивчення іноземної мови сприяє розвитку уваги не гірше інших наукових дисциплін); збільшення обсягів мозку (вчені встановили, що у тих, хто захоплюється вивченням іноземних мов, мозок стає більшим за обсягом); вміння слухати (іноземна мова сприяє розвитку вміння слухати співрозмовника); розвиток упевненості в собі (вивчення іноземних мов впливає і на самооцінку)²².

Отже, сучасна особистість не повинна боятися вивчати іноземні мови. Знання бодай однієї іноземної мови, на розмовному рівні, відкриває перед нами нові можливості та досвід.

П'ята порада, яку подає блаженніший Святослав, це «багато читати»²³. Автор говорить: «Ніколи не думайте, що ви вже все знаєте, навіть якщо досягли чогось у своєму житті. Тому що зупинка в розвитку і в рості означає втрату всього, що ви до цього часу здобули. Нехай це буде такою маленькою порадою нашим молодим людям, яку я можу дати на основі свого власного досвіду»²⁴.

Щоб підтвердити користь такої поради слід взяти до уваги популярний інтернет-портал Espresso, який публікує такі наукові дослідження:

Читання «вмикає» мозок. «Іспанські вчені довели, що читання стимулює наш мозок таким чином, ніби ви переживаєте прочитаний досвід у реальному житті»²⁵.

Література допомагає пізнати один одного. «Читання дає унікальну можливість повністю зануритись в думки та відчуття іншої людини. За даними вчених, це може покращити соціальні навички людини та робить її більш співчутливою до інших. Так вважає професор-емерит когнітивної психології університету Торонто Кіт Оатлі»²⁶.

²¹ Чим корисно вивчати іноземні мови. URL : <https://ij.Ogo.Ua/hotnews/chim-korisno-vivchati-inozemni-movi/> (дата звернення : 11. 09. 2020).

²² Grandlingua. URL : <https://grandlingua.com.ua/shop/news/korist-vid-vivchennya-inozemnoi-movi-5-plyusiv-i-regevag> (дата звернення : 08. 11. 2020).

²³ П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL : <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).

²⁴ Католицький оглядач. URL : <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення : 09. 09. 2020).

²⁵ Espresso. URL : https://espreso.Tv/news/2017/08/01/chomu_varto_chytaty_kozhen_den_6_naukovykh_faktiv (дата звернення : 11. 09. 2020).

²⁶ Там само.

Читання зменшує стрес. Британські вчені з університету Сассексу довели, що читання заспокоює краще, ніж прослуховування музики, прогулянка чи чашка гарячого чаю. Для того, аби зменшити стрес на 68% достатньо лише шести хвилин зосередженого читання. За цей час скорочується серцебиття та полегшується м'язова напруга ²⁷.

Книги тренують мозок. «За даними дослідження медичного університету Раша, люди, які люблять читати, в 2,5 рази менше хворіють на недугу Альцгеймера (зменшення розумової здатності)» ²⁸.

Отже, якщо сучасна особистість буде багато читати то зможе не тільки дати відповіді на багато запитань, але й зробити своє життя більш успішним. Слід відзначити, що в українській літературі також віднаходимо заклики до старанного читання. Іван Франко пише:

«Книги – морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить.
Дивнії перли виносить» ²⁹.

Висновки. Таким чином, поради успіху від Предстоятеля УГКЦ, блаженнішого Святослава стають цінними порадами для сучасної молоді. Такі принципи як: бути собою, свідчити про своє, вчитися, вчити іноземні мови і читати допоможуть молодим людям краще розкрити свій потенціал та зреалізувати себе у власному житті.

Бути собою – це не тільки філософське поняття чи інтерпретація психологів. Це першочергова мета людського буття. Бути собою означає бути людиною. Тобто скеровувати власну волю до найвищого добра. Не піддаватися впливам секуляризуючого соціуму. Пам'ятати, що ми є вінцем Божого створіння і наш вибір, бути щасливим чи ні, залежить саме від нас.

Ми не повинні боятися свідчити про своє! Наша віра, культура і мова – це дар Бога для нас. Кожен з нас є відповідальним за ті дари, які дав Господь. А цими дарами, перш за все, є наша національна та християнська ідентичність. Такі особистості як: святий Йосафат Кунцевич, Тарас Шевченко, митрополит Михайло Левицький, Леся Українка, митрополит Андрей Шептицький, Василь Стус, Ліна Костенко та інші є для нас достойним прикладом того, що не треба боятися свідчити про своє, але впевнено визнавати свою націю та християнську віру.

Ми повинні завжди старанно вчитися. Сам процес навчання повинен бути не від'ємним чинником нашого щоденного життя. Освічена особистість зможе чинити опір секуляризації та просвічувати суспільство у християнському та національному дусі. Цим пояснюється явище геноциду в

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ Енциклопедія життя і творчості. Франко І. Строби.

URL : <https://www.i-franko.name/uk/Verses/DavnjeJNove/Parenetikon/25Strofy/19.html> (дата звернення : 14. 12. 2020).

Україні. Оскільки радянська влада хотіла знищити освічену верству населення, яка, на той час, пробудила в суспільстві прагнення до національної ідентичності. Слід відзначити, що такі духовні особи як Михайло Левицький та Андрей Шептицький також багато потрудилися у сфері національного просвічення. Освіта – це світла дорога в нашому житті. Це фундамент нації та проповідь Церкви. Це наш ключ до успіху!

Успіх сучасної особистості залежить також від знання іноземної мови. Коли особа буде знати іншу мову, то вона зможе навчатися у провідних закладах світу, або працювати в інших країнах де зможе поповнити свій особистий досвід. Це також чудова нагода зарекомендувати себе та свою націю з позитивного боку. Сучасний світ вимагає від нас свідчити про власну ідентичність на міжнародній арені, а знання іноземної мови допоможе нам досягти успіху в цій справі.

Читання приводить до успіху тим, що збагачує внутрішній світ особистості і збільшує словниковий запас. А це, дає можливість створювати нові проекти, ясно висловлювати свою думку та відстоювати свою позицію в секуляризуючому суспільстві. Читання у сучасному світі стало ще більш доступним ніж це було раніше. Якщо колись люди повинні були ходити до бібліотеки щоб почитати, то тепер нікуди ходити не потрібно, оскільки всі книги світу зібрані в інтернет-мережі. Читання – це легка і проста звичка, яка допоможе особистості перевищити себе і досягти успіху.

Церква ніколи не стоїть осторонь від сучасних викликів суспільства. Вона завжди намагається іти в ногу із науковим прогресом та допомагати сучасній особистості долати труднощі на шляху до успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднарська А. Цитати Матері Терези. URL: <https://svoi.media> (дата звернення: 14. 12. 2020).
2. «Немає легкого шляху бути собою»: Гузар та Гаврилишин про мораль та успіх. URL : <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1004503/> (дата звернення: 31. 10. 2020).
3. 10 жорстких уроків для досягнення успіху. URL: <https://dyvensvit.org/top/1004792/> (дата звернення : 31. 10. 2020).
4. Ільїна Ю. М. Методика дослідження життєвого сценарію «Успіх». *«Актуальні проблеми психології. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України»*. Т. 3. Київ, 2010. С. 244-257.
5. Ільїна Ю. М. Успішні люди змінюються самі. *День*. 2010. № 103. С. 6.
6. Католицький оглядач. URL: <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (дата звернення: 09. 09. 2020).
7. Кові С. Сім звичок високо-ефективних людей. Харків, 2012. 384 с.
8. Кові Ш. Сім звичок високоефективних підлітків. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 270 с.
9. П'ять порад успіху від Блаженнішого Святослава. URL: <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (дата звернення : 17. 10. 2020).
10. Пазиніч С. Філософські поради. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2019. 344 с.
11. Принципи життєвого успіху. *«Легка промисловість»*. 2014. № 3-4. С. 22-25.

12. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-ох ч. / пер. о. І. Хоменка; повний пер., здійснений за оригін. Євр., араб., та грец. Текстами. Київ : Місіонер, 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с. ; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.
13. Тараріна О. Бути собою. 10 гаджетів для щастя. Київ : Опіон, 2019. 152 с.
14. Українське слово. URL : <https://www.ukrslowo.net/doli-ludski/postati/16172.html> (дата звернення : 01. 11. 2020).
15. Енциклопедія життя і творчості. Франко І. Строфи. URL : <https://www.i-franko.name/uk/Verses/DavnjeJNove/Parenetikon/25Strofy/19.html> (дата звернення : 14. 12. 2020).
16. Чим корисно вивчати іноземні мови. URL : <https://ij.Ogo.Ua/hotnews/chim-korisno-vivchati-inozemni-movi/> (дата звернення : 11. 09. 2020).
17. Шлях до себе: поради о. Олега Кіндія щодо духовного зростання. URL : <https://dyvensvit.org/statti/porady-1/1010442/> (дата звернення : 08. 11. 2020).
18. Espresso. URL : https://espresso.Tv/news/2017/08/01/chomu_varto_chytaty_kozhen_den_6_naukovykh_faktiv (дата звернення : 11. 09. 2020).
19. Gloria news. URL : <https://gloria.Tv/article/nprk4htflpq1duceble8cfjj?Fbclid=iwar17bawtts4enwq6jbht8l6usif6kdmobuyq0d3skc4fexqq-wx-luvsg> (дата звернення : 22. 05. 2019).
20. Grandlingua. URL : <https://grandlingua.com.ua/shop/news/korist-vid-vivchennya-inozemnoi-movi-5-plyusiv-i-perevag> (дата звернення : 08. 11. 2020).
21. Ukr. Media. URL : <https://ukr.Media/medicine/396912/> (дата звернення : 12. 09. 2020).
22. Credo. URL : <https://credo.pro/2018/11/224423> (дата звернення : 08. 11. 2020).

REFERENCES

1. Bodnarska A. Tsytyty Materi Terezy. URL : <https://svoi.media> (data zvernennia: 14. 12. 2020).
2. «Nemaie lehkoho shliakhu buty soboiu»: Huzar ta Havrylyshyn pro moral ta uspikh. URL: <https://dyvensvit.org/statti/rozmovy/1004503/> (data zvernennia : 31. 10. 2020).
3. 10 zhorstkykh uroktiv dlia dosiahnennia uspikhu. URL : <https://dyvensvit.org/top/1004792/> (data zvernennia: 31. 10. 2020).
4. Ilina Yu. M. Metodyka doslidzhennia zhyttievoho stsenariiu «Uspikh». «Aktualni problemy psykholohii. Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy». Т. 3. Kyiv, 2010. S. 244-257.
5. Ilina Yu. M. Uspishni liudy zminiuiutsia sami. Den. 2010. № 103. S. 6.
6. Katolytskyi ohliadach. URL: <http://catholicnews.Org.Ua/pyat-porad-uspihu-vid-blazhennishogo-svyatoslava> (data zvernennia: 09. 09. 2020).
7. Kovi S. Sim zvyчок vysoko-efektyvnykh liudei. Kharkiv, 2012. 384 s.
8. Kovi Sh. Sim zvyчок vysoko-efektyvnykh pidlitkiv. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2015. 270 s.
9. Piat porad uspikhu vid Blazhennishoho Sviatoslava. URL: <https://dyvensvit.org/top/1016021/> (data zvernennia: 17. 10. 2020).
10. Pazynich S. Filosofski porady. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk, 2019. 344 s.
11. Pryntsypy zhyttievoho uspikhu. «Lehka promyslovist». 2014. № 3-4. S. 22-25.
12. Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu: v 2-okh ch. / per. o. I. Khomenka; povnyi per., zdiisnnyi za oryhin. Yevr., aram., ta hrets. Tekstamy. Kyiv: Misioner, 2008. Ch. 1: Staryi Zavit. 1126 s.; Ch. 2: Novyi Zavit. 350 s.
13. Tararina O. Buty soboiu. 10 hadzhetiv dlia shchastia. Kyiv: Orion, 2019. 152 s.
14. Ukrainske slovo. URL: <https://www.ukrslowo.net/doli-ludski/postati/16172.html> (data zvernennia: 01. 11. 2020).

15. Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti. Franko I. Strofy. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/DavnjeJNove/Parenetikon/25Strofy/19.html> (data zvernennia: 14. 12. 2020).
16. Chym korysno vuvchaty inozemni movy. URL: <https://ij.Ogo.Ua/hotnews/chim-korisno-vivchati-inozemni-movi/> (data zvernennia: 11. 09. 2020).
17. Shliakh do sebe: porady o. Oleha Kindiia shchodo dukhovnoho zrostannia. URL: <https://dyvensvit.org/statti/porady-1/1010442/> (data zvernennia: 08. 11. 2020).
18. Espresso. URL: https://espreso.Tv/news/2017/08/01/chomu_varto_chytaty_kozhen_den_6_naukovykh_faktiv (data zvernennia : 11. 09. 2020).
19. Gloria news. URL: <https://gloria.Tv/article/nprk4htflpq1duceble8cfjj?Fbclid=iwar17bawtts4enwq6jbht8l6usif6kd mobuyq0d3skc4fexqq-wx-luvsrg> (data zvernennia: 22. 05. 2019).
20. Grandlingua. URL: <https://grandlingua.com.ua/shop/news/korist-vid-vivchennya-inozemnoi-movi-5-plyusiv-i-perevag> (data zvernennia : 08. 11. 2020).
21. Ukr. Media. URL: <https://ukr.Media/medicine/396912/> (data zvernennia: 12. 09. 2020).
22. Sredo. URL : <https://credo.pro/2018/11/224423> (data zvernennia: 08. 11. 2020).

Стаття надійшла до редакції: 24.12.2021

УДК 78.087.68:37(477.85)"18"

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.6>

МИСТЕЦЬКА ХОРОВА ОСВІТА НА БУКОВИНІ У ХІХ СТОЛІТТІ

Ірина ЯРОШЕНКО

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: irenka.yaroshenko@gmail.com
ORCID ID [0000-0002-0097-5276](https://orcid.org/0000-0002-0097-5276)*

У статті аналізуються окремі аспекти хорових освітніх процесів, які відбувалися на Буковині у ХІХ столітті. Характеризується зміст динаміки розвитку тенденцій, що сприяли становленню мистецької освіти та хорової спадщини тих митців, які їх визначали своєю діяльністю. Наводяться факти педагогічної, композиторської, громадської, диригентської діяльності видатних митців Буковини ХІХ століття, що сприяли розвитку освітніх, хорових і культурно-просвітницьких традицій Західної України.

Ключові слова: *Буковина, мистецька освіта, професійно-хорове виконавство.*

The article analyzes certain aspects of cultural and educational processes that took place in Bukovina in the second half of the nineteenth century. Characterizes the content of the dynamics of the development of trends that contributed to the formation of artistic education and the creative heritage of those artists who determined their activities. The facts of the pedagogical, composer, public, and conductor activities of the outstanding artists of Bukovina of the XIX century, which contributed to the integrative development of educational, professional-performing and cultural-educational traditions of the western region, are presented.

Key words: *Bukovina, creative education, professional-choral performance.*

Актуальність теми. Комплексне вивчення мистецької хорової освіти є одним з актуальних завдань сучасного мистецтвознавства. Відтворення цілісного процесу хорової творчості українських митців потребуватиме зусиль не одного дослідника. Однак кроками на цьому шляху можна вважати окреслення окремих аспектів розвитку мистецької освіти, а саме на Буковині. Саме такий монографічний погляд було реалізовано в цій дослідницькій роботі, в якій увагу зосереджено на мистецькій хоровій освіті Буковини ХІХ століття.

Метою даного дослідження є – проаналізувати та охарактеризувати педагогічний досвід провідних буковинських митців та культурно-освітні процеси, які відбувалися на Буковині у ХІХ столітті.

Методологія дослідження полягає в застосуванні матеріалів, які характеризують різні складові розвитку мистецької хорової освіти на буковинських землях, а особливо хорового творчого доробку митців, які своєю діяльністю сприяли позитивній динаміці в освітньому процесі. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що вперше досліджено особливості творчої спадщини митців Буковини ХІХ століття, які сприяли відродженню та активному розвитку диригентсько-хорового виконавства та освітнім процесам.

Виклад основного матеріалу. Хорове освітнє життя Буковини мало безпосередні культурно-освітні зв'язки з Галичиною, які розвиваються і сьогодні на основі виконавсько-хорових традицій і завдяки діяльності представників буковинської мистецької еліти в Галичині.

У 1849 р. Буковина була проголошена автономним краєм. Досягнення автономії стало очікуваною надією для буковинців, яка визначила особливості подальшого розвитку культури та освіти в цьому регіоні. Але культурні зв'язки з галичанами не втратили своєї актуальності.

Важливе місце у мистецько-освітньому житті Буковини 50–60-х років належить відомому композитору, піаністу, фольклористу, громадському діячу, Карлу Мікулі. Він народився 29 жовтня 1821 р. у Чернівцях і помер 27 травня 1897 р. у Львові). Закінчив Паризьку консерваторію, товаришував із Ф.Лістом, «листувався з ним аж до смерті композитора, спілкувався також з Ріхардом Вагнером та іншими відомими музичними діячами»¹. Писав переважно мазурки, вальси, полонези, пісні, балади та інші твори. Віденська преса називала його пісні найкращими з усіх пісень німецьких композиторів. У Львові його знали як автора збірки румунських мелодій під назвою «48 національних румунських арій» (дойни, хори, пісні пастухів та інші), оброблених для фортепіано. Мав записи багатьох українських, румунських, молдавських і циганських народних пісень, видав також 17 томів творів Шопена з власними коментарями.

З 1858 року Кароль Мікулі очолює Галицьке музичне товариство у Львові, яке під його керівництвом проводить численні музичні заходи, в програмі яких виконувалася камерна музика різних жанрів відомих західноєвропейських музик і місцевих композиторів-аматорів. З ініціативи Мікулі були організовані аматорський симфонічний оркестр і декілька хорових колективів: чоловічий, жіночий та мішаний, у програму яких увійшли музичні твори, що передбачали участь солістів, хору й оркестру. Накопичений ним досвід став основою для концертної діяльності в Чернівцях. Тут з'являються музичні організації, першим серед яких стало «Співацьке товариство». Ним керував учитель музики чех Франц Калоусек, проте проіснувало це товариство тільки три роки (1859–1862). На зміну йому

виникло «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині», метою якого було розвивати музичну культуру, об'єднати всі музичні сили Буковини. Цій меті підпорядковувалися головні завдання: розвиток інструментальної та вокальної музики, утримання музичної школи, бібліотеки, влаштування публічних музичних концертів. Першим головою товариства став Карл Венелер. До комітету входили А.Мікулі, І.Ончул, Е.Горчинський, М.Пашкіє, Е.Райс, Ф.Дузіневич, А.Кохановський, Ф.Кляйнвехтер, В.Ясеницький, Є.Мандичевський, А.Гржималі.

Значне пожвавлення музичного життя на Буковині, зокрема концертного, яке настало в 60-ті роки, згуртувало місцеві музичні сили для забезпечення проведення тих чи інших культурних заходів, відзначення ювілейних дат, активізації інтересу до хорового мистецтва.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграє духовенство, яке бере широку участь у заснуванні та діяльності нових хорових колективів. Показовим серед них вважається хор духовної семінарії в Чернівцях, яким опікується випускник перемишльської хорової школи І.Х.Сінкевич та молодий священик Ісидор Воробкевич, випускник Віденської консерваторії, професор співу у цьому навчальному закладі. За їхнім почином у багатьох містах і селах Буковини організовуються хорові гуртки, в яких широко запроваджуються, як і по всій Західній Україні, багатоголосний (партесний) спів замість вживаного до того часу одноголосного.

Розвиток хорового руху серйозно поставив питання репертуару. Крім духовної музики, семінарський хор виконував і світську. Наслідуючи традиції аналогічних галицьких хорових колективів, цей хор активно пропагує творчість нової генерації західноукраїнських композиторів: М.Вербицького та І.Лаврівського – вихованців перемишльської школи. Завдяки І.Х.Сінкевичу в репертуар включаються їхні численні хори а'cappella для чоловічого складу, які швидко завоювали популярність. Серед них відомі такі, як «Осінь», «До зорі», «Руська річка», «Заспівай ми, соловію» та інші.

Значну роль у цьому процесі відіграло товариство «Руська Бесіда», яке організувалося у 1869 році за аналогом львівського товариства «Руська Бесіда» (1864 р.). Завданням цього товариства було проведення широкої культурної і просвітницької роботи серед українського населення краю. Організаторами товариства з благословеннями владики виступили українські православні священики: о. Василь Продан – український проповідник кафедральної церкви, о. Сидір Воробкевич – професор музики і співу, о. Олександр Прокопович – катехит і вчитель української мови. Головою товариства було обрано отця екзарха Василя Продана. На товариство покладалася відповідальність за виховання нового освіченого покоління буковинців, організацію читалень, друкування та поширення книг українською мовою. Це мало задовольнити всезростаючі національно-культурні інтереси українців Буковини. Сільські читальні, створені за сприяння товариства, стали важливими осередками просвітницько-організаційної діяльності в середовищі буковинського селянства.

Новий етап культурно-освітнього життя Буковини тісно пов'язаний з просвітницькою та творчою діяльністю Ю.Федьковича (1834–1888) – буковинця, фундатора літератури народною мовою, якою говорило українське населення північної Буковини. «Федькович передовсім поет, далі борець за національні ідеали Західної України, борець за народній добробут на Буковині, творець дитячої і народно-популярної літератури, захисник народної української мови, української школи, співець гуцульської долі, популяризатор пісні, казки й легенди гуцульської країни, героїзму її народніх борців, співець краси чарівних гір, голубого неба. Темного бору, казкових скель, таємничо-шумних сосен і смерек, колоритної ноші та буйної вдачі й душі свободолюбивого гуцульського племені»². Уже на той час поезії Ю.Федьковича «Старий жовнір», «Довбуш», «Кобилиця», повісті «Люба – згуба», «Опришок» та інші розцінювалися як класика української літератури. «За великий вклад в українську культуру і науку Наукове товариство імені Т.Шевченка у Львові нагородило його титулом почесного членства»³. Федькович дбав про загальне піднесення освіти суспільства і як редактор товариства «Просвіта», писав і перекладав драматичні твори для театру «Руська Бесіда».

У 60-ті роки Галичина вважалася центром духовного життя Західної України, тому всі новації розпочиналися саме тут. Під впливом Наддніпрянської України та відносин із Галичиною в цей період виникають перші українсько-буковинські товариства, зокрема вищезгадана «Руська Бесіда» (1869 р.). Це товариство розпочинає свою діяльність у Чернівцях під керівництвом протоієрея В.Продана.

Після прийняття у 1860 році в Австрії нової конституції боротьба за національне відродження в Галичині відбувається на ґрунті протистояння між поляками та українцями. Переміна польської аристократії призвела до того, що українцям прийшлося відвойовувати все те, що їм належало за конституцією. Цей процес очолює товариство «Просвіта», громадська організація, яка розпочинає свою діяльність у Львові у 1868 р. Її вплив на громадське життя українців був дуже широким. Щоб посилити його, її члени активно використовували мистецтво.

З відомих музикантів у товаристві «Просвіта» плідно працює в період із 1868 р. по 1870 р. А.Вахнянин – диригент, композитор, автор першої в Галичині опери «Купало», хоровий диригент, один із найбільш активних організаторів музичного життя в Західній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Вахнянин мав тісні стосунки з буковинською музичною інтелігенцією, яка обирає його почесним членом товариства «Українська школа» в Чернівцях⁴. З його ініціативи не тільки в Галичині, але й на Буковині започатковується традиція відзначати шевченківські ювілейні дати

² Білецький Л.О. Ю.Федькович. Самостійна думка. Чернівці, 1934, с. 21.

³ Хроніка НТШ. Т. 77. Париж, 1954, с. 48.

⁴ Гарас М. Ілюстрована історія товариства «Українська Школа». Чернівці. 1937., с. 12.

концертами. Перший такий концерт відбувся 26 лютого (10 березня) 1865 року в Перемишлі. У Львові його вдалося провести лише через три роки – в 1868 р.

У 1870 році А.Вахнянин заснував музичне товариство «Торбан» – першу в Галичині організацію любителів хорового співу. У 1872 році він організовує хор учнівської молоді і студентів, силами якого була виконана перша дія опери «Купало».

Аналогічне товариство на Буковині під назвою «Чоловіче співацьке товариство» починає діяти у 1872 році. З ініціативи відомого чеського композитора, випускника празької консерваторії, музичного критика і педагога Альбера Гржималі (1842–1908) з 1875 року ця організація перетворюється у «Музичне товариство», яке стало центром усього мистецького життя Буковини.

Перебуваючи у Чернівцях, А.Гржималі веде величезну просвітницьку діяльність: організовує музичну школу з класами скрипки, фортепіано і співу, створює на її базі хор і оркестр, пише для них музику: кантати і концерти. З цієї школи вийшло багато співаків, скрипалів, піаністів. У 1877 р. у міському театрі поставлено оперу А.Гржималі «Зачарований принц».

Велике значення він надавав популяризації класичного мистецтва, яке досить об'ємно було представлено у репертуарі цих колективів.

А.Гржималі зарекомендував себе в Чернівцях і як музичний критик, він систематично виступав на сторінках німецької преси, а також як автор книги «Тридцять років на Буковині» (1874–1904).

З 1875 року його запрошують викладати музику у Чернівецький університет, який відкривають у цьому ж році з нагоди 100-ліття приєднання Буковини до Австрії. Його першим ректором став українець Константин Томашук (1875–1876). Хоч університет був німецькомовним «і мав на меті, перш за все, прилучати населення краю до німецької культури, його відкриття справило позитивний вплив на усі народності краю»⁵. В університеті було три факультети: правничий, філософський і теологічний. Але згодом «завдяки заходам «Руської Бесіди» при філософському факультеті було створено кафедру української мови і провадилися деякі виклади українською мовою на теології»⁶. Її очолювали К.Ганкевич, О.Калужняцький, Г.Онишкевич, С.Смаль-Стоцький, які багато зробили для розвитку українського мовознавства та літературознавства. Г.Онишкевич відомий як видавець першої на західноукраїнських землях бібліотеки українських письменників. «По відкритті університету в Чернівцях 1875 р. Сидір Воробкевич був призначений професором при богословському факультеті і редагував українську частину консисторійного (релігійного) часопису «Кандела»»⁷. У житті Буковини Чернівецький університет відіграв значну роль у піднесенні культурного та наукового рівня краю. Він сприяв формуванню українських

⁵ Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998, с. 184.

⁶ Руська бесіда. Чернівці: Буковинська Русь, 1875, с. 271.

⁷ Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина – її минуле і сучасне. Зелена Буковина. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956, с. 536.

фахових і наукових кадрів не тільки Буковини, а й Галичини. У різний час в університеті навчалися І.Франко, О.Колесса, В.Сімович, Л.Мартович, Д.Лукіянович, Ю.Кобилянський та інші. Зв'язки Буковини з іншими українськими землями зміцнювалися за посередництвом буковинських письменників і митців Ю.Федьковича та С.Воробкевича. Їхня творчість мала відгук у Галичині; «визначні українські діячі тих земель приїздили до Чернівців, щоб побачити «буковинського соловія», а разом з тим, вони цікавилися і національним питанням Буковини. З нагоди відкриття університету в Чернівцях 1875 р. відбулося велике українське віче, на яке прибуло багато делегатів з Галичини; серед них були М.Устіянович, А.Волянський, О.Барвінський, Ф.Калитовський та інші»⁸.

Але у музичному житті Буковини рідна пісня ще не набула такого вагомого значення, як слово. Офіційні державні установи не сприяли розвитку українського національного мистецтва. У Чернівцях «мову» встановлювали іншомовні музичні товариства. Німецьке «Буковінер Манер Ізатферайн», співацьке товариство «Черновіцер Гезат-Ферайнес», румунське «Монастиршите», єврейське «Юдишер Ферайн».

Така ж сама ситуація спостерігається у композиторському середовищі. А.Гржималі, І.Гржималі, Ч.Порумбеску, К.Мікулі – відомі буковинські композитори, педагоги, але українським серед них став тільки С.Воробкевич.

У 80-х роках у Львові організовується співацьке товариство «Лютня», яке для професійної підготовки хорових виконавців відкриває музичну школу, в якій проводяться лекції із сольного та хорового співу, гармонії, контрапункту, музичних форм, історії музики. Це дало змогу ускладнити хоровий репертуар творами, різними за стилем і жанрами: «Stabat Mater» Дж.Перголезі, «Requiem» В.Моцарта та Л.Керубіні, «Вальпургієва ніч» Ф.Мендельсона та інші. Оскільки членами «Лютні» були переважно українці, то у репертуарі більшість складала твори українських композиторів: М.Лисенка, П.Ніщинського, М.Вербицького, А.Вахнянина, С.Воробкевича. Це сприяло тому, що хор «Лютня» став постійним учасником усіх національних та релігійних святкувань не лише у Львові, але й по всій Західній Україні. Паралельно з хором «Лютня» у 80-ті роки розпочинають свою діяльність «Львівський чоловічий хор», хор «Зоря», «Академічний хор», «Робітничий хор» та інші. Зростання інтересу до хорової діяльності сприяло розвитку хорового мистецтва, дозволило збагатити його тематику здобутками різних композиторських шкіл Європи.

Хорова музика українських композиторів, обробки народних пісень – такою була тематика концертів, які організовували аматорські та професійні колективи. Популярність хорового співу сприяла виникненню нових музичних товариств, які ставили своїм завданням пропаганду української хорової музики.

⁸ Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина – її минуле і сучасне. Зелена Буковина. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956, с. 292.

Отже, розвиток музичного життя Буковини у ХІХ столітті відбувався під впливом тих тенденцій, які визначили його спрямованість на західноукраїнських землях, а саме: протистояння проти національного та духовного поневолення, яке мало переважно форму відстоювання права на автономію у релігійних питаннях через мову й збереження культурних традицій у сфері обрядовості, а також інших засобах виявлення незалежності українства в організації духовного життя шляхом надання принципам, на яких воно ґрунтувалося, етнонаціональної забарвленості. Всі різновиди громадських об'єднань, що виборювали своєю діяльністю ці прагнення на Галичині, повторюють себе й на Буковині. Історична доля цього краю, де українство переважно було зосереджене в селах, а у міського населення більше переважала зорієнтованість на західноєвропейські цінності, які були адаптовані до умов співіснування різномовних культурних традицій. Така динаміка буття і визначила роль мистецько-хорової освіти на Буковині у ХІХ столітті.

Висновки. В результаті дослідження виявлено, що аспекти розвитку мистецької освіти Буковини у ХІХ столітті відбувалися під впливом нових тенденцій, які впливали на їхній розвиток. Узагальнені результати хорової та педагогічної діяльності буковинських митців, їх творчих здобутків у проекції на загальну проекцію історичного аспекту української освіти та хорового мистецтва.

Перспективи подальших досліджень окресленої проблеми. Отже, мистецька хорова освіта на Буковині у ХІХ столітті, представлена відомими митцями – це фундамент українського регіонального мистецтва, в якому проявляються хорові освітні західноукраїнські традиції, що потребують глибшого та детальнішого дослідження і мають подальшу перспективу в професійній хоровій освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький Л.О. Ю.Федькович. Самостійна думка. Чернівці, 1934. С. 21.
2. Буковина. Історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. С. 184.
3. Гарас М. Ілюстрована історія товариства «Українська Школа». Чернівці. 1937. С. 12.
4. Демочко К. Музична Буковина. К.: Музична Україна, 1990. С. 9, 15, 35, 36.
5. Дмитрів Є. Історія просвітнього товариства Руська Бесіда. Чернівці, 1909. С. 9.
6. Загайкевич М. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. К., 1960. С. 82.
7. Залеський О. Погляд на історію української музики. Шляхи. Львів, 1916. Ч. 9–10. С. 145–147.
8. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина – її минуле і сучасне. Зелена Буковина. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. С. 292, 536.
9. Руська бесіда. Чернівці: Буковинська Русь, 1875. С. 271.
10. Смаль-Стоцький Ст. Буковинська Русь. Чернівці, 1897. С. 238.
11. Хроніка НТШ. Т. 77. Париж, 1954. С. 48.
12. Черепанин М. Музична культура Галичини. К.: Вежа, 1997. С. 123.

REFERENCES

1. Biletskyi L.O. Yu.Fedkovych. Samostiina dumka. Chernivtsi, 1934. S. 21.
2. Bukovyna. Istorychnyi narys. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 1998. S. 184.
3. Haras M. Iliustrovana istoriia tovarystva «Ukrainska Shkola». Chernivtsi. 1937. S. 12.
4. Demochko K. Muzychna Bukovyna. K.: Muzychna Ukraina, 1990. S. 9, 15, 35, 36.
5. Dmytriv Ye. Istoriia prosvitnoho tovarystva Ruska Besida. Chernivtsi, 1909. S. 9.
6. Zahaikivych M. Muzychne zhyttia Zakhidnoi Ukrainy druhoi polovyny XX st. K., 1960. S. 82.
7. Zaleskyi O. Pohliad na istoriiu ukrainskoi muzyky. Shliakhy. Lviv, 1916. Ch. 9–10. S. 145–147.
8. Kvitkovskiy D., Bryndzan T., Zhukovskiy A. Bukovyna – yii mynule i suchasne. Zelena Bukovyna. Paryzh – Filadelfiia – Ditoit, 1956. S. 292, 536.
9. Ruska besida. Chernivtsi: Bukovynskaia Rus, 1875. S. 271.
10. Smal-Stotskyi St. Bukovynska Rus. Chernivtsi, 1897. S. 238.
11. Khronika NTSh. T. 77. Paryzh, 1954. S. 48.
12. Cherepanyn M. Muzychna kultura Halychyny. K.: Vezha, 1997. S. 123.

Стаття надійшла до редакції: 12.12.2021

УДК 272/273:27-428-242.6.5

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.7>

ПРОБЛЕМАТИКА САМОГУБСТВА У ВЧЕННІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Руслан П'ЯСТА

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: pyastaua@gmail.com

ORCID ID [0000-0001-7905-3719](https://orcid.org/0000-0001-7905-3719)

У статті досліджується проблема самогубства у морально-етичному вченні Католицької Церкви, статистика цього явища в Україні, розглядаються ряд проблем соціально-етичного характеру, що стосуються даного питання. Аналізується проблема самогубства в світлі біблійної заповіді «Не убий» та питання співвідношення свободи та відповідальності людини.

***Ключові слова:** самогубство, суїцид, статистика, Святе Письмо, гріх, вчинок, особа, Церква, Традиція, мораль, етика, відповідальність, свобода.*

The article studies the problem of the suicide in the moral and ethical teachings of the Catholic Church and the statistics of this phenomenon in Ukraine. A number of problems of socio-ethical nature related to this issue are also highlighted. The problem of the suicide and the question of the relationship between freedom and human responsibility are analyzed in the light of the biblical commandment «Thou shalt not kill».

***Key words:** suicide, statistics, Scripture, sin, deed, person, Church, Tradition, morality, ethics, responsibility, freedom.*

Постановка проблеми. Випадки самогубства відомі людству з глибокої давнини. Про них описано у міфах та легендах світу, в літературних пам'ятках багатьох народів. Це, безсумнівно, трагедія для людства та є надзвичайно складною проблемою людини.

Самогубства в Україні є поширеною причиною передчасної смерті та серйозною соціальною проблемою. Станом на 2016 рік, Україна посідала 14-е місце в світі за кількістю самогубств.¹ За даними Державної служби

статистики України, у 2018 році було зареєстровано 6279 самогубств.² У 2020 році за даними МВС було зареєстровано 7654 випадків.³

В Україні рівень смертності внаслідок самогубств майже вдвічі перевищує аналогічний показник у країнах ЄС. Суїцид є лідером серед неприродних причин смерті, він зумовлює майже кожен п'ятий випадок смерті від усіх зовнішніх чинників.⁴

Існує вагома причина задуматися над тим, що відбувається на планеті Земля. Ми живемо в ХХІ столітті, яке називають століттям технологічного прогресу, століттям космосу, століттям атому, століттям масової культури тощо. Все це важливе, але найважливішим є не те, що відбувається навколо нас, а те, що відбувається в нашій душі.

Самогубство – явище протиприродне, до того ж воно суперечить і нормам християнської моралі. Одного разу настає день, коли людина наважується накласти на себе руки. Виникає запитання, що примушує людину зробити цей фатальний крок у небуття.

В наш час у світі посилюються глобалізаційні процеси: світ стає все більш тісним і взаємозв'язаним. Християнське уявлення про світ і про людину обумовлює розуміння того, що людина належить не тільки до своєї місцевої культури, але й до всього людства з'єданого в Творці.

Мета статті полягає в аналізі проблеми самогубства згідно морально-етичного вчення Католицької Церкви, дослідити відношення Святого Письма та Традиції Церкви відносно самогубства; описати сучасне ставлення Католицької Церкви до суїциду.

Виклад основного матеріалу

Загальні особливості самогубства

Самогубство відноситься до найдавніших філософських, етичних та соціальних проблем. Але особливість цієї проблеми полягає в тому, що вона була актуальною не тільки в минулому але і в сучасності, та буде актуальною в майбутньому.

Кожна людина є невід'ємною частиною певного суспільства. Вона народжується, виховується, розвивається, діє серед людей. Завдяки взаємодії людина збагачується духовними і матеріальними цінностями суспільства чи середовища в якому перебуває.⁵

Вчинок самогубця майже завжди є шокуючим для інших. Для більшості людей мотиви цього акту є недосяжні і навіть містичні. Однак людина не

² Рингач Н. Самогубства в Україні: чи можна уникнути? // https://zn.ua/ukr/SOCIUM/samogubstva-v-ukrayini-chi-mozhna-uniknuti-340786_.html.

³ Як пандемія COVID-19 вплинула на кількість самогубств в Україні (інфографіка) // <https://chas.news/news/yak-pandemiya-covid-19-vplnula-na-kilkist-samogubstv-v-ukraini-infografika>.

⁴ Рингач Н. Самогубства в Україні: чи можна уникнути? // https://zn.ua/ukr/SOCIUM/samogubstva-v-ukrayini-chi-mozhna-uniknuti-340786_.html.

⁵ Максимчук І. Психологічні особливості становлення особистості людини / Бакалаврська робота. – Івано-Франківськ, 2006, С. 22.

любить неясностей і якщо в неї не має правильної відповіді на дане питання, то вона шукає будь-яку відповідь, лиш би задовільнити свою потребу.

Виникнення у людини ідеї самогубства та процес його реалізації в різні часи трактувалися по-різному. На початку XIX століття існувала думка, що суїцид є наслідком божевілля, але згодом таке розуміння було недостатнім, дивлячись, що не всі випадки самогубства можна було пояснити таким станом.

Соціальними проблемами самогубства займався в XIX ст. французький соціолог Еміль Дюркгайм. Він вважав, що: «в кожному суспільстві існують особи із схильністю до суїциду, основу якої становлять генетично закладені особливості перебігу деяких важливих біохімічних реакцій переважно у головному мозку».⁶ Міра здійснення цієї схильності, тобто чи суїцид буде вчинений даною особою чи ні, залежить від соціальних умов.

Досліджуючи феномен суїциду Дюркгайм зазначав:

1) суїцид розвивається у зворотній пропорції до ступеня згуртованості релігійного середовища;

2) суїцид розвивається у зворотній пропорції до ступеня згуртованості сімейного середовища;

3) суїцид розвивається в зворотній пропорції до ступеня згуртованості політичноо середовища.⁷

Тобто він показав, що рівень суїциду залежить не лише від душевної хвороби, але і від середовища існування людини. Тому, Дюркгайм, наводить ті стани соціального оточення (релігійне, сімейне та політичне середовище) під впливом яких змінюється процент самогубств.

Відповідно до його поглядів існує чотири види самогубств:

1. Егоїстичне. Цей тип самогубства виникає тоді, коли зв'язок, що скріплює людину з життям розривається, коли індивід слабо пов'язаний з суспільством і живе в повній самотності. Результатом цього є індивідуалізм, який породжує егоїзм.⁸

Для егоцентричної особи вагомою причиною життя є земні насолоди. А якщо їх стає дедалі менше і навіть те, що раніше тішило, втрачає свою значущість, тоді виникають страждання, біль, життя втрачає сенс. Егоцентрист не може терпіти такі невдачі, оскільки вони не відповідають його прагненням. Єдиний вихід з такої ситуації він вбачає в самогубстві.⁹

2. Альтруїстичне самогубство, навпаки, являється наслідком недостатньо розвинутої індивідуальності.¹⁰

Альтруїстичні самогубства це ті, які чиняться «в благо» та в інтересах будь-яких ідей. Тобто, авторитет групи чи конкретної людини над індивідом є

⁶ Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998, С. 8.

⁷ Там само, С. 243.

⁸ Там само, С. 171.

⁹ Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004, С. 25-26.

¹⁰ Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998, С. 255.

такий великий, що особа «губить» свою ідентичність і в результаті жертвує собою.

Сповнене страждань життя альтруїстично налаштованої людини набуває для неї високого сенсу якщо після її смерті залишиться жити те, що для неї безмежно дороге, священне. Але трапляється і конформіське, мазохістське альтруїстичне самогубство внаслідок страху перед групою, її осудом, санкціями.¹¹

3. Аномічне самогубство. Е. Дюркгайм вважає, що людина не може бути щаслива чи просто радіти життю, коли її потреби не відповідають її можливостям: «якщо індивід вимагає більше, ніж може отримати, а то й просто чогось цілком іншого, то він постійно почуватиме себе покривдженим і все його існування буде сповнене болем».¹²

Аномія – стан суспільної системи, для якого властива відсутність загальноприйнятних цінностей і норм, як універсальних регуляторів соціальної поведінки людей. Цей вид суїциду вирізняється тим, що залежить не від способів пов'язаності індивіда з суспільством, а від того, яким саме чином здійснює суспільство свій вплив на окрему людину.¹³

4. Фаталістичне самогубство. на даний час цей вид самогубства трапляється рідко. Найбільше він був поширений серед рабів. Здійснювався він як знак протесту, для того щоб уразити неблаганний характер дисципліни, проти якої неможливо було щось вдіяти.¹⁴

Після Е. Дюркгайма самогубство вивчалось представниками психоаналітичного підходу в психології. Одним із перших хто спробував пояснити самогубство з психологічної точки зору, був засновник психоаналізу З. Фрейд.

Він пояснює суїцид на основі уявлень про наявність у людини основних потягів: Ероса – інстинкта життя і Танатоса – інстинкта смерті.

Згідно з теорією З. Фрейда у людини, в певний момент її життя, виникає амбівалентний конфлікт – зіткнення протилежних бажань. Таким чином, внутрішній світ людини стає ареною боротьби двох антагоністів – Танатоса та Ероса. Вбивство – це агресія, спрямована на інших, а самогубство – також агресія, але спрямована на суб'єкт.¹⁵

Едвін Шнейдман, один із самих компетентних фахівців, що досліджують проблему суїциду, визначає самогубство як навмисну смерть, як акт

¹¹ Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004, С. 27-28.

¹² Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998, С. 298.

¹³ Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998, С. 317.

¹⁴ Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998, С. 344.

¹⁵ Пачковський Ю. Ф., Корнієнко І. О. Проблеми молоді: соціолого-психологічні аспекти вивчення та діагностики // Збірник науково-методичних матеріалів для роботи з дітьми. – Львів: ВНТЛ, 1999, С. 39.

позбавлення себе життя, під час якого людина робить цілеспрямовану і свідому спробу припинити існування.¹⁶

Він вважає, що існує чотири типи людей, які навмисно прагнуть покласти край своєму існуванню:

1) шукачі смерті. Це ті, які в момент здійснення спроби самогубства явно прагнуть померти;

2) ініціатори смерті. Це люди, які здійснюють спробу самогубства, оскільки вважають, що процес вмирання вже почався і що вони просто прискорюють свою смерть;

3) ті, хто заперечують смерть. Люди, які не визнають смерть як кінець свого існування (учасники сект);

4) гравці зі смертю. Це люди, що переживають подвійні почуття по відношенню до можливості власної смерті навіть у момент здійснення спроби самогубства (альпіністи, автогонщики тощо).¹⁷

Не всі дії людини, які закінчуються смертю, можна вважати самогубством. Коли людина усвідомлює значення своїх дій і керує ними, тобто виконує їх не під примусом, а з власної волі, в такому випадку це кваліфікується як самогубство. В інших випадках скоєння людиною дій, які завдають шкоди її психічному чи фізичному здоров'ю, слід вважати як автоагресивну поведінку, нещасний випадок.¹⁸

В короткому енциклопедичному словнику із соціальної роботи зазначено, що «автоагресія – це емоційний стан особистості, який характеризується стійкою готовністю людей до агресивних дій, спрямованих на завдання психологічної або фізичної шкоди або знищення себе».¹⁹

Самогубство у світлі Біблійного погляду

Святе Письмо – це книга невичерпна, в якій сказано все як про Бога, так і про людину. Воно є невід'ємною частиною нашого життя, потіхою для нас у різних життєвих ситуаціях, вірою і любов'ю до Ісуса Христа. Це книга Божої мудрості, повна порад і вказівок для людей, що проживають на землі.

Господь Бог особливо цінує людське життя і для його захисту дає окрему заповідь «Не вбий!». Це є Божим наказом, який знаходиться у Святому Письмі (див. Вих. 20. 13; Втор. 5. 17). Господь проголошує себе абсолютним Володарем життя людини, створеної на образ та подобу Бога (див. Бт. 1. 26-28).²⁰

¹⁶ Нявчук О.Б., Карпенко Т.В. Суїцидальна поведінка як психологічна проблема / О. Б. Нявчук, Т. В. Карпенко // Психологічні науки: проблеми і здобутки. - 2011. - Вип. 2. - С. 193-204. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2011_2_17 file:///C:/Users/Admn/Downloads/Pnpz_2011_2_17.pdf (дата звернення 21.05.2021).

¹⁷ Нявчук О.Б., Карпенко Т.В. Суїцидальна поведінка як психологічна проблема / О. Б. Нявчук, Т. В. Карпенко // Психологічні науки: проблеми і здобутки. - 2011. - Вип. 2. - С. 193-204. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2011_2_17 (дата звернення 21.05.2021).

¹⁸ Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004, С. 8.

¹⁹ Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Книга 4. – К.: ДЦССМ, 2002, С. 9.

²⁰ Бойко І. Біоетика: Скрипти для студентів, вид. 2-ге, виправлене. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008, С. 167.

Можливість дихати, людина завдячує лише Богу: «вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою» (Бут. 2. 7). Цей подих життя Господь забере в годину смерті: «якщо він візьме дух свій знов до себе, до себе забере своє дихання, усяке тіло зараз же загине, людина повернеться у порошок» (Йов. 34. 14-15).

Тільки Бог може проголосити: «Дивіться отже, що я, я - Бог, і нема Бога окрім мене; я вбиваю і оживляю, завдаю ран і зцілюю» (Втор. 32. 39). Людина повинна повторити: «Хіба я Бог, щоб умертвляти й оживляти» (2 Царів 5. 7). Людина, яка була створена на «образ Божий» є найглибшою мотивацією заборони самогубства, яке полягає у цьому конкретному креативному положенні. Знищення життя, означає знищення цього образу. Отже, повага до людського життя також виражає повагу до Бога. Очевидно, що захист життя стосується не тільки ближнього, але і власного.²¹

Бог, Якому «не любя смерть того, хто вмирає» (Єз. 18. 32), створив людину не для того, щоб вона вмирала, а для життя (див. Мудр. 1. 14), тому Він назначив для людини земний рай і дерево життя, яке мало дати їй можливість жити вічно.²²

В посланні до римлян апостол Павло говорить нам, що наше життя належить Богу: «Ніхто бо з нас не живе для себе самого і ніхто не вмирає для самого себе: бо коли ми живемо, для Господа живемо; і коли ми вмираємо, для Господа вмираємо. Отож, чи ми живемо, чи вмираємо, ми Господні» (Рим. 14. 7-8).

В Святому Письмі можна знайти сім випадків очевидного самогубства. Авімелех, син царя Гедеона, є першим самогубцем, про якого згадано в Святому Письмі. При облозі міста Тевец він був серйозно поранений – одна із машканок захопленого міста кинула йому на голову жорновий камінь і проломала череп. Авімелех покликав свого зброєносця і наказав: «добудь меча твого і убий мене, щоб не говорили про мене: баба його, мовляв убила!» (Суд. 9. 54). Слуга виконав прохання свого пана і Авімелех помер.

У Святому Письмі згадано, що саме «так відплатив Бог Авімелехові за злочин, що заподіяв батькові своєму, вбивши сімдесятьох братів своїх» (Суд. 9. 56). Звідси ми бачимо, що Біблія засуджує злочини Авімелеха, але не його самогубство.²³

Другий випадок це самогубство Самсона. Ще до народження Самсона, ангел Божий з'явився його матері і сказав, що: «хлопчина цей від материнської утроби буде посвячений Богові, і він зачне визволяти Ізраїля з рук філістимлян» (Суд. 13. 5).

Однак, захоплений філістимлянами, осліпленний і позбавлений своєї сили він все ж таки знайшов вихід помститися своїм ворогам. Філістимляни справляли великий празник і привели Самсона, щоб з нього насміхатися. Три

²¹ Salvino L. *La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione*, Milano San Paolo, 1999, P. 80.

²² Словник біблійного богослов'я / під ред. К. Леона-Дюфура. Пер. з фран. – Львів: Місіонер, 1996, С. 289.

²³ Ключ к пониманию Святого Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982, С. 76.

тисячі людей зібралось на верху дому, де була забава, тоді Самсон потряс стовпами, які піддержували дім, так сильно, що дім завалився.

Він обійняв два стовпи, на яких стояв будинок і сказав: «нехай умру я з філістимлянами! І натиснув так сильно, що будинок завалився на князів і на весь люд, який був у ньому. І таким робом більш було тих, що він погубив помираючи, ніж тих, що їх убив за життя свого» (Суд. 17. 30).

З останніх слів ми можемо побачити одобрення вчинку Самсона. Навіть апостол Павло, який осуджує самогубців, перераховує його серед пророків, «що вірою підбили царства, чинили справедливість, обітниць осягнули» (Євр. 11. 33).

В першій книзі Самуїла описано третій випадок самогубство царя Саула і його зброєносця. Зазнавши поразки від філістимлян і втративши в бою трьох синів: Йонатана, Авінадава і Малкішуа, поранений стрілами цар наказав своєму зброєносцю заколоти його мечем. «та його зброєноша не хотів, бо вельми був злякався. Тоді Саул захопив меча та й настромився на нього. Побачив зброєноша, що Саул мертвий, та й собі кинувся на свого меча й умер із ним» (I Сам. 31. 4-5).

Четвертий випадок про яке говорить Святе Письмо є Ахітофел, невірний радник царя Давида і учасник заговору Авесалома, покінчив життя самогубством, коли побачив, що цар знехтував його порадою. «Побачив Ахітофел, що його пораду занедбано, осідлав осла та й устав і відійшов додому у своє місто; розпорядившись він щодо свого дому – і повісився. Так умер він, і поховали його в батьківському гробі» (II Сам. 17. 23).

П'ятий випадок - юдейський старійшина Разіс, який воліє прийняти смерть, ніж ганьбу полону. Святе Письмо описує цю подію з певною прихильністю: «Разіс же, оточений з усіх боків, кинувся на власний меч, воліючи відважно померти, аніж потрапити в руки тим злочинцям та видати себе на ганьбу, негідну своєї благородності» (II Мак. 14. 41).

Блаженний Августин в своєму творі «Про Боже Місто» говорить, що Святе Письмо описує смерть Разіса, але не ставить його за приклад до наслідування.²⁴

Шостий випадок самогубства, який згадується у Святому Письмі є цар Зімпрі (див. I Царів 16. 18). Замість того, щоб бути полоненим, Зімпрі підпалив царський палац і помер у полум'ї.

В Новому Завіті згадується лише про одну особу яка вчинила самогубство і від якої походить інша назва цього вчинку – «юдин гріх». Отже сьомий випадок, про який згадується у Святому Письмі, стосується апостола Юди Іскаріота.

Юда із Каріота був одним із апостолів, вибраним Ісусом Христом. Читаючи євангельський текст, можна побачити, що образ Ісуса випромінює світло, а Юди – тоне в темряві. Найкраще це зображує євангелист Іван. Він зазначає: «і негайно ж, узявши кусень, вийшов той. А ніч була» (Ів. 13. 30).

²⁴ Ключ к пониманию Святого Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982, С. 247.

Була ніч, в темряві якої Юдина постать є нерозпізнанною, він ніби втрачає свій образ. І стає важко зрозуміти, що представляє собою цей чоловік. Богослови вважають, що саме таким чином мав зображуватись зрадник.²⁵

В Євангелії від Івана говориться, що думку зрадити Ісуса в серце Юди вложив диявол (Ів. 13. 2), а потім, як говорить, євангелист Лука: «ввійшов же сатана в Юду» (Лк. 22. 3).

Насамперед це означає, що його вчинок є нераціональний, бо згідно Святого Письма, дія сатани обезликує людину, робить її вчинки безмотивові.²⁶

Якщо залишити в стороні пізніші богословські інтерпретації стосовно самогубства Юди із Каріота і звернутися до самого тексту Святого Письма, ми побачимо, що євангелист говорить про смерть зрадника досить лаконічно: «тоді він кинув гроші у святиню, пішов геть тай повісився» (Мт. 27. 5).

За своєю суттю самогубство заперечує абсолютну владу Бога над життям і смертю, а приписує її людині. Мудрець Ізраїля у молитві говорить: «Ти бо маєш владу над життям та смертю. Ти зводиш до воріт аду і виводиш звідти» (Муд. 16. 13), вказуючи тим самим на всемогутність Бога.

Християнська традиція

Протягом багатьох років свого існування християнська традиція виробила свою позицію відносно поняття самогубства, взявши до уваги людський досвід та Боже Об'явлення. Морально-етична оцінка самогубства ґрунтується на п'ятій заповіді, яка говорить «Не вбивай» (Вих. 20. 13). Бог говорить «Я Господь, Бог твій» і це є справжнє нормативне Джерело. Люди зобов'язуються чинити чи утримуватися від певних речей, тому що хочуть «жити і бути щасливими» (див. Втор. 5. 32).

Як відомо, лише в XVIII-XIX ст. в законодавстві країн Західної Європи відбувалася декриміналізація самогубства. До цього часу самогубство розглядалось як тяжкий злочин, а особа яка його вчинила підлягала під такі санкції, як конфіскація майна, пробивання кілком мертвого тіла, похорони поза кладовищем або на окремому місті кладовища разом з акторами і людьми «позорної» професії.²⁷

В перші століття свого існування, переслідуване християнство відносилось до самогубства «в ім'я віри» позитивно. Слідуючи за висловом Ісуса Христа: «віддайте кесареві, що кесареве, а Богові – що Боже» (Мк. 12. 17), Церква негативно ставиться до добровільного вчиненого самогубства, оскільки вважає, що людське життя належить Богу, і тільки Він може ним розпоряджатися.

Ранні Вчителі Церкви Тертуліан та святий Єронім з великим захопленням описують вірність Дідонни, яка вибрала смерть, замість повторного шлюбу. А Євсевій Кесарійський описує потрійне самогубство антиохійської християнки

²⁵ Salvino L. *La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione*, Milano San Paolo, 1999, P. 81.

²⁶ Zuccaro C. *La vita umana nella riflessione etica*. Brescia Queriniana, 2000, P. 317.

²⁷ Biagi L. *La pene di vivere. Il problema morale nel suicidio*, Bologna: EDB, 1993, P. 174.

Домніни та двох її дочок, які, втікаючи від Діоклетіанових військових, кинулись в річку і загинули.²⁸

Першим хто засудив самогубство з ранніх Отців Церкви був Блаженний Августин (354-430). Проблему самогубства він розглядає у творі «Про Боже Місто». Августин опирається на заповідь «Не вбий» (Вих. 20. 13), яку пояснює не у вузькому значенні – «не вбий іншого», а в широкому – «не вбий людину, в тому числі і самого себе». Святий Августин вважав, що спасіння людини йде тільки від Бога, а самогубство, – мерзенний гріх, що заслуговує прокляття. Він найтяжчий з гріхів, бо не дає можливості розкаятися.²⁹

Відомо, що після смерті душа людини іде на особисти Божий суд, після якого людина вже не може отримати прощення за гріхи, які вчинила під час життєвої мандрівки. Особливість гріха самогубства полягає в тому, що здійснивши самогубство, людина позбавляє свою душу спасіння і вічного Блаженства, бо не прийняла Тайну Сповіді. Св. Августин у своєму навчанні не міг посилатися на Святе Письмо, тому оперував аргументами з творів Платона, які доповнив твєдженнями про те, що вбити себе – означає вбити образ Божий.³⁰

У 452 р. відбувся Арлський собор, на якому було затверджено і оголошено, що самогубство вважається тяжким злочином і є результатом сатанинської злоби.

Орлеанський собор 533 р. відмовляв в християнському похованні самогубців з числа засуджених злочинців, бо здійснивши самосуд вони обманюють закон і оминають нележного покарання.

У 563 р. проводиться Празький собор, який підтверджує постанови Арлського собору щодо самогубства і дозволяє застосовувати каральні санкції до суїцидентів та їх родин.

А на Толедському соборі 693 р. була прийнята постанова відлучати від Церкви не тільки самогубців, але і тих, хто здійснював спробу покінчити життєм.³¹

У 13 столітті визначний католицький богослов св. Тома Аквінський (1225-1274) засуджує самогубство на основі трьох чинників:

1. Самогубство є порушенням закону природи, відносно якого все живе повинне підтримувати своє життя і любити себе;
2. Самогубство є порушення Закону Божого, який підпорядковує людину Божому провидінню і залишає право забирати життя тільки самому Богу;
3. Самогубство це порушення закону моралі. Людина є частиною суспільства, коли вона чинить суїцид, то наносить йому певну шкоду.

²⁸ Евсевий Кесарийский // <http://krotov.info/acts/04/1/03240000.html> (дата звернення 15.05.2021).

²⁹ Zuccaro C. *La vita umana nella riflessione etica*. Brescia Queriniana, 2000, P. 318.

³⁰ Религиозные взгляды на проблему самоубийства // Труды кафедры истории и философии Тамбовского государственного технического университета: Сб. научных статей. Вып. III. - СПб.: Нестор, 2005, с. 156.

³¹ Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004, С. 32.

Звідси, самогубство є потрійним гріхом: перед Богом, який дає життя, перед суспільством і перед собою.³²

До людей, які позбавили себе життя через віру в Господа, святий Тома ставиться суворо: «деякі вбивають себе, вважаючи, що чинять по-геройськи, як це зробив Разіс (II Мак. 14. 41-46); але це не честь і не вияв сили. Так чинить душа слабка, яка не здатна витримати страждання».³³

У 1568 р. відбувся Тридентійський собор. Він трактував самогубство як наслідок зневір'я, відчаю і порушення заповіді «Не убий» (Вих. 20. 13).³⁴

В період середньовіччя Католицька Церква заборонила ховати самогубців на освяченій землі, тобто на цвинтарях. У добу Просвітництва, коли почали поширюватися ідеї про право людини на смерть, вищезгадані погляди значно пом'якшилися.

Отже, на сьогоднішній день більшість християнських конфесій, хоч і не відходять від етичного кодексу по відношенні до самогубства, але на практиці прагнуть проявляти толерантність і брати до уваги внутрішні, психологічні причини і соціальні фактори, які можуть привести до самогубства.

Сучасний морально-богословський погляд щодо самогубства

Самогубство — тема, що була актуальною у всі часи, але ставлення до неї протягом епох було різне і багато в чому залежало від релігій, морально-етичних норм і традицій.

Самогубство по своїй природі є відкиненням трьох богословських чеснот: Віри, Надії та Любові. Самогубець – це людина яка втратила віру, Бог перестав бути для неї реальною, благою силою, яка управляє життям. Також є людиною, яка впавши в смуток і відчай, втратила надію. А також - людиною, яка не має любові. Вона не думає про своїх ближніх, родичів, друзів, а тільки про себе.³⁵

Митрополит Андерй Шептицький у своєму пастирському посланні «Не убий» (1942 р.), прирівнює самогубця з дезертиром, що втікає з поля бою: «так само дезертиром є та людина, яка покидає свої обов'язки разом із становищем на яке її поставило Боже Провидіння»,³⁶ самогубиць «не має відваги прийняти з Божих рук хреста, який йому Бог дає».³⁷

Доктрина Католицької Церкви суттєво не змінилася щодо об'єктивної незаконності суїциду, проте від часу II Ватиканського Собору, вона збагатилася більш широким розумінням проблеми, з однієї сторони, беручи до уваги відкриття гуманітарних наук, з іншої сторони набуваючи багатшого пастирського розуміння.

³² Salvino L. La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione, Milano San Paolo, 1999, P. 82.

³³ Biagi L. La pene di vivere. Il problema morale nel suicidio, Bologna: EDB, 1993, P. 173.

³⁴ Zuccaro C. La vita umana nella riflessione etica. Brescia Queriniana, 2000, P. 319.

³⁵ Религиозные взгляды на проблему самоубийства // Труды кафедры истории и философии Тамбовского государственного технического университета: Сб. научных статей. Вып. III. - СПб.: Нестор, 2005, С. 5.

³⁶ Життя у Христі. Моральна катехиза / Комісія у справах катехизації при патріаршій курії. – Львів: УКУ, 2004, С. 92.

³⁷ Базилевич А. М. Введення у твори Митрополита Андрія Шептицького. – Львів: Свічадо, 1993, С. 221.

Магістеріум Католицької Церкви розглядаючи проблеми, пов'язані із самогубством та евтаназією, нагадує про необхідність розглядати священний характер людського життя та повагу до Творця як єдиного Володаря існування людини. Однак з іншого боку, моральна рефлексія нагадує нам, що кожне людське діяння несе необхідний відбиток вільної та свідомої відповідальності, без якої не могло б існувати те саме моральне явище. Виникає запитання наскільки далеко сягає здатність людини вирішувати відносно особистого життя? Самогубство є радикальною відповіддю на це питання, оскільки разом із ним людина не частково, а в повноті розпоряджається собою, і принаймні в намірах робить це безповоротно і остаточно.

Морально-богословська оцінка самогубства та інших проблем, пов'язаних із маніпуляцією людським життям, сформульовані певним чином: у документах Другого Ватиканського Собору, в енцикліці св. папи Івана Павла II «Євангелія Життя» та в Катехизизмі Католицької Церкви.

Авторитетна оцінка самогубства, Учительським Урядом Церкви відбулося на Другому Ватиканському Соборі, у душпастирській конституції «Радість і надія», де добровільно вчинене самогубство розглядається із іншими злочинами проти людського життя. Зокрема собор навчає, що: «усе, що спротивляється самому таки життю, як: різномірні вбивства, народовбивства, аборти, евтаназія і добровільне самогубство..... все це і подібне є ганебними ділами; і коли вони заплямовують людську цивілізацію, то таки більше обезславлюють тих, хто так поводить, ніж тих, хто терплять таку несправедливість, а найбільше таки – противляться пошані для Творця».³⁸

Тема людського життя неодноразово розглядалась у документах Учительського Уряду Церкви, але лише з енциклікою папи Івана Павла II «Євангелія Життя», розглядається тематично. Енцикліка має на меті поглибити тему життя у світлі Євангелія. Про самогубство енцикліка говорить, що воно: «завжди є морально неприпустимим такою ж самою мірою, як і вбивство. Традиція Церкви незмінно відкидала його як учинок на користь злу. Хоча певні психологічні, культурні й суспільні умови можуть спонукати до дії, що рішуче суперечить уродженим нахилам кожної людини до збереження життя, зменшуючи суб'єктивно відповідальність або звільняючи від неї, але об'єктивно самогубство є вчинком глибоко аморальним, бо означає заперечення любові до самого себе й ухилення від обов'язків справедливості й любові до ближнього, до власної спільноти, а також до всього суспільства в цілому. За своєю найглибшою суттю самогубство є запереченням абсолютної влади Бога над життям і смертю, про яку говорить у молитві давній мудрець Ізраїля: «Ти бо маєш владу над життям та смертю. Ти зводиш до воріт Аду й виводиш звідти» (Муд. 16, 13)».³⁹

Таким чином в енцикліці ми можемо побачити, що соціальна, культурна та психічна обумовленість, може зменшити або звільнити від суб'єктивної

³⁸ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” // Документи II Ватиканського Собору. – Львів: Свічадо, 1996, н. 27.

³⁹ Енцикліка „Євангеліє життя” – „Evangelium vitae” Святішого Отця Івана Павла II. – Ватикан, 1995, н. 66.

відповідальності. Звичайно, крім випадків явних психічних захворювань, ніхто не зможе визначити, наскільки саме ці чинники могли вплинути.

У Катехизмі Католицької Церкви тема самогубства розглядається в контексті п'ятої заповіді: «Не вбий». Є чотири параграфи в яких сформульовано оцінка самогубства.

Найперше Катехизм говорить, що: «кожен відповідає за своє життя перед Богом, Який дав його. Бог залишається найвищим Володарем життя. Ми зобов'язані прийняти його з вдячністю і оберігати його задля шани Бога і спасіння наших душ. Ми є тільки управителями, а не власниками життя, даного нам Богом. Ми ним не розпоряджаємося».⁴⁰

Катехизм також пригадує традиційну доктрину Святого Томи Аквінського із термінологією, яка більш чутлива для сучасності: «самогубство суперечить природній схильності людини зберігати і продовжувати своє життя. Воно глибоко протилежне правдивій любові до себе. Воно зневажає також і любов ближнього, тому що несправедливо розриває зв'язки солідарності з родинною, національною і людською спільнотою, стосовно яких ми маємо обов'язки. Самогубство суперечить любові до Живого Бога».⁴¹

Крім того Катехизм Католицької Церкви пригадує нам, що не лише важкі психічні розлади, але і «тривога чи великий страх перед випробуванням, стражданням і тортурами можуть зменшити відповідальність самогубця».⁴²

Про людей, які вчинили самогубство, Катехизм говорить, що: «не слід втрачати надію на вічне спасіння людей, які заподіяли собі смерть. Бог може їм дати, лише Йому відомим шляхом, нагоду спасенного каяття. Церква молиться за людей, які відібрали собі життя».⁴³ Тому Українська Греко-католицька Церква готова здійснювати обряд християнського похорону самогубців з обмеженням почесностей, якщо вони б цього хотіли, тобто, що їхній вчинок не є антихристиянською акцією і проти такого похорону не заперечує родина.⁴⁴

Виходячи із загальних принципів християнська мораль не обмежується лише засудженням самогубств, але вивчає причини, які спонукають та штовхають людину до такого вчинку. У багатьох випадках люди, які намагаються покінчити життя самогубством переживають зовнішні або внутрішні труднощі, яких не всілі перенести. Такі особи перебувають у безвихідному стані, в якому бажання жити зіштовхується з неможливістю продовжувати життя.⁴⁵

⁴⁰ Катехизм Католицької Церкви, Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002, н. 2280.

⁴¹ Там само, н. 2281.

⁴² Там само, н. 2282.

⁴³ Там само, н. 2283.

⁴⁴ Інструкція щодо обмеження почесностей християнського похорону в УГКЦ // <https://ugcc.church/blog/instruktsiya-schodo-obmezheniya-pochestey-hrystyuyanskoho-pohoronu-uhkts/> (дата консультації 15.05.2021).

⁴⁵ Життя у Христі. Моральна катехиза / Комісія у справах катехизації при патріаршій курії. – Львів: УКУ, 2004, С. 91-93.

Розуміння відповідальності та свободи людини у випадку самогубства

Термін відповідальність виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для людини та суспільства.

У суспільстві дискутується, що свобода стосовно смерті не випливає із права, але має бути дозволеною дією. Тому людина - з етичної точки зору - не має права вчинити акт самогубства, але її дозволяється суїцид, коли вона не знаходить більше причин, щоб жити. Але на відміну від ліберального розуміння свободи, яка полягає у моральній дозволеності усього, що людина робить з власної волі на підставі свободи, тобто не лише усе є дозволеним, але усе має бути дозволеним. У християнстві свобода розуміється як вибір добра, здійснений в любові та в правді. Свобода розуміється як вибір та здійснення проєкту життя та ґрунтується передовсім на цінності життя (власного та ближнього). Ми є свободними, щоб бути відповідальними.⁴⁶

Проблема моральної відповідальності самогубця за свої дії надзвичайно складна. Ступінь відповідальності залежить від розуміння, добровільності та свідомості, наприклад випадок самогубства як наслідок шоку від життєвої кризи чи трагедії є відмінним від самогубства з певної концепції життя, у якій нема місця для Бога, немає самопосягати, а натомість є зневага до життя і людей.

Моральну відповідальність за самогубство особи несе суспільство, якщо:

1. пропагуються псевдоцінності та споживацтво, які нівелюють неповторність особи і знецінюють сенс життя;
2. занедбується формування людини як особистості;
3. людина залишається в самотності та без підтримки.

Від самогубства потрібно відрізнити мотивовану любов'ю або ішими величними принципами посвяту свого життя якісь ідеї, заради цінностей, виражену у формі пасивного прийняття смерті чи страждання (наприклад о. Максиміліан Кольбе, який віддав своє життя у німецькому концтаборі, погодившись на смерть заради врятування життя свого друга).⁴⁷

Цілком іншим є опосередковані самогубства (наприклад протести проти диктатури, соціальної несправедливості, захист патріотичних цінностей) вчинені через акт самоспалення чи голодування. У подібних випадках потрібно добре оцінити пропорційність такого акту добру, заради якого самогубство здійснюється. Католицька мораль засуджує ці форми самогубства, але за певних обставин особи, що вчинила політичне самогубство, принаймні на суб'єктивному рівні можуть бути виправдані тим, що це було виявом їхнього розчарування та потреби протистояти

⁴⁶ Salvino L. *La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione*, Milano San Paolo, 1999, P. 68.

⁴⁷ Терешкевич Г. Т. *Основи біоетики та біобезпеки: підручник / Галина Терешкевич (с. Діогена)*. – Тернопіль: ТДМУ, 2014, С. 227-228.

несправедливості в ім'я свободи. Альтернативою таким формам боротьби за справедливість є для віруючої людини безбройна, мовчазна боротьба, терпінням і молитвою.⁴⁸

Самогубство буває різним як за своїми причинами так і наслідками. Суїцид військового, який не хоче потрапити в полон до ворога, щоб не зрадити товаришів – відмінний від самогубства людини, яка прагне втекти від вирішення життєвих проблем. Мужність духа полягає не у намаганні уникнути душевних чи фізичних страждань за будь яку ціну, але в умінні мужньо їх прийняти і пережити.⁴⁹

Висновки. Самогубство є однією з найдавніших проблем людства. Протягом багатьох тисяч років дану проблему досліджували представники різних культур та віросповідань. Одні з них притримувались думки що самогубство є суто психологічним феноменом, тобто залежить від психіки людини, інші, натомість, великої уваги приділяли середовищу існування людини, тобто, вважали що суїцид є соціальним феноменом. Однак, для того, щоб зрозуміти феномен самогубства, потрібно знати цілісний стан людини, а також характеристику сфери скоєння суїциду. Звідси, можна сказати, що суїцид є соціально-психологічним феноменом.

В Святому Письмі прямого осудження самогубства не існує, засуджуються вчинки людей, які намагаються самотійно розпорятися своїм життям.

В різних періодах існування людства до самогубства відносилися по-різному. В давнину випадки самогубства сприймалися спільнотою як приватна справа кожного, а часом як акти прояву мужності та похвали. З приходом християнства, самогубство розглядалось як тяжкий злочин. Воно засуджувалося Отцями Церкви та постановами Соборів, а особу яка вчинила хоронили поза кладовищем або на окремому місті кладовища.

Від самого початку свого заснування Католицька Церква має свою позицію відносно самогубства і вона залишається незмінною. Це вчення ґрунтується на Святому Писанні та власній Традиції. Пряме самогубство (особа його бажає як ціль і засіб) в яких би обставинах чи з яких причин воно було вчинене, слід вважати морально недозволеним учинком. Самогубство є важким гріхом, оскільки життя не є власністю людини, а самогубець відкидає найцінніший дар Бога – дар життя, який людина отримала від Творця. Але ми повинні мати на увазі, що Церква не засуджує людину, а лише вчинок суїциду, оскільки вона може діяти у добрій вірі, помилково вважаючи свій вчинок розумним та справедливим. Лише Бог може знати та зрозуміти страждання людського серця та ситуацію крайньої тривоги чи страху.

⁴⁸ Бойко І. Біоетика: Скрипти для студентів, вид. 2-ге, виправлене. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008, С. 170.

⁴⁹ Терешкевич Г. Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник / Галина Терешкевич (с. Діогена). – Тернопіль: ТДМУ, 2014, С. 227-228.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич А. М. Введення у твори Митрополита Андрея Шептицького. – Львів: Свічадо, 1993. – 238 с.
2. Бойко І. Біоетика: Скрипти для студентів, вид. 2-ге, виправлене. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. – 178 с.
3. Душпастерська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» // Документи II Ватиканського Собору. – Львів: Свічадо, 1996. – 756 с.
4. Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / пер. з фран. Л. Кононович. – Київ: Основи, 1998. – 519 с.
5. Енцикліка «Євангеліє життя» – «Evangelium vitae» Святішого Отця Івана Павла II. – Ватикан, 1995. – 160 с.
6. Життя у Христі. Моральна катехиза / Комісія у справах катехизації при патріаршій курії. – Львів: УКУ, 2004. – 180 с.
7. Інструкція щодо обмеження почестей християнського похорону в УГКЦ [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // <https://ugcc.church/blog/instruktsiya-schodo-obmezhennya-pochestej-hrystyyanskoho-pohoronu-uhkts/> 15.05.2021.
8. Катехизм Католицької Церкви, Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – 772 с.
9. Нявчук О. Б., Карпенко Т. В. Суїцидальна поведінка як психологічна проблема [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // file:///C:/Users/Admn/Downloads/Pnpz_2011_2_17.pdf/21.05.2021.
10. Обер. Ж.-М. Моральне богослов'я. – Львів: Стрім, 1997. – 287 с.
11. Пачковський Ю. Ф., Корнієнко І. О. Проблеми молоді: соціолого-психологічні аспекти вивчення та діагностики // Збірник науково-методичних матеріалів для роботи з дітьми. – Львів: ВНТЛ, 1999. – 76 с.
12. Психологія суїциду: посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004. – 288 с.
13. Рингач Н. Самогубства в Україні: чи можна уникнути? [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/samogubstva-v-ukrayini-chi-mozhna-uniknuti-340786.html> / 18.05.2021.
14. Словник біблійного богослов'я / під ред. К. Леона-Дюфура. Пер. з фран. – Львів: Місіонер, 1996. – 934 с.
15. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Книга 4. – К.: ДЦССМ, 2002. – 536 с.
16. Статистика самогубств на світовому рівні [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // <https://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDEASDR?lang=en> /15.05.2021.
17. Терешкевич Г. Т. Основи біоетики та біобезпеки: підручник / Галина Терешкевич (с. Діогена). – Тернопіль: ТДМУ, 2014. – 400 с.
18. Як пандемія COVID-19 вплинула на кількість самогубств в Україні (інфографіка) [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // <https://chas.news/news/yak-pandemiya-covid-19-vplynula-na-kilkist-samogubstv-v-ukraini-infografika> / 18.05.2021.
19. Евсевий Кесарійський [Електронний ресурс]. Доступ до тексту: // <http://krotov.info/acts/04/1/03240000.html> /15.05.2021.
20. Ключ к пониманию Святого Писания. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1982. - 698 с.
21. Религиозные взгляды на проблему самоубийства // Труды кафедры истории и философии Тамбовского государственного технического университета: Сб. научных статей. Вып. III. - СПб.: Нестор, 2005.
22. Biagi L. La pene di vivere. Il problema morale nel suicidio, Bologna: EDB, 1993. – 248 p.
23. Zuccaro C. La vita umana nella riflessione etica. Brescia Queriniana, 2000. – 388 p.
24. Salvino L. La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione, Milano San Paolo, 1999. – 186 p.

REFERENCES

1. Bazylevych A. M. Vvedennia u tvory Mytropolyta Andreia Sheptytskoho. – Lviv: Svichado, 1993. – 238 s.
2. Boiko I. Bioetyka: Skrypty dlia studentiv, vyd. 2-he, vypravlene. - Lviv: Vydavnytstvo Ukrainkoho Katolytskoho Universytetu, 2008. – 178 s.
3. Dushpasterska Konstytutsiia pro Tserkvu v suchasnomu sviti «Radist i nadiia» – «Gaudium et spes» // Dokumenty II Vatykanskoho Soboru. – Lviv: Svichado, 1996. – 756 s.
4. Diurkhaim E. Samohubstvo: Sotsiologichne doslidzhennia / per. z fran. L. Kononovych. – Kyiv: Osnovy, 1998. – 519 s.
5. Entsyklika «Ievanheliie zhyttia» – «Evangelium vitae» Sviatishoho Ottsia Ivana Pavla II. – Vatykan, 1995. – 160 s.
6. Zhyttia u Khrysti. Moralna katekhyza / Komisiia u spravakh katekhyzatsii pry patriarshii kurii. – Lviv: UKU, 2004. – 180 s.
7. Instruksiiia shchodo obmezhenia pochestei khrystyianskoho pokhoronu v UHKTs [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // <https://ugcc.church/blog/instruktsiya-schodo-obmezheniya-pochestej-hrystyyanskoho-pohoronu-uhkts/> 15.05.2021.
8. Katekhyzm Katolytskoi Tserkvy, Synod Ukrainkoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy. – Zhovkva: Misioner, 2002. – 772 s.
9. Niavchuk O. B., Karpenko T. V. Cuitsydalna povedinka yak psykholohichna problema [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // file:///C:/Users/Admn/Downloads/Pnpz_2011_2_17.pdf / 21.05.2021.
10. Ober. Zh.-M. Moralne bohoslovia. – Lviv: Strim, 1997. – 287 s.
11. Pachkovskiy Yu. F., Korniienko I. O. Problemy molodi: sotsiologo-psykholohichni aspekty vyvchennia ta diahnostyky // Zbirnyk naukovykh-metodychnykh materialiv dlia roboty z ditmy. – Lviv: VNTL, 1999. – 76 s.
12. Psykholohiia suitsydu: posibnyk / Za red. V. P. Moskaltsia. – K.: Akademydav, 2004. – 288 s.
13. Rynhach N. Samohubstva v Ukraini: chy mozhna unyknyty? [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // https://zn.ua/ukr/SOCIUM/samogubstva-v-ukrayini-chi-mozhna-uniknuti-340786_.html / 18.05.2021.
14. Slovnyk bibliinoho bohoslovia / pid red. K. Leona-Diufura. Per. z fran. – Lviv: Misioner, 1996. – 934 s.
15. Sotsialna robota: Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk. Knyha 4. – K.: DTsSSM, 2002. – 536 s.
16. Statystyka samohubstv na svitovomu rivni [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // <https://apps.who.int/gho/data/node.main.MHSUICIDEASDR?lang=en> / 15.05.2021.
17. Tereshkevych H. T. Osnovy bioetyky ta biobezpeky: pidruchnyk / Halyna Tereshkevych (s. Diohena). – Ternopil: TDMU, 2014. – 400 s.
18. Yak pandemiia COVID-19 vplynula na kilkist samohubstv v Ukraini (infografika) [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // <https://chas.news/news/yak-pandemiya-covid-19-vplynula-na-kilkist-samogubstv-v-ukraini-infografika/> / 18.05.2021.
19. Evsevyi Kesaryiskiy [Elektronnyi resurs]. Dostup do tekstu: // <http://krotov.info/acts/04/1/03240000.html> / 15.05.2021.
20. Kliuch k ponymaniyu Sviatoho Pysanyia. – Briusel: Zhyzn s Bohom, 1982. - 698 s.
21. Relyhyoznye vzgliady na problemu samoubyistva // Trudy kafedry ystoryy y fylosofyy Tambovskoho hosudarstvenoho tekhnicheskoho unyversyteta: Sb. nauchnykh statei. Выр. III. - SPb.: Nestor, 2005.
22. Biagi L. La pene di vivere. Il problema morale nel suicidio, Bologna: EDB, 1993. – 248 p.
23. Zuccaro C. La vita umana nella riflessione etica. Brescia Queriniana, 2000. – 388 p.

24. Salvino L. La scelta di non vivere/ Dinamiche psico-sociali, valutazioni etiche e prevenzione, Milano San Paolo, 1999. – 186 p.

Стаття надійшла до редакції: 05.12.2021

УДК 27-528-282-535.7-9(470+571)»18/19»О.Дмитрієвський
DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.8>

ПРО СТИХИРУ «МИ ВИДІЛИ СВІТЛО ІСТИННЕ»: РЕФЛЕКСІЇ НАД СТАТТЕЮ ОЛЕКСІЯ ДМИТРІЄВСЬКОГО

Ігор ВАСИЛИШИН

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: ivasylyshyn@gmail.com
ORCID ID [0000-0002-3851-2998](https://orcid.org/0000-0002-3851-2998)*

У статті проаналізовано походження співу стихири «Ми бачили Світло істинне», яку співають майже щоденно на Божественній Літургії, посилаючись на роздуми відомого російського вченого в галузі літургії Олексія Дмитрієвського (XIX-XX ст.), який порушив проблему вживання цього піснеспіву у суботу напередодні свята П'ятдесятниці ще понад сто років тому. Чому в певні дні замість цієї молитви вживаються інші гимни, яке значення цієї стихири для молільників – учасників відправи у храмі, як найкраще вийти з проблеми необхідності заміни стихири іншим піснеспівом у деякі дні року? Які регіональні особливості щодо цього звичаю на Галичині, де домінують греко-католицькі звичаї? На ці питання автор пробує дати відповідь у світлі різних літургійних джерел і приписів.

Ключові слова: *стихира, П'ятдесятниця, Божественна Літургія, субота, заупокійна, Вознесіння, тропар.*

The article analyzes the origin of singing the stikhiron «We have seen the true light», which is sung almost daily at the Divine Liturgy, referring to the reflections of the famous Russian scholar in the field of liturgy Alexei Dmitrievsky (XIX-XX centuries), who raised the issue about that problem more than a hundred years ago. Why are other hymns used instead of this hymn on certain days, what is the significance of this stikhiron for the worshipers - participants in the Christian temple service, how best to get out of the problem of the need to replace that stikhiron with another prayer on some days of the year? What are the regional features of this custom in Western Ukraine, where do Greek Catholic customs dominate? The author tries to answer these questions in the light of various liturgical sources and instructions.

Key words: *stikhiron, Pentecost, Divine Liturgy, Saturday, commemoration of souls, memorial service, Ascension, troparion.*

1. ВСТУП

Літургійні богослужіння мають багато різних цікавих особливостей. Особливо цікаво досліджувати менш відомі елементи церковних відправ, які мають свої відмінності у різних християнських традиціях, а навіть можуть

рясніти різноманітностями в рамках однієї християнської традиції, проявляючись у різних її відгалуженнях. Однією з таких своєрідностей є спів стихир під час Божественної Літургії.

Стихира (грец. *Στιχηρόν* «встановлений у віршах»; у множині: *Στιχηρά*) – це гімн певного виду, який потрібно співати під час утрени або під час вечірні відповідно до традиції візантійського обряду. Іноді стихир використовуються в інших службах щоденного кола, проте співання їх під час євхаристійної Літургії – це виняток.

2. СУЧАСНА ПРАКТИКА

У Божественних Літургіях св. Йоана Золотоустого та св. Василя Великого наприкінці відправ, тобто після закінчення обряду причащення вірних і після благословення головного служителя з виголосом: «Спаси, Боже, людей Твоїх», існує припис для хору (для співців) відповідати словами стихир П'ятдесятниці: «Ми виділи¹ Світло істинне, ми прийняли Духа небесного, ми знайшли віру істинну, нероздільній [Святій] Тройці поклоняємось, вона бо спасла нас». (*Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*).

За традицією, під час Великоднього періоду замість цієї стихир співається тропар свята Пасхи «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав, і тим, що в гробах життя дарував», а після віддання свята Пасхи і під час святкування свята Вознесіння Господнього упродовж дев'яти днів (свята та восьми днів посвяття), у цьому місці співаємо прокімен (вірш псалма) цього свята: «Вознесися на небеса, Боже, і по всій землі слава Твоя» (Пс 56: 6) або ж замість нього – тропар свята, подібний до цього прокімена: «Вознісся Ти у славі, Христе Боже наш, радість сотворивши ученикам обітуванням Святого Духа, упердивши їх благословенням, бо Ти еси Син Божий, Ізбавитель світу...».²

Порівняно недавно, тобто в останні десятиліття, у деяких напівофіційних популярних літургійних джерелах (включно з календарями) з'явився припис, щоб у суботу перед святом П'ятдесятниці замість цієї стихир у цьому місці співати заупокійний тропар «Глибиною мудрості», оскільки стихира оспівує тему свята, а субота – це ще не сам день святкування пришествя Святого Духа, а лише очікування на святкування цієї події. Адже насправді – це передсвяття (грецькою *Προεόρτια*), хоча й без особливої служби передсвяття.³

Наприкінці минулого століття відомий російський літургіст Олексій Дмитрієвський уважно вивчав цю проблему, порівнюючи різні джерела та

© Ігор Васишин, 2022

¹ На думку перекладачів книг, виданих у Римі в минулому столітті і затверджених світлої пам'яті патріархом УГКЦ Йосифом Сліпим, тут краще вживати термін «виділи» замість «бачили», яке ближче до церковнослов'янської, оскільки «видіння» має глибше і ширше значення, ніж просто «бачення».

² Дмитриевский, О стихире..., с. 266.

³ Більшість свят Господніх і Богородиці у календарі візантійського обряду мають один день передсвяття з спеціальними текстами служби, а деякі навіть і кілька днів, наприклад передсвяття Різдва триває 5 днів включно з навечір'ям (20-24 грудня), а передсвяття Богоявлення з навечір'ям 4 дні (2-5 січня).

даючи свої пропозиції. Однак це так і не вирішило проблеми. Сучасна різноманітність приписів щодо цього моменту Божественної Літургії залишається актуальною. Щодо суботи перед П'ятдесятницею, то практика непослідовна: одні продовжують співають «Ми виділи Світло істинне» (без будь-яких змін)⁴, інші – вживають заупокійний тропар «Глибиною мудрості» (задушної суботи), оскільки ця субота – особливий день поминання померлих, а треті - взагалі нічого не співають...»⁵.

Натомість у так званому «новогрецькому» Типіконі (авторства Георгія Віолакиса) з XIX століття, а також у його перекладах (церковнослов'янському та румунському) бачимо рубрику, яка приписує співати на Літургії Великої суботи після *Спаси, Боже, людей Твоїх*: «Пом'яни, о Милосердний, і нас, як пом'янув Ти розбійника у Царстві Небесному»⁶, а також тропар свята: «Вознісся Ти у славі, Христе Боже наш...» на свято Вознесіння і впродовж усіх восьми днів посвяття включно з відданням.⁷

У шостому томі своєї праці про Святу Літургію, яка має назву «Причастя, подяка та завершальні обряди», о. Роберт Тафт описує не лише наявність тут цієї стихирі, але також і інші супутні обряди:

- кадіння Святих Дарів;
- піднесення чаші з Святими Дарами із віршем псалма «Вознесися на небеса, Боже...» та
- перенесення Святих Дарів на проскомидійник із виголосом: «...Завжди, нині і повсякчас і на віки віків».⁸

Митрополит Лаврентій Гуцуляк ретельно проаналізував джерела щодо приписів співу цієї стихирі. Він стверджує, що лише наприкінці XVII століття у літургійних джерелах на цьому місці з'являється відповідь хору: «На многії літа, владико» на виголос священника: «Спаси, Боже, людей твоїх» але без стихирі, а значно пізніше – вже й сама стихира «Ми виділи Світло істинне».⁹

3. ПОХОДЖЕННЯ СТИХИРИ І РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПРИПИСІВ

Автор статті (Олексій Дмитрієвський) стверджує, що ця стихира містилася у богослужбових джерелах XII ст. (йдеться про інші богослужіння). Зокрема, найдавніші рукописи служб свята П'ятдесятниці вже містять її у своїх текстах. Однак можна стверджувати, що вона насправді набагато давніша, оскільки сліди її містяться у знаменитому «Іадгарі».¹⁰

⁴ Більшість дяків і хористів співають у цей день як звичайно «Ми виділи Світло істинне», тому що досі рубрик у типіконах та офіційних джерелах щодо змін немає.

⁵ Керн, Евхаристія, с. 303.

⁶ Типікон по чину Великия Христовія Церкви, с. 295.

⁷ Там само, с. 316-318.

⁸ Taft R., vol. 6, pp. 470-476.

⁹ Гуцуляк, с. 350-351.

¹⁰ Іадгарі – це грузинська назва гімнографічного збірника, який використовувався в давньому Єрусалимському богослужінні і перейшов у богослужбову практику Грузинської Православної Церкви у VIII – на поч. XI ст. Див. більше інформації про у православній електронній енциклопедії: <https://www.pravenc.ru/text/200125.html>

Тринітарний та пневматологічний аспекти Літургії дають основу для богословського трактування важливості цієї стихирі після моменту святого причастя, хоча насправді її наявність у цьому місці – це просто пізні доповнення текстів Божественної Літургії.

Зміст цієї стихирі дуже добре розкриває сенс святкування празника П'ятдесятниці. Вона була вставлена у XVII столітті в текст чину Божественної Літургії як відповідь на виголос священника «Спаси, Боже, людей Твоїх». За словами Дмитрієвського, цей гімн був взятий зі стихир П'ятдесятниці Великої Вечірні і виражав віру «новопросвічених», тобто новохрещених християн, які фактично приймали в цей день таїнства Хрещення та Миропомазання. Вони визнавали і прославляли дари, які вони отримували в цих святих таїнствах:

1. Покликання і прийняття християнської віри, яка є Божим даром.
2. Пізнання таїнств спасіння, які є істинним і чудовим світлом.
3. Прийняття Святого Духа через дію таїнства Миропомазання, дарами якого є печать Святого Духа.

Під «Світлом істинним» ми зазвичай маємо на увазі саму особу Ісуса Христа, Сина Божого, адже Він був і є справжнім світлом, яке просвічує та освячує кожну людину, яка приходить у світ. (Ів. 1: 9). Після його вознесіння на небо, тобто його відходу з землі, викуплене ним людство отримало Святого Духа і таким чином пізнало Бога у Трійці, тобто знайшло справжню, істинну віру.

Дослідження Дмитрієвського показує, що ця стихира вперше з'явилася у богослужбових книгах у XVII ст., і донині є відповіддю на виголос священника: «Спаси, Боже, людей твоїх», а раніше такою відповіддю були слова «На многії літа, владико» (εις πολλὰ ἔτη, Δέσποτα), які хор співав незалежно від того, хто служив Божественну Літургію: священник чи єпископ. До речі, така відповідь співців у цьому місці з'являється в богослужбових книгах не раніше XVI ст., адже в пам'ятках до XV ст., коли на цьому місці вперше з'явився виголос «Спаси, Боже» з благословенням священника, ми не знаходимо жодної відповіді на нього.

Таку відсутність цієї стихирі упродовж тривалого періоду можна пояснити тим, що вона також була відсутня у джерелах грецької церкви та в джерелах південнослов'янських земель. З появою цього богослужбового елемента (стихири) у богослужбових книгах московського друку у XVII ст. вона існує спочатку з виголосом «На многії літа, владико», а згодом, з часу Собору 1666-1667 рр., коли цей виголос стає винятковою рисою архиєрейських служб, «Ми виділи Світло істинне» бачимо зафіксованим саме тут. Щодо богослужбових книг після публікації «Літургікону» у 1604 р. (видавець єпископ Гедеон Балабан), слова «На многії літа, владико» друкувалися упродовж усього XVII ст. як відповідь на виголос священника «Спаси, Боже, людей твоїх...» і навіть у вісімнадцятому та в дев'ятнадцятому століттях у греко-католицьких богослужбових книгах вони містилися як у архиєрейських службах, так і у звичайних (священничих) службах. Однак, починаючи зі Службеника, виданого в Римі у 1942 р., у тексті звичайної

священничої служби Божої, немає відповіді «На многії літа, владико», але лише сама стихира, що на думку владики Лаврентія Гуцуляка стало наслідуюванням московської синодальної традиції.¹¹ Проте, це сумнівне твердження, тому що Скабалланович доводить, що в грецьких книгах ця стихира на цьому місці з'явилася раніше, ніж у російських.¹² Варто зазначити, що галицькі греко-католицькі регіональні тексти містили додавання слова «свята» («святую», «святій») у ролі епітета для Тройці («...нероздільній *Святій* Тройці поклоняємось...»). Це було характерно і для інших текстів богослужіння. Наприклад, коли диякон або священник мовить: «Возлюбимо один одного...», хор відповідає: «Отця і Сина і Святого Духа, Тройцю [Святую] єдиносущну і нероздільну...». Також у відповідь на заклик: «Подякуймо, Господеві» чи «Благодарім Господа», хор співає: «Достойно і праведно є поклонятися Отцю і Сину і Святому Духові, Тройці [Святій] єдиносущній і нероздільній...». Ймовірно, що це слово тут було додано для полегшення співу. В інших виданнях, зокрема у синодальних російських, у цьому місці немає слова «Святій», тому галичани вважали це місцевою особливістю своїх богослужінь.

Особливість вставлення стихир в текст Літургії як пізнішого («рухомого») елементу видно під час періоду від свята Великодня і до П'ятдесятниці. Ось чому замість цього піснеспіву співається тропар (а не стихира) Великодня *Христос воскрес із мертвих*, або Вознесіння *Вознісся Ти у славі* (тропар або прокімен, залежно від звичаю).

Гуцуляк згадує про цікавий є припис однієї з редакцій «нового» грецького Типікона (XIX ст.), відповідно до якого під час «дванадесятих» свят¹³ замість цієї стихир потрібно співати тропар свята, хоча ця рубрика є відносно недавньою, вона мабуть невідома більшості священників та мирян, а також досить суперечлива. У деяких версіях цього типіка у Великий четвер на Літургії нема вказівки співати «Вечері Твоєї тайної» замість «Ми виділи Світло істинне», проте цей тропарець співається замість інших піснеспівів: Херувимської пісні, «Благословен, хто йде в ім'я Господне» та «Нехай сповняться», а в богородичні свята приписано співати «Ми виділи Світло істинне». За іронією долі стихиру П'ятдесятниці на саме свято П'ятдесятниці (у неділю Зішестя Святого Духа) на святій Літургії не приписано співати. Замість неї є рубрика співати тропар свята *Благословенний Ти, Христе Боже наш...*, а вже в Понеділок Святого Духа і в наступні дні включно з суботою, в яку відзначається віддання свята П'ятдесятниці, співається стихира.

¹¹ Гуцуляк, *Божественна Літургія*, с. 352.

¹² Скабалланович, с. 61.

¹³ У Візантійському обряді це 12 найбільших свят року, не враховуючи Великодня (який є «празником празників»), а саме 5 Господських нерухомого циклу: Різдво (25.12), Богоявлення (6.01), Стрітєння (2.02), Преображення (6.08), Воздвиження Чесного Хреста (14.09); 4 Богородичних, серед яких: Благовіщення (25.03), Різдво Богородиці (8.09), Успення (15.08), Введення в Храм Богородиці (21.11) та 3 Господських нерухомого циклу: Вхід Господній в Єрусалим (популярно відомий Квітна неділя, що урочисто святкується за тиждень до свята Пасхи), Вознесіння Господне (у четвер 6-го тижня після Пасхи) та Зішестя Святого Духа (яке святкується в 7-му неділю після свята Великодня, тобто це 50-й день після Пасхи).

Цікавим є припис у цьому Типіконі – про співання тропаря свята Обрізання (1 січня) замість стихир¹⁴. У Галичині згідно з місцевим звичаєм прийнято співати на свято Різдва Христового (25 грудня) та Богоявлення (6 січня), а також і впродовж посвяття (подекуди аж до Стрітіння) замість стихир, про яку власне йде мова у цій статті, – один із піснеспівів утрени «Все в нас сьогодні радістю наповнилося...».¹⁵ Однак цей припис не зафіксований ані в уставі, ані в місцевих богослужбових книгах, окрім хіба що кількох неофіційних молитовників.

Аналізуючи цю стихиру в контексті П'ятдесятниці, Скабалланович відносить її до другої групи стихир (перша з яких стосується перших трьох стихир Вечірні), яка, у свою чергу, також ділиться на три частини. Перші дві стихир, на його думку, представляють сенс події, яку ми відзначаємо. У цьому випадку перша стихира (всього їх чотири): «Ми виділи Світло істинне» – це її остаточне значення для цієї миті. Він детально аналізує її, відзначаючи її наявність у св. Літургії безпосередньо після обряду Святого Причастя.¹⁶

Новохрещені прийняли особу Христа як Світло, яке центрально підкреслюється тут, не лише як зв'язок між Хрещенням та Святим Причастям, але також і як важливе місце у добовому колі – це умовна «лінія» між текстами ранніх та вечірніх відправ: починаючи від славослов'я утрени «Слава Тобі, що **Світло** нам показав ...», «...у Твоїм **світлі** ми побачимо **Світло**» з Першим Часом, який закінчується молитвою: «Христе, Ти **Світло** істинне, що просвічує і освячує кожну людину, яка приходить у світ...» та центральним піснеспівом Вечірні, на якій співаємо відомий старовинний гімн звеличення Христа: «**Світло** тихе...».

Якщо провести паралель між найвідомішими літургіями (св. Йоана Золотоустого та св. Василія Великого) та Літургією Передшеосвячених Дарів, то в російській синодальній версії останньої лише у XVII столітті були додані виголоси «Зі страхом Божим, вірою і любов'ю приступіть» (замість простішої форми «Приступіть!») та «Спаси, Боже, людей твоїх» з відповіддю: «Хліб небесний і Чашу життя, скуштуйте і побачите, який добрий Господь. Алілуя!» (раніше на цій відправі був лише виголос *Завжди, нині і повсякчас...*), а замість співу: «Дякуємо тобі, Христе Боже наш...» – відомий гімн, який співається щоденно на Літургії: «Нехай сповняться уста наші...». У цей період гімн «Хліб небесний і чашу життя...» увійшов у вжиток, але його ще немає у першому друкованому Літургіконі (видання 1602 р.)¹⁷.

¹⁴ Типікон, Константинополь 1853, с. 96.

¹⁵ «Все в нас сьогодні радістю наповнилося, Христос родився від Діви» (стихиру утрени Різдва Христового) і «Все в нас сьогодні радістю наповнилося, Христос хрестився у Йордані» (стихиру утрени Богоявлення) з різними варіантами відповідно до звичаїв правдоподібно співають на Літургії через те, що в утрени бере участь лише невеликий відсоток мирян, більшість із них беруть участь лише в Божественній Літургії, а піснеспів цей важливий. Подекуди в цьому місці співають один куплет з колядки або щедрівки.

¹⁶ Скабалланович М., Християнские праздники. Пятидесятница, с. 60-61.

¹⁷ Ці приписи характерні для грецької та синодальної російської редакції книг. Римські видання літургіконів *Recenzione Ruthena*, якими користуються сучасні священники УГКЦ, не містять у Літургії Передшеосвячених Дарів слів священника «Спаси, Боже, людей Твоїх», ані відповіді на них, але відразу після Причастя священник мовить тихо: «Благословен Бог наш, що просвічує і освячує нас...», а потім голосно: «Завжди, нині

Дмитрієвський дійшов висновку, що в суботу перед П'ятдесятницею замість цієї стихирі потрібно було би співати або «Пом'яни, Милостивий, і нас, як ти пом'янув розбійника у Царстві Небесному» - вірш («стих»), який вказано співати у сучасній грецькій практиці, типовій для Великої Церкви, або ж вірш «Вознесися на небеса, Боже, і по всій землі слава Твоя», який у Літургії перед виголошенням: «Завжди, нині і повсякчас і на віки віків...» священник промовляє тихо під час кадження Святих Дарів. Така практика була б актуальною сьогодні, оскільки в деяких парафіях навіть у дні загального поминання померлих може відправлятися кілька Літургій, серед яких буває Літургія за здоров'я або ж за всяке прошення, а тому співати у цьому місці заупокійний тропар не завжди доцільно. Стихирю «Ми виділи Світло істинне» також не варто співати, тому що це означало би спробу святкування свята, яке ще не настало. Це було би подібним до неправильного звичаю: коли у Велику суботу посеред храму ще лежить Плащаниця, а ми вже співаємо пасхальний тропар «Христос воскрес», який повинен пролунати вперше на Пасхальній утрени.

4. ЗАМІСТЬ ВИСНОВКУ

Приклад вживання стихирі *Ми виділи Світло істинне* на Літургії показує спектр різноманітності кількох гілок візантійського обряду всередині самої традиції, незважаючи на відсутність таких рубрик у Типіконі. Чи не варто було би в епоху спроби надмірної «пентикосталізації» церковних богослужінь з боку модерних харизматичних груп, повернутись до джерел, щоб побачити та відкрити значення деяких важливих літургійних текстів та їхнє значення у церковних службах, включно з євхаристійними відправами?

Приписи і рубрики візантійських церковних обрядів, незважаючи на поширену думку, що начебто вони застигли і незмінні, насправді розвиваються і змінюються. Візантійський обряд має свої гілки, тому для кращого розуміння їхнього розвитку необхідно ретельніше вивчити історію культу, джерела, проаналізувати нововведення в місцевих традиціях, щоб краще зрозуміти та використовувати їх у богослужінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцуляк, Лаврентій Данило, Божественна літургія св. Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596 - 1839 рр.): Львів : «Свічадо», 2004.— 432 с.
2. Дмитриевский А., О стихире «Видехом свет истинный» в чинах литургий св. Иоанна Златоуста и св. Василия Великого//Руководство для сельских пастырей, 1886. Т. 10. С. 265-278.
3. Γερατικός ην Ρομῆ 1950, (Грецький служебник), с. 343.
4. Керн Киприан, Евхаристия, Париж 1947, с. 351.
5. Літургія Передшеосвячених Дарів, Рим 1984, с. 102.
6. Православна енциклопедія (інтернет версія) www.pravenc.ru

і повсякчас і на віки віків...» (Літургія Передшеосвячених Дарів, с. 84). Тобто тут ми бачимо давнішу традицію, ніж та, яка зафіксована у сучасних грецьких, російських та можливо інших спряжених з ними книгах. (Γερατικός, 148-149).

7. Скабалланович М. Христианские праздники: Пятидесятница. Киев, 1916, с. 180.
8. Типікон по чину Великой Христовой Церкви, Константинополь 1853, с. 344.
9. Taft R., A History of the Liturgy of St. John Chrysostom, vol. 6: The Communion, Thanksgiving, and Concluding Rites. (Orientalia Christiana Analecta, 281.) Roma 2008, p. 857. (Тафт Р., Історія Літургії св. Йоана Золотоустого, т. 6: Святе Причастя, Подяка і завершальні обряди, Orientalia Christiana Analecta, 281, Рим 2008, с. 857).

REFERENCES

1. Huculak Lawrence D., The Divine Liturgy of St. John Chrysostom in the Kievan Metropolitan Province during the Period of Union with Rome (1596–1839), (AnalectaOrdinis Sancti BasiliiMagni, Series II, Section 1, vol. 47) Rome: Order of St. Basil the Great, 1990, p. 420.
2. Dmitriyevskiy, O stikhire „Videhom Svet istinnyi” v chinah Liturgiy sv. Ioanna Zlstoustago i sv. Vasiliya Velikogo, Rukovodstvo dla selskih pastyrei, 1886. t. 10. s. 265-278.
3. Ieratikon en Rome 1950, s. 343.
4. Kern Kiprian, Euharistrya, Paryzh 1947, s.351.
5. Liturhiya Peredsheosvyachenyh Dariv, Rym 1984, s. 102.
6. Pravoslavnaya encyklopediya, intenet-versiya www.pravenc.ru
7. Skaballanovich, Hristianskie prazdniki, Pyatidesiatnica, Kyiv 1916, s.180.
8. Tipikon po chinu velykoi Hristovoi Tserkvi, Konstantinopol 1853, s. 344.
9. Taft R., A History of the Liturgy of St. John Chrysostom, vol. 6: The Communion, Thanksgiving, and Concluding Rites. (Orientalia Christiana Analecta, 281.) Roma 2008, p. 857.

Стаття надійшла до редакції: 07.12.2021

УДК 27-283"1037/1050"митрополит Іларіон
DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.9>

«СЛОВО ПРО ЗАКОН І БЛАГОДАТЬ» МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА: ІСТОРІОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Юрій МАКСИМ'ЮК

*Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого
кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: juramax31@gmail.com*

У статті здійснено історіософський аналіз «Слова про закон і благодать» Київського митрополита Іларіона, що дало змогу обґрунтувати погляд про наявність у творі богословського підґрунтя, узагальненим виразом якого є уявлення Іларіона про сакральність Руської держави.

Ключові слова: *благодать, «Слово», християнство, історія, текст.*

In the article the istoriosofskiy analysis of «Word is carried out about a law and plenty» of the Kievan metropolitan Ilariona, that enabled to ground a look about a presence in work of theological subsoil, the generalized expression of which is a picture of Ilariona of sakral'nist' of the Ruskoy state.

Key words: *plenty, «Word», christianity, history, text.*

Постановка проблеми. Митрополит Іларіон належить до тих виняткових історичних постатей у нашому релігійно-церковному і національному житті, світла пам'ять про яких залишається назавжди. Часто маємо справу із парадоксом, що справді визначні ідеї отримують втілення вже після смерті їх носіїв. Іларіон – перший Київський митрополит-русич, видатний представник духовної та інтелектуальної еліти доби Середньовіччя, який ввійшов у історію давнього українського письменства та християнського віровчення.

Метою статті є історіософський аналіз твору митрополита Іларіона Київського «Слово про закон і благодать».

Відповідно до мети, ставимо перед собою розв'язання таких завдань:

- висвітлити культурно-історичну значущість твору митрополита Іларіона;
- розкрити головні філософсько-релігійні проблеми літературної пам'ятки;
- з'ясувати призначення історії на основі твору «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона.

Виклад основного матеріалу. Київському християнству завжди були притаманні устремління до еклезіологічної єдності в Христі, яку київські

митрополити – прихильники цієї єдності, починаючи від митрополита Іларіона, переконано обстоювали в боротьбі з візантійсько-московським цезаропапізмом і засвідчували своєю участю в численних Вселенських соборах Христової церкви, не вбачаючи в цьому жодної загрози щодо можливої втрати помісно-автономного характеру Київської церкви, що, власне, і підтвердила сама її історія: Католицька церква не тільки ніколи навіть не виявляла прагнень щодо юрисдикційно-обрядових змін в Київській церкві, як цього постійно домагалась Візантія, а пізніше і Москва, але й повсякчас засвідчувала високими церковними актами і буллами своє пошанування і визнання юрисдикційно-обрядового помісного характеру Київської церкви, котрі, з іншого боку, були також підтвердженням визнання Римом вселенсько-католицького характеру київського християнства.

Сама назва Іларіонового твору засвідчує багатоманіття проблем, що його хвилювали: «Про закон, даний Мойсеєм, і про ласку та правду, яка явилася Ісусом Христом, і як закон відійшов, а ласка та правда наповнила всю землю і віра поширилася між всіма народами й нашим українським і похвала кагану нашому Володимирові, котрий нас охрестив (і молитва до Бога від усієї нашої землі)» (деколи цей твір скорочено називають «Словом про Закон та Благодать») [9, с. 125].

На підставі «Слова про Закон та благодать» можна стверджувати: Іларіон став першим апологетом християнства, що присвятив цій непростій проблемі цілий твір. Глибину розуму Іларіона показує сила його слова, що, не дивлячись на недостатню розвиненість руської писемності, запало в душу і сучасникам, і нащадкам, адже поетично відобразило високі християнські ідеали. Автор зумів показати долю слова Божого серед людей, вчення про Боголюдину і, головне, вказував на вище призначення народу руського у ствердженні християнства на Землі. Іларіон закликав киян не тільки сповідувати віру, але й ділом доводити вірність Богові [11, с. 269].

Гіпотезу щодо обрання митрополитом Іларіона саме з огляду на антивізантійську спрямованість політики Ярослава Мудрого, не поділяють деякі дослідники. Досить скептично до цієї версії ставляться німецькі вчені А. Мюллер та Г. Подскальський. Обговорюючи зв'язок поставлення митрополитом Іларіона з антивізантійською політикою Ярослава, Г. Подскальський, зокрема, відзначає, що «ця гіпотеза пі час детального розгляду виявляється лише вправною комбінацією деяких припущень, жодне з яких не є доведеним» [8, с. 149].

Від початку дослідження «Слова» й до сьогодні ведеться дискусія щодо визначення місця й дати виголошення Іларіоном своєї урочистої проповіді. Вже перший публікатор тексту О. Горський запропонував визначити хронологічну межу створення «Слова» 1037 роком (під цим роком в літописі повідомляється про побудову Ярославом Церкви Благовіщення над Золотими воротами в Києві, яку згадує Іларіон у своїй проповіді) та 1050 роком (рік смерті княгині Ірини, про яку Іларіон говорить як про живу) [2, с.43]. Власне, ці часові координати визначила переважна більшість дослідників.

Зокрема, український історик М. Грушевський з цього приводу зауважував, що твір цей було виголошено «не пізніше сорокових років» [4, с.127]. Намагаючись уточнити дату, М. Присьолков, враховуючи особливості русько-візантійських стосунків, дійшов висновку, що твір цей створено після розриву князя Ярослава з митрополитом Феопемптом і до початку військових подій 1043 р., тобто між 1039 та 1043 рр. Висловлювалося також припущення, що «Слово...» Іларіон проголосив 1049-го або 1050 р. «в Десятинній церкві біля гробу Володимира, на Пасху або в роковину смерті Володимира 15 липня» [8, с. 150].

Ряд учених дотримуються думки, що місцем виголошення «Слова» була Софія Київська. К. Акентьєв нещодавно обґрунтував припущення, що це сталося під час освячення Софійського собору, яке він датує 1 травня 1046р. [1, с. 76]. Версію щодо місця й дати проголошення «Слова...» запропонував М. Розов. Він звернув увагу на те, що в «Слові» розробляються дві євангельські теми, які виголошуються під час Благовіщення та в перший день Великодня. Це дозволило йому висловити припущення, що проповідь була виголошена Іларіоном у Благовіщенській церкві над Золотими воротами і сталося це тоді, коли відбувся збіг у даті святкування Благовіщення та Великодня. У межах визначеної ще О. Горським часової «дистанції» від 1037 до 1050 року, найімовірніше, подія ця мала відбутися 1049 р., на другий день після Благовіщення [5, с. 46].

М. Грушевський про твір Іларіона, зокрема його структуру, писав: «Найблискучіший ораторський твір, чудова, бездоганна академічна промова. Кожний же ораторський твір складається двома елементами: внутрішньою силою слова, яке виявляє природну міру ораторської здібності... і зверхньою формою і обробленням, яке досягається більшою чи меншою знайомістю з ораторською штукою «Слово...», або «повість», як його зве сам автор, зложена з ряду циклів, з котрих кожний має свій вступ і закінчення та творить окрему риторичну цілість, а ідея «Слова...» розвивається при тім строго логічно, переходячи з циклу до циклу, які становлять, таким чином, не механічно пов'язані образки, а органічно сполучені переходи в степенуванні загальної ідеї» [4, с. 63, 64].

Автор, як зазначає, М. Грушевський, опановуючи всі засоби «для теми наскрізь оригінальної, національної – представлення прилучення до громади християнських народів своєї вітчизни – Русі і звеличання її сучасної сили, блиску, поваги, – він творить річ єдину в своїм роді, яка не повторюється більше і зістається вічним набутком скарбниці не тільки нашої, але і світової» [4, с. 62–63].

Структурно «Слово...» складається з чотирьох частин, що відображено самій назві твору. Перша частина присвячена викладові епізоду біблійної історії, яка символізує вчення про закон і благодать, з Послання апостола Павла до Галатів, - «Про закон Мойсея та про благодать й істину, що Ісусі Христі перебувають». Друга частина передбачає витлумачення сенсу біблійної історії в контексті суспільно-історичного розвитку людства - «...віднині такий

закон, благодать же та істина всю землю наповняє». Третю частину присвячено руському народові, в історії якого ніби відтворюється історія всього людства: «І віра поширилась між усіма народами дійшовши до нашого народу руського». І насамкінець - «Похвала нашому князю володиміру, від якого ми хрещення прийняли» [9, с. 135].

Зразковим «Слово про Закон і Благодать» є й у тому сенсі, що воно відображає деякі риси, котрі визначили подальшу своєрідність вітчизняної філософської думки. Характерним є виразне спрямування твору до поєднання найзагальніших міркувань щодо історії людства в цілому із зловбоденими проблемами життя, тієї реальної суспільної дійсності, до якої належав автор твору.

Тим самим «Слово...» набирає в культурі Київської Русі значення зразкового твору, прообразу, на який надалі спирається вітчизняна історіософська думка. «Любителі книжного почитання, відзначав М. Грушевський, - списуючи, безцеремонно переробили, поскорочували й компілювали його протягом восьми віків», про ще свідчать 52 списки «Слова...», які збереглися до наших днів [4, с. 75].

Особливість стилістики аналізованого твору полягає в тому, що при всій різноманітності його складових частин він демонструє високу цілісність, що об'єднує складові, які утворюють його зміст. Це переконливо доводить тонкий аналіз структури «Слова...», виконаний дослідником В. Топоровим. З одного боку, безсумнівну єдність і логічну пов'язаність між собою демонструють два контексти: «євангельський й патристичний» і «власний», пов'язаний з конкретною ситуацією, вони й утворюють композицію твору. З іншого боку, так само логічним є завершення «Слова...» «молитвою». Вона, канонічно завершувала попередні частини, виступала як те діло, яке неминуче має слідувати за словом. Лише приєднання молитви повноцінно вводило проповідь у цілісний контекст ритуалу [11, с. 269]. Привертають увагу й кількісні співвідношення обсягу частин (проповідь, «Похвала», «Молитва «Слова...», які, згідно з проведенням В. Топоровим розрахунком за Синодальним списком, утворюють співвідношення 4 до 3 до 1. Така композиція «прискореного» типу мірою і забезпечує «зростання енергетичної напруженості «Слова...», і кожна наступна частина стає все більше й більше актуальною тематично» [11, с. 264].

Отже, «Слово...» є багатожанровим, стилістично різноманітним, складний за своєю композицією твором, який відіграв визначальну роль у формуванні історіософського бачення в писемній культурі Давньої Русі.

«Слово про закон і благодать» було написане і виголошене перед високими державними особами давнього Києва, оскільки текст спрямовано на розв'язання найголовнішого комунікативного завдання: теологічного обґрунтування важливості прийняття християнства в «нових язиках» (Русі) і звеличення власної держави перед лицем «нашого Бога». Високий статус книжника, освіченої людини вимагав блискучого знання тодішньої книжної

мови – церковнослов'янської, а також володіння ораторським мистецтвом, якого навчалися в сучасній Іларіону Візантії.

За влучним висловом укладачів хрестоматії середньовічної літератури «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона є дивовижним зразком оригінальної літературної творчості при книжному впливі грецької освіченості тексти такого типу могли бути написаними і в сучасній йому Візантії» [6, с. 36].

Мова «Слова про закон і благодать» – гомогенна. На відміну від проповідників пізнішого часу, Іларіон Київський не вагався щодо того, яку мову застосовувати у творі – народну чи книжну. Адже церковнослов'янська мова була літературною, тож і мова тексту, і мова цитат у ньому збігалися. Отже, потрібно відзначити відсутність проблеми зняття проповідником естетичних та інформативних суперечностей комунікативного акту, оскільки і його освітній рівень, і мова твору – церковнослов'янська – відповідали вимогам і потребам середовища, в якому побутував твір [3, с. 150].

Згідно із дослідженнями здійсненими В. Мільковим, текстам Іларіона не властива догматична наповненість, відсутні богословські докази антагоністичного протиставлення небесного і земного, а тому, не дивлячись на релігійну форму, зміст тексту далеко виходить за межі власне релігійних понять і стосується передусім історіософського осмислення. Інші вчені теж вважають, що «Слово про закон і благодать» піднімає низку питань, котрі з певністю можна кваліфікувати як філософсько-політичні: «Це проблеми співвідношення влади і закону, мудрості і влади, меж закону, не лише в релігійному смислі, але і в конкретно-політичному» [9, с. 237].

У «Слові про Закон і Благодать» автор спробував змодельювати дійсність за власними принципами розуміння світу. Свідомість автора виявляється чітко і послідовно, вона є не репродуктивною, а креативною, оскільки полягає у логічному виборі моделі художнього світу з християнським світовідчуттям. Вже з самого початку автор чітко окреслює програму свого твору: «Про закон, Мойсеєм даний, і про благодать та істину, що були Ісусом Христом, і як закон одійшов, а благодать і істина всю землю сповнили, і віра на всі народи поширилась, і на наш народ руський. І похвала кагану нашому Володимире, що ним охрещені ми були». [6, с.7]. Таким чином, думка письменника рухається приблизно за таким вектором: очікування та прихід Господа Ісуса Христа – проповідь Євангелія по всьому світу – хрещення Київської Русі, Іларіон розуміє як подію, вчинену рівноапостольним князем Володимиром, що абсолютно радикально змінила подальший шлях його народу. Тим самим автор поставив перед собою важке завдання – осмислити історію, що, за справедливим зауваженням П. Толочка, «складно, перш за все, тим, що в писаннях святих отців непросто знайти необхідні точки опори, і в пізній візантійській книжності мало чому можна повчитися» [10, с. 250], отож Іларіон приймається за тему, яка стане однією з провідних для киеворуської думки протягом тисячоліття – осмислення історичного шляху Київської Русі.

Це виділяє митрополита Іларіона серед когорти давньоруських книжників як визначного християнського богослова.

Історіософська концепція «Слова...» розкриває історію як процес поступової християнізації всього світу, всіх народів, нове, яке виникає, як Новий Завіт, що набуває вищої цінності порівняно з попереднім - Старим. Хрещення Русі вже надає їй спасіння, ця християнська ідея «усиновлення» Богом цілого народу поєднується з патріотизмом до землі Руської як осередком нової величі та єдності християнських сил. Коли закон був досягненням лише іудеїв, то «благодать дарована усьому світу». Саме Божій благодаті зобов'язана Русь своїм хрещенням, а не милості інших країн [9, с.139]. Суть його полягає у тому, що книжник на всі описувані ним події дивився з біблійної перспективи, відшукуючи до них паралелі у Святому Письмі та світовій, зокрема візантійській, історії. Тому головним для Іларіона є пошук відповіді на глобальне питання: яку роль має виконати Русь в історії християнської цивілізації? Для духовного розвитку держави мало вирішальне значення розуміння Іларіоном свободи волі, що було протилежне античному (язичницькому) культу «сильної особистості». «Нова людина» Іларіона була вільна у виборі шляху, який міг вести і до спасіння, і до падіння. Так вперше у вітчизняному богословському дискурсі була поставлена проблема вибору. Людина могла вибрати як поклик Благодаті до праведності, так і сатанинський поклик до спокуси. Під Благодаттю, таким чином, виступає Божественна сила, що вказує шлях до добра. Людина вільна як у виборі шляху, так і у відповідальності за власний вибір. Прикладом такого вільного вибору є князь Володимир, який охрестив Русь, спонуканий голосом Всевишнього та «добрим смыслом і добрим умом». Морально зумовлена свобода волі та єдність усіх племен і націй — це стимул до виходу з рабства Закону до Істини. У філософії античного мислителя Платона гармонію творили Розум, Мужність і Розсудливість, а в Іларіона її складають Благодать, Свобода волі та Совість. Це був вражаючий крок уперед, прорив у філософській думці середньовічної Європи, який здійснив руський мислитель Іларіон [7, с. 14].

Інтерпретація історії митрополитом Іларіоном – не просто риторика, абстрактне розумування, адже із появою християнства історія постає як феноменальне явище, що через свою складність вимагає інтерпретації. У ній здійснюється становлення релігійно-історичної самосвідомості народу, виробляються цінності та проглядаються шляхи розвитку нації. Без осмислення народом свого шляху, редукування всього лише до економічних та політичних потреб, народ перетворюється на суспільство споживачів [2, с.81].

Одні дослідники заперечують політичну спрямованість «Слова...» проти будь-кого і добачають у ньому тільки утвердження нової віри, християнської церкви і Руської державності з метою підготовки канонізації Володимира. Твір Іларіона визначають як суто проповідницький, догматичний, урочисту академічну промову, спрямований проти Візантії, написаний для утвердження ідеї автокефальності церкви тощо. Вважаємо, що

у пам'ятці присутні всі ці елементи. Але ж саме це й не могло не зачіпати політичних і духовних прагнень Візантії як світової імперії. Головна ідея слова «Про закон і благодать» – це утвердження рівних прав для всіх християнських народів. Іларіон акцентує увагу на силі руської церкви, її рівноправності у світі греко-візантійських церков. Руський книжник говорить про співвідношення між Законом і Благодаттю, розглядаючи у цьому контексті головну проблему середньовічної церкви – співвідношення між Старим і Новим Завітами. Іларіон категорично не погоджується з тезою про те, що лише греки є богообраним народом. Він переконаний, що всі народи рівні перед Богом, тому мають однакові права на власну державу і церкву. Ідейна еволюція, репрезентована у Слові Іларіона, виглядає так: від рівності всіх християнських народів до рівності Київської Русі поміж іншими державами і народами [5, с. 57-58].

Іларіон не відкидає історичного значення закону та виразника його – іудаїзму. Така обмеженість цілком чужа його світоглядіві. Іларіоновим розважанням притаманна власна глибока діалектичність. Так, свого часу іудейському народові, як носієві певного рівня одкровення, була відведена роль беззаперечно важлива. І він виконав її, зберігши старозавітню традицію, але коли суспільство переступає слухну міру консерватизму для збереження культурного надбання, воно вичерпує потенцію свого розвитку й умиртвляє себе, призводить до власної деградації («діла його стають темними»). Навіть більше, традиціоналізм – «старість», що виникає «по злобі» – заводить народ в історичну безвихідь, пустку, безперспективність: «Оправдання іудейське, з причини ревності підзаконних, було вбогим, бо ж не поширювалося на інші народи, а здійснювалося в Іудеї. Християнське ж спасіння – благодатне й щедre, бо ж поширюється у всі краї землі». Власне самоізоляціонізм вважає Іларіон великою загрозою існуванню етносу [7, с. 16].

В цілому, «Слово...» є досить багатогранним твором, в якому розкривається й історичне значення християнізації Русі, й обґрунтовується доцільність подальшої християнізації. Не оминає увагою Іларіон і проблему влади, яка знову ж таки розглядається в православному дусі, «бо ж благовір'я його на владу спиралося» [6]. Фактично, цими словами Іларіон, з одного боку, розвиває візантійську ідею цезаропапізму, а з іншого – формує думку про можливість розриву з візантійським центром. Оскільки, на його думку, православ'я утвердилося не стільки завдяки культурному впливу духовного центру, а завдяки благодаті та князівській владі, адже, як стверджує Іларіон, «навідав його Всевишній, глянуло на нього всемілостиве око благого Бога», а згодом додає: «І не було ані єдиного, який би противився благочестивому його повелінню. А як хто, то й не з любові, а зі страху перед повелителем охрестився» [6].

Висновки. У «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона розглядається головне питання середньовічної церковної історії – співвідношення між Старим та Новим Завітами, яке експлікується у проповіді співвідношенням понять закон та благодать. Твір насичений антитезами та

паралелізмами, абстрактними поняттями. Автор часто посилається на Святе Письмо та використовує біблійну символіку. Все тут – образ і думка, деталь і метафора, звертання й повчання – підсилюють смисловий акцент на величі й могутності рідного краю.

Іларіон спирається передусім на авторитет Святого письма, фундаментальні християнські ідеї провіденціалізму й прообразності. Неповторність його, як мислителя й історичного, церковного та культурного діяча, саме й проявляється та увипуклюється вільним апелюванням до біблійної традиції й намаганням відкрити потаємний, прихований, багатозначний священний текст (що й називаються екзегезою, на відміну від буквального прочитання). Отож постать такого мислителя й творця, як Іларіон Київський, могла б без перебільшення вважатися окрасою національно-культурного пантеону будь-якого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акентьев К. К. Мозаики Киевской св. Софии и «Слово» митрополита Илариона в византийском литургическом контексте // Византинороссика. Труды Санкт-Петербургского общества византино-славянских исследований. – СПб., 1995. – Т. 1. – С. 75–94.
2. Горський В.С. Святі Київської Русі. – К.: Абрис, 1994. – 173 с.
3. Горський В. С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII - середина XIII ст.).- К.: Наук, думка, 1993.- 245 с.
4. Грушевський М. Історія української літератури / М. Грушевський – К., 1993. – Т. 2. – 264 с.
5. Давньоруські любомудри / В. Горський, О. Вдовина, Ю. Завгородній, О. Киричок. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 304 с.
6. Іларіон Київський. Слово про закон і благодать / Іларіон Київський // Філософська думка. – 1988. – № 4. – С. 89–101.
7. Пікулик Н. Ідея українського месіанізму: Іларіон Київський і Теодосій Печерський / Перед. сл. Т. Лучука. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2002. – 35 с.
8. Подскальски Г. Христианство и богословская литература в [Киевской Руси \(988-1237 гг.\)](#). СПб: Византинороссика, 1996. – 572 с.
9. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI– перша половина XIII ст.). – К. : Аконтіт, 2009. – 416 с.
10. Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. – К.: Альтернативи, 1998. - 352 с.
11. Топоров В. Н. Святость и святые в русской духовной культуре. - М.: Шк. «Языки рус. культуры», 1995.- 875 с.

REFERENCES

1. Akentev K. K. Mozayky Kyevskoi sv. Sofyy u «Slovo» mytropolyta Ylaryona v vyzantyskom lyturhycheskom kontekste // Vyzantynorossyka. Trudy Sankt-Peterburhskoho obshchestva vyzantyno-slavianskykh yssledovanyi. – SPb., 1995. – T. 1. – S. 75–94.
2. Horskyi V.S. Sviati Kyivskoi Rusi. – K.: Abrys, 1994. – 173 s.
3. Horskyi V. S. Narysy z istorii filosofskoi kultury Kyivskoi Rusi (seredyna XII - seredyna XIII st.).- K.: Nauk, dumka, 1993.- 245 s.
4. Hrushevskiy M. Istoriia ukrainskoi literatury / M. Hrushevskiy – K., 1993. – T. 2. – 264 s.
5. Davnoruski liubomudry / V. Horskyi, O. Vdovyna, Yu. Zavhorodnii, O. Kyrychok. – K.:Vyd. dim «KM Akademiia», 2004. – 304 s.

6. Ilarion Kyivskiy. Slovo pro zakon i blahodat / Ilarion Kyivskiy // Filosofska dumka. – 1988. – № 4. – S. 89–101.
7. Pikulyk N. Ideia ukrainskoho mesiianizmu: Ilarion Kyivskiy i Teodosii Pecherskyi / Pered. sl. T. Luchuka. – Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka, 2002. – 35 s.
8. Podskalsky H. Khrystyanstvo y bohoslovskaiia lyteratura v Kyevskei Rusy (988-1237 hh.). SPb: Vyzantynorossyka, 1996. – 572 s.
9. Slipushko O. Evoliutsiia ta funktsionuvannia literaturnykh obraziv u knyzhnosti Kyievoruskoi derzhavy (KhI– persha polovyna KhIII st.). – K. : Akonit, 2009. – 416 s.
10. Tolochko O. P., Tolochko P. P. Kyivska Rus. – K.: Alternatyvy, 1998. – 352 s.
11. Toporov V. N. Sviatost y sviatye v russkoi dukhovnoi kulture. - M.: Shk. «Iazyky rus. kultury», 1995.- 875 s.

Стаття надійшла до редакції: 12.12.2021

УДК 37.091.2:271.4-23

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.10>

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СВЯТА УРОЧИСТОГО ВШАНУВАННЯ СВЯТОГО ПИСЬМА У ЦЕРКВІ

Марія (с. Християна) ГОЛОМІДОВА

*Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого
кафедра богослов'я*

вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна

e-mail: golomidova_marija@ukr.net

Апостольським Листом Папи Франциска «*Aperuit illis*» («Відкрив їм»), оприлюдненим 30 вересня 2019 р., в Католицькій Церкві було встановлено свято для урочистого вшанування Божого слова, яке отримало назву – Неділя Божого слова. Вперше урочисте вшанування Божого слова у Церкві відбулось 26 січня 2020 р. Так як традиція вшанування Божого слова в УГКЦ тільки започатковується і дана тема відповідно є актуальною, виникла потреба в розробленні методики щодо організації й проведенні свята.

Метою роботи є аналіз та вдосконалення вже існуючих методів вшанування Святого Письма у Церкві та розробленні методики організації та проведення свята урочистого вшанування Неділі Божого слова в УГКЦ.

З нагоди запровадження свята Неділі Божого слова Папа Франциск у своєму Апостольському Листі «*Aperuit illis*» заохочує пережити цю Неділю як урочистий день, зокрема, – як день літургійної урочистості. Папа запропонував до літургійних текстів в цей день додати уривки із Святого Письма, які допоможуть людям «збагнути нормативний вимір Святого Письма». В Неділю Божого слова Єпископи також можуть здійснювати обряд настановлення читців. Папа підкреслює, що «насправді важливо докласти всіх зусиль, щоб підготувати вірних, аби бути справжніми добре приготованими проповідниками Божого слова». Парафіяльні священники зможуть наголосити парафіянам, що важливо читати Святе Письмо в повсякденному житті і його поглиблювати, та про важливість молитви з Біблією.

Неділя Божого слова запроваджується в Католицькій Церкві задля урочистого вшанування Святого Писання, роздумування та поширення Божого слова. З нагоди запровадження свята у Церкві на думку автора для глибшого пізнання вірними Святого Письма і життя Ісуса Христа важливим є ознайомлення вірних зі Святим Письмом через природні для людини органи сприйняття навколишнього світу – органи чуття: слуху, зору, дотику, нюху і смаку, які допоможуть їй в сприйнятті надприродних речей.

Крім літургійного вшанування Божого слова в часі Святої Літургії і заохочення вірних до читання Святого Письма і молитви з Біблією, запропоновані Папою Франциском, автор пропонує для урочистого святкування Неділі Божого слова на парафії такі пропозиції: 1. Після Святої

Літургії у храмі здійснити обряд мирування вірних освяченим елеєм (пахучими олійками зі Святої Землі). 2. Привітати парафіян з нагоди свята Неділі Божого слова. 3. Розповісти їм: а) про історію написання Біблії, про Біблійні канони, структуру, кількість книг, переклади, українські переклади Біблії та ін.; б) про вищі духовні заклади і заохотити до навчання в них, так як духовні знання є міцним фундаментом життя християн; в) про біблійний гурток на парафії і запросити стати його членами, щоб вивчати Святе Письмо задля глибшого пізнання Бога. 4. Заохотити парафіян здійснити прощу на Святу Землю. 5. Подарувати вірянам буклети «20 способів читання Святого Письма» і «Lectio Divina». 6. Потребуючим парафіянам подарувати Святе Письмо або Новий Завіт.

У випадку, коли при храмі є відповідне приміщення для проведення урочистостей, то пропоную: 1. Розповісти вірним і представити на банерах: історію написання Біблії, Біблійні канони, структуру, кількість книг, переклади; світлини Кодексів Біблії: Александрійського, Синайського, Ватиканського, Вульгати, Сувоїв Мертвого моря та інші, їх історії, де вони зберігаються; світлини Галицького Євангелія, Пересопницького Євангелія, Острозької Біблії, Крехівського Апостола та інші, а також українські переклади Біблії: Пантелеймона Куліша, Івана Пулюя, Івана Нечуй-Левицького, Івана Хоменко, Івана Огієнко, Рафаїла Турконяка та інші; 2. Представити на банерах пророчі біблійні тексти, карти і богослужбовий одяг старозавітних первосвященників, священників, левітів, пророків і сучасний священничий одяг та подати символіку одягу. 3. Показати театралізовану виставу «Історія спасіння», написану на основі текстів Старого і Нового Завітів: гріхопадіння людини, Божа обітниця про народження Спасителя, сповіщення пророків, народження Пречистої Діви Марії, Благовіщення, народження Івана Хрестителя, народження Ісуса Христа, Пресвята Родина, вибір дванадцяти апостолів, проповідування, Хресна Дорога, Розп'яття, Воскресіння, Вознесіння, Зіслання Святого Духа, народження Церкви і життя перших християн та ін.

Організаторам передбачити, щоби парафіяни в день свята мали змогу придбати примірники Святого Письма, Нового Завіту, книги про Святе Письмо, пахучі олійки, хрестики, релігійні медаліки, свічечки, іконки, вервиці й інші речі зі Святої Землі та їх освятити. Як правило, в наш час, біля великих церков є релігійні крамнички.

У програмі святкування можна передбачити приготування біблійних страв для дітей і дорослих та надрукувати рецепти їх приготування. Подбати, щоб у релігійній крамничці парафіяни мали змогу придбати книги по кулінарії біблійних часів. На урочистостях може бути представлений і сучасний християнський одяг з елементами біблійного, скромний і естетичний.

З понеділка по суботу здійснити такі заходи:

1. Організувати для парафіян читання уривків Святого Письма методом *Lectio Divina*. Пояснити метод і провести читання з обговоренням. Подарувати

учасникам буклети з текстом даного методу для читання Святого Письма вдома та буклет – «20 способів читання Святого Письма».

2. Організувати урочисте читання пророчих текстів про прихід Месії зі Старого Завіту і спів псалмів, бажано під музичний супровід біблійних музичних інструментів. Учасниками можуть бути різні колективи. Біблійні музичні інструменти можуть бути виставлені для оглядання і бажуючі могли би пограти на них.

3. Здійснити перегляд художніх і документальних фільмів про Святе Письмо і на біблійну тематику.

4. Прослухати лекції про Святе Письмо або переглянути відеолекції, розміщені на сайтах Патріаршої катехитичної комісії УГКЦ і кафедри біблійних наук Українського Католицького Університету у Львові.

Дана методика може бути використана для організації і проведення свята на парафії, в єпархії і також для влаштування загальноміського свята вшанування Божого слова з нагоди Всесвітнього року Біблії за участю різних релігійних конфесій. Після проведення свята рекомендується створення в митрополії УГКЦ музею Святого Письма, щоби мати можливість школярам, студентам і всім бажаним вірним його відвідувати протягом літургійного року та створення відповідного науково-популярного сайту Святого Письма, що сприятиме вивченню Божого слова.

Методика запропонована для організації і проведення урочистого святкування Неділі Божого слова і продовження святкування від понеділка до суботи. Запропоновано пропозиції щодо постійного вшанування Божого слова в УГКЦ.

Дані пропозиції ще не були апробовані для урочистого святкування саме Неділі Божого слова і протягом наступного тижня, але деякі з них у Церкві практикуються.

Вважаємо доцільно використовувати запропоновану методику для організації свята і урочистого вшанування Святого Писання, так як вона буде сприяти глибшому пізнанню вірними Церкви Святого Письма, роздумуванню над словом Божим та його поширенням.

Підсумовуючи зазначимо, що використання даної методики дасть можливість організувати і провести урочисте вшанування свята Неділі Божого слова і сприятиме вивченню Святого Письма вірними Церкви.

Отже, автором здійснено аналіз та вдосконалення вже існуючих методів вшанування Святого Письма в УГКЦ, розроблена методика організації і проведення свята урочистого вшанування Неділі Божого слова в УГКЦ та запропоновано пропозиції щодо постійного вшанування Божого слова у Церкві.

Стаття надійшла до редакції: 18.12.2021

ФІЛОСОФІЯ
Релігієзнавство

УДК 271.2[(4-11)+(4-191.2)]

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.11>

**РЕЛІГІЙНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СУСПІЛЬСТВА, СПРИЙНЯТТЯ
ІДЕОЛОГЕМИ «РУССКИЙ МИР» В КРАЇНАХ З БІЛЬШІСТЮ
ПРАВОСЛАВНИХ В СХІДНІЙ І ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ**

Петро ЯРОЦЬКИЙ

*Відділення Релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська 4, Київ, 01001, Україна*

У статті досліджуються релігійні процеси у 10 країнах Східної і Центральної Європи, які чверть століття після розпаду тоталітарної системи і банкрутства панівної ідеології державного атеїзму отримали можливість вільно і самоусвідомлено формувати своє ставлення до релігії і обирати свою приналежність до будь-якої церкви і релігійної організації. Ці процеси досліджувалися у 2016-2017 рр. американським експертно-аналітичним Центром П'ю (Pew Research Center), який вивчає тенденції розвитку науки і технології, релігії і суспільства. Проект Global Religious Futures («Майбутнє глобальної релігії»), спрямований на дослідження релігійних змін в країнах Східної і Центральної Європи з більшістю православного населення, які впливають на особисте і суспільне життя та формують релігійну, культурну і національну ідентичність. У цьому контексті проаналізовано співвідношення конфесійної приналежності й релігійної ідентичності православного населення в країнах Східної і Центральної Європи. Визначальним фактором релігійної, національної і культурної ідентичності православних у цих країнах є їх ставлення до ідеологемі «русский мир» в контексті визнання Росії як «захисниці православних» за межами Російської Федерації. Цей аспект дослідження має важливе значення для виявлення характеру релігійних змін в європейських країнах з більшістю православного населення в контексті міжнаціональних і міжконфесійних стосунків, етнічного і конфесійного різноманіття, ставлення до національної і релігійної однорідності суспільства і мультикультуральності. У такому аспекті досліджується зокрема позиція опитаного православного населення в Україні.

Ключові слова: *культура, релігія, віра, нація, держава, суспільство, православна більшість, «русский мир», національні цінності, релігійні цінності, європейські цінності.*

The religious processes in 10 countries of Eastern and Central Europe whose population 25 years after the collapse of the totalitarian system and the bankruptcy of the dominant ideology of national atheism were enabled to form their attitude to religion and choose their affiliation to any church or religious organization freely and consciously are studied in this article. These processes in 2016-2017 were explored by the American Pew Research Center that studies trends in the development of science, technology, religion and society. The Global Religious Futures project («The Future of Global Religion») is aimed at exploring religious changes in 10 countries with Orthodox and Catholic majority of the population that affect personal and social life and shape national, cultural and religious identity. The relationship between denominational identity and the religious identity of the Orthodox population in the countries of Eastern and Central Europe and the assessment of the current state of Orthodox religiosity is analyzed in this light. Their attitude to the idea "Russian world" in the context of the recognition of Russia as "defender of the Orthodox population" outside the Russian Federation is the determining factor in the religious, national and cultural identity of the Orthodox and Catholics in these countries.

This aspect of the research enabled to determine the priority of the Orthodox patriarchal dominant in the attitude of the Orthodox Churches to the Moscow and Ecumenical Patriarchs. Cross-national and cross-confessional relations, ethnic and confessional diversity, national and religious homogeneity of a society and multiculturalism are of the huge importance for the identification of the nature of the religious changes in European countries with Orthodox and Catholics majorities. In this context in particular the position of the interviewed Ukrainian Orthodox is highlighted.

К

e

y

words **Конфесійна приналежність і релігійна ідентичність.** Дослідженням встановлено, що за останні 25 років (1991-2015) різко збільшилася частка населення країн Східної і Центральної Європи, яке вважає себе православними віруючими. Найбільший ріст православних відбувся в Росії (від 37% в 1991 р. до 71% в 2015 р.) і в Україні (відповідно від 59% до 79%), а також в Болгарії (від 39% до 78%). У загальній характеристиці цієї кількості православного населення потрібно уточнити, що йдеться не про осіб, які під час соціологічного дослідження ідентифікували себе як практикуючих православну релігію, а тих, які вважають себе православними і приналежними до Православної Церкви.

До країн Східної і Центральної Європи з більшістю православного населення, як встановлено цим дослідженням, належать Молдова (92%), Греція (90%), Вірменія (89%), Грузія (89%), Сербія (88%), Румунія (88%), Україна (78%), Болгарія (78%), Білорусь (73%), Росія (71%). Країнами з меншістю православного населення є Естонія (25%), Боснія (35%), Латвія

Виникає питання: чи така демонстративна приналежність респондентів до Православної Церкви під час їх опитування Дослідницьким Центром П'ю є показником їх ідентичної релігійності? Під релігійністю слід розуміти не лише номінальне визнання себе православними і приналежними до церкви, а передовсім відвідування церкви, участь в літургійних богослужіннях, постійне дотримання релігійних обрядів, молитовне єднання з Богом і релігійний морально-етичний спосіб життя.

Дослідження Центру П'ю показує, що справжня релігійність характерна для меншості тих, які вважають себе православними. Відвідує церкву постійно, бере участь в богослужіннях, сповідається і причащається невелика частина православних: в Румунії (21%), Грузії (17%), Молдові (13%), Білорусі (12%), Україні (11%), Боснії (10%), Вірменії (9%), Росії (6%), Сербії (6%), Естонії (3%).

Невелика кількість осіб, які вважають себе православними (медіана — середній показник по всьому європейському регіону – 14%), звершує щоденно молитовне єднання з Богом і практикує цей спосіб визнання своєї віри в сімейній спільноті, залучаючи членів своїх сімей, передовсім дітей до релігійного способу життя. Менше третини православних вважає себе практикуючими віруючими в Греції (29%), Україні (29%), Сербії (27%), Білорусі (23%). В інших православних країнах цей показник ще значно менший: в Росії (15%), Болгарії (15%), Литві – 14%, Естонії – 9%.

Частка католиків в населенні країн Східної і Центральної Європи у порівнянні з православними (медіана – 57%) складає значно меншу кількість (медіана – 18%). У Польщі, Хорватії, Литві й Угорщині католики належать до більшості населення: відповідно з послідовно названими країнами: 87%, 84%, 76%, 56%. У Латвії, Чеській Республіці й Україні відповідно від загальної кількості населення католиків – 23%, 21%, 10%. Тобто, у цих країнах католики є релігійними меншинами.

У названих країнах католицької більшості й католицької меншості (крім України) зростання кількості католиків після розпаду комуністичних режимів не спостерігається. Більше того, якщо в Польщі у 1991 р. 96% населення вважало себе віруючими і практикуючими католиками, то у 2016 р., як засвідчило дослідження Центру П'ю, кількість католиків істотно зменшилася – до 87%. Таке ж зменшення кількості католиків відбулося в Угорщині за цей період (1991-2016) – від 63% до 56%, а також в Чеській Республіці (від 44% до

Тенденція зменшення кількості католиків за останні десятиліття пояснюється посиленням секуляризації у всій Європі. Найбільш істотна зміна в Католицькій церкві відбувається в Чеській Республіці, де кількість респондентів, які вважають себе католиками, постійно скорочується. Сьогодні Чехія є найбільше секуляризованою країною в Європі. Три чверті чехів (72%) вважають себе атеїстами, агностиками або не відносять себе до жодної релігії.

Але, не зважаючи на зменшення кількості католиків в країнах Східної і Центральної Європи (на 10-20% у порівнянні з 1991 р.), католики більш

ретельно, ніж православні, дотримуються релігійних приписів. Так, в Польщі 48% католиків відвідують церковні служби хоча б один раз на тиждень. Кількість католиків, які дотримуються релігійних обрядів, зокрема сповідаються і причащаються, майже у три рази перевищує таке релігійне сповідання православними. Крім того, католики значно більше, ніж православні, діляться з іншими людьми своїми релігійними поглядами, а також читають Святе Письмо поза церковними службами і релігійними обрядами.

Оцінка стану релігійності суспільства. Громадяни колишніх радянських республік і країн соціалістичного табору по-різному оцінюють свою і суспільну релігійність. Майже у всіх колишніх республіках СРСР, як вважають нинішні жителі цих країн, – «суспільство сьогодні стало дуже релігійним». Такі погляди на зростання релігійності суспільства дослідженням Центра П'ю зафіксовані у таких параметрах : Грузія (від 25% у 70-80-х роках 20 ст. до 87% на сьогодні), Вірменія (відповідно 52% і 81%), Росія (15% і 55%), Білорусь (29% і 57%), Україна (15% і 59%), Латвія (23% і 43%), Естонія (11% і 23%), Молдова (56% і 46%), Сербія (46% і 69%), Боснія (53% і 75%), Болгарія (33% і 53%), Хорватія (64% і 73%).

В інших країнах виявлені протилежні погляди респондентів щодо стану релігійності їх суспільства у 70-80-х роках і сьогодні: в Угорщині (від 51% до 37%), Чеській Республіці (від 30% до 20%), Греції (від 87% до 60%), Румунії (від 86% до 59%), Польщі (від 86% до 56%).

Таким чином, за поглядами респондентів цих країн, сучасний стан релігійності їх суспільства у порівнянні з 70-80-ми роками значно погіршився: у Чехії на 8%, Греції – 27%, Румунії – 18%, Польщі – 30%. Ці показники релігійності їхніх суспільств станом на 2017 р. засвідчують, що в умовах глобалізації і поширення секуляризації відбувається релігійна трансформація суспільства, яке значно більше втрачає релігійність, ніж це відбувалося в умовах тоталітарного комуністичного ладу і поширення атеїзму.

Зв'язок між релігійною, національною та культурною ідентичністю

В країнах, де православні християни є більшістю, досить значна частина населення вважає православне віросповідання важливим чинником національної ідентичності. Наприклад, «справжній росіянин» повинен належати до Російської православної церкви» (медіана—70%). Водночас в країнах з католицькою більшістю частка респондентів, які притримуються подібних поглядів, але у ставленні до католицизму, дещо нижча (медіана – 37%). У країнах Західної Європи менша кількість респондентів, наприклад 27% у Франції і 30% у Німеччині, – вважають, що приналежність до Католицької церкви «дуже важлива» для їх національної ідентичності.

Країни з православною більшістю населення, яке вважає, що православне віросповідання важливе для того, щоб бути «справжнім громадянином своєї країни»: Вірменія (82%), Грузія (81%), Сербія (78%), Греція (76%), Румунія (74%), Болгарія (66%), Молдова (63%), Росія (57%),

Україна (45%), Білорусь (51%).

У більшості православних країн, як виявлено дослідженням, опитані вважають, що їх національна культура перевищує всі інші національні культури. Позиція про перевагу їх культури над іншими національними культурами зафіксована в таких православних країнах: Греція (89% опитаних), Грузія (85%), Вірменія (84%), Болгарія (69%), Росія (69%), Румунія (66%), Сербія (65%), Молдова (50%), Білорусь (42%), Україна (41%).

Отже Україна, в порівнянні з іншими православними країнами, не відзначається своєрідним культурним месіанізмом. Сприймаючи ціннісну вагомість і багатство своєї культури, більшість українців (60%) з повагою ставляться до інших національних культур, не надаючи переваги своїй національній культурі. І в цій виваженій плюралістичній позиції, яка протилежна будь-якому культурному месіанізму, який впродовж минулих століть намагалися прищепити українцям імперські й тоталітарні режими, які пригноблювали їх, чітко виявляється українська культурна ідентичність.

У країнах з католицькою більшістю населення значно менше респондентів, ніж у країнах з православною більшістю, надають перевагу своїм національним культурам, за винятком Польщі, в якій 55% опитаних дотримуються свого культурного месіанізму. В інших католицьких країнах про перевагу своєї національної культури над іншими національними культурами засвідчили: в Угорщині 46%, Хорватії 44%, Литві 38%, Естонії 23%. У Чехії, яка ідентифікується як країна, де більшість населення не відносить себе до жодної релігії, а є атеїстами, агностиками і поза церковними особами, лише 36% респондентів вважають, що чеська національна культура перевищує всі інші національні культури. Таким чином, більшість чехів, як і українці, дотримуються виваженого плюралістичного ставлення до національних культур інших народів і не сприймають будь-який національний месіанізм в шатах націоналістичного, конфесійного, клерикального обрамлення.

У багатьох переважно православних країнах, в яких упродовж століть і навіть тисячоліть існують національні церкви, наприклад Грецька православна церква, Грузинська православна церква, Вірменська апостольська церква, широко поширена думка, що ці церкви повинні виконувати значну роль в суспільному житті. Майже у всіх країнах з православною більшістю населення вважають, що держава повинна надавати фінансову підтримку національній церкві (медіана – 56%). Актуалізується погляд, що держава повинна сприяти поширенню релігійних цінностей і вірувань (медіана – 42%), У країнах з католицькою більшістю населення значна кількість (57% респондентів) виступає за відокремлення церкви від держави. Лише 41% опитаних осіб дотримуються поглядів, що держава зобов'язана надавати церкві фінансову підтримку і 28% вважають, що держава повинна підтримувати поширення релігійних цінностей і вірувань. В Україні переважна більшість населення, яка належить до будь-якої конфесії – православної, католицької, протестантської, мусульманської, іудейської – дотримується плюралістичних позицій в цьому питанні, оскільки вважає, що Україна є поліконфесійною і поліетнічною

країною.

Ставлення до Росії як «захисниці православних в інших країнах» Як засвідчило соціологічне дослідження Центру П'ю, значна частина православних християн в країнах з більшістю православного населення притримується проросійських поглядів і вважає, що Росія повинна протистояти Заходу і захищати не тільки етнічних росіян, які проживають за її межами, але й православних в інших країнах.

Отже, такі погляди православних віруючих зафіксовані соціологічним опитуванням в таких країнах: Росії (85%), Вірменії (83%), Сербії (80%), Білорусі (76%), Греції (70%), Молдові (61%), Болгарії (56%), Грузії (52%), Румунії (52%), Україні (22%). Таким чином, абсолютна більшість населення України різних національностей і конфесій (а це майже 80% опитаних респондентів) не поділяє і не підтримує погляду, що «Росія повинна протистояти Заходу».

У країнах з більшістю православного населення поширений погляд, що «Росія повинна захищати православних християн, які проживають в інших країнах». Це фактично є відбитком поширеної в цих країнах ідеології «русского мира», яка сприймається в таких масштабних і кількісних виявах: Вірменія (79% респондентів), Сербія (74%), Росія (82%), Греція (69%), Румунія (65%), Молдова (63%), Білорусь (62%), Грузія (62%), Болгарія (56%), Україна (28%).

Центр П'ю зробив висновок, що такі погляди, які поширені в країнах з більшістю православного населення, обґрунтовуються тим, що Росія як найбільша православна країна, в якій проживає майже половина православних всього світу (понад 100 млн.), є «матір'ю православ'я» і «зобов'язана відігравати ключову роль на культурній і політичній арені слов'янського регіону, а також в інших країнах з більшістю православного населення».

Соціологи і аналітики Центру П'ю відзначили, що «протилежного висновку дотримується Україна, яка в 2014 р втратила контроль над Кримом, який був анексований Російською Федерацією; крім того, в східній частині України продовжується конфлікт з проросійського налаштованими сепаратистами, яких підтримує Російська держава і Російська православна церква». Дослідженням доведено, як зазначає дослідницький центр П'ю, що не всі православні християни в Росії одностайно вважають, що Росія зобов'язана захищати православних християн. Із 72% опитаних тільки 44% православних росіян стверджують, що «відчувають свій зв'язок з православними християнами в інших країнах Європи і в усьому світі». Лише 54% опитаних православних росіян вважають своїм обов'язком підтримувати православних християн за межами Росії.

В соціологічному опитуванні респондентам також ставилося питання: «чи зобов'язана Росія захищати етнічних росіян, які проживають за її межами?»

У деяких колишніх радянських республіках проживають росіяни, як зазначається в дослідженні Центру П'ю, які були переселені в ці країни з метою «урівноваження етнічної ситуації на користь СРСР». Так, в Латвії до російського етносу відносять себе 31% респондентів, в Естонії – 25%, в Україні – 8%. У цих країнах більшість етнічних росіян вважають себе православними. В Естонії 76% респондентів, приналежних до етнічних росіян, вважають, що Росія зобов'язана їх захищати, 16% з цим не згодні. У Литві відповідно 70% згодні з тим, що їх захищатиме Росія, 63% – не згодні. У Сербії 86% респондентів підтримують роль Росії як захисниці етнічних росіян в різних країнах світу. У Грузії до цієї точки зору долучилося 62% респондентів.

Відтак, слід зазначити, що цей аспект дослідження дав можливість експертам Центру П'ю зробити висновок, що кількість респондентів, які вважають Росію «захисницею етнічних росіян», на сході України значно більша, ніж на заході України. Згідно з отриманими результатами дослідження, сім із десяти респондентів, які проживають на заході України, не сприймають Росію як «захисницю православ'я» (потрібно уточнити, що захід України в розумінні Дослідницького Центру П'ю, не обмежується традиційною територією Західної України. До заходу України зачисляються Житомирська, Хмельницька, Вінницька, Чернігівська і навіть Київська і Черкаська області, а до сходу України – всі інші області на Сході і Півдні України).

У такому контексті опитування респондентів сходу України дало такі результати: 27% не згодні з тим, що Росія повинна бути захисницею етнічних росіян, які проживають за межами Росії, і 54% – згодні з цим. На заході України протилежні висновки опитування: 53% респондентів не згодні, 25% – згодні. Крім того, 79% респондентів на заході України вважають, що «інтереси України вимагають тісної співпраці з США та іншими західними країнами». Водночас населення східних регіонів України, як виявлено проведеним дослідженням, менше схильне бачити конфлікт між традиційними українським і російськими цінностями. Мешканці східної України також вважають, що «на світовій арені потрібна сильна Росія» і що «сильна Росія потрібна як противага впливу Заходу» (тобто Європи і США): 29% респондентів сходу України підтримують цю позицію, 17% – проти неї.

Населення країн з православною більшістю вважає Росію своєрідним «буфером» між ними і Заходом (тобто Європою і США). Відповідаючи на сприйняття двох позицій: 1) «сильна Росія необхідна як противага впливу Заходу» і 2) «в інтересах нашої країни – тісно співпрацювати з США та іншими західними державами», респонденти в різних православних країнах дали такі відповіді по першій і другій позиціях: Росія – 85% і 55%; Білорусь – 76% і 56%; Сербія – 80% і 61%; Вірменія – 83% і 63%; Болгарія – 56% і 48%; Греція – 70% і 62%; Молдова – 61% і 54%. Тобто, в цих православних країнах чітко простежується проросійське налаштування, хоча з невеликим розривом між першою і другою позицією, крім Росії, Білорусі, Сербії і Вірменії, де перша позиція («Росія потрібна як противага впливу

Заходу») на 20% переважала ставлення респондентів до другої позиції (про співробітництво США та іншими західними країнами).

Більша прихильність респондентів до другої позиції (за співробітництво з США та іншими західними країнами) виявлена в Грузії — 52% за «сильну Росію» і 69% за співпрацю з Заходом; в Україні – відповідно 22% і 73%. Отже, концепція «русского мира» про «сильну Росію як необхідну перевагу Заходу» в Україні отримала прихильність меншості респондентів (22%) у порівнянні з позицією респондентів в інших країнах з православною більшістю населення. Також більше респондентів в Україні (73%), у порівнянні з іншими країнами з більшістю православного населення, вважають необхідним і доцільним підтримувати західний вектор свого розвитку і співпраці. Це засвідчує високий рівень європейської інтеграційної ідентичності українців.

У країнах з католицькою більшістю населення дослідження Центру П'ю виявило також неоднозначне ставлення респондентів до першої і другої позиції. Так, у Хорватії 50% за «сильну Росію як буфер Заходу» і 68% за «західний вектор співпраці». В Угорщині відповідно 44% і 63%; Польщі – 34% і 71%; Литві – 34% і 74%; Чехії – 49% і 67%. Таким чином, вплив ідеологеми «русский мир» відчутний і в цих католицьких країнах. Водночас цей вплив виявлений дослідженням в інших країнах з різними релігіями: Боснії – 55% і 68%; Латвії – 40% і 61%; Естонії – 34% і 72%.

Оцінка патріаршої домінанти. Досліджуючи різні аспекти впливу Росії на країни з православною більшістю населення, Дослідницький Центр П'ю опитав респондентів в цих країнах щодо їх ставлення до Константинопольського Патріарха Варфоломія, який вважається Вселенським патріархом і за православною традицією є «першим серед рівних» («*primus inter pares*») як духовний лідер православних греків і православних християн всього світу, і ставлення до патріарха Московського Кирила. Аналіз відповідей респондентів засвідчив, що багато з них вважають патріарха Кирила «головою всіх православних». Цей показник перевищує – 50% не тільки в Естонії і Литві, де три з чотирьох православних відносять себе до російського етносу, але й в Білорусі і Молдові, де переважна більшість православних християн не вважає себе етнічними росіянами.

Загалом респонденти виявили власну точку зору щодо інституту патріаршества в Православній церкві, надавши йому не лише вселенську, а й національну інтерпретацію, яка була різною в країнах Східної і Центральної Європи з православною більшістю населення.

В Росії 69% респондентів вважають, що авторитет патріарха Московського «як світового лідера православних» вищий, ніж у патріарха Константинопольського, який набрав лише 4%. В інших країнах зафіксовано таку точку зору: Латвія (69% респондентів визнають духовне лідерство патріарха Кирила в православному світі і 7% – Варфоломія; Білорусь (відповідно 54% і 8%); Молдова (51% і 20%); Боснія (29% і 8%).

Респонденти в православних країнах, в яких існують власні (національні) патріархати, надають перевагу своїм національним патріархам, знижуючи таким чином авторитет Московського патріарха, наприклад: Вірменія (24% респондентів визнають авторитет Московського патріарха, 20% Константинопольського патріарха, 24% – свого національного патріарха); Сербія (відповідно 18%,4%,56%); Україна (17%,7%,48%); Болгарія (9%,8%,59%); Румунія 5%,16%,38%); Греція (3%,56%,25%); Грузія (1%,1%,93%).

Це засвідчує, що в цих країнах сумарний авторитет Константинопольського патріарха і власного національного патріарха домінує над авторитетом Московського патріарха. А в таких країнах, як Болгарія, Румунія, Греція, Грузія він мінімальний (відповідно 9%, 5%, 3%, 1%).

Ставлення держави до релігійних цінностей. Ця проблема досліджувалася у 10 країнах з православною більшістю населення і 4 країнах з католицькою більшістю. Виявлено, що населення країн з православною більшістю схильне вважати, щоб держава підтримувала поширення релігійних цінностей і вірувань, а також надавала фінансову підтримку панівній (національній) церкві. Більшість респондентів православних країн вважають, що держава повинна підтримувати поширення релігійних цінностей і вірувань: у Вірменії – 59%, Грузії – 52%, Румунії – 48%, Росії – 42%. У Молдові, Сербії, Україні, Греції – 36% респондентів підтримують цю ідею.

У католицьких країнах (Польщі, Литві, Угорщині, Хорватії) більшість респондентів вважає, що релігія повинна залишатися за рамками державної політики. Лише 28% респондентів у Литві, Угорщині, Хорватії і 25% – в Польщі підтримують цю ідею.

Варто відзначити, що хоча відносно невелика кількість населення країн з православною більшістю регулярно відвідує церковні богослужіння і бере участь в релігійних обрядах (медіана – 5%), все ж значна частина (навіть більшість) населення сприймають Православну церкву як національну цінність народу і держави. В Росії, наприклад, 50% респондентів так оцінюють Російську православну церкву, хоча тільки 7% росіян регулярно ходять на церковні богослужіння. Аналогічна ситуація в Сербії, Греції, Білорусі й Україні.

Міжнаціональні і міжконфесійні стосунки. Дослідженням Центру П'ю вивчалися не тільки глобальні установки про ставлення до однорідності суспільства і плюралізму, а й більш приватні питання, які стосуються конкретних релігійних і етнічних спільнот. Зокрема було проаналізовано, як ставляться одна до іншої спільноти православних і католиків. Передовсім необхідно відзначити, що багато представників цих конфесій вважають, що між католиками і православними є багато спільного. Однак розкол християнської церкви, який відбувся майже тисячу років назад (1054), зберігає відчуження між християнськими церквами. Більш того, деякі сучасні

предстоятелі Православної Церкви не сприймають ідеї об'єднання з Римокатолицькою Церквою, вважаючи, що західні цінності підмінять собою традиційні православні цінності.

Сьогодні невелика частина православних християн вважає, що обидві церкви повинні знову бути в тісному єднанні, як заповідає Євангелія: «щоб всі одно були». В Росії за таке возз'єднання виступає лише 17% православних християн, в Грузії – 19%, в Україні – 26%. В країнах зі значною кількістю православного населення католики більш позитивно ставляться до тісного спілкування між двома церквами. Так, в Україні 74% католиків виступають за возз'єднання Католицької і Православної церкви, а серед православного населення цей показник дорівнює всього 34%.

В деяких випадках взаємне відчуження між православними і католиками виявляється ще глибше. Православним і католикам запропоновано відповісти на питання: «чи готові ви бачити себе співгромадянами і сусідами». Результати опитування засвідчують, що не всі православні і не всі католики готові прийняти один одного в своїй сім'ї. Серед католиків показник такої готовності дещо вищий. В Україні, де католики є в меншості, розходження по цьому питанні особливо значні: 92% католиків готові бачити православних в якості чинів сім'ї, серед православних цей показник дещо нижчий (56%).

В інших православних країнах готовність «сприйняття католика членом сім'ї» має таку репрезентацію: Латвія (87%), Естонія (75%), Білорусь (73%), Болгарія (66%), Румунія (66%), Греція (57%), Сербія (57%), Боснія (50%), Вірменія (49%), Молдова (47%), Росія (47%), Грузія (31%).

Готовність католиків «прийняти православних в якості членів своєї сім'ї» виявлена в таких країнах: Латвія (87%), Білорусь (73%), Чехія (68%), Хорватія (66%), Польща (59%), Литва (53%), Литва (53%), Боснія (49%).

В опитування були внесені аналогічні пункти, які стосувалися інших релігійних або етнічних груп. Респондентам було запропоновано відповісти на питання: «чи готові ви бачити євреїв і мусульман в якості співгромадян, сусідів або членів сім'ї». Відповіді на цей блок питань засвідчують, що в Центральній і Східній Європі рівень прийняття цих меншин надто низький, хоча в цілому у Східній і Центральній Європі спостерігається плюралізація і толерантизація міжнародних і міжконфесійних відносин. Істотне значення має актуалізація цього процесу не лише на конфесійному православно-католицькому рівні, а й на суспільному і сімейному його виявленні. Україна в цих процесах посідає характерний для її ідентичності високий рівень плюралізму і толерантності.

Етнічне і конфесійне різноманіття, мультикультурність, національна і релігійна однорідність суспільства неоднозначно сприймається в православних, католицьких і мусульманських спільнотах. Під час соціологічного опитування Дослідницьким Центром П'ю респондентам запропоновано одне з двох визначень: «для всіх нас краще, коли суспільство складається з людей різних національностей і віросповідань», або «для всіх

нас краще, коли суспільство є однорідне, тобто складається із людей однієї нації і одного віросповідання».

У різних країнах відповіді істотно варіювалися. Так, наприклад, в країнах колишньої Югославії (Боснія, Сербія, Хорватія), в яких внаслідок етнічних і конфесійних протиріч на початку 1990-х років розпалася громадянська війна, переважна частина населення вважає поліконфесійне і полінаціональне суспільство найкращим (медіана – 70%).

Мусульмани Центральної і Східної Європи більше орієнтуються на міжкультурне суспільство, ніж православні й католики. Національну і конфесійну однорідність суспільства як виявлення своєї ідентичності визнають респонденти таких країн: Вірменія (70%), Чеська республіка (67%), Литва (66%), Польща (57%), Угорщина (57%), Естонія (51%), Румунія (50%), Греція (46%), Болгарія (45%).

До країн з більшістю респондентів, які вважають, що «для всіх нас краще, коли суспільство складається з людей різних національностей і віросповідань», належать: Грузія (60%), Україна (59%), Росія (58%), Молдова (61%), Хорватія (65%), Сербія (66%), Боснія (73%).

В Україні лише 32% респондентів вважає: «для нас краще, коли суспільство є однорідним і складається з людей однієї нації і одного віросповідання». Відтак, Україна як держава і більшість її населення визнають національно-етнічний і релігійно-конфесійний плюралізм і толерантність як важливі чинники своєї ідентичності.

Висновки

1. Науково-експертним дослідженням доведено, що формальна конфесійна приналежність православного населення в 10 країнах Східної і Центральної Європи не тотожна їхній релігійній ідентичності. Відвідує церкву постійно, бере участь в богослужіннях, сповідається і причащається невелика кількість православних в цих країнах у порівнянні з демонстративною приналежністю до церкви (медіана – середній показник по всьому європейському регіону – 14%). Низька релігійність характерна для історично відомих традиційних православних церков: Греція (18%), Грузія (17%), Україна (11%), Вірменія (9%), Росія (6%), Сербія (6%). У решті православних країн ще нищий показник релігійності (від 5% до 3%).

2. У країнах Східної і Центральної Європи з більшістю католицького населення збільшення їхньої кількості після розпаду в них комуністичних режимів не спостерігається, що пояснюється дослідницьким Центром П'ю зростанням і впливом секуляризації в цих країнах, як у всій Європі. В результаті з порівнянням з 1992 р. у 2017 р. кількість католиків зменшилася в Польщі на 15%, Угорщині – 12%, Чехії – 20%.

3. Релігійність суспільства у країнах Східної і Центральної Європи з більшістю православного і католицького населення станом від 1992 р. до 2017 р. значно деформувалася і зменшилася: у Чехії – на 25%, Польщі – 30%, Румунії – 18%, Угорщині – 20%. В інших країнах європейського континенту

ці показники варіюються від 15% до 25%. У зв'язку з цією трансформацією суспільства дослідницьким Центром П'ю обґрунтовано висновок, що в умовах глобалізації і секуляризації відбувається трансформація суспільства, яке значно більше втрачає релігійність ні це відбувалося в умовах насильницької комунікації й атеїзації суспільства.

4. Зв'язок між релігійною, національною і культурною ідентичністю у дослідженні Центра П'ю засвідчує, що Україна у порівнянні з іншими православними країнами в Східній і Центральній Європі не відзначається своєрідним культурним месіанством. Зберігаючи ціннісну вагомість і національне багатство своєї культури, більшість українців (60%) з повагою ставиться до інших національних культур, не надаючи переваги своїй національній культурі. Така виважена плюралістична позиція, протилежна будь-якому культурному, релігійному, і національному месіанізму тих країн, які впродовж багатьох століть намагалися прищепити українцям імперські і тоталітарні режими.

5. Як засвідчило науково-експертне дослідження значна частина православних християн у країнах з більшістю православних у Східній і Центральній Європі (10 країн) притримуються проросійських поглядів і вважає, що Росія є «захисницею православних в інших країнах» і тому зобов'язана «протистояти Заходу» і «захищати етнічних росіян, які проживають за межами Росії». Це фактично є відображенням поширеної в цих православних країнах ідеологемі «русский мир». Такі погляди обґрунтовуються в цих православних країнах тим, що Росія як найбільша православна країна є «матір'ю православ'я» і «зобов'язана відігравати ключову роль на культурній і політичній арені слов'янського регіону», а також в інших країнах Європи з більшістю православного населення. Соціологи і аналітики дослідницького центру П'ю відзначили, що «протилежного висновку дотримується Україна, в якій лише 28% православного населення сприймає і підтримує ідеологію «русского мира», а «більшість населення України відкидає її як антирелігійну і політизовану концепцію».

6. Дослідницький Центр П'ю сконцентрував увагу на тому, що більшість православного населення в країнах Східної і Центральної Європи вважає Росію своєрідним «буфером між ними і Заходом». Ця політична інновація клерикалізована у двох протилежних позиціях : 1. «сильна Росія потрібна як противага впливу Заходу»; 2. «В інтересах нашої країни тісно співпрацювати з США та іншими західними країнами». Дослідженням встановлено, що першу позицію сприймає більшість православного населення в 10 країнах Східної і Центральної Європи.

7. Такі настрої характерні для Міжнародної асамблеї православ'я (МАП), створеної за ініціативою парламенту Греції. У 2018 р. головою МАП обрано Сергія Гаврилова, голову Комітету Державної Думи Російської Федерації з розвитку громадянського суспільства і релігійних об'єднань. Мотивацією його обрання головою МАП була концепція «русского мира» в її основоположному критерії – «Росія захисниця світового православ'я».

Виступаючи на сесії 26-ої Генеральної асамблеї МАП, яка відбулася 19 липня 2019 р. в Тбілісі (Грузія) з участю понад 100 делегатів Православних церков, С. Гаврилов запропонував ідею «всеправославної солідарності» на основі традиційних православних цінностей гуманітарної співпраці».

8. Відтак, концепція «русского мира» у викладі голови МАП С.Гаврилова отримала підтримку майже всіх Православних церков в Східній і Центральній Європі (від 52% до 79%). В Україні до цієї концепції «русского мира», прихильно поставилась меншість православних (22%). Також значна більшість православних в Україні (73%) вважає необхідним підтримувати західний вектор розвитку, що засвідчує високий рівень європейської інтеграції українців.

ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ

«Религия и национальная принадлежность в Центральной и Восточной Европе». Pew Research Center, 20.05.2017// <https://www.pewresearch.org/>.

REFERENCE

«Religiya i natsionalnaya prinadlezhnost v Tsentralnoy i Vostochnoy Evrope». Pew Research Center, 20.05.2017// <https://www.pewresearch.org/>.

Стаття надійшла до редакції: 03.12.2021

УДК 141.144

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.12>

ФІЛОСОФСЬКИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ ПЕРСОНАЛІЗМ НА ШЛЯХУ ДО СПІВПРАЦІ

(роздуми до дискурсу з Річардом Горбанем)

Володимир САБАДУХА

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
кафедра суспільних наук*

вул. Карпатська 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна

e-mail: ukrainian_idea@ukr.net

ORCID ID [0000-0001-9208-2661](https://orcid.org/0000-0001-9208-2661)

У статті здійснено порівняльний аналіз філософського і релігійного персоналізму. Проаналізовано персоналістичні ідеї Річарда Горбаня і доведено їхню актуальність. З'ясовано філософську вичерпаність гуманізму в умовах антрополого-глобальної катастрофи. Обґрунтовано значущість філософського й релігійного персоналізму в умовах вичерпаності духовних засад людського й суспільного буття. На основі авторської – метафізичної – теорії особистості доведено, що філософський і релігійний персоналізм орієнтують людину й суспільство на вдосконалення й реалізацію пріоритету духовного над матеріальним.

Ключові слова: *персоналізм, особистість, принцип духовної ієрархії, гуманізм, метафізична теорія особистості, дискурс.*

The article provides a comparative analysis of philosophical and religious personalism. Richard Horban's personalistic ideas are analyzed and their relevance is proved. The philosophical exhaustion of humanism in the conditions of anthropological-global catastrophe is clarified. The significance of philosophical and religious personalism in the conditions of exhaustion of spiritual principles of human and social existence is substantiated. Based on the author's - metaphysical - theory of personality, it is proved that philosophical and religious personalism orient man and society to the improvement and realization of the priority of the spiritual over the material.

Key words: *personalism, personality, principle of spiritual hierarchy, humanism, metaphysical theory of personality, discourse.*

В умовах кризи європейської філософської думки ідеї персоналізму видаються актуальними й конструктивними. Філософія персоналізму на протигагу панівним і спрощеним гуманістичним ідеям ставить у центр буття особистість як духовну людину, вищий ступінь її розвитку, яка здатна до відповідальної діяльності в умовах сучасних викликів. Незважаючи на популярність і актуальність ідей персоналізму на європейському просторі,

частина українських філософів не поспішають приймати персоналістичні ідеї. Навіть більше, цей напрям у сучасній українській філософії зустрічає досить активний спротив. У цій ситуації актуальними є здобутки Івано-Франківського філософа Річарда Горбаня. Філософ синтезував досягнення українського, американського, польського, російського, французького персоналізму, проаналізував різні його напрями, не обійшов увагою суперечності між персоналізмом і гуманізмом у розумінні людської сутності, вступивши у дискурс із сучасною філософією, що потребує осмислення.

Мета: проаналізувати здобутки філософського й релігійного персоналізму в контексті антропологічної кризи, що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, з'ясувати основні досягнення персоналізму в розумінні Р. Горбаня; по-друге, виявити спільні позиції філософського й релігійного персоналізму та їхній конструктивний потенціал; по-третє, з'ясувати філософські принципи, що лежать в основі гуманізму та персоналізму, та довести вичерпаність гуманізму в порівнянні з персоналізмом; по-четверте, сформулювати авторський варіант персоналізму.

Принципову новизну свого підходу до розуміння персоналізму Р. Горбань формулює у твердженні: «У феномені особи знімається протистояння «Бог / Людина»¹. Такий висновок приголошує своєю новизною як світського, так і християнського філософа, бо ми звикли жити у контексті дихотомії «Бог – людина». Із власного досвіду зауважу, що таке несподіване твердження сприймається пересічними християнами і навіть християнськими й світськими філософами або як «ересь», або взагалі цього не розуміють. Ідея про зняття протистояння Бога і людини нова, конструктивна й відповідає логіці розвитку буття, але вона потребує пояснення як з боку християнської філософії, так і світської, вимагає наполегливої праці філософів і священників, щоб довести цю істину до суспільної свідомості. Спеціально підкреслимо, що ідея Р. Горбаня корелює з роздумами кардинала Йосифа Рацінгера: «Божу справу мусить узяти в свої руки також сама людина...»², точніше особистість має стати суб'єктом реалізації Божого задуму. Подібні думки знаходимо у Г. Сковороди. У його філософії також відсутнє протистояння людини й Бога: «Суспільство в любові, любов у Бозі, Бог у суспільстві. Ось і кільце *вічності!*»³. Особистість у філософії Г. Сковороди, як і у філософії А. Августина, постає найвищою формою єдності людини зі світом і Богом – первоначалом суспільного буття.

Підкреслимо, що така фундаментальна новизна отримана завдяки вдалому методолого-теоретичному підґрунтя. За основу дослідження Р. Горбань приймає поняття буття, відходить від його онтологічного

© Володимир Сабадуха, 2022

¹ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 14.

² Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Пер. з нім. О. Конкевича. Львів: Місіонер, 2006, с. 17.

³ Сковорода Г. С. Книжечка про читання Святого Письма, названа жінка Лотова. *Сковорода Г. С. Твори: у 2 т.* Київ: Обереги, 2005. Т. 2, с. 44.

трактування і наповнює антропологічним змістом. Це дозволило дійти до метафізичного розуміння особистості як найвищої форми буття, коли особистість стоїть у центрі дійсності⁴. Вважаємо, що цей висновок відповідає засадам філософського й релігійного персоналізму. Так, філософський персоналізм говорить: «Особистість – це буття»⁵, а релігійний персоналізм стверджує: «Бог – це буття». Філософське твердження, що особистість – це найвища форма буття та християнська істина: Бог – це досконале буття, у певному контексті, постають тотожними, що надає підґрунтя для співпраці персоналістів різних світоглядних напрямів та держав. У цьому вбачаємо спорідненість методологічних і теоретичних засад філософського й релігійного персоналізму.

Розвиваючи ідеї К. Войтили, Р. Горбань підкреслює, що ідея особистості як вища форма буття формувалася в безпосередньому зв'язку з християнською філософською думкою. На основі цього філософ робить висновок, що має налагоджуватися діалог між християнською й світською свідомістю⁶. Філософ протягнув руку співпраці світським філософам, що має стати початком конструктивного дискурсу з розв'язання нагальних проблем людського буття. Ідея поєднання філософії і релігії була предметом осмислення Р. Горбаня ще у монографії, присвяченій творчості М. Бердяєва, де він доводив, що поєднання філософії та релігії дозволить цілісно пізнавати світ⁷. З цього приводу зауважимо, що Р. Горбань продовжив традицію, розпочату О. Кульчицьким щодо синтезу філософії і релігії, а саме пізнання людини має здійснюватися на основі синтезу філософії й релігії⁸. Р. Горбань нібито сказав: «Досить воювати за примарні пріоритети, бо у цій боротьбі гине людина і світ». Виклики, перед якими опинилося людство, потребують спільних зусиль філософів, священників, науковців, митців, освітян. З цього приводу на думку приходить діяльність Й. Рацінгера, який на початку ХХІ ст. звернувся до європейської інтелектуальної й політичної еліти шукати гідні відповіді на історичні виклики⁹.

Р. Горбань зайняв безкомпромісну позицію щодо відстоювання українських витоків філософії М. Бердяєва. Так, він доводить, що його філософія має українське підґрунтя. «Розвиваючи сковородинську концепцію серця як містичної глибини відродження людини й тезу Юркевича про серце як осереддя душевного й духовного життя, Бердяєв відображає специфіку

⁴ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 48.

⁵ Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 596–605.

⁶ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 150.

⁷ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 37.

⁸ Кульчицький О. Український персоналізм : філософська й етнопсихологічна синтеза. Мюнхен – Париж: 1985, с. 155.

⁹ Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Пер. з нім. О. Конкевича. Львів : Місіонер, 2006.

української ментальної свідомості й робить свій внесок в український кордоцентризм»¹⁰. Акцент на українських витоках філософії М. Бердяєва надзвичайно важливий в умовах інформаційної війни, яку розв'язала Росія проти України. У своїх наступних працях Р. Горбань продовжує боротися за пріоритет ідей М. Бердяєва у Європі і доводить, що останній здійснив суттєвий вплив на філософію Е. Муньє і Ж. Маритена. Так, наприклад, Р. Горбань зауважує: «Муньє не в змозі піднятися на той щабель філософського узагальнення, який опанувала бердяєвська думка»¹¹. Це був потужний вплив української філософії на європейське життя й культуру, який залишається неосмисленим ані українською, ані європейською думкою. Отже, українська філософія розвивалася не лише у рідній європейській, але здійснювала суттєвий вплив на європейську філософську думку. Цю рису творчості Р. Горбаня варто назвати як філософський націоналізм.

Актуальними й конструктивними є погляди Р. Горбаня на філософію історії. «Справжня філософія історії зароджується виключно в катастрофічній епохи, вона покликана до життя об'єктивними закономірностями ...»¹². Народження особистості (духовної людини) із старозавітної – це початок історії. Осмислюючи філософію історії М. Бердяєва, Р. Горбань зауважує, що «зустріч» людини з потребою духовного вдосконалення є початком рефлексії і внутрішньої революції¹³. Філософ конкретизує поняття «дух» і «особистість» у контексті розвитку історії. «Дух діє в історії через особистість Христа, а в нову епоху – через активно-творчу діяльність особистості»¹⁴. Р. Горбань доводить обмежений зміст сучасних прогресистських концепцій історії. На основі філософії М. Бердяєва, філософ пояснює, що історія – це не науково-технічний прогрес, а зміна ступенів свідомості, процес творчого пізнання істини¹⁵.

Підсумовуючи надбання українського персоналізму, Р. Горбань зауважує, що його специфікою є орієнтація не на зовнішній світ, а на внутрішню сутність людини, яку визначає як софійно-кордоцентричний персоналізм¹⁶. Такий зміст українського персоналізму позитивно відрізняє його від інших філософських напрямів, наприклад від екзистенціалізму. Філософ доводить творчий потенціал персоналізму в порівнянні з іншими напрямками європейської думки.

¹⁰ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 98.

¹¹ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 130.

¹² Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 59.

¹³ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 104, 106.

¹⁴ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 89.

¹⁵ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 173–174.

¹⁶ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 104–105.

Незважаючи на те, що екзистенціалізм у центр свого вчення поставив людське існування, він не зміг розв'язати суперечності людського буття і протистояти знеособленим тенденціям у європейському суспільстві. На відміну від екзистенціалізму персоналізм здатний це зробити. Р. Горбань відстоює думку Е. Муньє, що місією персоналізму є допомога людині протистояти кризовим явищам і зберегти себе в умовах тотального знеособленого існування¹⁷. Це унаочнює практичне значення персоналізму. Філософ звертає увагу, що існує лише один шлях самовиховання особистості – це служіння Іншому¹⁸, а тому він є спільним для людини будь-якої світоглядної орієнтації й національності. Такий висновок створює філософське підґрунтя для глобальної співдружності націй в напрямі подолання знеособленого існування. Цей висновок важко переоцінити, маючи на увазі сучасний гібридний світо(без)порядок.

Не залишилися без уваги мислителя відносини між християнством і гуманізмом. Логічним і обґрунтованим постає висновок, що гуманізм породив глобальну антропологічну кризу. Її подолання передбачає зміну засад суспільного буття¹⁹. Ці роздуми варто доповнити. В основі гуманізму лежить спрощене тлумачення людської сутності, що кожна людина актуально є особистістю. Таке розуміння людини націлює її виключно на тілесне існування, зникають будь-які потреби до духовного вдосконалення і вона перетворюється на людину-споживача. Продовжуючи роздуми Р. Горбаня, зауважимо, що в основі негативного ставлення гуманізму до християнства лежить конфлікт матеріального й духовного, знеособленого й особистісного. Його розв'язання можливо лише за умов світоглядної переорієнтації. Світські філософи мають визнати нагальну необхідність пріоритету духовного над матеріальним і принцип духовної ієрархії, а саме: пріоритет особистості як досконалої людини в суспільному бутті.

Посилаючись на польського філософа Р. Козловського, Р. Горбань акцентує увагу на тому, що визначити особистість, спираючись на «існування», неможливо²⁰, бо всі різновиди екзистенціалізму є хибними напрямками філософської думки. Пізнання сутності особистості потребує опертя на внутрішні якості у поєднанні із зовнішніми аспектами її життєдіяльності. Узагальнюючи надбання польських філософів Р. Козловського та Ч. Бартніка, Р. Горбань доводить, що найкращим буде синтетичний підхід до визначення сутності особистості, коли поєднуються

¹⁷ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 125.

¹⁸ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 47.

¹⁹ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 134.

²⁰ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 165.

внутрішні й зовнішні аспекти буття людини²¹. У цьому підході є глибокий сенс, що стане методологічним підґрунтям теорії особистості В. Сабадухи.

Заслуговують на увагу думки філософа щодо вимірів людського буття: індивідуальний, спільнотний та трансцендетний. Індивідуальне буття особистості вимагає від неї самостійності й вольових зусиль, суспільне – морального й духовного вдосконалення, а трансцендетне – визнання Бога²². Говорячи філософською мовою, трансцендетне буття потребує взірця, бо без ідеалу людина не здатна здійснити внутрішню революцію: перейти від тілесного існування до особистісного буття. Це свідчить про те, що буття особи має динамічний характер²³, тобто філософ підводить нас до висновку, що людина має потенціал до розвитку, але може й деградувати. Роздуми Р. Горбаня здійснюються в контексті принципу духовної ієрархії. На жаль, цей принцип як методологічну засаду персоналізму чітко не сформульовано.

Узагальнення Р. Горбаня щодо ролі й значущості персоналізму в умовах глобальної антропологічної кризи вимагають зробити висновок, що проблема вдосконалення людського буття постала перед усіма європейськими націями. Філософський і християнський персоналізм – це відповідь на виклики, які створила посередня людина, реалізуючи пріоритет матеріального. Отже, надбання Р. Горбаня свідчать про глобальний зміст його мислення, що дозволяє стверджувати про утвердження персоналізму в українській філософії.

У філософських поглядах Р. Горбаня є положення, які потребують подальшого осмислення. По-перше. Філософ позитивно оцінює етичний плюралізм, обґрунтовуючи це тим, що він обумовлений «визнанням права кожної людини обирати власний етичний шлях...»²⁴. Тут, на наш погляд, зроблено «поступки» плюралізму. Моральний закон один для всіх, що довів І. Кант, незважаючи на будь-які ситуації. Плюралістична етика не сумісна з ідеєю гідності людини, бо гідність або є, або її не має. Отож на мій погляд, власного етичного шляху не існує. По-друге. У деяких місцях філософ проводить паралелі між екзистенціалізмом і персоналізмом. Як на мене, це різні підходи до розуміння людської сутності. Екзистенціалізм себе вичерпав як у філософському контексті, так і в соціально-психологічному, що визнають його дослідники²⁵. По-третє. Сучасну філософію не може задовольнити трактування філософії Ф. Ніцше як антигуманної²⁶. Припускаю, що причиною

²¹ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 166.

²² Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 199–200.

²³ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 175.

²⁴ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 93.

²⁵ Дахній А. Й. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018, с. 58.

²⁶ Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019, с. 120.

помилкового розуміння філософії Ніцше є те, що Р. Горбань свідомо не поклав принцип духовної ієрархії в теоретико-методологічні засади дослідження. Філософія Ніцше була протестом проти панування мас, юрби. В умовах, коли в Європі набував поширення демократичний погляд на ідею особистості («кожна людина – особистість»), філософ відстоював ієрархічний підхід до розуміння духовної сутності людини. Він доводив, що відбулося здрібніння людини²⁷, а людська спільнота перетворилася на юрбу, оскільки зникли аристократи духу. Німецького філософа непокоїв факт духовної деградації, тому сформулював для себе мету з'ясувати: яку людину треба виховувати²⁸. Ф. Ніцше поставив собі надзвичайно високу мету. Навіть на початку ХХІ ст., треба визнати, що ніхто з філософів не наважився сформулювати собі такої мети. Для її реалізації він не знайшов відповідного філософського апарату, а тому змушений був послуговуватися афоризмами й художніми символами.

У людині Ф. Ніцше водночас бачив творця та створіння. На основі принципу духовної ієрархії він виділив три ступені розвитку людини: юрба й аристократи духу, а між ними помістив найнебезпечніший тип, який назвав паразитом. «Найогиднішу тварюку, що траплялася мені серед людей, я назвав паразитом. Вона прагнула не любити, та все ж із любові жити»²⁹. Наведена характеристика цілком збігається з ознаками посередньої людини, яка завжди живе за рахунок інших, а найчастіше – за рахунок особистостей: спочатку їх травить, а після їхньої смерті пропагує їхні здобутки й живе завдяки цьому. Цей тип людини філософ охарактеризував через поняття «функція» й доводив, що в будь-якому суспільстві є індивіди, які зводять свою життєдіяльність до виконання тих чи тих функцій³⁰.

Ф. Ніцше розчарований людиною. Людський натовп не вірить в аристократів духу, тому галасує: «Ми всі рівні!»³¹, ось образна форма концепту: «Кожна людина – особистість». З цього приводу він скаже, що це «безглуздя більшості»³². Філософ із презирством ставиться до так званого вищого світу: «Воістину, вже краще жити серед самітників та козопасів, аніж серед нашої роззолоченої, облудної, нарум'яненої потолочі, навіть якщо вона й називає себе „вишуканим товариством»³³. «Вищому» світові він протиставляє людину, яка підпорядкувала своє життя процесу пізнання, звела до мінімуму матеріальні потреби. Особистість – це шляхетна, аристократична

²⁷ Ніцше Ф. Генеалогія моралі. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі* / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002, с. 194.

²⁸ Ніцше Ф. Жадання влади. *Так казав Заратустра. Жадання влади* / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993, с. 332.

²⁹ Ніцше Ф. Так казав Заратустра. *Так казав Заратустра. Жадання влади* / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993, с. 192–193.

³⁰ Ніцше Ф. По той бік добра і зла. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі* / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002, с. 155.

³¹ Ніцше Ф. Жадання влади. *Так казав Заратустра. Жадання влади* / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993, с. 284.

³² Ніцше Ф. По той бік добра і зла. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі* / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002, с. 93.

³³ Ніцше Ф. Так казав Заратустра. *Так казав Заратустра. Жадання влади* / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993, с. 241.

людина, яка відчуває себе змістом. Філософ дослідив походження терміна «шляхетна людина». «Ми, правдиві», – так казали про себе шляхетні в Стародавній Греції³⁴. Шляхетна людина володіє своїми емоціями, почуттями, керується моральними нормами, критерієм шляхетності в неї є вчинок, вона ніколи не принизить себе розмовами про рівність обов'язків і не перекладатиме свою відповідальність на іншого, бо поважає себе. Юрбі філософ протиставив надлюдину, шляхетну людину – особистість. Але парадокс полягає в тому, що людина маси (нацистські ідеологи) використали філософію Ф. Ніцше для обґрунтування своїх людиноненависницьких цілей. Філософ не може відповідати за те, що його неадекватно зрозуміли. Зауважимо, що М. Гайдеггер був із тих небагатьох філософів, який зрозумів і підтримував філософію Ф. Ніцше: «Людина повинна подолати себе, стати Надлюдиною»³⁵.

Виступаючи за духовний розвиток людини, Ф. Ніцше, на жаль, не зрозумів, що в основі християнства лежала ідея вдосконалення людини, яка не суперечить ідеї Надлюдини (Übermensch). Мислитель не усвідомив філософського змісту християнства, адже саме воно сформулювало первоначало: особистість є принцип буття. Філософ помилково вважав, що християнство суперечило потужним інстинктам виживання.

Ф. Ніцше надзвичайно вимогливо ставиться до людини. Він наполягав на тому, що людина має бути відповідальною не лише за результати власних дій, свої вчинки, але й за власну духовну сутність³⁶, хоча водночас усвідомлював, що людина не хоче бути відповідальною, а тому зростає роль філософів і провідників. Ф. Ніцше доводить, що філософ мусить бути уособленням пріоритету духовного над матеріальним, відповідальним за поняття, теорії, концепти, які обґрунтовує, на яких розбудовується та чи та система буття. Відповідальність за здрібніння людини Ф. Ніцше покладає на філософів нової генерації, які мають навчити людину сприймати себе як продукт власної діяльності, «дивитись на своє майбутнє як на свою волю, як на щось залежне від людської волі <...> і цим покласти край тому страхітливому пануванню безглуздя й випадковості, яке досі називали „історією»...»³⁷, проте цей час ще не прийшов і не з'явилося нової генерації філософів, отож, нікому скеровувати пересічну людину до особистісного буття. Гуманізм, з одного боку, привів людину до деградації, а з іншого, – до занепаду філософії й філософів. Філософи втратили відповідальність за буття.

Підсумовуючи погляди Ф. Ніцше на сутність людини, зазначимо, що ідеї гуманізму були помстою посередніх за принцип духовної ієрархії, який

³⁴ Ніцше Ф. По той бік добра і зла. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі* / пер. з нім А. Онишко. Львів: Літопис, 2002, с. 157.

³⁵ Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сб.: пер. с нем. / под ред. А. Л. Доброхотова. Москва: Высш. шк. 1991, с. 149.

³⁶ Ніцше Ф. Людське, надто людське: книга для вільних умів. / наук. ред. О. Фешовець, пер. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2012, с. 63.

³⁷ Ніцше Ф. По той бік добра і зла. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі* / пер. з нім А. Онишко. Львів: Літопис, 2002, с. 93.

існував в стародавній китайській, античній, середньовічній філософії. Це сфабрикований ідеал. Вважаємо, що філософія має повернутися до ієрархічного розуміння людських якостей, що було притаманне німецьким романтикам, філософії І. Канта, Й. Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля й Ф. Ніцше. Розуміємо, що відновлення буде болючим, але іншого шляху немає, бо лише ієрархічний підхід до розуміння духовної сутності людини дозволить повернути в життя особистісні цінності.

Предмет зусиль світської й християнської персонології один – допомогти людині подолати тілесне (рабське) існування і піднятися до особистісного буття. Так, засоби впливу на свідомість людини у світського й християнського персоналізму різні. Світська філософія перевагу віддає розуму, християнська наполягає на пріоритеті віри й моралі. Але треба визнати, що, незважаючи на всі зусилля світської й релігійної філософії, людина деградує. Установки на прогрес й науку не змінили людську сутність. Тілесній і посередній людині (старозавітній, у термінології К. Тертуліана) ані релігія, ані філософія непотрібні, бо вона зорієнтована гуманізмом на споживання й психологічний комфорт. Християнська й світська персонологія мають об'єднатися й довести ту істину, яку проігнорував гуманізм: без духового вдосконалення людина загине. А тому абсолютно обґрунтовано звучить висновок Й. Рацінгера, що людина-особистість має взяти Божу справу в свої руки, а це означає, як зауважив Р. Горбань, зняття протистояння Бога і людини. З цього приводу Р. Горбань робить фундаментальний висновок. Перехід на особистісний рівень буття – це внутрішня революція, пов'язана з якісною зміною світосприйняття відповідно до категоричного імперативу. Цей процес філософ назвав катастрофічний інсайд³⁸, що є логічним продовженням висновків М. Бердяєва, Е. Муньє про персоналістичну революцію³⁹ та А. Печчеї про людську революцію⁴⁰. Чому філософи, не кажучи про людство, належним чином не реагують на ці висновки? Філософи зайняли неконструктивну позицію і не поспішають відмовлятися від комфортних філософських уявлень про гуманізм.

За яких умов можлива персоналістична революція? З цього приводу конструктивні роздуми залишив Ж. Маритен. Філософ зауважив, що особистість слід досліджувати як первоначало суспільного буття в контексті діяльності на благо Іншого. Людина сягає рівня особистості тоді, коли до будь-якої іншої ставиться як до особистості. Ж. Маритен вважає особистість найбільшим витвором буття. «Особистість є субстанція <...>, яка живе не тільки біологічним та інстинктивним, але й інтелектуальним і вольовим життям»⁴¹. Філософ наполягає на тому, що прийшов час в основу розв'язання

³⁸ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 106.

³⁹ Бердяєв Н. А. Дух и реальность: Основы богочеловеческой духовности. *Дух и реальность* / вступ. ст. и сост. В. Н. Калужного. Москва: ООО АСТ; Харьков: Фолио, 2006, с. 269; 19.

⁴⁰ Печчеї А. Человеческие качества / пер. с англ. О. В. Захаровой. М.: Прогресс, 1980, с. 209–210.

⁴¹ Маритен Ж. Краткий трактат о существовании и существующем. *Избранное: Величие и нищета метафизики*: пер. с фр. Москва: РОССПЭН, 2004, с. 52.

суспільних проблем покласти персоналізм, і висуває ідею персоналістичної демократії⁴².

До подібних висновків дійшла й світська філософія, сформулювавши закон: «Особистість – принцип буття»⁴³. Реалізація цього закону реальна за таких умов. По-перше, буття можливе як єдність духовного й матеріального складників, але за умов пріоритету духовного. По-друге, за умов поєднання розуму й любові. Вважаємо, що формою персоналістичної демократії є дискурсивно-комунікативні практики. Останні є тією формою суспільного буття, які дозволяють підтримувати духовну напругу в суспільстві й спонукати людину до особистісного розвитку. Суспільство потребує філософів, які б своїм способом життя надавали пересічній людині наочний взірць особистісного буття. Роздуми Ж. Маритена доводять, що в умовах так званого гуманізму філософи втратили інтелектуальну активність і здатність до відповідальності, проте релігійний і філософський персоналізм орієнтують людину на служіння, на Іншого, що також їх споріднює.

Суперечності між персоналізмом і гуманізмом вимагають докладно проаналізувати філософську, антропологічну й соціальну вичерпаність останнього. Криза гуманізму як філософського напрямку має давню історію. У ХХ ст. його критикували М. Бердяєв, Р. Гвардіні, Й. Рацінгер, Ж. Маритен та ін. Так, наприклад, М. Бердяєв писав: «Гуманізм нового часу вичерпав себе і дійшов межі, за якою він зникає. Ми живемо в антилюдяну епоху»⁴⁴. Подолання цієї кризи М. Бердяєв вбачав у персоналізмі. Він виокремлював справжній гуманізм (який пов'язував з духовним аристократизмом) і спотворений гуманізм (який наполягав на самодостатності людини та її обоженні)⁴⁵. Дискутуючи з марксистським гуманізмом, М. Бердяєв зауважує, що гуманістичне суспільство не можна розбудувати на насильстві. Філософ розкриває психологічні витoki такого гуманізму, а саме, що в його основі лежить психологія рабської образи⁴⁶. Гуманізм закреслив духовну сутність людини і став релігією людської «могутності» та основою лібералізму, перетворившись на модерну форму брехні⁴⁷. Припускаємо, що з подібною бердяєвською критикою гуманізму погодиться й Р. Горбань, який окреслює шляхи виходу із дегуманізованого постіндустріального світу: «або вверх – до боголюдяності, або вниз – до богозвірчості»⁴⁸. З позиції світської філософії це можна викласти так. Шлях наверх – це розвиток до духовної людини, особистості, а вниз – шлях до тілесної, залежної людини.

⁴² Маритен Ж. Філософ в мирі / пер. с фр., послесл., комент. Б. Л. Губмана. Москва: Высш. шк., 1994, с. 12.

⁴³ Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 596.

⁴⁴ Бердяєв Н. Истина и откровение. Прологомены к критике Откровения. СПб. : РХГИ, 1996, с. 193.

⁴⁵ Бердяєв Н. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. *О назначении человека*. Москва: Республика, 1993, с. 314–319.

⁴⁶ Бердяєв Н. А. Философия неравенства. *Философия свободы*. Москва: АСТ, 2007, с. 497.

⁴⁷ Бердяєв Н. А. Философия свободы. *Философия свободы*. Москва: АСТ, 2007, с. 159–160.

⁴⁸ Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014, с. 5.

Р. Гвардіні продовжив критику гуманістичних ідей. Основну ваду модерної філософії учений вбачає в абсолютно неправильному баченні людської сутності, а саме людину звели до тілесного існування, яка не хоче знати своєї сутності, проте прагне влади над сущим (природою і людиною)⁴⁹. Філософ доводить, що людина Нового часу негуманна, бо вона створила «некультурну культуру», суспільство, основною рисою якого є небезпека й хаос⁵⁰. Підсумовуючи свої роздуми, Р. Гвардіні зауважує, що спосіб життя людини Нового часу має антихристиянський характер⁵¹ і формулює основні риси майбутньої культури й філософії. По-перше. Прагнення до правди та істини, які мають подолати беззмістовну установку на прогрес та підкорення природи і на перше місце ставлять відповідальність. По-друге. Мужність протистояти хаосу, який є універсальним ворогом людини. По-третє. Людина й культура мають повернутися до аскези «через подолання самого себе та відмову від себе людині доведеться вчитися панувати над собою...»⁵², що дозволить стати господарем своєї долі. Вважаємо, що за цими вимогами прихований персоналізм.

Осмислюючи гуманізм, Ж. Маритен назвав його антропоцентричним, зазначивши, що людина настільки деградувала, що зникла особистість, усе перетворилося на масу⁵³. Дійсно, в антропоцентричному гуманізмі немає ідеї досконалої людини – особистості. Утім у релігійному й філософському персоналізмі особистість постає єдністю чистого розуму, волі й мужності – усієї повноти духовного буття. Зрозуміло, що більшість людей зазвичай не здатні до такої життєдіяльності. Утім, ніхто нікого не може зробити сутністю – особистістю. Це відбувається лише через власні зусилля й страждання. У цьому контексті в кожного своя Голгофа.

Варто з'ясувати онтологію гуманізму. Гуманізм не-сущих (тілесних і зовнішніх людей) зробив, на словах, сущими (кожна людина – особистість). Посередня, зовнішня людина (буржуазія, у соціальному контексті), яка не мала відповідного духовного потенціалу бути суб'єктом соціально-політичної й духовної діяльності, стала за допомогою концепту «кожна людина – особистість» суб'єктом соціально-політичної діяльності⁵⁴. Чим закінчилася така онтологія? Антрополого-глобальною катастрофою.

Аналізуючи модерне суспільства, Е. Фромм доходить невтішного висновку, що воно живе ілюзіями всеосяжного щастя, необмеженого прогресу – ідеями гедонізму⁵⁵, які ґрунтуються на ідеях гуманізму. З цього приводу Е. Фромм зауважив, що в ім'я ефективності й прогресу відбувався процес

⁴⁹ Гвардіні Р. Кінець нового времени. *Вопросы философии*. 1990. № 4. С. 127–163, с. 151–152.

⁵⁰ Гвардіні Р. Кінець нового времени. *Вопросы философии*. 1990. № 4. С. 127–163, с. 155–156.

⁵¹ Гвардіні Р. Кінець нового времени. *Вопросы философии*. 1990. № 4. С. 127–163, с. 157.

⁵² Гвардіні Р. Кінець нового времени. *Вопросы философии*. 1990. № 4. С. 127–163, с. 156.

⁵³ Маритен Ж. Філософ в мире / пер. з фр., послесл., комент. Б. Л. Губмана. Москва: Высш. шк., 1994, с. 71–72.

⁵⁴ Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 194–210.

⁵⁵ Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. Київ: Укр. письм., 2010, с.13–15.

дегуманізації⁵⁶. Під гаслами гуманізму фурмувалося знеособлене суспільство, яке спотворювало людську психіку. Пристрасть до технічного прогресу спричинила в людини емоційну прив'язаність до всього технічного, неживого, яку Е. Фромм характеризує через поняття «некрофілія», а його сутність трактує як байдужість до всього живого⁵⁷, замість «благоговіння перед життям» (А. Швейцер). Вершиною некрофілії Е. Фромм вважав прагнення людини створити штучний інтелект.

Критику гуманізму продовжив Ж. Бодріяр. Сучасне суспільство ґрунтується на принципах: убивати, володіти й пожирати⁵⁸. На перший погляд здається, що таке порівняння не має підстав, або є перебільшенням, але, якщо згадати працю Е. Фромма «Мати й бути», то Ж. Бодріяр описує суспільство крізь призму понять *мати* й *володіти*, а концепт *пожирати* еквівалентний поняттю споживання. Християнство проголосило принцип «не вбий», але у ХХ ст. людство пройшло через дві світові війни. Осмислюючи роздуми Ж. Бодріяра, зауважимо, що постмодерне суспільство за «першоначало» прийняло споживання й під «проводом» посередньої людини потрапило в пастку знеособленого буття, але цього не усвідомлює.

Поразка «ідеалів» гуманізму має глобальний характер. Сьогодні очевидні такі наслідки гуманізму: Жовтневий переворот у Росії (1917), дві світові війни, гібридні війни, антрополого-глобальна катастрофа. Як бачимо масштаб негативних наслідків має тенденцію до зростання. Виникає закономірне питання: «Чому?» Людина не має ідеалу, що веде до етичного релятивізму і врешті-решт до матеріалізації людини. Фундаментальним недоліком гуманізму є те, що він закреслив ідеал. Ідеали гуманізму стали ідеалами посередньо-нормальної свідомості (М. Бердяєв).

Підсумовуючи роздуми відомих філософів, сформулюємо характерні риси гуманізму. По-перше. Філософським джерелом гуманізму є твердження софістів: людина – міра всіх речей. По-друге. Гуманізм є запереченням ієрархічного розуміння людської сутності. Внутрішню складність і суперечність людського буття гуманізм замінив одновимірним розумінням людської сутності: «кожна людина – особистість». Гуманізм у контексті де-юре проголосив людину особистістю, проте в контексті де-факто особистість залишилася поза межами розуміння. Це стало підґрунтям того, що новоєвропейська людина проголосила себе Богом, що змусило Ф. Ніцше сказати: «Бог помер». У цьому твердженні німецький філософ висловив всю сутність гуманізму. Кожний став претендувати на істину. Під гаслами гуманізму посередня людина отримала право на істину, але ця істина виявилася надзвичайно спрощеною. «Істиною» стало споживання, замість духовного розвитку. Запанував нічим необґрунтований плюралізм. Смерть ідеї Бога, за висновками М. Фуко, призвела до смерті людини⁵⁹, тобто до

⁵⁶ Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва: АСТ-ЛТД, 1998, с. 327.

⁵⁷ Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва: АСТ-ЛТД, 1998, с. 336.

⁵⁸ Бодрияр Ж. Символический обмен и смерть / пер. з фр. Л. Кононовна. Львів: Кальварія, 2004, с. 230.

⁵⁹ Фуко М. Слова и вещи: пер. с фр. / вступ. ст. Н. С. Автономовой. Москва: Прогресс, 1977, с. 486.

антрополого-глобальної катастрофи. По-третє. Гуманізм є світоглядною основою панування посередньої людини. По-четверте. Гуманізм став запереченням метафізики, як вчення про засади суспільного буття. Суспільство стало дегуманізованим – знеособленим.

Осмишуючи наслідки панування гуманізму, О. Забужко, зауважує, що в епоху панування масової людини не існує «духовної ієрархії»⁶⁰, всі однакові з погляду людини маси. Саме в епоху панування масової людини виникла ситуація універсальної заміненості («Незамінних людей немає», Сталін). Виникнення ситуації заміненості, з погляду О. Забужко, означає «розрив культурної тяглості»⁶¹, а точніше розрив особистісної традиції. Після цього розриву в суспільстві утворилася ситуація: особистості й пересічна людина стали жити ніби в паралельних світах. За протистоянням гуманізму й персоналізму треба бачити боротьбу знеособленого й особистісного, точніше посередньої людини з особистістю за пріоритетне положення в суспільстві. Екзистенціалізм в особі Ж.-П. Сартра позиціонував себе як справжній гуманізм. Здійснений аналіз доводить, що таке твердження не має під собою підґрунтя. Прикриваючись гаслами людиноцентризму, посередня людина насправді знищує буття.

Розв'язання конфлікту між персоналізмом і гуманізмом, особистісним і знеособленим залежить від відповіді на запитання: «Хто є хто за своєю сутністю»? Це те, чого прагнув ще Конфуцій у концепції виправлення імен та М. Мамардашвілі в законі найменування⁶². Відповідь вимагає переосмислення фундаментальної філософської проблеми щодо істини. Проблема істини є стрижневою для богослов'я і філософського персоналізму. Усім відома картина «Що є істина?», у якій Понтій Пілат звертається до Христа з аналогічним запитанням. Але вже в ті часи було зрозуміло, що це питання не є актуальним. Актуальним стало питання: «Хто є істиною»? Саме це питання і є центральним в Енцикліці Івана Павла II «Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму». Папа Римський звертається до філософів розкрити філософський зміст Божого Слова і «показати в усій повноті теоретичну й практичну цінність богословських знань»⁶³.

Людина потребує знань про істину свого буття. «Людина, спонукувана прагненням відкрити остаточну істину свого існування, намагається здобути ті елементи універсального знання, які дають їй змогу ліпше розуміти саму себе і чимраз повніше самовдосконалюватись»⁶⁴. Папа Римський закликає

⁶⁰ Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в контексті міфологій. – 3 є вид., виправл.– К.: Факт, 2007, с. 568.

⁶¹ Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в контексті міфологій. – 3 є вид., виправл.– К.: Факт, 2007, с. 569.

⁶² Мамардашвілі М. Как я понимаю философию. Москва : Прогресс, 1990, с. 181.

⁶³ Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000, с. 145.

⁶⁴ Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000, с. 8.

філософів і богословів зосередитися на пізнанні людської сутності. Він піддає критиці сучасний постмодерний плюралізм, який спирається на положення, що всі погляди мають однакову цінність і доводить, що це свідчить про брак істини⁶⁵. Дійсно, різні філософські системи сформували в людини хибне уявлення, що вона може сама визначати свою долю й майбутнє, покладаючись лише на себе та власні уявлення. Людина переступила межу у взаємодії зі світом, а сталося це тому, що забула як християнські цінності, так і попередження І. Канта про пріоритет морального закону. Філософія завинила перед істиною і звернула на манівці, а тому Іван Павло II підкреслює, що на філософах лежить надзвичайна відповідальність за стан суспільної думки⁶⁶.

Проблему істини Іван Павло II, як і Р. Гвардіні, пов'язує з Об'явленням. «Істина, яку Бог нам об'являє в Ісусі Христі, не суперечить істинам, до яких можна дійти шляхом філософської рефлексії»⁶⁷. Чому ця істина залишається для філософів неприйнятною й незрозумілою? Найбільш глибока рефлексія, до якої людина може дійти, – це рефлексія щодо власної сутності. Християнство, рефлексуючи щодо людської сутності, сформулювало три ступені буття людини: тілесна, душевна (зовнішня), внутрішня (духовна) людина. Ієрархічний підхід знаходить подальший розвиток у філософів Середньовіччя у вченні про онтологічні ступені буття людини. Епоха Просвітництва й Велика французька революція заперечила цей підхід, сформулювавши «гуманістичний» концепт: «Кожна людина – особистість»⁶⁸. Так де ж істина: в ієрархічному підході чи у підході, що кожна людина є особистістю?

Намагаючись розв'язати ці суперечності, автором цього дослідження розроблена метафізична теорія особистості. Виходячи з того, що людина одночасно живе у двох світах – реальному й ідеальному, природному й духовному, суцільному й належному, цілісна теорія особистості має охоплювати обидві сторони її життя. Це можливо, якщо аналізувати людину в екзистенційно-есенційно-динамічній (егалітарно-елітарно-динамічній) системі координат. Синтезуємо напрацьовані знання щодо людської сутності з урахуванням трьох вимірів людського буття.

Перший. У контексті існування (existencia) мусить діяти принцип: «кожна людина – особистість», тобто до кожного треба ставитися як до особистості – усі люди єдиносущні в контексті людських комунікацій. Якщо хтось дозволить собі ставитися до Іншого не як до особистості, то відразу деградує на нижчий ступінь розвитку, тобто в інтересах духовного самозбереження людина не має дозволяти собі знеособлено ставитися до

⁶⁵ Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000, с. 12.

⁶⁶ Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000, с. 14–15.

⁶⁷ Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000, с. 52; 8, с. 160–161.

⁶⁸ Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 202–210.

Іншого. Люди рівні у своїй гідності. Кожна людина має потенціал до вдосконалення, але він може бути нерозвинутий. Принцип «кожна людина – особистість» означає, що людина є особистістю у відношенні до інших, а не щодо онтологічної людської сутності. Щодо власної сутності вона залишається або залежною, або посередньою людиною. Принцип «кожна людина – особистість» є соціально обумовлений, з одного боку, залученістю великої кількості людей до соціально-економічної й політичної діяльності, з іншого, – зростанням їхньої свідомості й розвитком внутрішнього світу. Суб'єктивні уявлення «помножені» на велику кількість людей надають твердженню «кожна людина – особистість» статусу об'єктивності. Це об'єктивна потреба суспільного буття. Додатково цей вимір людського буття можна називати як феноменальний, екзистенційний, демократичний. Здається, що такий підхід надає можливість кожному бути повноцінним суб'єктом суспільного буття, але це поверхові уявлення. Таке розуміння особистості не відповідає потребам ані окремої людини, ані суспільства.

Другий. У контексті сутності (essentia) має діяти метафізичний закон: «Особистість – принцип буття». В ієрархічній системі координат людину слід цінувати за її здатність бути суб'єктом моральних відносин, цілісної діяльності та інтелектуальний потенціал. Людина як істота, що наділена розумом, у своїй самореалізації проходить кілька ступенів розвитку: залежна людина, посередня й особистість. Кожен ступінь – це необхідна форма буття, стадія реалізації власної сутності, яка досягається завдяки самосвідомості, а, головне, завдяки спонуканням до діяльності. За допомогою тієї ж самосвідомості людина спроможна подолати наявний спосіб життя й перейти на вищий. Отож особистість знімає негативи безпосереднього існування залежної й посередньої людини і в процесі власних зусиль перетворює свої потенційні можливості на актуальні. Особистість робить себе суб'єктом, протиставляючи належне природному існуванню. Належне як ідеальне буття стає для особистості дійсністю. Особистість відкриває істину в собі, а не в об'єкті, що вперше зробило християнство, замінивши питання «що є істина»? питанням «хто є істина»? Перехід до істинного буття здійснюється як у внутрішньому, так і в зовнішньому житті. У внутрішньому світі людина рухається від актуального до потенційного, а в зовнішньому творить світ за ознаками розуму. Закон «особистість – принцип буття» доводить, що людина є особистістю не за її природою, а за духовними зусиллями, отже, особистість – це перемога духу над природою. Другий вимір можна назвати ноуменальним, ієрархічним, або елітарним.

Третій вимір – динамічний, що ґрунтується на принципі доповнюваності. Демократична та ієрархічна концепції особистості є протилежними, але, виходячи з філософії Н. Кузанського, протилежності мають об'єднуватися, тому їх слід синтезувати. Демократичний та ієрархічний принципи мають не заперечувати, а доповнювати один одного, однак пріоритет має належати ієрархічному принципу. На якому б ступені духовного розвитку не перебувала людина, вона сама себе сприймає як особистість. Такі її суб'єктивні уявлення

і людина, як правило, не прагне виходити за їх межі, приймаючи їх за реальність. Суспільству не залишається нічого іншого, як визнати ці уявлення за об'єктивну реальність і сприймати людину як особистість. Проте, з позиції принципу духовної ієрархії людина залишатиметься залежною чи посередньою. Принцип доповнюваності вимагає відмовитися від того, щоб людину однозначно вважати залежною чи посередньою, бо в кожного є особистісне начало, але воно, як правило, перебуває в нерозвинутому стані. З огляду на теорію особистості К. Роджерса⁶⁹, кожна людина вважає себе особистістю, тобто потенційно кожен має у собі особистісне начало. Тому людину слід називати «залежна особистість» чи «посередня особистість». Зазначені поняття дозволяють не порушувати ані гуманістичний принцип, ані принцип духовної ієрархії. Залежна та посередня особистість постають як незавершені особистості, які потребують для свого розвитку як внутрішньої активності, так і зовнішніх умов. Отож залежна й посередня людина є особистістю в можливості. На ступені особистості людина сягає довершеності у тому сенсі, що вона сама для себе здобуває здатність, з одного боку, керувати своїми тілесними потребами й емоціями, а з іншого, – не лише відокремлює себе від колективного несвідомого, соціально-політичних умов буття, але й активно впливає на них з метою вдосконалення.

Буття людини на кожному зі ступенів має доволі усталений характер, тому кожен тип людини займається таким видом діяльності, який відповідає його спонуканням і здібностям. Сутність кожного типу людини доволі усталена, проявляється в способі її життя, а тому вийти за його межі надзвичайно важко, але можливо. Залежна й посередня особистість не рефлексують щодо власної сутності, отож не знають себе. Людина здатна досягти рівня зрілої особистості, проте може не втриматися на ньому й деградувати до ступеня посередньої людини чи навіть до залежної. Індивіди, що належать до одного структурного рівня, подібні за своєю суттю, але можуть мати безліч несуттєвих соціально-психологічних та інтелектуальних відмінностей. Ступінь від ступеня якісно відрізняється, а тому перехід можливий лише за певних умов і матиме характер духовної революції.

Тривимірний зміст метафізичної теорії особистості дозволяє синтезувати принцип субординації і координації в єдине ціле, бо суспільне життя є їх поєднанням. Якщо абсолютизувати закон «особистість – принцип буття», то це призводитиме до жорсткої соціально-економічної субординації (кастового, феодалного суспільства), спотворюватиме дійсність й призведе до порушення принципів гуманізму. Якщо абсолютизувати принцип «кожна людина – особистість», то це вестиме до примітивізації людини, суспільного буття й панування мас та хаосу. Метафізична теорія особистості надає людині свободу вибору: залишатися на тому рівні, який є (і людина має на це право), чи власними зусиллями створити із себе особистість. На рівні людських

⁶⁹ Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ., ред. и предисл. Е. И. Исениной. М.: Прогресс, Универс, 1994, с. 120, 313.

відносин мусить діяти демократичний принцип: до кожної людини слід ставитися як до особистості. На рівні сутності має діяти принцип ієрархії: людину слід сприймати з позиції інтелектуально-психологічної та духовної досконалості. Отож для цілісного й об'єктивного розуміння людської сутності їх треба поєднати⁷⁰.

Завдяки тому, що особистісне начало потенційно наявне у свідомості будь-якої людини, вона має критерій для відповіді на вічні запитання: «Хто Я? Хто є хто? Що є що?», а Істину знаходить у собі. Особистість стає критерієм людського буття не лише в плані суцього, але й у плані можливого й належного, а тому є субстанцією буття, оскільки не потребує додаткових умов свого існування, а, навпаки, створює їх для інших. Знімаючи недоліки залежної й посередньої людини, особистість постає живим синтезом свободи й необхідності, самосвідомості, волі, рівності й справедливості. Вона реалізує буття на рівні належного, а тому її життєдіяльність є єдністю свідомості й буття. Про себе особистість може з повним правом сказати: «Я є»!

Особистість як ідеал стосується не лише людської сутності, а й людських відносин. Людина за своєю сутністю може «недосягнути» до ідеалу, але вона здатна діяти з позиції ідеалу. Це парадоксальна ситуація. Якщо людина недосконала, то чи може вона творити досконалі відносини? Вважаємо, що це можливо. Якщо людська сутність стане загальновідомою, то в умовах, коли всі будуть знати свою сутність і водночас знати сутність інших, то нічого приховати буде неможливо. Це вимагатиме дотримуватись особистісних норм буття. Ніхто не захоче бути непорядною людиною в очах інших. Відомо, що формування ідеалів відбувається через критичні ситуації (революції, громадянські війни). Сьогодні потреба у пізнанні людської сутності має всесвітній характер.

В ідеї особистості, як первоначала буття, філософський і релігійний персоналізм знаходить своє логічне завершення. Особистість – це така остання реальність, яку людина свідомо і несвідомо прагне досягнути в процесі подолання свого природного існування й пошуку істини, а тому в суспільстві вона є *першою* реальністю, оскільки утворює підстави буття. Особистість – це максимально мислима людська сутність, яка від епохи до епохи змінює свою форму, але за суттю залишається незмінною.

Метафізична теорія особистості відкриває можливості до теоретичного й практичного розв'язання таких проблем: започатковує відродження метафізики і доводить, що зріла особистість є первоначалом суспільного буття; обґрунтовує, що світоглядною умовою подолання антрополого-глобальної катастрофи є визнання пріоритету духовного над матеріальним; дозволяє суттєво уточнити уявлення про філософію історії, яка постає як боротьба знеособленого начала з особистісним; пояснити соціально-політичні події, що відбуваються в Європі й Україні зокрема, а саме: посередня людина

⁷⁰ Сабадуха В. О. *Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія*. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 315–328.

демонструє свою абсолютну нездатність до розв'язання проблем, блокуючи зусилля особистостей в усіх сферах суспільного життя; Україні, Європі й світові потрібно відродження духовного аристократизму.

Персоналізм створює нові умови для дискурсу. А. Бадью виокремив в історії такі його різновиди: іудейський (дискурс пророків), грецький (дискурс мудреців), християнський (дискурс апостолів)⁷¹. Очевидно, що в основу наведеної класифікації покладено здатність людини бути суб'єктом інтелектуальної діяльності. В умовах панування посередньої людини дискурс набув знеособленого змісту і здійснюється за допомогою маніпуляцій, брехні, що призвело до інформаційних війн та гібридного світо(без)порядку. (На політичному рівні це проявляється в тому, що демократія демонструє свою нездатність до розв'язання проблем). У суспільстві йде безкомпромісна боротьба знеособленого й особистісного за вплив на свідомість людини⁷², а тому цей дискурс себе вичерпав. Право на участь у дискурсі мають усі, але бути залученими до процесу прийняття рішень мають лише ті, хто має відповідний IQ, пройшов тест на добродішність, рівень розвитку здібностей, здатність спонукатися інтересом нації.

Персоналізм закладає основи нового дискурсу, він знімає дихотомію Бог – людина. Особистісний дискурс має на меті розвиток духовного потенціалу людини до особистісного рівня. Отже, персоналізм не заперечує гуманізм, а наповнює його особистісним змістом і створює філософське підґрунтя для формування особистісного суспільства.

Персоналізм поставив перед людиною питання: «Хто Я і яким Я маю бути, щоб продовжувалося життя на землі?» і водночас дає відповідь формулюючи їх у формі максим. Перша. *Людина має наповнити себе вірою у можливість свого власного вдосконалення.* (Без віри зусилля науковців, освітян, митців, працівників культури щодо вдосконалення людини будуть марними). Друга. *Людський розум для самовдосконалення має підпорядкувати себе вірі.* Третя. *Особистість є мірою буття, а буття має бути втіленням міри у взаємовідносинах між людиною й природою.* Четверта. *Особистість мусить виховати особистість.* П'ята. *Любов є універсальною характеристикою людського й суспільного буття, яка є єдністю розуму і дії.*

У персоналізмі принцип ієрархії знімається принципом відповідальності за іншого (принцип служіння). Щодо «негуманності» принципу ієрархії зауважимо, що він є вічним, але його у кожному епоху необхідно доводити заново⁷³. Жодне філософське вчення з такою любов'ю не ставилося до людини і не брало на себе відповідальність за буття. Осмислюючи максими персоналістичного буття, маємо визнати їх виток в християнстві. Філософський персоналізм сьогодні на рівні понять обґрунтовує те, що

⁷¹ Бадью А. Апостол Павел. Обоснование универсализма / Пер. с фр. О. Головой. Москва – Санкт-Петербург, Университетская книга, 1999, с. 36–39.

⁷² Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019, с. 367–384.

⁷³ Маланюк Є. Ієрархія. *Український націоналізм: антологія* / упоряд. В. Рог. 2-е вид. Київ: Укр. вид. спілка ім. Ю. Липи, 2011. Т. 2, с. 72.

християнство відкрило дві тисячі років тому, але висловило це на рівні символів. Зазначена кореляція доводить наявність єдиного смислового поля розвитку людського буття й думки, а особистість постає втіленням цієї єдності.

Роздуми над проблемами персоналізму, які поставив Р. Горбань, породжують метафізичне питання сучасної епохи: «Чому людина живе і не замислюється над проблемами свого буття, над своїм майбутнім?» «Невже у неї немає розуму?» Персоналізм відповідає: «Буття є втіленням філософського мислення, але персоналізм здатний породити критичну масу особистостей, спроможних мислити і діяти з позиції майбутнього».

Можливо, персоналісти помиляються. Запрошую гуманістів, екзистенціалістів і персоналістів до дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадью А. Апостол Павел. Обоснование универсализма / Пер. с фр. О. Головой. Москва – Санкт-Петербург, Университетская книга, 1999. 94 с.
2. Бердяев Н. А. Дух и реальность: Основы богочеловеческой духовности. Дух и реальность / вступ. ст. и сост. В. Н. Калюжного. Москва: ООО АСТ; Харьков: Фолио, 2006. С. 229–378.
3. Бердяев Н. Истина и откровение. Прологомены к критике Откровения. СПб. : РХГИ, 1996, 384 с.
4. Бердяев Н. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. О назначении человека. Москва: Республика, 1993. С. 254–368.
5. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Философия свободы. Москва: АСТ, 2007. С. 449–699.
6. Бердяев Н. А. Философия свободы. Философия свободы. Москва: АСТ, 2007. С. 5–241.
7. Бодрияр Ж. Символічний обмін і смерть / пер. з фр. Л. Кононовича. Львів: Кальварія, 2004. 376 с.
8. Гвардини Р. Конец нового времени. Вопросы философии. 1990. № 4. С. 127–163.
9. Горбань Р. А. Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: монографія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2014. 280 с.
10. Горбань Р. А. Шляхи розвитку персоналістичної думки в країнах євроатлантичного регіону. Польська версія: Чеслав Бартнік: монографія. Київ: Білий Тигр, 2019. 570 с.
11. Дахній А. Й. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 250 с.
12. Енцикліка Fides et ratio Святішого отця Івана Павла II до єпископів католицької церкви про співвідношення віри й розуму. Київ-Львів: Кайрос, Свічадо, 2000. – 152 с.
13. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в контексті міфологій. – 3-є вид., виправл.– К.: Факт, 2007. 640 с.
14. Кульчицький О. Український персоналізм : філософська й етнопсихологічна синтеза. Мюнхен – Париж: 1985. 194 с.
15. Маланюк Є. Ієрархія. Український націоналізм: антологія / упоряд. В. Рог. 2-е вид. Київ: Укр. вид. спілка ім. Ю. Липи, 2011. Т. 2. С. 69–80.
16. Мамардашвили М. Как я понимаю философию... Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
17. Маритен Ж. Краткий трактат о существовании и существующем. Избранное: Величие и нищета метафизики: пер. с фр. Москва: РОССПЭН, 2004. С. 7–106.
18. Маритен Ж. Философ в мире / пер. с фр., послесл., коммент. Б. Л. Губмана. Москва: Высш. шк., 1994. 192 с.

19. Мунье Э. Персоналистическая и общностная революция. Манифест персонализма : пер. с фр. / вступ. ст. И. С. Вдовиной. – М. : Республика, 1999. – С. 13–266.
20. Ніцше Ф. Генеалогія моралі. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. С. 185–319.
21. Ніцше Ф. Жадання влади. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993. С. 330–414.
22. Ніцше Ф. Людське, надто людське: книга для вільних умів. / наук. ред. О. Фешовець, пер. К. Котюк. Львів: Астролябія, 2012. 408 с.
23. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. С. 7–184.
24. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1993. С. 8–326.
25. Печчеи А. Человеческие качества / пер. с англ. О. В. Захаровой. М. : Прогресс, 1980. 302 с.
26. Рацінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Пер. з нім. О. Конкевича. Львів : Місіонер, 2006, 168 с.
27. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ., ред. и предисл. Е. И. Исениной. М.: Прогресс, Универс, 1994. 480 с.
28. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
29. Сковорода Г. С. Книжечка про читання Святого Письма, названа жінка Лотова. Сковорода Г. С. Твори: у 2 т. Київ: Обереги, 2005. Т. 2. С. 34–60.
30. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. Київ: Укр. письм., 2010. 222 с.
31. Фромм Э. Психоанализ и этика. Москва: АСТ-ЛТД, 1998. 568 с.
32. Фуко М. Слова и вещи: пер. с фр. / вступ. ст. Н. С. Автономовой. Москва: Прогресс, 1977. 487 с.
33. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: сб.: пер. с нем. / под ред. А. Л. Доброхотова. Москва: Высш. шк. 1991. 192 с.

REFERENCES

1. Badiu A. Apostol Pavel. Obosnovanye unyversalyzma / Per. s fr. O. Holovoi. Moskva – Sankt-Peterburh, Unyversytetskaia knyha, 1999. 94 s.
2. Berdiaev N. A. Dukh y realnost: Osnovy bohochelovecheskoi dukhovnosti. Dukh y realnost / vstup. st. y sost. V. N. Kaliuzhnoho. Moskva: OOO AST; Kharkov: Folyo, 2006. S. 229–378.
3. Berdiaev N. Ystyna y otkrovenye. Prolehomeny k krytyke Otkrovenyia. SPb. : RKhHY, 1996, 384 s.
4. Berdiaev N. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. О назначении человека. Москва: Respublyka, 1993. S. 254–368.
5. Berdiaev N. A. Fylosofyia neravenstva. Fylosofyia svobody. Moskva: AST, 2007. S. 449–699.
6. Berdiaev N. A. Fylosofyia svobody. Fylosofyia svobody. Moskva: AST, 2007. S. 5–241.
7. Bodriiar Zh. Symvolichnyi obmin i smert / per. z fr. L. Kononovycha. Lviv: Kalvariia, 2004. 376 s.
8. Hvardyny R. Konets novoho vremeny. Voprosy fylosofyy. 1990. № 4. S. 127–163. s.154
9. Horban R. A. Eskhatolohichna perspektyva istorii v interpretatsii Mykoly Berdiaieva: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2014. 280 s.
10. Horban R. A. Shliakhy rozvytku personalistychnoi dumky v krainakh yevroatlantychnoho rehionu. Polska versii: Cheslav Bartnik: monohrafiia. Kyiv: Bilyi Tyhr, 2019. 570 s.
11. Dakhnii A. Y. Martin Haidegger ta ekzystentsiina filosofiia: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2018. 250 s.

12. Entsyklika Fides et ratio Sviatishoho ottsia Ivana Pavla II do episkopiv katolytskoi tserkvy pro spivvidnoshennia viry y rozumu. Kyiv-Lviv: Kairos, Svichado, 2000. – 152 s.
13. Zabuzhko O. Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konteksti mifolohii. – 3-ye vyd., vypravl.– K.: Fakt, 2007. 640 s.
14. Kulchytskyi O. Ukrainskyi personalizm : filosofska y etnopsykhologichna synteza. Miunkhen – Paryzh: 1985. 194 s.
15. Malaniuk Ye. Hierarkhiia. Ukrainskyi natsionalizm: antolohiia / uporiad. V. Roh. 2-e vyd. Kyiv: Ukr. vyd. spilka im. Yu. Lypy, 2011. T. 2. S. 69–80.
16. Mamardashvily M. Kak ya ponymaiу fylosofiyu... Moskva : Prohress, 1990. 368 s.
17. Maryten Zh. Kratkyi traktat o sushchestvovanyu y sushchestvuiushchem. Yzbrannoe: Velychye y nyshcheta metafizyky: per. s fr. Moskva: ROSSPЭN, 2004. S. 7–106.
18. Maryten Zh. Fylosof v myre / per. s fr., poslesl., komment. B. L. Hubmana. Moskva: Vыssh. shk., 1994. 192 s.
19. Mune Э. Personalystycheskaia y obshchnostnaia revoliutsiia. Manyfest personalizma : per. s fr. / vstup. st. Y. S. Vdovynoi. – M. : Respublyka, 1999. – S. 13–266.
20. Nitshe F. Henealohiia morali. Po toi bik dobra i zla. Henealohiia morali / per. z nim. A. Onyshko. Lviv: Litopys, 2002. S. 185–319.
21. Nitshe F. Zhadannia vlady. Tak kazav Zaratustra. Zhadannia vlady / per. z nim. A. Onyshka, P. Tarashchuka. Kyiv: Osnovy, 1993. S. 330–414.
22. Nitshe F. Liudske, nadto liudske: knyha dlia vilnykh umiv. / nauk. red. O. Feshovets, per. K. Kotiuk. Lviv: Astroliabiia, 2012. 408 s.
23. Nitshe F. Po toi bik dobra i zla. Po toi bik dobra i zla. Henealohiia morali / per. z nim. A. Onyshko. Lviv: Litopys, 2002. S. 7–184.
24. Nitshe F. Tak kazav Zaratustra. Tak kazav Zaratustra. Zhadannia vlady / per. z nim. A. Onyshka, P. Tarashchuka. Kyiv: Osnovy, 1993. S. 8–326.
25. Pechchey A. Chelovecheskye kachestva / per. s anhl. O. V. Zakharovoi. M. : Prohress, 1980. 302 s.
26. Ratsinger Y. Tsinnosti v chasy peremin. Dolannia maibutnykh vyklykiv / Per. z nim. O. Konkevycha. Lviv : Misioner, 2006, 168 s.
27. Rodzhers K. R. Vzghliad na psykhoterapiyu. Stanovlenye cheloveka / per. s anhl., red. y predysl. E. Y. Ysenynoi. M.: Prohress, Unyvers, 1994. 480 s.
28. Sabadukha V. O. Metafizyka suspilnoho ta osobystisnoho buttia: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 2019. 647 s.
29. Skovoroda H. S. Knyzhechka pro chytannia Sviatoho Pysma, nazvana zhinka Lotova. Skovoroda H. S. Tvory: u 2 t. Kyiv: Oberehy, 2005. T. 2. S. 34–60.
30. Fromm E. Maty chy buty?: per. z anhl. Kyiv: Ukr. pysm., 2010. 222 s.
31. Fromm Э. Psykhoanaliz y эtyka. Moskva: AST-LTD, 1998. 568 s.
32. Fuko M. Slova y veshchy: per. s fr. / vstup. st. N. S. Avtonomovoi. Moskva: Prohress, 1977. 487 s.
33. Khaidehher M. Razghovor na proselochnoi dorohе: sb.: per. s nem. / pod red. A. L. Dobrokhотоva. Moskva: Vыssh. shk. 1991. 192 s.

Стаття надійшла до редакції: 15.12.2021

УДК 2-18:123.1

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.13>

ФЕНОМЕН СВОБОДИ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОСОБИСТОГО ВИБОРУ

Богдан РОХМАН

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
кафедра філософії, соціології та релігієзнавства
вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: rokhman_b@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-6684-4674](https://orcid.org/0000-0002-6684-4674)*

Олег САВЧУК

*ПВНЗ «Університет Короля Данила», кафедра богослов'я та
суспільствознавчих дисциплін імені академіка УАН І. М. Луцького
вул. Є. Коновальця 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: savvok1979@gmail.com
ORCID ID [0000-0002-5855-1628](https://orcid.org/0000-0002-5855-1628)*

Стаття присвячена виявам різноманітних форм здійснення релігійного вибору, що сприяють самореалізації особистості.

Мета статті полягає у дослідженні феномену свободи людини при здійсненні нею особистого релігійного вибору, концепції свободотворчості у її сучасному виді та врахуванні новітніх моделей світосприйняття, їх наукові рефлексії. В цьому плані особливо показові теоретичні позиції постмодернізму, який обстоює тезу про «безрозмірність свободи».

При підготовці дослідження було застосовано комплекс як загально-філософських так і спеціальних релігієзнавчих методів. До першої групи слід віднести методи наукового аналізу та синтезу, характерні для сучасного наукового дискурсу підходи, які включають елементи наукової індукції та дедукції, а також міждисциплінарний підхід, який забезпечив залучення даних суміжних наук: філософії, теології та релігієзнавства. До спеціальних релігієзнавчих методів застосування яких забезпечило глибину розкриття відповідної проблематики відносимо методи релігійної толерантності, онтологічні, аксіологічні та герменевтичні підходи.

Ключові слова: *свобода, самореалізація, творчість, релігійний вибір, феномен.*

The article is sanctified to the displays of various forms realizations of religious choice, that assist self-realization of personality.

The aim of the article consists in research of the phenomenon of freedom of man at realization by her the personal religious choice, conceptions of freedom creation in her modern kind and taking into account of the latest models of

perception of the world, them scientific reflections. In this plan especially model theoretical positions of post-modernism that defends thesis about «dimensionlessness of freedom».

At preparation of research a complex was applied as philosophical so special religious methods. To the first group it follows to take the methods of scientific analysis and synthesis, characteristic for modern scientific paradigm approaches, that include the elements of scientific induction and deduction, and also interdisciplinary approach that provided bringing in of these allied subjects, : philosophy, theology and religious studies. To the special religious methods of application of that provided the depth of opening of corresponding range of problems take the methods of religious tolerance, ontological, axiology and hermeneutics approaches.

Key words: *freedom, self-realization, work, religious choice, phenomenon.*

Виклад основного матеріалу. Живучи в ХХІ столітті, ми є свідками формування нового типу суспільства, в якому здійснення релігійного вибору залишається важливим чинником власної культурної само ідентифікації. У процесі безперервної зміни світу своєю діяльністю у людей виникають потреби постійної адаптації до нових умов свого буття, вони винаходять адекватні реальності вміння і навички, які необхідні для життєорієнтації за цих умов. Тим самим «ми створюємо наш світ, і, діючи таким чином, ми стаємо істотами, котрі можуть в ньому жити і визначати його наступну трансформацію»¹.

Ситуація перманентної зміни «світу людини» в онтологічному контексті зазнала чималих змін в умовах коронакризи, адже у сучасних реаліях релігія як така і релігійний вибір суб'єкта як її частина далеко не всіма сприймається як соціальне благо, а деякими радикально налаштованими носіями релігійного світогляду нові соціальні виклики сприймаються як спосіб актуалізувати в релігії її есхатологічну та сотеріологічну складову, замість сприймати цей феномен як важливе людське надбання. Відчуття нестабільності, яке супроводжує суспільні «мутації», переконливо зображені у творах О.Тоффлера, Д.Белла породжує у багатьох свідків і безпосередніх учасників світових змін, почуття невпевненості, розгубленості, навіть відчаю. Їх лякають «нові види свободи», притаманні їм незвичні проблеми та антагонізми. Цією обставиною пояснюється важливість такого компонента свободотворчості як воля, цілеспрямованість, рішучість. «Свобода духу – не зручність, а велич, якої прагнуть і якої зрідка досягають у виснажувальній боротьбі» – застерігав А.Камю². Подібної думки був і К.Ясперс. Атестуючи суспільство свого часу як кризове він наголошував: «втрачаючи у кризі світ», людина має, виходячи із власних передумов, знов і знов створювати свій світ. «Перед нею відкривається вища можливість її свободи; їй належить або

¹ Бекхерст Д. Философия деятельности. *Вопросы философии*. 1996. №5. С. 76.

² Камю А. Бунтующий человек. Москва: Политиздат, 1990. С. 172.

ухопити її, або зануритися у низ»³. Нарікання на те, що від людини надто багато вимагають не допоможе. «Адже лише із способу самобуття зростає справжній вплив на обставини. Якщо я чекаю від змін обставин того, чим я можу бути я зраджую власні можливості»⁴. Усвідомлюючи свою свободу людина хоче стати тим, чим вона може і повинна стати – ця теза, яка рефреном проходить в творах К.Ясперса, цілком здатна стати гаслом сучасного руху за свободу особистості, аргументом на користь необхідності її добровільного вибору.

Мета статті полягає у дослідженні феномену свободи людини при здійсненні нею особистого релігійного вибору, концепції свободотворчості у її сучасному виді та врахуванні новітніх моделей світосприйняття, їх наукові рефлексії. В цьому плані особливо показові теоретичні позиції постмодернізму, який обстоює тезу про «безрозмірність свободи». Спростовуючи картезіанську «диктатуру розуму» а також релігійні підходи до тлумачення феномену свободи, постмодерністи разом з тим декларують свої наміри всіляко сприяти «визволенню» і самореалізації особистості, послідовно «розширювати спектр можливостей людини, усувати перешкоди на цьому емансипаторському шляху»⁵. При цьому вони заявляють про своє намагання виявити раніше невідомі або ж не оцінені належно різноманітні шляхи розвитку людської суб'єктивності, багатовимірні сфери людської творчої активності. Однак пафос таких свободоборчих намірів нейтралізуються відверто релятивістськими і нігілістичними висновками, які з неминучістю випливають із їх деконструктивістських послань. Насамперед йдеться про те, що заперечення можливості окремої особистості бути відповідальною – теза, яка логічно підпорядкована радикальній дискредитації абсолютів раціоналізму і гуманізму, перекреслює саму можливість вибудови нових шляхів свободи. На таке принципове заперечення працює і твердження про принципову нездатність людини протистояти могутності понад особистісних структур, неможливість визволення від «тиску влади, традиційних ціннісних регулятивів, звичайних норм, правил, соціальних залежностей»⁶.

Весь арсенал аргументації, покликаної обґрунтувати гасло «безрозмірної свободи» насправді обертається на апологію безвідповідальності, «втечею від свободи» (Е.Фромм). Головний урок постмодернізму – це урок наслідків свідомої нерозумності, вільної відмови від відповідальності. У такому випадку заклик до відмови від метафізичного визначення свободи, наявного у релігії, однак за умови відмови від абсолютизації крайніх виявів релігійності, обертається відмовою від свободи взагалі, що означає відмову від етичної визначеності людського життя. Людина, яка не усвідомила межі власної свободи і відповідальності – позаетична, – справедливо наголошує Т.Л.Тульчинський. «Чим ширше зона

³ Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат, 1991. С. 399.

⁴ Там само, с. 400.

⁵ Соболев О. Н. Постмодерн і майбутнє філософії. Київ, 1997. С. 56.

⁶ Там само.

моєї автономної (невимушеної) поведінки, тим ширше зона відповідальності людина тим етичніша (вільніша – відповідальніша), чим ширша ця сфера...»⁷. Така теоретична позиція «автоматично» знімає питання про свободотворчість, адже такий різновид духовної і соціальної творчості – похідне від усвідомлення свободи як вищої ціннісної ознаки особистості. Вона піддає сумніву саму можливість особистістю здійснювати невимушений, добровільний вибір, тобто бути Людиною. Погодитися з такою позицією означає розрив із всією попередньою культурою, яка утворена людством під час розбудови його свободи. Осмислення проблематики людської свободи, її вибору в контексті реалій сьогодення – теоретичне і практичне завдання.

Найскладнішою формою свободотворчості є акт самотворення, який супроводжується генерацією все нових і нових можливостей та задумів людини. Усвідомлення необхідності перетворення долі у фактор особистого життя індивіда – це і є здійснення свободи, творчість власного життя.

Вирішальну роль в процесі здійснення особистого релігійного вибору відіграє свідомо інтелектуальна активність, завдяки якій випрацьовуються уявлення про цілі релігійного вибору та засоби їх досягнення.

Релігійний вибір виступає не просто в якості одного з важливих елементів феномена свободи, її теоретичного концепту, а є своєрідним підсумком «життя свободи», її розгортання. Здатність до творення свободи – відмінна риса зрілої особистості, вона утворює вододіл між вмінням користуватися вже наявними дарами свободи і потребою в її здійсненні. Особистість, творчість, свобода – органічні ланки справжнього духовного і соціального життя людини.

Мотивація здійснення релігійного вибору – складний комплекс, в якому центральне місце посідає потреба у добровільному здійсненні вибору бажаної свободи, формуванні певної моделі умов, які забезпечують її реалізацію. Неабияку роль в системі цієї мотивації відіграє почуття незадоволення своїм буттям. Раціональні чуттєві шари свободи творчої свідомості у своєму переплетенні породжують відповідальність людини, таку інтегральну якість, яка зумовлює послідовність життєвої практики індивіда на її шляху до свободи.

«Внутрішня свобода» вимагає свого втілення у «зовнішній свободі», в утворенні комплексу суспільних свобод і гарантій, які забезпечують право особистості на саморозвиток і самореалізацію відносно незалежно від реально існуючих багатовекторних ідеологічних, соціо-економічних, політичних сил. Одна із праксеологічних функцій релігійного вибору полягає у цілеспрямованому подоланні перешкод, які гальмують розгортання свободи, обмежують вже здобуті її результати. Практичне значення має також діяльність людей спрямована на зміцнення свободи, поширене відтворення тих соціальних інститутів і відносин, котрі забезпечують вже досягнуту

⁷ Тульчинский Г. Л. Самоубийство. Слово и тело постмодернизма от феноменологии невменяемости к метафизике свободы. *Вопросы философии*. 1998. №3. С. 41.

свободу життєдіяльності. Звичайно ж, важлива складова праксеологічної ліберології – створення обставин, адекватних новим потребам реалізації свободи, легалізація інноваційних зразків свободної творчості в різних сферах суспільного життя.

Релігійний вибір – апофеоз людського духу, демонстрація його величі. Творити свободу – покликання зрілої особистості, яка органічно поєднує в собі безмежне прагнення до свободи і вміння відповідним чином організовувати свою життєдіяльність.

Моральна свобода як духовно-культурний феномен є якась онтологічна конструкція, дещо реальне, що може бути предметом присвоєння. Свобода – це стан людського духу, його можливостей. Як влучно зазначив Гете свобода – це той прафеномен свідомості, який виступає перед людиною у тисячах різноманітних видів. Тим самим наголошується на тому, що свобода це завжди можливість, яка здатна набути конкретних форм і проявів лише завдяки людській практиці – активі свободотворчості. На перший погляд розуміння свободи як можливості суперечить судженням про свободу як «природний стан» людини. Згадаємо бердяєвське положення про те, що свободу неможливо вивести із чогось, в ній можна лише споконвічно перебувати. Однак зазначена суперечність має діалектичний характер: свобода як одвічна характеристика людини, її «свавілля» (Достоевський) є, застосовуючи кантівську термінологію «річ у собі», можливість прояву вольової свободи, здатність людини до самореалізації, її існування як незалежного, самодостатнього індивіда. Реалізуючи свої потенції свободи людина тим самим утворює новий простір свого буття, в якому, в свою чергу, виникають нові можливості моральної свободи. Інакше кажучи людина сама творить власну свободу, доводить, що вона – не лише свобода і вибір, але й творчість. Ця тріада визначає каркас її духовності, життєвого шляху, поступ людської свободи.

Релігійний вибір – важливий компонент концепції і практики свободи, її буття. Творчі акти розбудови свободи – вузлові лінії міри, котрі знаменують перехід свободи від одного стану до іншого, її еволюції до вищого щабля свого прояву. За змістом сутність вільного і в цьому сенсі справжнього людського буття полягає у здатності постійно змінювати як зовнішні умови свого існування, так і внутрішні підвалини власної невимушеної поведінки у відповідності з поставленими цілями, значними цінностями та ідеалами. Момент творчості істотно визначає сенс людської свободи. Поза ним життя є ніщо інше, як рутинне існування, невиразне сіре буття, в якому панує зовнішня необхідність. Лише завдяки творчості, за її допомогою, людина розриває пута примусової обов'язковості обставин, підноситься над повсякденним існуванням, демонструє свої креативні сили, здійснює життєвий проект. Адже людина набуває якості вільної особистості лише тоді, коли вона зорієнтована на майбутнє. Дана орієнтація супроводжується, з одного боку, постійним запереченням того, що ще вчора видавалося незмінним підґрунтям сталої життєдіяльності. З іншого боку така перспектива передбачає перетворення

теперішнього, його перевлаштування. Концептуальні складові релігійного вибору – це уявлення про ідеал свободи, усвідомлення власних можливостей впливу на умови досягнення бажаної свободи, засоби реалізації проекту свободи.

З'ясування сутності релігійного вибору потребує визначення людини саме як суб'єкта самодіяльності, що здатний впливати на зовнішні та внутрішні обставини, котрі сприяють або заважають здійсненню людської свободи. Творчість свободи – це привілей людини, що прагне до самореалізації. Саме така людина істотно відрізняється від випадкового індивіда, який формується спонтанно і життя якого у великій мірі визначається збігом обставин. На відміну від випадкової людини особистість в її справжньому значенні – це індивід, який спроможний вирватися із тіней повсякденності.

У філософсько-антропологічній літературі можна зустріти твердження про беззмістовність особистісного начала. Згідно М.Штирнеру людське «Я» є «творче Ніщо. Ніщо, із якого «Я» роблю все як творець». Екзистенційно-романтичне уявлення про людину заперечує наявність у неї жодної життєвої програми. «Людина ні до чого не «покликана», вона не має ніякого «завдання», ніякого «призначення»⁸. Подібне твердження має певну рацію, адже заперечує фаталістичну установку на жорстку детермінацію людської долі, висловлює протест проти редукації людського духу до соціальних або якихось інших засад. Разом із тим, абсолютизуючи незалежність людської духовності, поза причинність особистісної свободи, воно само перетворюється на різновид фаталізму, його перетворену форму. І не випадково переважна більшість теоретиків свободи не погоджувались з трактовкою особистості як безначальної істоти, шукали і знаходили механізм свободотворчої діяльності людини.

Потребу у здійсненні релігійного вибору як прояву «внутрішньої необхідності» вільної людини визнає М.О.Бердяєв. Його концепція особистості, яка викладена у контексті інтерпретації людської свободи, що рішуче спростовує матеріалістичну версію мотивації людської діяльності, концепцію «економічної людини». Разом з тим М.О.Бердяєв також визнає зумовленість особистісної поведінки у її пошуках свободи. Визначимо при цьому, що він принципово відрізняє особистість від індивіда: «індивід є категорія натуралістична, біологічна. Особистість є категорія духовна». Індивід народжується і вмирає, а особистість твориться підкреслює філософ. Стати особистістю – це «завдання» природного індивіда. Характеризуючи особистість видатний представник християнського персоналізму і екзистенціалізму широко вживає ціннісні поняття: «особистість є категорія аксіологічна, ціннісна»⁹. Творення особистості Богом, згідно з М.О.Бердяєвим, зовсім не означає, що особистість сама по собі не є цінність,

⁸ Штирнер М. Единственный и его собственность. СПб., 1997. С. 104.

⁹ Бердяєв Н. О назначении человека. Москва, 1993. С. 296.

хоча насправді вона може стати такою за умов існування «понадособистих цінностей». Особистість ніколи не може розглядатися як засіб або знаряддя, вона – вища ієрархічна цінність.

Виключно важливим є зауваження філософа про те, що особистість не існує ізольовано, вона передбачає існування інших особистостей. Якщо немає її відношення до інших особистостей, до особи Бога, до особистості іншої людини, до спільнот особистостей, людина як особистість не існує про особистість навіть не йдеться, проблема особистості навіть не постає.

Особистість, підкреслює М.О.Бердяєв, є антиномічна суперечність між особистим і соціальним, між кінцевим і нескінченним, між свободою і долею. «Тому особистість не може бути завершеною, вона не дана як об'єкт, вона твориться, вибудовує себе, вона динамічна»¹⁰.

Бердяєвська християнська філософія людини і свободи, зокрема, базується на категоричному запереченні свободи волі, яка, згідно з філософом, не стільки визволяє людину, скільки страшить її, що, у свою чергу, спричиняє людське побоювання свободи: «людина вільна, коли їй не потрібно вибирати».

Моральна свобода людини, за Бердяєвим, визначається не метою її життя, а джерелом, із якого витікає її моральне життя і діяльність. Проте філософія М.О.Бердяєва показова в тому відношенні, що вона щільно пов'язує категорію свободи із проблемою особистісного самовизначення, яке здійснюється на морально-ціннісних засадах. А саме такий підхід на наше переконання істотно просуває дослідження питання про свободу як спосіб самореалізації особистості.

Німецький філософ М.Лобковець підкреслює: «Жодна людська інстанція не має права заважати людині вірити в те, що відкриває її совість, і діяти у відповідності з цією вірою; особистісне буття кожної окремої людини і є те, що реалізує для неї це право»¹¹. В наведених судженнях привертають увагу два істотних моменти. Право особистості визначається вищим правом щодо права держави або будь-якого іншого суспільного інституту. Це право обґрунтовується у духовно-етичний спосіб – гідність людини недоторкана, вона покликана підпорядковуватися лише голосу власної совісті.

Примітно й те, що сучасні автори надають великого значення ціннісним критеріям визначення особистості. «Самоствердження особистості (людини у якості особистості) є частковий випадок самоутвердження людини»¹². Автори справедливо вважають, що процес самоствердження, рівно як «самоподолання», являє собою дію, завдяки якій людина сама себе утверджує, і що головне це з необхідністю відбувається як внутрішній незворотній процес. Той факт, що при цьому індивід «реалізує» себе в інших людях не знецінює акту самоствердження, адже така проекція особистості на інших носить проміжний характер і обов'язково спричинить замикання на собі. В цьому «самозамиканні» прихована справа самореалізації людини.

¹⁰ Там само, с. 82.

¹¹ Лобковець Н. Что такое «личность»? *Вопросы философии*. 1998. №2. С. 55.

¹² Никитин Е. П., Харламенкова Н. Е. Самоутверждение человека. *Вопросы философии*. 1997. №9. С.96.

Вільна особистість – це людина, котра здійснивши релігійний вибір насамперед прагне розібратися із собою, з'ясувати власну самість. Її духовний світ виступає для неї об'єктом ретельного з'ясування. Постійне занурення в себе, робота над собою – обов'язкова умова трансформування індивіда у особистість, у суб'єкта власного життя. Усвідомлення необхідності також «самозанурення» не заперечує свободи людини, навпаки є її неминучою обставиною. В цьому самопізнанні прихований один із елементів реалізації особистості, її життєвого вчинку. Йдеться про вибір. Адже самопізнання, незважаючи на його здавалось би неминучість – добровільний, причому доволі складний процес.

Таким чином, релігійний вибір як своєрідний підсумок «життя свободи», її розгортання. Це апофеоз людського духу, демонстрація його величі. Вона є важливим компонентом концепції і практики свободи, її буття. Концептуальними складовими свободотворчості виділяють уявлення про ідеал свободи, усвідомлення власних можливостей впливу на умови досягнення бажаної свободи, засоби реалізації «проекту свободи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бекхерст Д. Философия деятельности. *Вопросы философии*. 1996. №5. С. 72–79.
2. Бердяев Н. О назначении человека. Москва, 1993. 371 с.
3. Камю А. Бунтующий человек. Москва: Политиздат, 1990. 415 с.
4. Лобковец Н. Что такое «личность»? *Вопросы философии*. 1998. №2. С. 54–65.
5. Никитин Е. П., Харламенкова Н. Е. Самоутверждение человека. *Вопросы философии*. 1997. №9. С. 96–117.
6. Соболев О. Н. Постмодерн і майбутнє філософії. Київ, 1997. 185 с.
7. Тульчинский Г. Л. Самоубийство. Слово и тело постмодернизма от феноменологии невменяемости к метафизике свободы. *Вопросы философии*. 1998. №3. С. 35–54.
8. Штирнер М. Единственный и его собственность. Санкт-Петербург, 1997. 284 с.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат, 1991. 528 с.

REFERENCES

1. Bekkherst D. Fylosofyia deiatelnosti. *Voprosy fylosofyy*. 1996. №5. S. 72–79.
2. Berdiaev N. O naznachenyy cheloveka. Moskva, 1993. 371 s.
3. Kamiu A. Buntuiushchyi chelovek. Moskva: Polytyzdat, 1990. 415 s.
4. Lobkovets N. Chto takoe «lychnost»? *Voprosy fylosofyy*. 1998. №2. S. 54–65.
5. Nykytyn E. P., Kharlamenkova N. E. Samoutverzhdenye cheloveka. *Voprosy fylosofyy*. 1997. №9. S. 96–117.
6. Sobol O. N. Postmodern i maibutnie filosofii. Kyiv, 1997. 185 s.
7. Tulchynskiy H. L. Samoubyistvo. Slovo y telo postmodernyzma ot fenomenolohyy nevmeniaemosty k metafyzыke svobody. *Voprosy fylosofyy*. 1998. №3. S. 35–54.
8. Shtyrner M. Edynstvennyy y eho sobstvennost. Sankt-Peterburh, 1997. 284 s.
9. Iaspers K. Smysl y naznachenye ystoryu. Moskva: Polytyzdat, 1991. 528 s.

Стаття надійшла до редакції: 10.12.2021

ІСТОРІЯ
Історія Церкви в Україні

УДК 37:271.4(477)"1991/2010"

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.14>

**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (НА
ПРИКЛАДІ ЗАКЛАДІВ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ у 1991–2010 рр.)**

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого

кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна

e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net

ORCID ID [0000-0002-6020-7666](https://orcid.org/0000-0002-6020-7666)

***Анотація.** Мета дослідження – аналіз і періодизація історичного процесу становлення та розвитку системи богословської освіти УГКЦ в незалежній Україні (1991–2010 рр.), з'ясування її структури, здобутків і перспектив інтеграції богословської освіти в освітній простір Української держави. **Методологія дослідження** спирається на наукові принципи об'єктивності та історизму, спеціально-наукові методи критичного аналізу джерел, проблемно-хронологічний та системно-структурний. **Наукова новизна:** проведено періодизацію та висвітлено розвиток системи богословської освіти УГКЦ в незалежній Україні (1991–2010 рр.). **Висновки:** відродження та розвиток богословської освіти УГКЦ в період незалежності України мало декілька рис: по-перше, «стихийне» на перших порах відновлення діяльності духовних семінарій поступово набувало чітких організаційних рис, а їх становлення забезпечувало постійну підготовку нового покоління духовенства; по-друге, вперше в історії богословської освіти УГКЦ було створено менш-більш чітку концепцію її розвитку, яка дозволила не просто розмежувати богословську освіту на певні організаційні рівні, але й забезпечити організаційне становлення богословських навчальних закладів. Можна сказати, за 20-ліття з часу виходу з підпілля УГКЦ створила чітко структуровану систему богословської освіти, в якій умовно можна виділити три групи: перша – це мережа наукових та науково-освітніх закладів (УКУ в Львові з філією в Римі та Інститут східнохристиянських студій в Оттаві), основним завданням яких є становлення богословської науки, його інтеграція в науковий та освітній простір України; друга – це мережа духовних семінарій, покликана забезпечувати Церкву новим поколінням священиків;*

третья – це мережа закладів «загального християнського виховання», що включає катехитичні інститути та дяківсько-регентські школи (з деяким застереженням, оскільки вони надають певний рівень богословських знань і «професійну» кваліфікацію), а також недільні парафіяльні та загальноосвітні греко-католицькі школи. Отож, така структурована система богословської освіти УГКЦ не тільки дозволяє здійснювати «професійну» підготовку «кадрів» для УГКЦ, але й сприяє «новій євангелізації» сучасного суспільства.

Ключові слова: богословська освіта УГКЦ, духовна семінарія, богословська академія. Синод єпископів УГКЦ, Синодальні комісії УГКЦ, Патріарший Собор, Соборові комісії, Концепція богословської освіти в Україні.

Abstract. *The purpose of the study is to analyze and periodize the historical process of formation and development of the UGCC theological education system in independent Ukraine (1991-2010), to clarify its structure, achievements and prospects for integrating theological education into the educational space of the Ukrainian state. Research methodology is based on the scientific principles of objectivity and historicism, special scientific methods of critical analysis of sources, problem-chronological and system-structural. Scientific novelty periodization and development of the system of theological education of the UGCC in independent Ukraine (1991–2010) are carried out. Conclusions: the revival and development of theological education of the UGCC during the independence of Ukraine had several features: first, the "spontaneous" resumption of theological seminaries at first gradually acquired clear organizational features, and their formation provided constant training for the next generation of clergy; secondly, for the first time in the history of theological education of the UGCC, a more or less clear concept of its development was created, which allowed not only to delineate theological education at certain organizational levels, but also to ensure the organizational development of theological schools. We can say that on the 20th anniversary of the UGCC coming out of the underground, it created a clearly structured system of theological education, in which three groups can be divided: the first is a network of scientific and educational institutions (UCU in Lviv with a branch in Rome and the Institute of Oriental Christian Studies). in Ottawa), the main task of which is the formation of theological science, its integration into the scientific and educational space of Ukraine; the second is a network of seminaries designed to provide the Church with a new generation of priests; the third is a network of "general Christian education" institutions, including catechetical institutes and deacon-regent schools (with some caveats, as they provide a certain level of theological knowledge and "professional" qualifications), as well as Sunday parish and general Greek Catholic schools. Thus, such a structured system of theological education of the UGCC not only allows for "professional" training of "personnel" for the UGCC, but also contributes to the "new evangelization" of modern society.*

Key words: *theological education of the UGCC, theological seminary, theological academy. Synod of Bishops of the UGCC, Synodal Commissions of the UGCC, Patriarchal Council, Council Commissions, The Concept of Theological Education in Ukraine.*

Актуальність проблеми. Аналіз сучасного стану богослов'я як освітньої та наукової галузі в Україні викликає оптимістичні сподівання на перспективи його розвитку. Так, за офіційними даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти під егідою Міністерства освіти і науки України, на 2021 рік в Україні діють 8 закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку за освітніми програмами спеціальності 041 «Богослов'я» за трьома рівнями вищої освіти – бакалаврським, магістерським та докторським. Однак, слід нагадати, що такий стан сформувався лише за останніх 5-6 років, коли завдяки нормі нового Закону України «Про вищу освіту», заклади богословської освіти, які тривалий час для держави вважалися релігійними організаціями (навіть у формі «вищих духовних навчальних закладів»), отримали перспективу ліцензування та акредитації освітніх програм зі спеціальності «Богослов'я». Водночас процес розвитку богословської освіти і науки тепер потребує нових стимулів як з боку держави та Церкви, так і з боку громадянського суспільства, а за термінологією нормативних документів МОН і НАЗЯВО – всіх стейкхолдерів, тобто зацікавлених осіб. Тому з перспективи сьогодення актуальною проблемою є **теоретична переоцінка** досвіду становлення богословської освіти і науки в незалежній Україні.

Відтак, маємо пам'ятати, що сьогодні богослов'я в Україні має всі шанси стати, так би мовити, рушієм суспільного прогресу, а точніше – сформувати морально-етичну основу громадянського суспільства, стати «закваскою» для формування української нації на основі загальнолюдських та християнських цінностей. Свого часу богослов о. А. Чировський наголошував, що «богословські науки сьогодні мусять бути відкритими для діалогу з сучасним світом. Не вистачить сховатися, осудити сучасний гедоністичний матеріалізм, а з ним і постмодерну синкретичну і гедоністичну духовність. Потрібно бути відважними й готовими до діалогу зі світом. Не можна замикатись та ізолюватись, потрібно нести Благовість у світ»¹. Такий діалог між богослов'ям та сучасним суспільством, на нашу думку, цілком може виконати мережа богословських закладів освіти і науки в Україні. Тому **практичною складовою** актуальної теми є розробка оптимальних моделей розвитку закладів богословської освіти і науки, які повинні спрямувати свої зусилля не тільки на «фахову» підготовку майбутніх священнослужителів, але й на розширення освіченості мирян, а також на інтенсивніший розвиток наукових досліджень в галузі богослов'я.

Проблема становлення і розвитку богословської освіти в Україні певною мірою привертала увагу дослідників – представників різних наукових шкіл і традиційних Церков: діаспорних богословів М. Марусина², І. Кащака³, сучасних вітчизняних богословів В. Бедя⁴, Т. Добка⁵, О. Левицького⁶, М. Щербаня⁷, вітчизняних істориків М. Лагодича⁸, В. Марчука⁹, О. Недавної¹⁰, В. Пащенко¹¹, І. Пилипіва та Р. Делятинського¹², В. Фенича¹³, релігієзнавців Ю. Вестеля¹⁴, Л. Дмитренко¹⁵, О. Дроздової¹⁶, В. Єленського¹⁷,

² Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні // Богословія. – 1943-1963. – Т.21-24. – С.40-94.

³ Кащак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священика (1882 – 1946) / Переклад з англ. О.Шпунт. – Львів: Свічадо, 2007. – 232 с.

⁴ Бедь В., Бочкарь А. Внесок Митрополита Володимира у реформування української богословської освіти і науки. Дата оновлення: 01.11.2010. URL: <http://religions.unian.net/ukr/detail/5370> (дата звернення: 20.09.2011); Бедь В.В. Першосвятительський та життєвий подвиг Блаженнішого Володимира (Сабодана), Митрополита київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви та його внесок у реформування української духовно-богословської освіти і науки. URL: <http://www.uuba.org.ua/istoriya-pravoslav-ya-v-ukrayini/pershosvyatitelskiy-ta-zhitteviy-podvig-blazhenniyshogo-volodimira-sabodana-mitropolita-kiyivskogo-i-vsieyi-ukrayini-predstoyatelya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-ta-yogo-vnesok-u-reformuvannya-ukrayinsk.html> (дата звернення: 13.09.2011).

⁵ Добко Т. Академічне богослов'я в Україні. А віз і нині там... URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/authors/article;166/> (дата звернення: 11.08.2010).

⁶ Левицький О.О. Формування духовенства за нормами партикулярного права УГКЦ. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2016. – 264 с.; Левицький О. Питання формування духовенства в постановах Заможського Львівського Синоду // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць / Гол. ред. Р. А. Горбань. – Івано-Франківськ: ІФБУ, 2017. – Вип. 10-11. – С. 32-44.

⁷ Щербань М. Акредитація духовної освіти в Україні: сучасний стан та перспективи. URL: <http://hram.kiev.ua/print.php?id=3688> (дата звернення: 05.04.2011).

⁸ Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан та її перспективи. Дата оновлення: 31.03.2011. URL: <http://fmykolaj.io.ua/s27452> (дата звернення: 02.04.2011).

⁹ Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

¹⁰ Недавна О. Сучасний розвиток УГКЦ: стан. Дата оновлення: 21.02.2011. URL: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/ (дата звернення: 22.02.2011).

¹¹ Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів. – Полтава, 2002. – 615 с.

¹² Пилипів І., Делятинський Р. Становлення богословської освіти Греко-Католицької Церкви в першій половині ХІХ століття // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2016. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 122–126; Пилипів І., Делятинський Р. Розвиток богословської освіти в Галицькій греко-католицькій митрополії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2016. – Ч. 28. – С. 148–155.

¹³ Фенич В.І. Богословська католицька освіта: деякі міркування про стан і перспективи її розвитку в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/nvunu/ist/2008_21/031.htm (дата звернення: 31.03.2011).

¹⁴ Вестель, Ю. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні. URL: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyahu-do-koncepciyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html>

¹⁵ Дмитренко Л. Духовна освіта в Україні: стан і проблеми. URL: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2004/lis_04_4/33249/2004_04_31-37 (дата звернення: 12.01.2012).

¹⁶ Дроздова О. Українсько-ватиканські культурно-освітні відносини: окремі аспекти богословської освіти // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. – Вип.4: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи / За заг. ред. О.Береговського, С.Побуцького, С.Кияка, В.Дідуха та ін. – Галич – Івано-Франківськ – Київ, 2011. – С.120-123.

¹⁷ Єленський В. Віра і розум: богословська освіта в сучасній Україні. Дата оновлення: 29.08.2006. URL: http://old.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/other_art/article;11735/ (дата звернення: 08.04.2010).

М. Заковича¹⁸, Ю. Решетнікова¹⁹, В. Хромця²⁰, Ю. Чорноморця²¹. Важливими науковими форумами, що актуалізували дослідження проблеми розвитку богословської освіти в Україні, стали науково-практичний семінар «Акредитація богословської освіти в Україні: досвід УКУ та перспективи співпраці», що відбувся у вересні 2006 р. на базі Українського Католицького університету у Львові²², та Перша Всеукраїнська конференція «Майбутнє богослов'я в Україні», проведена в листопаді 2009 р. в Києві на базі Інституту релігійних наук ім. св. Томи Аквінського (РКЦ в Україні)²³. Одним із центрів розвитку богословської освіти і науки став Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова²⁴.

Метою нашого дослідження є аналіз і періодизація історичного процесу становлення та розвитку системи богословської освіти УГКЦ в незалежній Україні (1991–2010 рр.), з'ясування її структури, здобутків і перспектив інтеграції богословської освіти в освітній простір Української держави.

Виклад основних результатів дослідження. Вихід з підпілля та легалізація державою в листопаді 1989 р. сприяли активному відродженню впродовж 1990 – 1991 рр. мережі парафій та організаційної структури Української Греко-Католицької Церкви в Україні. Невдовзі, в січні 1991 р. Апостольська Столиця, враховуючи пропозиції Синоду єпископів УГКЦ від 25-26 червня 1990 р., канонічним актом відновила організаційну структуру УГКЦ в Україні – затвердила архиерейську хіротонію в умовах підпілля та призначення єпископів в кожній з трьох єпархій Галицької митрополії УГКЦ²⁵. Важливе значення для відродження та становлення УГКЦ в Україні мали два

¹⁸ Закович М.М. Деякі аспекти узгодження світської і богословської освіти. URL: <http://duluman.uath.org/Zakovjch.htm> (дата звернення: 20.05.2010).

¹⁹ Решетніков Ю. Релігійна освіта в Україні та її правовий стан: (Доповідь 24 жовтня 2007 р.). URL: http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/education_yresh_0710/ (дата звернення: 20.01.2012).

²⁰ Хромець В. Теологічне знання та теологічна освіта в Україні: короткий нарис Дата оновлення: 19 01 2011. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7841-teologichne-znannya-ta-teologichna-osvita-v-ukrayini-korotkij-naris.html> (дата звернення: 22.07.2011); Хромець В.Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: дисертація ... доктора філософських наук: спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 404 с.; Хромець В. Л. Академічний тип богословської освіти на території України в XIX на початку XX століття: утвердження та становлення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. № 21. С. 50–55.

²¹ Чорноморець, Юрій. Легітимізація теології як науки в пострадянському православному ландшафті // Філософська думка: Спецвипуск Sententiae II (2011) 10.

²² Акредитація богословської освіти в Україні: досвід УКУ та перспективи співпраці: програма науково-практичного семінару. Дата оновлення: 14.09.2006. URL: <http://ucu.edu.ua/news/1612/> (дата звернення: 19.10.2011).

²³ Майбутнє богослов'я в Україні: Матеріали I Всеукраїнської конференції (Київ, 19-20 листопада 2009 р.) – Б.м.: Видавець ФОП Романюк М.Г., 2009. – 180 с.

²⁴ Левченко Т. Розвиток української богословської думки в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (11.07.2019). URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovyya/44017-rozvitok-ukrayinskoyi-bogoslovskoyi-dumki-v-nacionalnomu-pedagogichnomu-universiteti-im-m-dragomanova.html>.

²⁵ Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989 – 1997 років. – Львів: Вид-ня „Благовісника”, 1998. – С. 9, 12.

правових акти: церковний – Кодекс канонів Східних Церков, проголошений Папою Іваном Павлом II як чинний з 1 жовтня 1990 р.²⁶, та державний – Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», схвалений Верховною Радою України 24 квітня 1991 р.²⁷. Утвердження Синодального устрою УГКЦ, що забезпечував єдність ієрархів в Україні та діаспорі, відкривала можливість цілісного, інтегрованого розвитку УГКЦ. Всі ці фактори водночас стали сприятливою основою для відродження і становлення нової, інтегрованої системи богословської освіти УГКЦ в Україні та діаспорі. Проте надалі ми зосередимось на основних тенденціях розвитку богословської освіти УГКЦ тільки в Україні, враховуючи специфіку державно-церковних відносин та становлення організаційної структури УГКЦ впродовж 1991 – 2010 рр.

Інституційною основою для розвитку богословської освіти УГКЦ в Україні стали сформовані Синодом єпископів УГКЦ відповідні Синодальні комісії, основною функцією яких був нагляд і сприяння розвитку мережі богословських закладів та формування пріоритетних напрямків розвитку богословської освіти УГКЦ. Синод єпископів УГКЦ, який вперше за столітню історію Церкви зібрався на батьківщині, у Львові 16-31 травня 1992 р.²⁸, прийняв одне важливе рішення, що прямо стосувалося відродження та розвитку богословської освіти УГКЦ в Україні, – обрав і затвердив склад двох Синодальних комісій, діяльність яких спрямовувалася безпосередньо на розвиток богословської освіти, – Комісії семінарій та полікань і Комісії виховання священиків²⁹. До складу Синодальної комісії у справі семінарій і покликань увійшли: голова – Юліан Вороновський, Львівський єпископ-помічник, ректор Львівської духовної семінарії³⁰; члени комісії – Іриней Білик, Івано-Франківський єпископ-помічник, ректор Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту³¹, та Володимир Паска (1923-2008), доктор канонічного права, єпископ-емерит Філадельфійської архієпархії УГКЦ в США, колишній викладач Стемфордської духовної семінарії св. Василя Великого УГКЦ (1947 – 1951), викладач Католицького університету Америки (1975 – 1984) та ректор Української католицької

²⁶ Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й.Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. – Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. – 472 с.

²⁷ Див.: Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (зі змінами і доповненнями за 1992 – 2009 роки) // www.zakon.rada.gov.ua/.../main/cgi. Порівн.: Мосюкова Н. Державно-церковні відносини в Україні на початку ХХІ ст.: католицький контекст // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. – Вип. 4: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи / За заг. ред. О. Береговського, С. Побуцького, С. Кияка, В. Дідуха та ін. – Галич – Івано-Франківськ – Київ, 2011. – С. 113-119.

²⁸ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 15-22.

²⁹ Там само. – С. 22.

³⁰ Див.: Біографії єпископів УГКЦ: Владика Юліан Вороновський, Студійський устав, Єпарх Самбірсько-Дрогобицький [22.07.2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>; Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа... – С. 66.

³¹ о. Пелехатий І. Білик Іриней // Івано-Франківськ: Енциклопедичний словник. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 66; Іриней Білик, ЧСВВ – Єпископ Канонік Римської Папської Базиліки Santa Maria Maggiore [біографічна довідка] (липень 2007 року) // <http://canonic.org.ua/biografija-kanonika.html>; Іриней Білик: Біографія // <http://irineybilik.openua.net/bio.php>.

семінарії св. Йосафата у Вашингтоні (1979 – 1984)³². До складу Синодальної комісії у справах виховання священників увійшли: голова – Іван Мартиняк, ліцензіат теології, єпархіяльний єпископ Перемишльської єпархії УГКЦ³³; члени комісії – Филімон Курчаба, Львівський єпископ-помічник, перший ректор відновленої Львівської духовної семінарії (1990 – 1991)³⁴, та Роберт Москаль, ліцензіат богослов'я, єпископ-ординарій єпархії Святого Йосафата УГКЦ у м. Парма, штат Огайо, США (1983 – 2009)³⁵. Отож, кадровий склад Синодальних комісій, котрі повинні були сприяти відродженню богословської освіти УГКЦ в Україні, цілком відповідав визначеній цілі, оскільки включав єпископів, що мали або наукові ступені з богослов'я чи канонічного права, або ж мали значний досвід адміністрування духовними семінаріями. Це було тим більше необхідно, що процес відродження духовних семінарій вже розпочався майже одразу після легалізації УГКЦ державною владою, а тому потребував координації Синоду єпископів УГКЦ.

Вже на початку 1990 р. Місцєблюстител ь Галицької митрополії УГКЦ митрополит В. Стернюк вирішив відновити Львівську духовну семінарію, основним завданням якої в той час стала швидка підготовка священників, які могли б заповнити ново-зареєстровані парафії УГКЦ³⁶. Напередодні легалізації почали формуватися нові групи кандидатів, які бажали навчатися в семінарії; але курс їх навчання був надто коротким, базувався переважно на самоосвіті та літургійній практиці, тому не міг забезпечити належну академічну підготовку та духовну формацію. Зрештою, на той час було лише декілька кваліфікованих викладачів богослов'я, тому кандидати могли отримати лише спрощену навчально-духовну підготовку. Водночас, впродовж лише грудня 1989 – лютого 1990 рр. душпастирські посади у ново-зареєстрованих громадах вкрай потребували нових священників, і багато священників РПЦ, вихідців із греко-католицьких родин, повертались в лоно УГКЦ. Це спричинило формування розрізненого складу парафіяльного духовенства, адже священники були різної академічної підготовки, духовної формації та життєвого досвіду³⁷.

Владика В. Стернюк, намагаючись покращити рівень підготовки нових священників для відроджуваної УГКЦ, активно взявся за організацію «стаціонарної» духовної семінарії. З цією метою він взявся за пошуки

³² Помер Владика Володимир (Паска) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52).

³³ Див.: Біографії єпископів УГКЦ: Владика Іван Мартиняк, Митрополит Перемишльсько-Варшавський [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

³⁴ Див.: Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа.... – С. 65-66; Шевченко О. Преосвященний владика кир Филімон Курчаба – світоч Української греко-католицької церкви // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 1. – С. 462-468.

³⁵ Див.: Біографії єпископів УГКЦ: Владика Роберт Москаль, Єпископ-емерит [22.07.2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

³⁶ Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа.... – С. 66;

³⁷ Див.: Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>; Освітні заклади УГКЦ в Україні: Український католицький університет; Львівська духовна семінарія Святого Духа (27.01. 2010) // <http://www.ugcc.org.ua/44.0.html>; Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа.... – С. 13.

відповідного приміщення, кваліфікованих викладачів, коштів на облаштування семінарії. Місцева влада не могла повернути давній будинок Львівської духовної семінарії по вулиці Коперника, бо тепер він належав Львівському державному університету імені І. Франка³⁸. Натомість владиці В. Стернюку вдалося добитися пропозиції на оренду будівлі літнього піонерського табору в смт. Рудно, що знаходився за 12 км. від Львова; тут після проведеного капітального ремонту за допомогою студентів семінарії вирішили заснувати тимчасову семінарію, доки буде знайдено нове приміщення³⁹.

На початку 1990 р. Львівська духовна семінарія з осідком в Рудно офіційно відновила свою діяльність⁴⁰. Єпископ В. Стернюк призначив першим ректором відновленої Львівської духовної семінарії єпископа Филимона Курчабу, але оскільки останній був уже поважно хворий, то його обов'язки виконував проректор о. Володимир Чучман, який одночасно поєднував функції викладача і духівника семінарії⁴¹. Організація навчання та духовної формації в семінарії смт. Рудно наштовхнулася на ряд об'єктивних труднощів: по-перше, доводилось забезпечувати приїзд зі Львова викладачів; по-друге, обмеженим був доступ до бібліотек; по-третє, незадовільні умови побуту в семінарійних келіях, що зовсім не сприяли ефективній підготовці студентів у позааудиторний час⁴². Це добре розумів другий ректор семінарії єпископ Ю. Вороновський, близький співробітник ще з часів підпілля владики В. Стернюка⁴³. Тому під час візиту до Львова в березні 1991 р. генерального директора організації «Допомога Церкві в потребі» о. Вінфріда ван Страатена, який прибув із Главою УГКЦ кардиналом Іваном-Мирославом Любачівським, він обговорив питання про будівництво нової семінарії. З метою технічної оцінки будівлі у вересні 1991 р. семінарію в Рудно відвідав німецький архітектор Рейнгольд Гартманн, який також порадив не витрачати кошти на ремонт, а збудувати новий корпус⁴⁴. Згодом Львівська духовна семінарія в Рудно отримала новий корпус, що відкривав можливості для нормальної організації навчання та духовної формації кандидатів духовного стану⁴⁵. До

³⁸ Освітні заклади УГКЦ в Україні: Український католицький університет; Львівська духовна семінарія Святого Духа (27.01.2010) // <http://www.ugcc.org.ua/44.0.html>; Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

³⁹ Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа... – С. 65-66; Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

⁴⁰ Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

⁴¹ Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа... – С. 66.

⁴² Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно... // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

⁴³ Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа... – С. 66.

⁴⁴ Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно... // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

⁴⁵ Львівська духовна семінарія: Історія: Новітня історія семінарії (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/sychiv.html>.

1996 р. Львівська духовна семінарія Святого Духа, ректором якої з 1993 р. був о. Степан Меньок, випустила понад 200 священників⁴⁶.

Подібною була ситуація з відновленням у 1990 – 1991 рр. діяльності духовної семінарії в Івано-Франківську, яку ініціював єпископ-ординарій Софрон Дмитерко ЧСВВ, а очолив єпископ-помічник Іриней Білик, ЧСВВ⁴⁷ (про це буде мова в розділі 2). В Мукачівсько-Ужгородській єпархії УГКЦ відновлена 1990 р. духовна семінарія під проводом ректора єпископа Йосифа Головача отримала старе приміщення замку в Мукачево, тому згодом також мусили будувати новий будинок⁴⁸. Таким чином, процес відновлення духовних семінарій у Львові, Івано-Франківську та Ужгороді, однією з найбільш перешкод в якому було забезпечення приміщенням і матеріально-технічною базою, яскраво продемонстрував необхідність координації зусиль та співпраці різних осіб (ієрархії, священників, студентів) та організацій у справі відродження богословської освіти УГКЦ в Україні.

Обидві Синодальні комісії, сформовані Синодом єпископів УГКЦ 1992 р., – у справах семінарій та покликань і в справах виховання священників – почали розробляти заходи для системного, комплексного розвитку мережі духовних семінарій та інших богословських навчальних закладів УГКЦ. Члени Синодальної комісії прагнули не тільки розвинути систему духовних семінарій і катехитичних інститутів, але й закласти основи для розвитку, якісного зростання вищих, «академічних» богословських навчальних закладів, які, відповідно до кан. 640 § 1-2 ККСЦ, можна віднести до категорії католицьких університетів⁴⁹. У той час, на нашу думку, можна було обрати два шляхи розвитку: перший полягав у наданні статусу вищого богословського закладу одному чи кільком з уже існуючих єпархіальних інститутів чи семінарій; другий вимагав узгодження позицій щодо створення Богословської академії, яка могла б стати єдиним в УГКЦ «вищим богословським закладом», у перспективі – католицьким університетом⁵⁰.

У 1992 р. з благословення Глави УГКЦ М.-І. Любачівського була створена Комісія у справі відновлення ЛБА, яка, враховуючи традиції Греко-католицької Богословської академії та Українського Католицького університету святого Климентія Папи в Римі, розробила проект навчальної програми⁵¹. Вже 1994 р. Синод Єпископів УГКЦ, керуючись кан. 642 §1-2 ККСЦ, схвалив відновлення і навчальну програму ЛБА⁵². Першим ректором

⁴⁶ Див.: Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.). – Львів: Свічадо, 1998. – С. 4. Порівн.: Біографії єпископів УГКЦ: Владика Степан Меньок, Екзарх Донецько-Харківський [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

⁴⁷ Івано-Франківська духовна семінарія імені святого священномученика Йосафата: Історія: Історія і сучасність Семінарії ім. св. Свяц. Йосафата // <http://ifds.org.ua/ssi-mainmenu-8.html>.

⁴⁸ Ужгородська греко-католицька богословська академія імені Блаженного Теодора Ромжі (01.03.2010) // <http://www.mgce.uz.ua/post.php?id=529>.

⁴⁹ Кодекс канонів Східних Церков. – Кан. 640.

⁵⁰ Горбань Р., Делятинський Р. Івано-Франківська теологічна академія УГКЦ: традиції... – С. 32.

⁵¹ Див., наприклад: Український Католицький Університет: Історія: Історія становлення // <http://www.ichistory.org/taex/ukrainian/section1.html>; Освітні заклади УГКЦ в Україні: Український католицький університет: 3 історії // <http://www.ugcc.org.ua/44.0.html>.

⁵² Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 24.

Львівської богословської академії став доктор канонічного права о. Михайло Димид⁵³. У першому навчальному році здійснено набір зі 127 студентів, які розпочали навчання на богословському факультеті⁵⁴. Крім того, у 1994 р. при Львівській богословській академії відкрито Інститут підвищення кваліфікації, директором якого був призначений Львівський єпископ-помічник Юліан Гбур; основним завданням цього підрозділу стало поглиблення богословських знань священників у світлі рішень II Ватиканського Собору та вивчення новітніх форм душпастирської діяльності в умовах екуменічного руху⁵⁵.

Отже, впродовж 1991 – 1994 рр. Синодальна комісія у справах семінарій та покликань заклала основи розвитку системи богословської освіти УГКЦ, що відтепер включала, крім духовних семінарій і катехитичних інститутів, також вищий богословський навчальний заклад – академію.

З моменту створення у 1992 – 1994 рр. нових адміністративно-канонічних одиниць УГКЦ в Україні (Коломийсько-Чернівецької, Самбірсько-Дрогобицької, Тернопільської та Зборівської єпархій і Києво-Вишгородського екзархату) виникли підстави для створення нових осередків богословської освіти, адже, відповідно до рекомендацій ККСЦ (кан. 331 §1 та кан. 332 §1), з метою формування покликань до священнослужіння (духовного стану або апостоляту), в кожній єпархії можна засновувати нижчу або вищу семінарію, «якщо цього вимагає добро Церкви і дозволяють сили та засоби»⁵⁶. Керуючись цією канонічною нормою, єпископи згаданих новоутворених єпархій заснували богословські навчальні заклади, які можуть бути прирівняні до нижчих або вищих семінарій. Їхнім завданням стала підготовка нового покоління священників, катехитів, дяків, регентів. У найближчій перспективі вони могли «перерости» із «малих» у «великі» семінарії, а згодом, у процесі розгортання «нової євангелізації», деякі з єпархіальних інститутів могли бути реорганізовані у вищі богословські заклади – інститути, академії чи університети. Водночас, зауважимо, що оскільки не всі засновані богословські навчальні заклади у нових єпархіях УГКЦ могли вести підготовку нового покоління священників, то правлячі архиереї цих єпархій зберігали право використати можливості вищих духовних семінарій Львова, Івано-Франківська та Ужгорода⁵⁷.

У Тернопільській єпархії УГКЦ в 1993 р. за благословенням єпископа Михайла Сабриги ЧНІ була заснована й офіційно зареєстрована органами влади як окрема юридична особа Тернопільська вища духовна семінарія імені Патріарха Йосифа Сліпого, призначена для підготовки кандидатів до священства з Тернопільської та Зборівської єпархій⁵⁸. Історики виводять її історичні корені з часів підпілля, коли 1978 р. за благословенням єпископа В. Стернюка в Тернополі засновано підпільний богословський осередок –

⁵³ Димид Михайло: Життєпис (15 березня 2009 р. Б.) // <http://ordenxrest.at.ua/download.doc>.

⁵⁴ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 4.

⁵⁵ Там само. – С. 5.

⁵⁶ Кодекс канонів Східних Церков. – С. 108-109.

⁵⁷ Горбань Р., Делятинський Р. Івано-Франківська теологічна академія УГКЦ: традиції... – С. 30-31.

⁵⁸ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 18.

філію Львівської духовної семінарії⁵⁹. З моменту легалізації УГКЦ 1989 р. під керівництвом ректора о. Василя Семенюка почався процес заснування Тернопільської духовної семінарії, яка спершу розташовувалася в приватному помешканні ректора, з 1990 р. отримала парафіяльний будинок в смт. Велика Березовиця біля Тернополя, а згодом було збудовано три нових корпуси⁶⁰. Завдяки добрій матеріальній базі вдалося нормалізувати побут, організацію навчання та духовної формації студентів, почати формування професорсько-викладацького колективу. Станом на 1996 р. в Тернопільській духовній семінарії налічували 101 студента, 28 студентів направили на навчання у вищі богословські навчальні заклади в Україні та закордоном⁶¹.

У Самбірсько-Дрогобицькій єпархії УГКЦ у 1994 р. з благословення правлячого архиєрея Юліана Вороновського розпочав діяти Єпархіальний катехитичний інститут Самбірсько-Дрогобицької єпархії, що включав спершу тільки катехитичний факультет⁶². Проте його офіційному заснуванню передувало створення у 1989 р. з ініціативи о. Миколи Куця та о. Михайла Волошина «першої семінарії», або групи «прискороного навчання», в якій чисельність студентів до 1990 р. збільшилася з 20 до 150 осіб. Історики підкреслюють, що це був «третій заклад у ряді духовних інституцій, які утворилися на наших землях з часу виходу Української Греко-Католицької Церкви із підпілля»⁶³. В грудні 1989 р. «перша семінарія» була перенесена з Самбора до Дрогобича, де розташовувалася у церкві Пресвятої Тройці, а невдовзі ініціатори її заснування отримали благословення та архипастирську опіку єпископа Юліана Вороновського. Характерно, що «перша семінарія» в Самборі – Дрогобичі виникла раніше, ніж почали функціонувати з січня – лютого 1990 р. духовні семінарії у Львові та Івано-Франківську (хоча й там «неофіційні» групи «прискороного навчання» почали формуватися також у 1989 р.). В цей перехідний період навчання організовували у формі вечірніх курсів, до викладання на яких були залучені, зокрема, о. М. Куць, о. М. Волошин, а також о. Мирон Бендик, о. Василь Говера, о. Василь Цихуляк. Вже у лютому 1990 р. священники-ініціатори «першої семінарії» провели першу реорганізацію: близько 120 студентів направлено на навчання до відновленої Львівської духовної семінарії, а створену на умовах стаціонару групу «прискороного навчання» із 35 студентів зосередили в Дрогобичі для підготовки до священничих свячень; визначено мінімальну програму, що включала вивчення історії Церкви, літургії, догматичного та морального богослов'я; до викладання запросили о. Василя Михайлюка. Після завершення курсу «прискороного навчання» Львівський єпископ-помічник Юліан Вороновський в декілька етапів здійснив священничі свячення кандидатів: у грудні 1990 р. – понад 110 осіб, які вже на Різдво отримали свої парафії; в

⁵⁹ Тернопільська єпархія УГКЦ: Історія // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/istorija.html>.

⁶⁰ Тернопільська вища духовна семінарія ім. Патріарха Й.Сліпого: Історія (22.07.2011) // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/kurija-kontakty/2010/08.html>.

⁶¹ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 18.

⁶² Там само. – С. 10.

⁶³ Дрогобицька духовна семінарія: Передісторія. Створення // <http://dds.edu.ua/about/2/history.html>.

березні 1991 р. – 12-15 осіб, а в травні того ж року – ще понад 20 осіб. Власне, після свячень студентів групи «прискороного навчання» завершила своє існування «перша» Дрогобицька семінарія⁶⁴.

У березні 1996 р. в складі Єпархіального катехитичного інституту Самбірсько-Дрогобицької єпархії було засновано богословський факультет як базу для «академічної» підготовки студентів духовної семінарії, офіційне відкриття якого відбулося у вересні того ж року⁶⁵. Історики умовно називають цей заклад як «друга» Дрогобицька духовна семінарія, в якій поступово сформувався штатний професорсько-викладацький колектив. Впродовж 1996 – 2001 рр. тут проведено повний набір (до 5-го курсу включно), а перший випуск студентів «другої» семінарії здійснено у 2001 р.⁶⁶. Уже в 1996 р. розроблено навчальну програму Дрогобицької семінарії, яка була розрахована на 5 років та відповідала духові Східної Церкви⁶⁷. Слід зазначити, що в процесі підготовки навчальної програми Дрогобицької духовної семінарії група її викладачів, прагнучи відмовитись від «кальки латинських семінарій» та віднайти варіант «семінарії візантійської традиції», у співпраці з викладачами Папського Орієнтального Інституту в Римі (отцями Шпідліком, Рупніком, Чемусом, Тафтом, Гаргано, Гуджероті, Маріані) зуміли виробити оригінальний підхід. Специфіка навчальної програми Дрогобицької духовної семінарії полягала в тому, що в богословському циклі було збільшено літургійно-патристичний блок, а філософський цикл спрямовано на підготовку до богослов'я Святих Отців; до того ж, у богословському циклі використано «патристичний метод богословствування з підкресленням важливості внутрішнього досвіду»⁶⁸. Таким чином, процес становлення Дрогобицької духовної семінарії засвідчив необхідність координації діяльності з ієрархією УГКЦ та співпраці з іншими богословськими навчальними закладами в Україні та закордоном.

У Коломийсько-Чернівецькій єпархії у 1994 р. з благословення єпископа Павла Василика засновано дяківсько-регентське катехитичне училище, в якому на основі 3-х річної програми навчання велася підготовка дяків, регентів і катехитів з правом викладання уроків релігії у школах⁶⁹. Випускники цього училища, реорганізованого в 1999 р. в Дяківсько-Катехитичний коледж Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ, також продовжували навчання в інших богословських закладах, зокрема, Львівській та Івано-Франківській духовних семінаріях, Інституті вищої культури та релігії у Львові, а також у Митрополічій вищій духовній семінарії в Любліні й Теологічній академії у Варшаві (Польща), Стемфордській малій семінарії (США)⁷⁰.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 10.

⁶⁶ Дрогобицька духовна семінарія: Передісторія. Створення // <http://dds.edu.ua/about/2/history.html>.

⁶⁷ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 10.

⁶⁸ Дрогобицька духовна семінарія: Специфіка програми // <http://dds.edu.ua/about/2/programm.html>.

⁶⁹ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 30.

⁷⁰ Коломийсько-Чернівецька єпархія УГКЦ: Дяківсько-катехитичний коледж (22.07.2011) // <http://diocese.ko.if.ua/college.html>.

Процес заснування та становлення перших богословських навчальних закладів УГКЦ впродовж 1990 – 1995 рр., отже, виразніше окреслив необхідність координації зусиль в організації системи богословської освіти УГКЦ. Вже організація у 1989 – 1991 рр. «перших семінарій», або груп «прискореного навчання» (у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Дрогобичі), що була покликана спершу забезпечити постійними священиками відновлені парафії УГКЦ, попри деяку стихійність отримала схвалення та благословення ієрархії УГКЦ. Однак подальший розвиток мережі богословських навчальних закладів потребував передусім визначення «кадрових» потреб УГКЦ, розробки й удосконалення навчальних програм, формування професорсько-викладацького складу з належною, відповідною «духові часу» богословською науковою підготовкою та духовною формацією, а тому, отже, вимагала координації співпраці на вищому рівні – рівні Синоду єпископів УГКЦ.

З метою визначення пріоритетів розвитку богословської освіти Синод єпископів УГКЦ сформував у 1995 р. одну-єдину Синодальну комісію покликання та священицької освіти, до складу якої увійшли єпископи, які, як вже раніше зазначалось, мали значний досвід праці в богословських навчальних закладах, – І. Білик, Ю. Вороновський і В. Паска⁷¹. Крім того, Синод 1995 р. розпочав підготовку до скликання Патріаршого Собору УГКЦ на тему «Місце УГКЦ у Вселенській Церкві», визначивши, зокрема, серед Соборових комісій також комісію у справі формації священиків⁷². Таким чином, акцент було зроблено передусім на богословській освіті, метою якої стане підготовка нового покоління священиків; тим часом підготовка інших «церковних кадрів» (катехитів, дяків, регентів) наче залишалась поза увагою Синоду.

Розробкою стратегії розвитку богословської освіти УГКЦ зайнявся Синод єпископів УГКЦ 14-21 жовтня 1996 р. у Львові, серед 60 пунктів рішень якого 26 стосувалося проблем розвитку богословської освіти⁷³. Учасники Синоду єпископів врахували пропозиції комісій 1-ї сесії Патріаршого Собору УГКЦ, що відбувся у Львові напередодні, 7-10 жовтня 1996 р.⁷⁴

Слід зауважити, що замість запланованої раніше, 1995 р., однієї комісії у справі формації священиків, під час роботи 1-ї сесії Патріаршого Собору було сформовано вже дві комісії, що займалися проблемами богословської освіти УГКЦ, – у справах формації священиків та у справах академічної формації священиків⁷⁵. Спершу на Соборі було заслухано звіти від архієпархій та єпархій і монаших чинів та згромаджень УГКЦ, в яких, зокрема, згадано про заснування та розвиток (іноді тільки про існування) богословських освітніх закладів – духовних семінарій, катехитичних

⁷¹ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 27.

⁷² Там само.

⁷³ Там само. – С. 29-39.

⁷⁴ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 266-268, 276-279.

⁷⁵ Там само. – С. V.

інститутів і дяківсько-регентських шкіл, новіціятів чинів, а також про катехизацію в державних загальноосвітніх та недільних школах тощо⁷⁶.

Більшість доповідачів висловлювали робочі пропозиції або «побажання на майбутнє» щодо удосконалення внутрішнього життя УГКЦ, і в окремих випадках – стосовно богословської освіти. Так, представник Львівської архієпархії УГКЦ о. Ярослав Чухній підкреслював: «Важливим завданням Церкви є виховання і формація в душі християнської віри як вірних, так і духовенства, і тому одним із напрямків майбутньої праці архієпархії є активна задіяність у створенні єдиної програми виховання в духовних семінаріях УГКЦ»⁷⁷. Вказуючи на відмінності між священиками різних формацій («вихідців» з РПЦ та з «підпілля», з різних богословських навчальних закладів), представник Самбірсько-Дрогобицької єпархії наголосив на необхідності «встановити єдині критерії підготовки душпастирів»: оскільки «студії наших священиків у різних навчальних закладах... мають іншу мету: вони підвищують богословський рівень в душі західного богослов'я», то «варто було б виробити єдину програму для всіх греко-католицьких семінарій і єдину позицію Церкви щодо обрядовості»⁷⁸. Подібної думки дотримувався і єпископ-ординарій Тернопільської єпархії Михайл Сабрига: «Розмаїтість шкіл (зі своїми традиціями, з різними підходами до підготовки священиків) викликає певні труднощі у вирішенні духовних завдань... Маємо надію, що питання єдиного мудрого підходу до виховання питомців духовних шкіл буде вирішуватись на одому із засідань нашого помісного Собору, бо виховання духовно і богословськи підготовлених священичих кадрів – це одне з головних наших завдань»⁷⁹. Єпископ-ординарій Коломийсько-Чернівецької єпархії Павло Василик, підкреслюючи потребу «високоосвічених, жертвних священиків», зауважив, що «в нашому секуляризованому і технізованому світі необхідними є нові підходи, нові методи, які передбачали можливість менше відправляти, а більше вчити. Вчити глибоко, аргументовано»⁸⁰. Вказуючи на особливу роль монашества, протоархимандрит Василянського Чину Святого Йосафата о. Діонісій Ляхович зазначав, що вкрай необхідно «за кілька років підготувати вихованців і професорів з України», які згодом долучаться до місійної та душпастирської праці⁸¹. Ігумен Унівського монастиря Студитського уставу о. Севастіян Дмитрух, визнаючи «самовіддану працю для нашої едукатії (освіти. – РД.)» Люблінського католицького університету, підкреслював: «Але якщо ми дійсно маємо стати собою, то мусимо організувати освіту для нашого духовенства в Україні. Щоб «навчатися чужого», треба не тільки «свого не цуратися», але й те своє досконало знати.

⁷⁶ Там само. – С. 4-5, 10, 12, 15, 18, 20, 27, 29, 30, 33, 37, 45, 63, 69, 78, 83-84, 86, 87, 94, 96-97, 99, 101-102, 103, 104, 111-112, 117, 118, 121, 131-132, 137, 141-144, 145-146, 152, 170, 175, 180-181, 191-193, 198-199, 204, 213-216, 218, 221, 228, 233, 235, 238.

⁷⁷ Там само. – С. 7.

⁷⁸ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 11.

⁷⁹ Там само. – С. 15.

⁸⁰ Там само. – С. 34.

⁸¹ Там само. – С. 132.

Маємо академію (ЛБА. – РД.), треба їй допомагати, сміливо підбирати викладацькі кадри. Треба мати більше довір'я до себе, до своїх сил. Щодо самого предмета богослов'я, то першочерговим завданням... є вироблення термінології. Адже без термінології немає науки...»⁸². Практичну пропозицію «створити академію морального богослов'я, яка б поєднала здобутки Заходу і велику духовну спадщину Сходу» висловив протоігумен Львівської проінції Чину Найсвятішого Ізбавителя о. Михайло Волошин⁸³. Отже, учасники робочих засідань 1-ї сесії Патріаршого Собору визнали необхідність організації та реформування системи богословської освіти УГКЦ, пошуку такої її «моделі», яка б враховувала здобутки богословської традиції Західної та Східної Церков. Особливий акцент було зроблено на потребі поєднання духовної формації та академічної підготовки в процесі здобуття богословської освіти.

Узагальненням практичних пропозицій щодо удосконалення системи богословської освіти УГКЦ зайнялися дві Соборові комісії – формації священників та академічної формації священників. Підкреслюючи нероздільність «наукової» та «контемплативної» (духовно-аскетичної, «молитовної») теології, співголова Соборової комісії академічної формації священників, директор Інституту східнохристиянських наук імені Митрополита Андрія Шептицького при Університеті св. Павла в Оттаві (Канада) о. доктор Андрій Чировський зауважив, що не зовсім зрозумілим є створення двох комісій, адже «якщо перша має займатися виключно «духовними» питаннями, а друга тільки «науковими», то ми б продовжували помилку схоластиків і їх наступників», а тому пропонував їх об'єднання або тісну співпрацю у перспективі. Він також висловив занепокоєння, що обидві згадані комісії розглядають виключно «питання формації, підготовки священників, але немає згадки про формацію для інших станів: дияконів, чернетца, мирян, де нам треба добре вишколених провідників». Власне, краще було, на думку о. д-ра А.Чировського, створити «Комісію для богословської формації», що «не виключало б ані інших станів, ані надзвичайно важливого аскетично-містичного аспекту»⁸⁴. Підкреслюючи «важливість богословської освіти для майбутнього нашої Церкви», о. А. Чировський, попри окремі недоліки, зауважив «деякі світлі моменти»: перспективу акредитації Львівської богословської академії через Папський Східний інститут в Римі, поступове формування богословів-науковців з різних богословських наук, котрі в найближчій перспективі, «через десять років», забезпечать богословські навчальні заклади кваліфікованими кадрами, а в дальшій перспективі – відкриття «у Львові, Івано-Франківську та в інших більших осередках повністю акредитованих програм вищої богословської науки»⁸⁵. Водночас доповідач закликав до виваженості в оцінках, адже

⁸² Там само. – С. 137.

⁸³ Там само. – С. 144.

⁸⁴ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 269-270.

⁸⁵ Там само. – С. 271-272.

«богословська наука не є одним пріоритетом нашої Церкви», «не всі священники, диякони і ченці мають покликання до вищої богословської освіти», а «багато святих... не були науковцями», проте «молодий священник-неук може бути страшним тягарем для усієї Церкви»⁸⁶.

Врешті, члени Соборової комісії академічної формації священників узагальнили пропозиції з чотирьох блоків: щодо координації структур, програм і стратегій; щодо загальної освіти священників; щодо завершення навчання і підвищення кваліфікації; щодо богословської освіти для несвящеників. По-перше, запропоновано створити дві Колегії богословської освіти – тільки для України та для всієї УГКЦ на батьківщині та в діаспорі; до їхніх завдань віднесено визначення пріоритетів розвитку богословських закладів, створення візитатури для студентів закордоном, налагодження акредитаційного процесу державою та Церквою, координація наукових конференцій та екуменічних обмінів студентами. По-друге, запропоновано «визнати богословську освіту священників пріоритетним напрямом розвитку Церкви в нинішніх умовах», скеровувати здібних священників на вищі богословські студії, навчальні програми «у всіх духовно-навчальних закладах» викладати на основі східнохристиянської традиції, створити студійні групи для екуменічного діалогу, активізувати богословські пошуки та дискусії, впровадити окремі дисципліни та створити «загальні кафедри суспільних наук», створити мовно-термінологічну комісію, покращити рівень проповідництва та громадської праці священників, завершити комп'ютеризацію епархій. По-третє, було рекомендовано організувати «щорічні курси поглиблення богословських наук і духовного формування для всіх священнослужителів», надсилати для навчання закордон «питомців, які, як правило, закінчили повний курс духовних навчальних закладів в Україні». По-четверте, для організації богословської освіти інших станів запропоновано підготувати «скорочений курс богослов'я, який би передбачав різні рівні підготовки» та організувати постійні вишколи на заочних курсах⁸⁷.

Соборова комісія формації священників, після заслухання доповідей єпископа Софрона Мудрого ЧСВВ та о. Йосифа Андріішина, у практичних пропозиціях зосередила увагу на таких моментах: студентів семінарій треба виховувати в дусі побожності, мужності та самопожертви; заохочувати до неодруженого стану та зберігати давню традицію одруженого духовенства; встановити вік для кандидатів до семінарій (17 років) та організувати підготовчі курси для вступу до семінарій; звернути увагу на духовну та інтелектуальну підготовку майбутніх дружин священників; виробити «єдину програму формативного та академічного курсів для підготовки на священників в усій нашій Церкві»; забезпечити відповідну формацію для студентів семінарій в Україні, які навчались закордоном; сприяти обмінові студентами і священниками з України та діаспори «для збагачення пастирського досвіду і

⁸⁶ Там само. – С. 273.

⁸⁷ Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 276-279.

духовного зближення з Церквою-матір'ю»; створити раду ректорів семінарій; створити комісію для нагляду за виконанням програми богословських студій; добитися від уряду України визнання дипломів богословських навчальних закладів⁸⁸.

Цінні практичні пропозиції щодо формування цілісної, інтегрованої, відповідної до місії «нової євангелізації», системи богословської освіти УГКЦ подала Катехитична комісія Патріаршого Собору. Зокрема, було запропоновано, по-перше, підготувати та здійснити випуск «Катехизму Української Церкви, який послужить спільною базою для розробки програм релігійного навчання», що «носитимуть диференційований характер і охоплюватимуть недільні парафіяльні школи: дітей, молоді, дорослих, хресних батьків і неофітів, наречених, батьків, неповносправних, віддалених від християнства; загальнопоглиблюючий курс розрахований на студентів і тих, хто у в'язницях та військових частинах»; по-друге, відкрити заклади на рівні катехитичних інститутів у Львові, Стемфорді (США), Оттаві (Канада), Куритибі (Бразилія); по-третє, забезпечити викладання курсу катехитики у навчальних програмах духовних семінарій і академій, інститутів бого-посвяченого життя⁸⁹.

Враховуючи пропозиції згаданих Соборових комісій, Синод єпископів 1996 р. значну увагу приділив проблемі розвитку богословської освіти. Передусім Синод створив дві принципово нові установи – Колегії богословської освіти УГКЦ, одна з яких поширювала свої повноваження на території України, а друга – на батьківщині та в діаспорі; також створено Комісію богословських студій і Раду ректорів духовних семінарій, збережено Синодальну комісію священничої формації⁹⁰. Кожна з цих інституцій отримала конкретні завдання: Колегія богословської освіти УГКЦ – координувати працю богословських закладів в Україні та діаспорі; Колегія богословської освіти України – провести перевірку виконання навчальних програм в богословських навчальних закладах; Комісія богословських студій – подбати про опрацювання та затвердження єдиної програми формативного й академічного курсів підготовки священників; Рада ректорів – проводити робочі наради на початку та вкінці навчального року⁹¹. Таким чином, було закладено інституційну основу для комплексного розвитку системи богословської освіти УГКЦ в Україні та діаспорі. У процесі діяльності цих інституцій невдовзі вдалося виробити нові спільні підходи щодо комплексного реформування та розвитку системи богословської освіти УГКЦ.

Водночас Синод 1996 р. окреслив також основні напрями реформування богословської освіти УГКЦ, акцентуючи увагу переважно на духовних

⁸⁸ Там само. – С. 266-267.

⁸⁹ Там само. – С. 290-292.

⁹⁰ Див. та порівн.: Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 266-267, 276-277 (пропозиції комісії формації священників – пп. 15, 17; пропозиції підкомісії координації структур, програм і стратегій комісії академічної формації священників – пп. I.1-2); Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 29, 37 (пп. 1-5, 54-к.10).

⁹¹ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 29.

семінаріях та формації майбутніх священиків. Втім, слід зауважити, чимало пропозицій Соборових комісій, напевно, залишились поза увагою Синоду, принаймні не були схвалені його законодавчою владою у формі чітких рішень.

Синод погодився та схвалив практично всі пропозиції Соборової комісії формації священиків: визначив 17-річний вік прийняття кандидатів до семінарії, а перший рік навчання названо підготовчим до філософсько-богословських студій; доручив ректоратам семінарій подбати про психологічну та фізичну підготовку кандидатів до семінарій і до свячень; доручив направляти на богословські студії закордон лише після закінчення повного курсу богослов'я в семінаріях України та пасторальної практики, залишаючи єпископам право робити винятки; вирішено, що студенти після студій закордоном повинні пройти один рік пасторальної практики в семінаріях України; зобов'язався добиватися від уряду України визнання дипломів семінарій, інститутів і академій УГКЦ нарівні з державними навчальними закладами; рекомендував єпископам дбати про постійну формацію священиків та про підготовку кадрів професорів богослов'я; доручив єпископам часто візитувати семінарії, шанувати рішення ректорату щодо кандидатів до семінарії та кандидатів до свячень, сприяти обміні студентами і священиками з України та діаспори для «духовного зближення з матірною Церквою»; подбати про можливості для богословських студій осіб пізнього покликання до священства; заохочувати кандидатів до священничого служіння там, де є найбільша потреба Церкви; виховувати побожних та жертвних священиків; заохочувати до священства в неодруженому стані, але зберігати давню традицію одруженого духовенства; у програму семінарій ввести вивчення етики; подбати про власні фонди утримання семінарій; звернути особливу увагу на духовну та інтелектуальну підготовку майбутніх дружин священиків та створити для них особливі товариства у єпархіях; доручив визначити єдиний текст літургійних богослужінь та рубрик для одностайного виховання кандидатів у всіх семінаріях⁹². Водночас Синод єпископів у своїх рішеннях лише частково врахував пропозиції Соборової комісії академічної формації священиків, зокрема, щодо створення двох колегій богословської освіти УГКЦ та направлення на богословські студії закордон; інші ж пропозиції, напевно, залишились поза його увагою⁹³. Синод єпископів також прийняв ряд важливих рішень в справі катехизації: створив Патріаршу Катехитичну комісію; схвалив працю існуючих катехитичних інститутів УГКЦ та заохотив «створення нових там, де є потреба та можливість це здійснити»; доучив Львівській богословській академії створити «факультет катехитичних наук»⁹⁴.

⁹² Див. та порівн.: Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 29-32 (пп.6-25); Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 266-268 (пп.1-7, 9-20, +1-3).

⁹³ Див. та порівн.: Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 29-30 (пп.1-5, 8); Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 276-279 (пп. I-1, II-1а, III-2).

⁹⁴ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 33-34 (пп.33, 37, 39).

Невдовзі Комісія богословської освіти УГКЦ представила спільні вимоги, які зобов'язували всі семінарії в Україні уніфікувати богословські програми. Ця навчальна програма, проект якої розробив доктор Борис Гудзяк, відповідала всім вимогам Конгрегації католицької освіти Апостольського Престолу щодо підготовки священників і щодо академічного визнання їх знань через афіліювання програм Львівською богословською академією, що дозволило б кожному отримати міжнародно визнаний диплом бакалавра чи магістра богослов'я⁹⁵.

У вересні 1997 р. була створена Надзвірна рада вищої богословської освіти Львівської архієпархії, завданням якої було вивчити питання про те, чи потрібні у Львові два богословські навчальні заклади – академія та семінарія, а у випадку позитивного рішення – внести чіткість щодо взаємозв'язку цих двох інституцій. Але в процесі її роботи єпископ Любомир Гузар запропонував написати Концепцію богословської освіти Львівської архієпархії. Група науковців (о. магістр Мирон Бендик, доктор Борис Гудзяк, о. магістр Матей Гаврилів, академік Михайло Голубець, доктор Ярослав Грицак, Мирослав Маринович) під керівництвом ректора ЛБА о. доктора Михайла Димида розробила «Концепцію богословської освіти в Україні» та додаток «Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти у Львівській архієпархії та в УГКЦ», які розглянула Надзвірна рада богословської освіти Львівської архієпархії та затвердив Синод єпископів УГКЦ у 1998 р.⁹⁶.

Автори «Концепції богословської освіти в Україні» намагалися окреслити суть богослов'я, спираючись на його «святоотцівське бачення» як «молитовного споглядання-спілкування-сопричастя до Осіб Пресвятої Трійці»⁹⁷. Здійснивши короткий історичний екскурс та вказавши на «виклики часу», українські богослови спробували визначити концептуальні засади богословської освіти, з'ясувати її місце та призначення, охарактеризували її структуру⁹⁸. Таким чином, було визначено концептуальні й організаційно-інституційні основи для реформування системи богословської освіти УГКЦ в Україні. Звичайно, зосередження авторів «Концепції...» на проблемах богословської освіти саме в Україні, або, за визначенням о. М.Бендика, така собі «україноцентричність», хоча й викликала певні застереження щодо браку уваги до богословської освіти в діаспорі⁹⁹, все ж таки була цілком виправданою, оскільки реформу богословської освіти необхідно починати саме з «Церкви-матері» на батьківщині.

⁹⁵ Димид М. Питання акредитації богослов'я // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 3-4.

⁹⁶ Див.: о. Димид М. Питання акредитації богослов'я... – С. 4; Концепція богословської освіти в Україні... – С. 6-19; Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти... – С. 20-25.

⁹⁷ Бендик М., о. Про Концепцію богословської освіти в Україні // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 33.

⁹⁸ Концепція богословської освіти в Україні... – С. 6-19.

⁹⁹ Бендик М. Про Концепцію богословської освіти в Україні... – С. 34-35.

Необхідно відзначити, що автори «Концепції...» (та додатку «Практичні кроки...»), ставлячи за мету повернути богослов'ю належне місце в Україні¹⁰⁰, вперше окреслили богословську освіту як певну цілісну, комплексну систему, структурі якої властиві два рівні (спеціальний та загальний), відповідні «академічні ступені», певні категорії фахівців, форми, засоби і методи навчання, а також запропонували певні механізми розвитку богословських навчальних закладів.

Розмежувавши два рівні – спеціальної богословської освіти (через католицькі університети, академії, духовні семінарії, катехитичні інститути) та загального християнського виховання (в дитячих садочках, інтернатах, школах, коледжах, в сім'ї, у війську, у лікарнях, у в'язницях тощо), автори «Концепції...» визначили особливості їхніх завдань: богословські академії зобов'язувалися формувати наукові кадри богословів, духовні семінарії – «новітнє священство належного ступеня духовності, самопосвяти, освіти й культури», катехитичні інститути – фахових катехитів з добрим християнським світоглядом і духовністю, «спроможних вести діалог з мирянами»¹⁰¹. Відповідно, визначено особливості підготовки в богословських навчальних закладах щонайменше чотирьох «категорій фахівців: висококваліфікованих богословів (дипломованих бакалаврів, ліцензованих магістрів, докторів), священників, катехитів і допоміжних кадрів (регентів, дяків, паламарів тощо)»¹⁰². Таким чином, автори «Концепції...», на нашу думку, здійснили певний «революційний» крок в реформуванні системи богословської освіти УГКЦ: вперше було зміщено акценти від пріоритетності богословської освіти виключно задля підготовки священнослужителів до надання можливості «кожній людині навчатися спілкуванню з Богом»¹⁰³, тобто богословської освіти для всіх категорій «народу Божого».

Важливе значення для інтеграції системи богословської освіти УГКЦ в освітній і науковий простір Української держави мало визначення «академічних ступенів», які, проте, значно відрізнялися від «державної системи», яка розрізняла освітньо-кваліфікаційні рівні (бакалавр, спеціаліст, магістр), наукові ступені (кандидат і доктор наук з відповідної галузі) та вчені звання (доцент і професор)¹⁰⁴. Автори «Концепції...» визначили три «академічні ступені» з богослов'я: бакалавр – після закінчення першого циклу студій (5 років навчання в семінарії); ліцензований магістр – після другого циклу студій, що засвідчує науковий рівень підготовки богослова та надає право викладати в середніх школах і духовних семінаріях; доктор – після

¹⁰⁰ Див.: Димид М. Питання акредитації богослов'я... – С.4; Бендик М. Про Концепцію богословської освіти в Україні... – С. 34.

¹⁰¹ Концепція богословської освіти в Україні... – С. 15-17 (розділ «б. Рівні богословської освіти та її суб'єкти», пп.35-37; розділ «в. Заклади та осередки богословської освіти», пп.38-40).

¹⁰² Там само. – С. 15-17.

¹⁰³ Див. та порівн.: Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 277 (п.ІІ); Концепція богословської освіти в Україні... – С. 6 (п.3); Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти... – С. 20 (п.1).

¹⁰⁴ Див.: Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – С. 89.

третього циклу студій, коли богослов дипломований до організації та проведення наукових досліджень, викладання за фахом на факультетах академії чи університету¹⁰⁵.

З метою реформування богословської освіти УГКЦ автори «Концепції...» в спеціальному додатку «Практичні кроки...» розробили власну класифікацію існуючих богословських закладів в Україні та діаспорі, поділивши, відповідно до двох рівнів богословської освіти – спеціального та загального, їх на декілька категорій.

Зокрема, на рівні спеціальної богословської освіти в Україні та діаспорі класифікація включала:

1) «богословські академії, відкриті для всіх» – тільки Львівська богословська академія;

2) «духовні семінарії» – всі духовні семінарії, інститути та академії в Україні (Василіянський інститут філософсько-богословських студій імені Йосифа Вельямина Рутського в Золочеві, Духовний інститут Отців Редemptористів у Львові, Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут, Ужгородська богословська академія, Катехитичний інститут в Дрогобичі, Львівська архієпархіальна семінарія Святого Духа в Рудно, Тернопільська вища духовна семінарія імені Йосифа Сліпого);

3) «катехитичні інституції» – всі катехитичні факультети та окремі інститути (Катехитично-педагогічний факультет ІФТКДІ, Інститут вищої релігійної культури при Люблінському Католицькому університеті, Інститут релігійно-духовної освіти при Зборівській єпархії, Катехитичний факультет Катехитичного інституту в Дрогобичі, Львівський катехитичний осередок);

4) «інші типи навчальних закладів» – дяківсько-регентські факультети, школи і ліцеї (Греко-Католицький ліцей імені Климентія Шептицького у Львові, Дяківсько-регентський факультет ІФТКДІ, Дяківсько-регентський факультет Катехитичного інституту в Дрогобичі, Дяківсько-регентська школа у Львові, Коломийська дяківсько-регентська школа, Чортківська дяківсько-регентська школа);

5) дослідні установи – тільки УКУ в Римі;

6) «установи, призначені виключно для вишколу священників і монахів» – семінарії в діаспорі (Колегія святого Йосафата, Колегія святої Софії та Студентат Отців Василіян в Римі, мала та велика духовна семінарія в Прудентополісі, семінарії в Любліні, Стемфорді, Вашингтоні, Куритибі, Оттаві);

7) «науково-навчальні установи, відкриті для всіх» – тільки Інститут Східнохристиянських студій імені А.Шептицького в Оттаві¹⁰⁶.

Тим часом на рівні загального християнського виховання УГКЦ названо тільки мирянські товариства та організації – «Обнова», «Українська молодь Христові», «Витанія», «Діти Марії», Фонд святого Володимира¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Концепція богословської освіти в Україні... – С. 16 (п. 36).

¹⁰⁶ Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти... – С. 20-21 (п.2).

¹⁰⁷ Там само. – С. 21 (п.2).

Напевно, автори класифікації не врахували окремі, наявні на момент написання «Концепції...», богословські заклади УГКЦ, серед яких слід згадати, зокрема, наукові інститути в структурі ЛБА – Інститут історії Церкви (створений 1992 р.), Інститут неолатиністики (1995 р.), Інститут богословської термінології та перекладів (1996 р.), Інститут релігії та суспільства (1997 р.), Інститут родини та подружнього життя (1997 р.) тощо, а також загальноосвітні заклади під патронатом УГКЦ – Львівський лицей імені Климентія Шептицького (1991 р.) та Бучацький історико-філософський лицей при монастирі ЧСВВ (1995 р.)¹⁰⁸. Також класифікація, проведена окремо для богословських закладів в Україні та діаспорі, не дозволяла співставити їхній якісний рівень та функціональне призначення (адже незрозумілим, наприклад було розмежування таких двох категорій як «духовні семінарії» в Україні та «установи, призначені виключно для вишколу священників і монахів» і т.п.). Крім того, автори «Концепції...» не визначили хоча б якихось показників для встановлення певних рівнів акредитації богословських навчальних закладів УГКЦ. Таким чином, наведена в «Концепції...» класифікація богословських закладів УГКЦ, попри вказані недоліки, будучи побудована за принципом двох рівнів – спеціальної богословської освіти та загального християнського виховання, дозволила встановити певну структуровану систему богословської освіти УГКЦ, а в перспективі – ефективніше визначити конкретні завдання кожної з груп цих закладів.

Прагнучи забезпечити безперервність розвитку богословської освіти УГКЦ, поступовість в становленні богословських навчальних закладів в Україні, автори «Концепції...» передбачили можливість та потребу їх «акредитації чи афіліації»: в майбутньому – через Синод єпископів УГКЦ, а в найближчій перспективі – «за законами Вселенської Церкви». В цьому процесі визнання богословських закладів УГКЦ автори «Концепції...» пропонували спершу провести акредитацію програми ЛБА в Конгрегації Католицької Освіти Римського Апостольського Престолу та в Міністерстві освіти України, а потім реалізувати механізм «афіліації програм семінарій та інститутів до Львівської Богословської Академії та впорядкування навчального процесу за допомогою Синодальної Ради Богословської Освіти та Виховання», що передбачав збереження «організаційної автономії семінарій та інституцій» і сприяння «науковому росту установи з наступною її акредитацією»¹⁰⁹.

Таким чином, «Концепція богословської освіти УГКЦ» та додаток «Практичні кроки...», затверджені 1998 р. Синодом єпископів УГКЦ, стали принципово новими нормативно-правовими документами, які, спираючись на

¹⁰⁸ Див.: Недавня Ольга. Сучасний розвиток УГКЦ: стан (21 лютого 2011 р.) // РІСУ: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/; Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/church.history/>; Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/institut-bohoslovskoj-terminolohiji/; Поважна наука... ерундистика: Інтерв'ю з директором Інституту неолатиністики УКУ для газети «Поступ» №141 від 15-16 вересня 2001 року // www.postup.brama.com/010915/141_9_1.html.

¹⁰⁹ Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти... – С. 22-23 (п.7).

історичний досвід і новітні «виклики часу», визначили концептуальні засади реформування та стратегічні напрями розвитку богословської освіти УГКЦ. «Концепція...» відкривала можливість, за словами о. М. Бендика, виробити «на підставі... та за її вказівками конкретні напрямки діяльності, щоб поступово втілювати її в реальне життя»¹¹⁰. В дусі «нової євангелізації», як вже вище згадувалося, вперше було зміщено акценти в трактуванні богословської освіти від виключної «підготовки священників» до «загальної» богословської освіти.

Наступним нормативним документом, який конкретизував змістову частину реформи богословської освіти УГКЦ, став «Проект навчального плану філософії і теології в Україні» (семінарійний та академічний варіанти), який розробила Синодальна комісія священничої формації та затвердив Синод єпископів УГКЦ у 1998 р.¹¹¹. Невдовзі на його основі Комісія богословської освіти і виховання УГКЦ в Україні розробила «Навчальну програму духовних семінарій України», яка була прийнята за основу на зустрічі Ради ректорів 26 червня 2000 р.¹¹². У цій навчальній програмі було уніфіковано перші 5 років навчання в семінаріях (підготовчий рік і 4 роки філософсько-богословських студій), а також подано пропозиції щодо 6-го й 7-го років навчання душпастирського напрямку, враховуючи новітні вимоги щодо потреби спеціалізації окремих семінарій за різними профілями, серед яких – академічний, парафіяльний, душпастирство родини чи молоді, капеланство, духовне провідництво тощо¹¹³. З вересня 1999 р. Комісія богословської освіти і виховання УГКЦ розпочала підготовку детальних описів кожного з навчальних предметів, зміст яких визначався за згодою викладачів усіх духовних семінарій УГКЦ в Україні¹¹⁴.

З метою обговорення актуальних проблем розвитку богословської освіти УГКЦ у квітні 2000 р. в Львівській богословській академії проведено семінар «Богословська освіта в Україні», на якому в своїх виступах о. Святослав Шевчук, о. Петро Галадза, Андрій Костюк і Тарас Добко обговорили проблеми ідентичності східного богослов'я, його визнання державою як галузі науки, акредитації богословських закладів та ролі християнської освіти у формуванні громадянського суспільства¹¹⁵.

На розвиток богословської освіти УГКЦ у 2000 – 2010 рр., очевидно, частково вплинули також чергові зміни в адміністративно-канонічній

¹¹⁰ Бендик М. Про Концепцію богословської освіти в Україні... – С. 34.

¹¹¹ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-10 вересня 1998 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1998/>. – (п.30).

¹¹² Навчальна програма духовних семінарій України, прийнята на зустрічі Ради ректорів 26 червня 2000 р. // Богослов'я. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 26.

¹¹³ Там само. – С. 26-31.

¹¹⁴ Там само. – С. 27.

¹¹⁵ Див.: о. Шевчук С. Ідентичність східного богослов'я та питання конфесійності // Богослов'я. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 35-49; о. Галадза П. Богослов'я як наука: Діалог з постсовєтським «динозавром» // Богослов'я. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 49-60; Костюк А. Акредитація богослов'я та світська держава // Богослов'я. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 61-67; Добко Т. Роль християнської освіти та виховання у формуванні громадянського суспільства // Богослов'я. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 68-78.

структурі УГКЦ у 2000 – 2002 рр.: по-перше, на основі рішень Синоду єпископів УГКЦ Апостольський Престол затвердив реорганізацію й створення нових одиниць – Стрийської, Сокальської, Тернопільсько-Зборівської та Бучацької єпархій, Одесько-Кримського і Донецько-Харківського екзархатів; по-друге, розмежовано, відповідно до кан. 133 ККСЦ, два Синоди – Синод єпископів УГКЦ (включно з діаспорою) та Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ (виключно на території України)¹¹⁶. Ці структурні зміни в УГКЦ невдовзі сприяли реалізації організаційних та концептуальних заходів у процесі реформи богословської освіти УГКЦ в Україні. Центральним органом, який визначав основні напрямки реформування та розвитку богословської освіти, залишався Синод єпископів УГКЦ, котрий з 2000 р. набув статусу «загально-церковного», або Патріаршого. Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ також вирішував окремі питання розвитку богословської освіти, але виключно на території України. Патріарший Синод єпископів УГКЦ, здійснюючи деякі зміни у своїй структурі у 2001 – 2002 рр., створив постійну Синодальну Комісію катехитичну та християнської освіти, головою якої обрали єпископа Петра Стасюка, Єпарха Мельбурнського для українців-католиків Австралії, Нової Зеландії та Океанії¹¹⁷. Водночас в структурі Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ було збережено Комісію богословської освіти та виховання УГКЦ, а також створено Комісію у справах шкільництва (голова – єпископ Юліан Вороновський)¹¹⁸.

Отже, структурні зміни в УГКЦ забезпечили ефективнішу організацію реформування богословської освіти – як на рівні «спеціальної богословської освіти», так і на рівні «загального християнського виховання». З метою забезпечення комплексного розвитку системи богословської освіти Патріарший Синод єпископів УГКЦ в Бучачі 16-21 липня 2000 р. вирішив: «Всебічно сприяти діяльності існуючих католицьких освітніх установ та докладати зусиль до створення нових для того, щоб піднести християнську освіту та мораль»¹¹⁹. Більше того, кожен з двох рівнів богословської освіти УГКЦ відтепер поступово набував відносно самостійної «лінії розвитку»: по-перше, розвиток спеціальної богословської освіти зосереджувався в ЛБА і духовних семінаріях; по-друге, загальне християнське виховання

¹¹⁶ Див.: Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Бучачі Тернопільської області 16-21 липня 2000 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2000/>. – (п.2, 5, 6, 7, 8); Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>. – (п.1); Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Київ 7-12 липня 2002 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2002/>. – (п.3).

¹¹⁷ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>. – (п.16); Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Київ 7-12 липня 2002 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2002/>. – (п.15).

¹¹⁸ Див.: Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 р. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/. – (п.1).

¹¹⁹ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Бучачі Тернопільської області 16-21 липня 2000 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2000/>. – (п.11).

здійснювалося через мережу католицьких загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і коледжів, недільних шкіл у парафіях, християнських організацій і товариств.

Особлива роль відводилась Львівській богословській академії, яка мала стати першим католицьким університетом в Україні – осередком розвитку не тільки богословської освіти, але й науки. Спершу, з 1994 р., в структурі ЛБА були тільки один навчальний факультет (богословський) та один науковий інститут (Інститут історії Церкви). Поступово організаційна структура ЛБА була розширена – було створено передусім нові наукові інститути: Інститут неолатиністики (1995 р.)¹²⁰, Інститут богословської термінології та перекладів (1996 р.)¹²¹, Інститут релігії та суспільства (1997 р.)¹²², Інститут родини та подружнього життя (1997 р.)¹²³, Катехитично-педагогічний інститут (1998 р.)¹²⁴, Інститут Літургійних наук (1999 р.)¹²⁵, Інститут канонічного (церковного) права (2000 р.)¹²⁶, Інститут екуменічних студій (2004 р.)¹²⁷; у 2001 р. обговорювалося навіть питання про створення Інституту соціальних наук при ЛБА¹²⁸, але цього проекту так і не було реалізовано. Водночас вживалися заходи щодо акредитації богословських закладів УГКЦ. Спершу, у 1998 р., ЛБА здобула визнання Конгрегації католицької освіти Апостольського Престолу, завдяки чому диплом бакалавра з богослов'я почав визнаватися багатьма католицькими та світськими навчальними закладами в світі¹²⁹. Потім, у 2001 р., Патріарший Синод єпископів УГКЦ, керуючись кан. 648-649 ККЦ¹³⁰, надав Катехитично-педагогічному інституту при ЛБА статус вищого навчального закладу та право присвоювати академічний ступінь «магістра релігійних наук»¹³¹. Отже, поступова розбудова структури та міжнародна акредитація ЛБА дозволили невдовзі розпочати заходи щодо створення вищого богословського закладу УГКЦ – католицького університету.

¹²⁰ Поважна наука... ерундистика: Інтерв'ю з директором Інституту неолатиністики УКУ для газети «Поступ» №141 від 15-16 вересня 2001 року // www.postup.brama.com/010915/141_9_1.html.

¹²¹ Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/instytut-bohoslovskoj-terminolohiji/.

¹²² Інститут релігії та суспільства Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/religionsociety/.

¹²³ Інститут родини та подружнього життя Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/marriagefamilylife/.

¹²⁴ Катехитично-педагогічний інститут Українського Католицького університету // www.ucu.edu.ua/academics/catechtiel/.

¹²⁵ Інститут Літургійних наук Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/ils/; Недавня О. Сучасний розвиток УГКЦ: стан... // http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/; Наукові інститути Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/>.

¹²⁶ Інститут Церковного права Українського католицького Університету // www.icl.org.ua/index.php/;

¹²⁷ Інститут Екуменічних Студій Українського Католицького Університету // www.ecumenicalstudies.org.ua/;

¹²⁸ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>. – (п.3).

¹²⁹ Український Католицький Університет: Історія: Історія становлення (27.01.2010) // <http://www.ichistory.org/Itaex/ukrainian/section1.html>; о. Тафт Р. Ф. Слово до випускників [Львівської Богословської Академії 25 червня 2000 року] // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 95.

¹³⁰ Кодекс канонів Східних Церков. – С. 184.

¹³¹ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>. – (п.4, 5, 16).

У 2002 р. за рішенням Фонду святого Климентія Львівська богословська академія була реорганізована в інший тип вищого богословського закладу – Український Католицький університет, до якого, крім богословського, додано гуманітарний факультет¹³². Першим ректором УКУ став о. Борис Гудзяк, випускник Гарвардського університету (США) та Папського Орієнтального інституту в Римі, другий ректор ЛБА¹³³. Становлення УКУ в подальшій перспективі залежало від декількох факторів – вибору концепції розвитку, правового поля його діяльності, структури та якісного складу професорсько-викладацького колективу. Особливістю УКУ було те, що з 2002 р. він, за визначенням віце-ректора УКУ М. Мариновича, увійшов у два правових поля: «правове поле Української держави – як вищий навчальний заклад, визнаний Міністерством освіти й науки; і канонічне поле Католицької Церкви – як університет католицький, визнаний своєю Церквою і Конгрегацією католицької освіти у Ватикані». Звідси виникла необхідність, по-перше, узгодження та корекції в діяльності УКУ норм цих двох правових полів, а по-друге, вибору одного з багатьох варіантів концепції розвитку УКУ¹³⁴. Під час інавгураційних урочистостей з нагоди відкриття УКУ в Львові 25-29 червня 2002 р. було обговорено концептуальні основи становлення і розвитку цього вищого богословського закладу¹³⁵. Перший ректор УКУ о. д-р Б. Гудзяк, підкресливши необхідність «творчого і гармонійного поєднання віри та розуму», наголосив, що основними завданнями УКУ є збагачення академічного дискурсу, відродження міждисциплінарного характеру вищої освіти, науковий пошук на основі антиномічного таїнственного виміру істини, поширення християнської етики праці та навчання, екуменічний діалог. Для реалізації вказаних завдань, зауважив Б. Гудзяк, заплановано розвиток богословського й гуманітарного факультетів, загально-університетської кафедри богослов'я, різних форм післядипломної освіти, створення факультету суспільних наук «з особливим наголосом на вивченні християнської та соціальної педагогіки, християнської етики, соціології, психології, політології», відкриття окремої спеціальності з класичних мов, заснування філософського факультету, Інституту соціальної праці, Екуменічного інституту, Інституту візантійських студій¹³⁶. Таким чином, УКУ в Львові став першим католицьким університетом УГКЦ на території України.

Очевидно, із створенням Українського Католицького університету у Львові система богословської освіти УГКЦ набувала, так би мовити, певної довершеності. Своєрідною «вершиною» цієї системи був УКУ в Львові, покликаний стати центром розвитку богословської вищої освіти та науки

¹³² Недавня Ольга. Сучасний розвиток УГКЦ: стан (21 лютого 2011 р.) // РІСУ: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/; Ідентичність і місія Українського Католицького Університету: Доповіді, промови і дискусії інавгураційних урочистостей 25-29 червня 2002 року / Редактори-упорядники У. Головач, М. Маринович і А. Ясіновський. – Львів: Видавництво УКУ, 2003. – С. 21, 24.

¹³³ Ідентичність і місія Українського Католицького Університету... – С. 21-22.

¹³⁴ Там само. – С. 12.

¹³⁵ Ідентичність і місія Українського Католицького Університету... – 248 с.

¹³⁶ Ідентичність і місія Українського Католицького Університету... – С. 27-34.

УГКЦ в Україні. Характерно, що з моменту інавгурації УКУ в Львові у 2002 р. інший подібний заклад – УКУ в Римі – набував зовсім іншого статусу: вважалося, що відтепер, за влучним виразом голови товариства «Свята Софія» о. Івана Дацька, «мати УКУ – у Львові, а університет в Римі – її перша дочка»¹³⁷. На деякий час осередок УКУ в Римі, втративши своє первісне значення, почав занепадати: він став тільки місцем проживання студентів з України, які навчалися в інших богословських закладах Риму. Але вже у 2006 р. Глава УГКЦ Любомир Гузар, який виконував обов'язки Великого Канцлера УКУ в Львові, за згодою Сенату УКУ вирішив відновити діяльність УКУ в Римі при Інституті св. Климента Папи, де розпочали проводити літні академічні курси за попередньо визначеною тематикою¹³⁸. Тим часом УКУ в Львові, від якого у 2006 р. було канонічно-адміністративно відокремлено Львівську духовну семінарію Святого Духа¹³⁹, продовжував розвивати свою освітню та наукову діяльність. В Інституті літургійних наук УКУ запроваджено 2-х річну дяківсько-регентську програму¹⁴⁰. З метою координації науково-дослідної та видавничої праці в структурі УКУ в 2003 р. було створено Науковий відділ і Видавничу раду¹⁴¹. Активізували свою діяльність наукові інститути УКУ, послугами яких почали користуватися навіть Патріарший Синод єпископів УГКЦ та Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ. Так, Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ на 17-ій сесії 6 грудня 2002 р. доручив УКУ розпочати працю з проведення навчальної програми в Києві¹⁴². Патріарший Синод у 2005 р. доручив Інститутові екуменічних студій організувати 2007 р. Унійний з'їзд у Велеграді з нагоди 100-річчя Першого унійного з'їзду під проводом Митрополита Андрея Шептицького¹⁴³; у 2010 р. – доручив УКУ в Львові організувати конференції та інші заходи в діаспорі «для поширення знань про ідентичність та місію УГКЦ в Католицькій Церкві», у співпраці з Пасторально-місійним відділом Патріаршої Курії УГКЦ розробити концепцію створення Пасторально-місійного інституту УГКЦ, а також створити в структурі університету кафедру пастирського богослов'я¹⁴⁴. Крім того,

¹³⁷ Український Католицький Університет в Римі відновлює діяльність. Автор: Наталка Кудрик (10.12.2008) // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1358418.html>. УКУ в Римі: Історія // <http://rome.ucu.edu.ua/institut-klymenta-u-rymi/istoriya/>; УКУ в Римі: Український осередок в Римі // <http://rome.ucu.edu.ua/>.

¹³⁸ Інститут св. Климента Папи при УКУ в Римі організовує літній академічний курс // <http://old.risu.org.ua/ukr/news/article:29704/>.

¹³⁹ Постанови Тридцять другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Заврваниця, Тернопільсько-Зборівська єпархія, 20-21 жовтня 2006 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2006_5/; <http://www.ugcc.org.ua/278.0.html>. – (п.2).

¹⁴⁰ Див.: Постанови Сорок другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 17-18 грудня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/450.0.html>. – (п.9).

¹⁴¹ Науковий відділ Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/office/>.

¹⁴² Постанови Сімнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 6 грудня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_5/. – (п.7).

¹⁴³ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Львові (Брюховичі) 25-31 серпня 2005 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>. – (п.15).

¹⁴⁴ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, у днів від 2 до 9 вересня 2010 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.2г, 2д, 19).

співробітники УКУ брали участь в підготовці матеріалів для визнання Українською державою богослов'я як наукової та навчальної дисципліни¹⁴⁵. Враховуючи значення УКУ, ієрархи УГКЦ постійно дбали про його розвиток, закликаючи громадськість підтримати цей заклад¹⁴⁶. Отож, за порівняно короткий період УКУ в Львові почав виконувати свою місію «нової євангелізації» українського суспільства, зосереджуючи увагу на богословській науковій діяльності та інтеграції богослов'я в науковий та освітній простір Української держави.

Водночас необхідно було подбати і про богословську підготовку нового покоління священиків, яка в світлі «нової євангелізації», проголошеного Патріаршим Собором у 1996 р. та постійно розроблюваного Патріаршим Синодом єпископів УГКЦ упродовж 1997-2010 рр.¹⁴⁷, набувала другого місця в системі пріоритетів розвитку богословської освіти УГКЦ. Передусім необхідно було удосконалити спільну навчальну програму для духовних семінарій УГКЦ, що потребувала узгодження підходів до змісту навчальних богословських дисциплін, організації навчального процесу та духовної формації. З цією метою Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ на 17-ій сесії 6 грудня 2002 р. вирішив створити централізовану інституцію, яка б займалася питанням інтеграції богослов'я нашої Церкви¹⁴⁸. Надалі проблема академічної підготовки та духовної формації священиків залишалась

¹⁴⁵ Богослов'я – це наука. Тепер і в Україні богослов'я офіційно визнано науковою дисципліною [коментує проректор УКУ д-р Тарас Добко] (19.05.2010) // <http://lifeislove.blox.ua/2010/05/Bogoslovyya-tse-nauka.html>; Костюк А. Акредитація богослов'я та світська держава // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 61-67.

¹⁴⁶ Див.: Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Львові – Брюховичах від 13 до 20 вересня 2006 року Божого. // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>. – (п.30); Звернення Блаженнішого Святослава щодо підтримки вступної кампанії Українського Католицького Університету. 17 червня 2011 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1861.0.html>.

¹⁴⁷ Див.: Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сесія (жовтень 1996 р.)... – С. 324-325; Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 – 1997... – С. 46-47; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ... у Львові-Крехові 1-10 вересня 1998 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1998/>; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-8 вересня 1999 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1999/>; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Бучачі Тернопільської області 16-21 липня 2000 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2000/>; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Київ 7-12 липня 2002 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2002/>; Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Києві 5-12 жовтня 2004 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2004/>; Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Львові – Брюховичах від 13 до 20 вересня 2006 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>. – (п.1, 2, 11, 12, 13); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Філадельфії – Дойлстауні – Вашингтоні (США), від 27 вересня до 6 жовтня 2007 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>. – (п.1, 2, 5, 21, 26); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.2, 16, 19, 20); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, від 29 листопада до 5 грудня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.4, 13, 14, 21, 24); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.2, 3, 4, 5, 20).

¹⁴⁸ Постанови Сімнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 6 грудня 2002 р. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_5/. – (п. 6).

в центрі уваги нарад Синодів єпископів УГКЦ – як Патріаршого, так і Києво-Галицької Митрополії.

З метою організаційного забезпечення вирішення проблеми формації священників Патріарший Синод єпископів УГКЦ провів низку організаційних заходів: у 2004 р. – створив Комісію для розробки «Правильника постійного підвищення кваліфікації священників», до якої увійшли єпископи Лаврентій Гуцуляк, Давид Мотюк, Софрон Мудрий, Василь Семенюк¹⁴⁹; у 2005 р. – сформував Комісію священничої формації у складі ректорів семінарій УГКЦ, опіку над якою доручено єпископам Софроні Мудрому, Лаврентієві Гуцуляку, Давидові Мотюку і Володимирові Ковбичу¹⁵⁰; у 2008 р. було поновлено склад Комісії священничої формації в семінаріях, яку очолив єпископ Кен Новаківський, та двох Синодальних комісій – духовенства і монашества (єпископи Ігор Возняк, Мирон Мазур) та катехизації і християнської освіти (єпископи Петро Стасюк, Даниїл Козлинський, Софрон Мудрий)¹⁵¹; у 2009 р. – Синодальну Комісію духовенства і монашества було поділено на Комісію духовенства та Комісію монашества¹⁵². Тим часом на рівні Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ з 2002 р. існувала єдина Синодальна комісія священничого життя¹⁵³. Крім цього, Митрополичий Синод свого часу висловлювався за створення додаткових органів, зокрема, «між-єпархіальної Комісії у справі підготовки священників до служіння капеланами у вищих навчальних закладах», Митрополичої Комісії пізніх покликань до священства, Патріаршої Комісії з питань священства й Товариства священників УГКЦ¹⁵⁴.

Патріарші Синодальні Комісії – у справах священничої формації та у справах духовенства і монашества – розпочали з 2005 р. на основі документів Апостольської Столиці та думок єпископів-членів Синоду розробку робочих пропозицій щодо покликання, виховання та життя священника¹⁵⁵, що завершилась прийняттям у 2008 р. Програми священничої формації УГКЦ «на

¹⁴⁹ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Києві 5-12 жовтня 2004 року // <http://www.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2004/>. – (п.2, 8).

¹⁵⁰ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Львові (Брюховичі) 25-31 серпня 2005 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>. – (п.1а-в);

¹⁵¹ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.3, 4, 11).

¹⁵² Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, від 29 листопада до 5 грудня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.20).

¹⁵³ Постанови Шістнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Трускавець, 10 вересня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_4/. – (п.4).

¹⁵⁴ Постанови Тринадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 4 січня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_1/. – (п.12); Постанови Чотирнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 26 березня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_2/. – (п.5); Постанови Сорок восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1059.0.html>. – (п.2); Постанови Сорок дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1156.0.html>. – (п.6).

¹⁵⁵ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Львові (Брюховичі) 25-31 серпня 2005 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>. – (п.2, 3); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Львові – Брюховичах від 13 до 20 вересня 2006 року Божого. // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>. – (п.3).

п'ятирічний випробувальний термін»¹⁵⁶. Проблема формації та життя священників знайшла належне місце також в душпастирському плані Києво-Галицької митрополії УГКЦ¹⁵⁷. Патріарший і Митрополичий Синоди УГКЦ проголошували 2008, 2009 і 2010 особливими Роками християнського покликання з наголосом на покликаннях до священства й до богопосвяченого життя¹⁵⁸. На завершення Року покликань до священства – 2009 ієрархи УГКЦ видали спільне Пастирське послання «Священик – людське знаряддя божественного життя»¹⁵⁹. Важливе, символічне значення для формації нового покоління духовенства мало проголошення у Світлу суботу 25 квітня 2009 р. блаженного священномученика Омеляна Ковча покровителем душпастирів УГКЦ¹⁶⁰. Особливої уваги заслуговувало питання про пізні покликання до священства, вивчення якого зайнялась єпископи Степан Меньок та Йосафат Говера¹⁶¹. Слід зазначити, що система богословської підготовки священників передбачала продовження духовної формації після закінчення навчання в семінарії та навіть після здобуття ієрейських свячень. Митрополичий Синод запровадив обов'язкові богословські іспити у випадках: надання юрисдикції на сповідь перед свяченнями, у перші п'ять років священства, під час конкурсу на вакантну парафію; крім того, рекомендовано єпископам проводити «формаційно-братерські зустрічі для священників упродовж перших 5-10 років священства»¹⁶².

¹⁵⁶ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.5).

¹⁵⁷ Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/. – (п.3); Постанови Двадцять четвертої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Зарваниця, 2-3 вересня 2004 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_3/. – (п.3).

¹⁵⁸ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Філадельфії – Дойлставні – Вашингтоні (США), від 27 вересня до 6 жовтня 2007 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>. – (п.6); Постанови Тридцять восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 3-4 березня 2008 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_2/; <http://www.ugcc.org.ua/268.0.html>. – (п.9); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.29); Постанови Сорок другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ, Львів – Брюховичі, 17-18 грудня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/450.0.html>. – (п.1-I, 1-II, 1-IV); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, від 29 листопада до 5 грудня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.3).

¹⁵⁹ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, від 29 листопада до 5 грудня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.2); Постанови Сорок сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/917.0.html>. – (п.13).

¹⁶⁰ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.28); Постанови Сорок першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 29-30 жовтня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/376.0.html>. – (п.4); Постанови Сорок другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 17-18 грудня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/450.0.html>. – (1-III, 8).

¹⁶¹ Постанови Сорок восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1059.0.html>. – (п.2, 9).

¹⁶² Див.: Постанови Сорок сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/917.0.html>. – (п.5, 6, 7); Постанови Сорок дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1156.0.html>. – (п.7, 8).

З огляду на потреби «нової євангелізації» Патріарший і Митрополичий Синоди єпископів УГКЦ почали акцентувати увагу на формуванні священиків-місіонерів. З цією метою обидва Синоди у 2009 – 2010 рр. доручили Патріаршій Комісії священничого виховання та ректорам духовних семінарій УГКЦ розробити академічну програму місіології і «напрямні душпастирства покликань», а Пасторально-місійному відділу Патріаршої Курії УГКЦ – «організувати спеціалізовані центри вишколу місіонерів та кандидатів для служіння українським емігрантам»¹⁶³. Вже у червні – липні 2011 р. Пасторально-місійний відділ УГКЦ на базі Львівської духовної семінарії Святого Духа провів перший практичний курс місійного служіння, в якому взяли участь 73 студенти 6-го та 7-го курсів семінарій з Київської та Львівської архієпархій, Тернопільсько-Зборівської, Івано-Франківської, Самбірсько-Дрогобицької, Бучацької, Коломийсько-Чернівецької, Стрийської і Сокальсько-Жовківської єпархій, Одесько-Кримського екзархату¹⁶⁴. Важливе значення для розвитку богословської освіти УГКЦ в Україні має створення в 2010 р. Київської Трьохсвятительської духовної семінарії УГКЦ¹⁶⁵.

Особливу роль в розвитку духовних семінарій УГКЦ відіграла Комісія богословської освіти та виховання УГКЦ. За благословенням Глави УГКЦ Любомира Гузара та згідно з рішенням Ради ректорів, у 2007 р. Комісія богословської освіти і виховання УГКЦ провела перевірку навчально-виховного процесу духовних семінарій УГКЦ щодо дотримання навчального плану першого циклу філософсько-богословської освіти, фаховості викладу предметів, відповідності навчальних приміщень, наявності бібліотечних фондів, розпорядку дня в семінаріях. До складу робочої групи 2007 р. увійшли о. д-р М. Димид (Львів), о. ліц. Ю. Козловський (Івано-Франківськ), о. ліц.

¹⁶³ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (21а, 21б, 21в); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.2Г, 18); Постанови Сорок четвертої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 23-24 квітня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/649.0.html>. – (п.1).

¹⁶⁴ Див.: У Львові вивчають практичні аспекти душпастирського служіння на місіях (29.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16); Близько ста греко-католицьких семінаристів вивчатимуть особливості душпастирського служіння серед українців за кордоном (27.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139); Семінаристи УГКЦ вчаться бути місіонерами (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377); Учасники професійного курсу з місійного служіння щодня зустрічаються з людьми, які мають досвід місійного життя (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723); Семінаристи УГКЦ отримали сертифікат про завершення практичного місійного курсу (03.07.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34).

¹⁶⁵ Див.: Київська Трьохсвятительська духовна семінарія УГКЦ оголосила набір вступників на 2011-2012 академічний рік (17.05.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1); «Хочу вірити, що тут, у семінарії, починається церковне і національне відродження України», – Блаженніший Святослав (05.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/).

П. Старицький (Тернопіль), о. лиц. Г. Комар (Дрогобич)¹⁶⁶. У вересні 2007 р. відбулося підсумкове засідання Комісії богословської освіти і науки УГКЦ, на якому було заслухано звіти про діяльність самої Комісії за поточний рік та про проведення перевірки єпархіальних семінарій УГКЦ в Україні¹⁶⁷. У 2008 р., відповідно до рішення Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ, Комісія богословської освіти і виховання УГКЦ провела перевірку стану повернення з навчання висланих за кордон студентів¹⁶⁸. Слід зауважити, що завдяки діяльності цієї Комісії, основним завданням якої є підготовка богословських кадрів для потреб УГКЦ, кілька десятків студентів богословських закладів України були направлені на другий цикл богословських студій в католицьких університетах Європи¹⁶⁹. На основі Комісії богословської освіти і виховання УГКЦ у 2008 р. було створено Комісію кадрового забезпечення УГКЦ, положення якої у 2010 р. затвердив Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ¹⁷⁰.

Наступним, умовно третім, пріоритетом розвитку богословської освіти УГКЦ був розвиток мережі катехитичних інститутів, загальноосвітніх католицьких шкіл та інших навчальних закладів як засобів катехизації в УГКЦ. З метою розвитку цієї складової богословської освіти, яка, хоч, безумовно, належить до рівня загального християнського виховання, все ж містить елементи спеціалізованого богословського пізнання, Синод єпископів УГКЦ ще в 1996 р. доручив Катехитичній комісії підготувати проект «Катехитичного правильника», робота над яким завершилась у 2000 р.¹⁷¹. Цей документ, покликаний оновити катехитичне служіння в УГКЦ, передбачав відповідне структурне забезпечення, починаючи від Патріаршого та

¹⁶⁶ З 2007 року в Україні перевірятимуть навчальний процес у семінаріях УГКЦ (21.12.2006) // <http://galinfo.com.ua/news/16024.html>.

¹⁶⁷ В Івано-Франківській духовній семінарії відбулася зустріч Комісії Богословської Освіти і виховання УГКЦ (Середа, 19 вересня 2007 року) // <http://ifds.org.ua/arhiv/322-ns--si-ni----.html>.

¹⁶⁸ Постанови Тридцять дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 1-2 травня 2008 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/; <http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>. – (п.4).

¹⁶⁹ Див.: Рішення Синодальної Комісії богословської освіти УГКЦ. Опублікував: Тарас. (23.11.2006) // http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=97; Засідання Комісії у справах богословської освіти та виховання УГКЦ (15.12.2008) // <http://theological.ucu.edu.ua/news/25/>; Спеціальне засідання Комісії богословської освіти та виховання (20.12.2007) // http://www.lds.lviv.ua/news.html?&no_cache=1&tx_ttnews%5BpS%5D=1196488800&tx_ttnews%5BpL%5D=2678399&tx_ttnews%5Barc%5D=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=20&tx_ttnews%5BbackPid%5D=12.

¹⁷⁰ Див.: Комісія кадрового забезпечення УГКЦ провела семінар про кадрову стратегію УГКЦ // <http://www.christusimperat.org/uk/node/36201>; Постанови Сорок шостої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 13-14 вересня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/860.0.html>. – (п.7, 8); Постанови П'ятдесятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1245.0.html>. – (п.1); Постанови П'ятдесят першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1322.0.html>. – (п.5); Основні напрямки діяльності Комісії УГКЦ за 2010 рік // <http://dyvensvit.org/cerkva/175-cerkva-statti/2066-osnovni-napryamky-dijalnosti-komisij-ugkc-za-2010-rik>.

¹⁷¹ Цюпа с. Луїза. Виникнення Катехитичного правильника // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 100-103.

єпархіального рівнів і завершуючи парафіяльним¹⁷². У 2004 р. Патріарша Катехитична комісія разом із Катехитично-педагогічним інститутом УКУ у Львові організувала та провела науково-практичну конференцію «Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи», на якій обговорено питання вишколу катехитів через мережу катехитичних інститутів, організації різних форм катехизації, особливостей катехизації в різних країнах світу¹⁷³. Задля богословського науково-методологічного забезпечення катехизації Патріарша Катехитична комісія у співпраці з багатьма інституціями та ієрархами у 2005 – 2010 рр., підготувала та здійснила офіційне видання від імені Патріаршого Синоду єпископів Катехизму УГКЦ «Христос – наша Пасха»¹⁷⁴. Однією з основних інституційних форм катехизації було визнано недільні парафіяльні школи, контроль за якими покладено на єпархіальні катехитичні комісії¹⁷⁵. У зв'язку з цим Патріарший та Митрополичий Синоди особливо наголошували на обов'язках священників у справі проведення катехизації, а також пропонували поширити досвід Львівської духовної семінарії Святого Духа щодо обов'язкової катехитичної практики для випускників семінарій у катехитичних школах¹⁷⁶. Для перевірки рівня катехизації Митрополичий Синод у 2010 р. благословив намір Патріаршої Катехитичної комісії провести візитацію парафій¹⁷⁷. Звичайно, не можна було відмовлятися від можливостей катехизації через уроки християнської етики в державних загальноосвітніх школах, на чому постійно

¹⁷² Порівн.: о. Петрів Олекса. Структурне забезпечення катехизи в УГКЦ // Богословія. – Т. 64, кн. 1-4. – Львів, 2000. – С. 120-123; Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Третя сесія «Ісус Христос – джерело відродження українського народу» (м. Львів, 30 червня – 4 липня 2002 р.). – Львів: Секретаріат Патріаршого Собору, 2002. – С. 139-147.

¹⁷³ Див.: Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи Документи та матеріали. Науково-практична конференція, присвячена Митрополитові Андрею та Патріярхові Йосифу / Патріярша Катехитична комісія, Катехитично-Педагогічний Інститут УКУ. – Львів: Свічадо, 2005. – 190 с.

¹⁷⁴ Детальніше див.: Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Львові (Брюховичі) 25-31 серпня 2005 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>. – (п.4, 5); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Львові – Брюховичах від 13 до 20 вересня 2006 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>. – (п.8, 9); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Філадельфії – Дойлставні – Вашингтоні (США), від 27 вересня до 6 жовтня 2007 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>. – (п.4Г, 4Г); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>. – (п.1а-д); Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>. – (п.11а-г).

¹⁷⁵ Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/. – (п.6).

¹⁷⁶ Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Філадельфії – Дойлставні – Вашингтоні (США), від 27 вересня до 6 жовтня 2007 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>. – (п.4); Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/. – (п.7, 8, 9, 10, 11, 12, 13); Постанови Вісімнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 19 березня 2003 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_1/. – (п.6); Постанови Тридцять дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 1-2 травня 2008 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/; <http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>. – (п.1); Постанови П'ятдесят третьої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 р. Б. // <http://www.ugcc.org.ua/1817.0.html>. – (п.7а-в).

¹⁷⁷ Постанови Сорок дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1156.0.html>. – (п.3).

наголошували ієрархи УГКЦ¹⁷⁸. Однак заборона Міністерства освіти і науки України у 2008 р. на викладання предмету «Християнська етика», який вважали вузько-конфесійним¹⁷⁹, змусила УГКЦ активізувати заходи щодо створення власної мережі загальноосвітніх шкіл¹⁸⁰. Вже у 2001 р. Синод єпископів Києво-Галицької митрополії УГКЦ доручив Комісії у справах шкільництва під керівництвом Владика Юліяна Вороновського опрацювати весь блок питань, які стосуються функціонування католицьких шкіл¹⁸¹. Невдовзі, у 2002 – 2003 рр., було підготовлено та повністю або частково затверджено Митрополічим Синодом низку нормативних документів, які регулювали розвиток та функціонування мережі католицьких загальноосвітніх шкіл УГКЦ, серед яких – «Типове положення про греко-католицьку загальноосвітню школу на території Києво-Галицької Митрополії УГКЦ», «Концепцію греко-католицької загальноосвітньої школи в Україні», «Типовий статут церковної школи УГКЦ в Україні», Положення «Про прийом учнів до церковної школи УГКЦ в Україні»; Положення «Про персонал церковної школи УГКЦ в Україні»¹⁸². З метою популяризації діяльності греко-католицьких загальноосвітніх навчальних закладів у травні 2005 р. було відзначено 10-літній ювілей Бучацького колегіуму імені священномученика Йосафата¹⁸³. У 2004 – 2008 рр. діяльність Комісії у справах шкільництва Києво-Галицької Митрополії УГКЦ зосереджувалася на досягненні правового визнання греко-католицьких шкіл Українською державою, на розробці проекту діяльності УГКЦ у сфері шкільництва¹⁸⁴. Врешті, у 2009 р.

¹⁷⁸ Див.: Постанови Двадцять третьої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Яремче, 8-9 червня 2004 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_2/. – (п.6); Постанови Двадцять сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 15-16 червня 2005 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2005_2/. – (п.5, 6); Постанови Тридцять дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 1-2 травня 2008 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/; <http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>. – (п.3).

¹⁷⁹ Див.: Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан та її перспективи (31.03.2011) // <http://io.ua/s27452>. – (с.3 із 5).

¹⁸⁰ Постанови Тридцять дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 1-2 травня 2008 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/; <http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>. – (п.2).

¹⁸¹ Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/. – (п.1).

¹⁸² Див.: Постанови Тринадцятій сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 4 січня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_1/. – (п.1, 2); Постанови Чотирнадцятій сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 26 березня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_2/. – (п.2, 3); Постанови П'ятнадцятій сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 16 травня 2002 року. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_3/. – (п.1); Постанови Двадцять першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 14 листопада 2003 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_4/. – (п.1, 2).

¹⁸³ Постанови Двадцять п'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 23-24 листопада 2004 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_4/. – (п.7).

¹⁸⁴ Постанови Двадцять третьої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Яремче, 8-9 червня 2004 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_2/. – (п.5); Постанови Тридцять восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 3-4 березня 2008 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_2/; <http://www.ugcc.org.ua/268.0.html>. – (п.2).

Митрополичий Синод доручив Комісії у справах шкільництва створити Освітню раду Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ, яка мала б підготувати відповіді на усі практичні питання щодо заснування та діяльності загальноосвітніх греко-католицьких шкіл в Україні¹⁸⁵.

Таким чином, відродження та розвиток богословської освіти УГКЦ в період незалежності України мало декілька рис: по-перше, «стихийне» на перших порах відновлення діяльності духовних семінарій поступово набувало чітких організаційних рис, а їх становлення забезпечувало постійну підготовку нового покоління духовенства; по-друге, вперше в історії богословської освіти УГКЦ було створено менш-більш чітку концепцію її розвитку, яка дозволила не просто розмежувати богословську освіту на певні організаційні рівні, але й забезпечити організаційне становлення богословських навчальних закладів. Можна сказати, за 20-ліття з часу виходу з підпілля УГКЦ створила чітко структуровану систему богословської освіти, в якій умовно можна виділити три групи: перша – це мережа наукових та науково-освітніх закладів (УКУ в Львові з філією в Римі та Інститут східнохристиянських студій в Оттаві), основним завданням яких є становлення богословської науки, його інтеграція в науковий та освітній простір України; друга – це мережа духовних семінарій, покликана забезпечувати Церкву новим поколінням священників; третя – це мережа закладів «загального християнського виховання», що включає катехитичні інститути та дяківсько-регентські школи (з деяким застереженням, оскільки вони надають певний рівень богословських знань і «професійну» кваліфікацію), а також недільні парафіяльні та загальноосвітні греко-католицькі школи. Отож, така структурована система богословської освіти УГКЦ не тільки дозволяє здійснювати «професійну» підготовку «кадрів» для УГКЦ, але й сприяє «новій євангелізації» сучасного суспільства.

Особливе зацікавлення в цьому контексті викликає процес становлення та розвитку богословського навчального закладу в Івано-Франківській єпархії УГКЦ, який має тривалу історичну традицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Акредитація богословської освіти в Україні: досвід УКУ та перспективи співпраці: програма науково-практичного семінару. Дата оновлення: 14.09.2006. URL: <http://ucu.edu.ua/news/1612/> (дата звернення: 19.10.2011).

2. Бендик М., о. Про Концепцію богословської освіти в Україні // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 33-35.

3. Бедь В., Бочкарь А. Внесок Митрополита Володимира у реформування української богословської освіти і науки. Дата оновлення: 01.11.2010. URL: <http://religions.unian.net/ukr/detail/5370> (дата звернення: 20.09.2011).

4. Бедь В.В. Першосвятительський та життєвий подвиг Блаженнішого Володимира (Сабодана), Митрополита київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви та його внесок у реформування української духовно-богословської освіти і науки. URL: <http://www.uuba.org.ua/istoriya-pravoslav-ya-v-ukrayini/pershosvyatitelskiy-ta-zhitteviy-podvig-blazhenniyshego-volodimira-sabodana->

¹⁸⁵ Постанови Сорок четвертої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 23-24 квітня 2009 р. Б. // <http://www.ugcc.org.ua/649.0.html>. – (п.2).

mitropolita-kiyvskogo-i-vsieyi-ukrayini-predstoyatelya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-ta-yogo-vnesok-u-reformuvannya-ukrayinsk.html (дата звернення: 13.09.2011).

5. Біографії єпископів УГКЦ: Владика Іван Мартиняк, Митрополит Перемишльсько-Варшавський [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

6. Біографії єпископів УГКЦ: Владика Роберт Москаль, Єпископ-емерит [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

7. Біографії єпископів УГКЦ: Владика Степан Меньок, Екзарх Донецько-Харківський [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

8. Біографії єпископів УГКЦ: Владика Юліан Вороновський, Студійський устав, Єпарх Самбірсько-Дрогобицький [22.07.2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

9. Близько ста греко-католицьких семінаристів вивчатимуть особливості душпастирювання серед українців за кордоном (27.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139).

10. Богослов'я – це наука. Тепер і в Україні богослов'я офіційно визнано науковою дисципліною [коментує проректор УКУ д-р Тарас Добко] (19.05.2010) // <http://lifeislove.blox.ua/2010/05/Bogoslovyia-tse-nauka.html>.

11. В Івано-Франківській духовній семінарії відбулася зустріч Комісії Богословської Освіти і виховання УГКЦ (Середа, 19 вересня 2007 року) // <http://ifds.org.ua/arhiv/322-ns--sini----.html>.

12. Вестель, Ю. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні. URL: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyaxu-do-koncepciyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 12.01.2012).

13. Горбань Р., Делятинський Р. Івано-Франківська теологічна академія УГКЦ: традиції та становлення (до 125-річчя Івано-Франківської єпархії УГКЦ, 20-річчя виходу з підпілля Духовної Семінарії та 10-річчя заснування Теологічної Академії). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 168 с.

14. Галадза П. Богослов'я як наука: Діалог з постсовєтським «динозавром» // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 49-60.

15. Димид Михайло: Життєпис (15 березня 2009 р. Б.) // <http://ordenxrest.at.ua/download.doc>.

16. Димид М. Питання акредитації богослов'я // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 3-4.

17. Дмитренко Л. Духовна освіта в Україні: стан і проблеми. URL: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2004/lis_04_4/33249/2004_04_31-37 (дата звернення: 12.01.2012).

18. Дмитрух С., ієромонах. Життя як подвиг для Христа: Curriculum Vitae монаха-редемпториста, Місцєблюститєля і Правлячого Архієрея Києво-Галицької Митрополії Володимира Стернюка. Львів: Свічадо, 2007. 224 с.

19. Добко Т. Академічне богослов'я в Україні. А віз і нині там... URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/ukr/authors/article;166/> (дата звернення: 11.08.2010).

20. Добко Т. Роль християнської освіти та виховання у формуванні громадянського суспільства // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 68-78.

21. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Перша сєсія (жовтєнь 1996 р.). Львів: Свічадо, 1998. XXV+326 с.

22. Документи Патріаршого Собору УГКЦ. Третя сєсія «Ісус Христос – джерело відродження українського народу» (м. Львів, 30 червня – 4 липня 2002 р.). Львів: Секретаріат Патріаршого Собору, 2002.

23. Дрогобицька духовна семінарія: Передісторія. Створення // <http://dds.edu.ua/about/2/history.html>.
24. Дрогобицька духовна семінарія: Специфіка програми // <http://dds.edu.ua/about/2/programm.html>.
25. Дроздова О. Українсько-ватиканські культурно-освітні відносини: окремі аспекти богословської освіти // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. Вип. 4: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи / За заг. ред. О. Береговського, С. Побуцького, С. Кияка, В. Дідуха та ін. Галич – Івано-Франківськ – Київ, 2011. С. 120-123.
26. Єленський В. Віра і розум: богословська освіта в сучасній Україні. Дата оновлення: 29.08.2006. URL: http://old.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/other_art/article;11735/ (дата звернення: 08.04.2010).
27. 3 2007 року в Україні перевірятимуть навчальний процес у семінаріях УГКЦ (21.12.2006) // <http://galinfo.com.ua/news/16024.html>.
28. Закович М. М. Деякі аспекти узгодження світської і богословської освіти. URL: <http://duluman.uath.org/Zakovjch.htm> (дата звернення: 20.05.2010).
29. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (зі змінами і доповненнями за 1992 – 2009 роки) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
30. Засідання Комісії у справах богословської освіти та виховання УГКЦ (15.12.2008) // <http://theological.ucu.edu.ua/news/25/>.
31. Звернення Блаженнішого Святослава щодо підтримки вступної кампанії Українського Католицького Університету. 17 червня 2011 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1861.0.html>.
32. Івано-Франківська духовна семінарія імені святого священомученика Йосафата: Історія: Історія і сучасність Семінарії ім. св. Свящ. Йосафата // <http://ifds.org.ua/ssi-mainmenu-8.html>.
33. Ідентичність і місія Українського Католицького Університету: Доповіді, промови і дискусії інавгураційних урочистостей 25-29 червня 2002 року / Редактори-упорядники У. Головач, М. Маринович і А. Ясіновський. Львів: Видавництво УКУ, 2003. 248 с.
34. Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/institut-bohoslovskoji-terminolohiji/.
35. Інститут Екуменічних Студій Українського Католицького Університету // www.ecumenicalstudies.org.ua.
36. Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/church.history/>.
37. Інститут Літургійних наук Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/ils/.
38. Інститут релігії та суспільства Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/religionsociety/.
39. Інститут родини та подружнього життя Українського Католицького Університету // www.ucu.edu.ua/research/institutes/marriagefamilylife/.
40. Інститут св. Климента Папи при УКУ в Римі організовує літній академічний курс // <http://old.risu.org.ua/ukr/news/article;29704/>.
41. Інститут Церковного права Українського католицького Університету // www.icl.org.ua/index.php/.
42. Іриней Білик: Біографія // <http://irineybilik.openua.net/bio.php>.
43. Катехитичне служіння в УГКЦ сьогодні: досвід, труднощі, перспективи Документи та матеріали. Науково-практична конференція, присвячена Митрополитові Андрею та Патріярхові Йосифу / Патріярша Катехитична комісія, Катехитично-Педагогічний Інститут УКУ. Львів: Свічадо, 2005. 190 с.

44. Катехитично-педагогічний інститут Українського Католицького університету // www.ucu.edu.ua/academics/catechtticl/.
45. Кащак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священника (1882 – 1946) / Переклад з англ. О.Шпунт. Львів: Свічадо, 2007. 232 с.
46. Київська Трьохсвятительська духовне семінарія УГКЦ оголосила набір вступників на 2011-2012 академічний рік (17.05.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1).
47. Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й.Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. 472 с.
48. Коломийсько-Чернівецька єпархія УГКЦ: Дяківсько-катехитичний коледж (22.07.2011) // <http://diocese.ko.if.ua/college.html>.
49. Комісія кадрового забезпечення УГКЦ провела семінар про кадрову стратегію УГКЦ // <http://www.christusimperat.org/uk/node/36201>.
50. Концепція богословської освіти в Україні // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 6-19.
51. Костюк А. Акредитація богослов'я та світська держава // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 61-67.
52. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. 192 с.
53. Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан та її перспективи. Дата оновлення: 31.03.2011. URL: <http://fmykolaj.io.ua/s27452> (дата звернення: 02.04.2011).
54. Левицький О.О. Формування духовенства за нормами партикулярного права УГКЦ. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2016. С.
55. Левченко Т. Розвиток української богословської думки в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (11.07.2019). URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/44017-rozvitok-ukrayinskoyi-bogoslovskoyi-dumki-v-nacionalnomu-pedagogichnomu-universiteti-im-m-dragomanova.html>.
56. Львівська духовна семінарія: Історія: Відновлена семінарія в смт. Рудно (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.
57. Львівська духовна семінарія: Історія: Новітня історія семінарії (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/sychiv.html>.
58. Майбутнє богослов'я в Україні: Матеріали I Всеукраїнської конференції (Київ, 19-20 листопада 2009 р.). Б.м.: Видавець ФОП Романюк М.Г., 2009. 180 с.
59. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні // Богословія. 1943-1963. Т.21-24. С.40-94.
60. Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.
61. Мосюкова Н. Державно-церковні відносини в Україні на початку ХХІ ст.: католицький контекст // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. Вип. 4: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи / За заг. ред. О. Береговського, С. Побуцького, С. Кияка, В. Дідуха та ін. Галич – Івано-Франківськ – Київ, 2011. С. 113-119.
62. Навчальна програма духовних семінарій України, прийнята на зустрічі Ради ректорів 26 червня 2000 р. // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 26-32.
63. Науковий відділ Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/office/>.
64. Наукові інститути Українського Католицького Університету (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/>.

65.Недавня О. Сучасний розвиток УГКЦ: стан. Дата оновлення: 21.02.2011. URL: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/ (дата звернення: 22.02.2011).

66.Освітні заклади УГКЦ в Україні: Український католицький університет; Львівська духовна семінарія Святого Духа (27.01.2010) // <http://www.ugcc.org.ua/44.0.html>.

67.Основні напрямки діяльності Комісій УГКЦ за 2010 рік // <http://dyvensvit.org/cerkva/175-cerkva-statti/2066-osnovni-naprjamky-dijalnosti-komisij-ugkc-za-2010-rik>.

68.Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів. Полтава, 2002. 615 с.

69.Пелехатий І. Білик Іриней // Івано-Франківськ: Енциклопедичний словник. Івано-Франківськ, 2010. С. 66; Іриней Білик, ЧСВВ – Єпископ Канонік Римської Папської Базиліки Santa Maria Maggiore [біографічна довідка] (липень 2007 року) // <http://canonic.org.ua/biografija-kanonika.html>.

70.Петрів О. Структурне забезпечення катехизи в УГКЦ // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 120-123.

71.Пилипів І., Делятинський Р. Становлення богословської освіти Греко-Католицької Церкви в першій половині ХІХ століття // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 122–126.

72.Пилипів І., Делятинський Р. Розвиток богословської освіти в Галицькій греко-католицькій митрополії в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2016. Ч. 28. С. 148–155.

73.Поважна наука... ерундистика: Інтерв'ю з директором Інституту неолатиністики УКУ для газети «Поступ» №141 від 15-16 вересня 2001 року // www.postup.brama.com/010915/141_9_1.html.

74.Помер Владика Володимир (Паска) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52).

75.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-10 вересня 1998 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1998/>.

76.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-8 вересня 1999 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1999/>.

77.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Бучачі Тернопільської області 16-21 липня 2000 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2000/>.

78.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Крехові 1-5 липня 2001 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>.

79.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Київ 7-12 липня 2002 р. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2002/>.

80.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Києві 5-12 жовтня 2004 року // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2004/>.

81.Постанови Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у м. Львові (Брюховичі) 25-31 серпня 2005 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>.

82.Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у м. Львові – Брюховичах від 13 до 20 вересня 2006 року Божого. // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>.

83.Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Філадельфії – Дойлставні – Вашингтоні (США), від 27 вересня до 6 жовтня 2007 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>.

84.Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах від 2 до 9 вересня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>.

85.Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, від 29 листопада до 5 грудня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>.

86.Постанови Патріаршого Синоду Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові – Брюховичах, у днях від 2 до 9 вересня 2010 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>.

87.Постанови Десятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 23 березня 2001 р. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/.

88.Постанови Тринадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 4 січня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_1/.

89.Постанови Чотирнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 26 березня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_2/.

90.Постанови П'ятнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 16 травня 2002 року. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_3/.

91.Постанови Шістнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Трускавець, 10 вересня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_4/.

92.Постанови Сімнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 6 грудня 2002 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_5/.

93.Постанови Вісімнадцятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 19 березня 2003 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_1/.

94.Постанови Двадцять першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 14 листопада 2003 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_4/.

95.Постанови Двадцять третьої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Яремче, 8-9 червня 2004 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_2/.

96.Постанови Двадцять четвертої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Зарваниця, 2-3 вересня 2004 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_3/.

97.Постанови Двадцять п'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів, 23-24 листопада 2004 р. Б. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_4/.

98.Постанови Двадцять сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ, 15-16 червня 2005 року // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2005_2/.

99.Постанови Тридцять другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Зарваниця, Тернопільсько-Зборівська єпархія, 20-21 жовтня 2006 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2006_5/; <http://www.ugcc.org.ua/278.0.html>.

100.Постанови Тридцять восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 3-4 березня 2008 року Божого // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_2/; <http://www.ugcc.org.ua/268.0.html>.

101.Постанови Тридцять дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 1-2 травня 2008 року Божого //

http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/;
<http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>.

102.Постанови Сорок першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 29-30 жовтня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/376.0.html>.

103.Постанови Сорок другої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 17-18 грудня 2008 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/450.0.html>.

104.Постанови Сорок четвертої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Київ – Княжичі, 23-24 квітня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/649.0.html>.

105.Постанови Сорок шостої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 13-14 вересня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/860.0.html>.

106.Постанови Сорок сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/917.0.html>.

107.Постанови Сорок восьмої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1059.0.html>.

108.Постанови Сорок дев'ятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1156.0.html>.

109.Постанови П'ятдесятої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1245.0.html>.

110.Постанови П'ятдесят першої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 року Божого // <http://www.ugcc.org.ua/1322.0.html>.

111.Постанови П'ятдесят третьої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицької Митрополії УГКЦ. Львів – Брюховичі, 20-21 жовтня 2009 р. Б. // <http://www.ugcc.org.ua/1817.0.html>.

112.Практичні кроки для втілення Концепції богословської освіти у Львівській архієпархії та в УГКЦ // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 20-28.

113.Решетніков Ю. Релігійна освіта в Україні та її правовий стан: (Доповідь 24 жовтня 2007 р.). URL: http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/education_yresh_0710/ (дата звернення: 20.01.2012).

114.Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989 – 1997 років. Львів: Вид-ня „Благовісника”, 1998. 80 с.

115.Рішення Синадальної Комісії богословської освіти УГКЦ. Опублікував: Тарас. (23.11.2006) // http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=97.

116.Семінаристи УГКЦ вчаться бути місіонерами (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377).

117.Семінаристи УГКЦ отримали сертифікат про завершення практичного місійного курсу (03.07.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34).

118. Спеціальне засідання Комісії богословської освіти та виховання (20.12.2007) // http://www.lids.lviv.ua/news.html?&no_cache=1&tx_ttnews%5BpS%5D=1196488800&tx_ttnews%5BpL%5D=2678399&tx_ttnews%5Barc%5D=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=20&tx_ttnews%5BbackPid%5D=12.

119. Тафт Р. Ф. Слово до випускників [Львівської Богословської Академії 25 червня 2000 року] // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 93-100.

120. Тернопільська єпархія УГКЦ: Історія // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/istorija.html>.

Тернопільська вища духовна семінарія ім. Патріарха Й. Сліпого: Історія (22.07.2011) // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/kurija-kontakty/2010/08.html>.

121. У Львові вивчають практичні аспекти душпастирського служіння на місіях (29.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16).

122. Ужгородська греко-католицька богословська академія імені Блаженного Теодора Ромжі (01.03.2010) // <http://www.mgce.uz.ua/post.php?id=529>.

123. Український Католицький Університет: Історія: Історія становлення (27.01.2010) // <http://www.ichistory.org/taex/ukrainian/section1.html>.

124. Український Католицький Університет в Римі відновлює діяльність. Автор: Наталка Кудрик (10.12.2008) // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1358418.html>.

125. УКУ в Римі: Історія // <http://rome.ucu.edu.ua/instytut-klymenta-u-rymi/istoriya/>.

126. УКУ в Римі: Український осередок в Римі // <http://rome.ucu.edu.ua/>.

127. Учасники професійного курсу з місійного служіння щодня зустрічаються з людьми, які мають досвід місійного життя (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723).

128. Феніч В. І. Богословська католицька освіта: деякі міркування про стан і перспективи її розвитку в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/nvunu/Ist/2008_21/031.htm (дата звернення: 31.03.2011).

129. «Хочу вірити, що тут, у семінарії, починається церковне і національне відродження України», – Блаженніший Святослав (05.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/).

130. Хромець В. Л. Академічний тип богословської освіти на території України в XIX на початку XX століття: утвердження та становлення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. № 21. С. 50–55.

131. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України: дисертація ... доктора філософських наук: спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 404 с.

132. Хромець В. Теологічне знання та теологічна освіта в Україні: короткий нарис. Дата оновлення: 19 01 2011. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7841-teologichne-znannya-ta-teologichna-osvita-v-ukrayini-korotkij-naris.html> (дата звернення: 22.07.2011).

133. Цюпа Л. Виникнення Катехитичного правильника // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 100-103.

134. Чорноморець, Ю. Легітимізація теології як науки в пострадянському православному ландшафті // Філософська думка: Спецвипуск Sententiae II: Теологія і філософія релігії. 2011. С. 10. URL: https://risu.ua/filosofska-dumka-sententiae-specvipusk-ii_n66538 (дата звернення: 19.02.2014).

135.Шевченко О. Преосвященний владика кир Филимон Курчаба – світоч Української греко-католицької церкви // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). Львів, 2002. Кн. 1. С. 462-468.

136.Шевчук С. Ідентичність східного богослов'я та питання конфесійності // Богословія. Т. 64, кн. 1-4. Львів, 2000. С. 35-49.

137.Щербань М. Акредитація духовної освіти в Україні: сучасний стан та перспективи. URL: <http://hram.kiev.ua/print.php?id=3688> (дата звернення: 05.04.2011).

REFERENCES

1.Akredytatsiia bohoslovskoi osvity v Ukraini: dosvid UKU ta perspektyvy spivpratsi: prohrama naukovo-praktychnoho seminaru. Data onovlennia: 14.09.2006. URL: <http://ucu.edu.ua/news/1612/> (data zvernennia: 19.10.2011).

2.Bendyk M., o. Pro Kontseptsiiu bohoslovskoi osvity v Ukraini // Bohosloviia. Т. 64, кн. 1-4. Lviv, 2000. S. 33-35.

3.Bed V., Bochkar A. Vnesok Mytropolyta Volodymyra u reformuvannia ukrainskoi bohoslovskoi osvity i nauky. Data onovlennia: 01.11.2010. URL: <http://religions.unian.net/ukr/detail/5370> (data zvernennia: 20.09.2011).

4.Bed V.V. Pershosviatytelskyi ta zhyttievyi podvyh Blazhenniishoho Volodymyra (Sabodana), Mytropolyta kyivskoho i vsiiei Ukrainy, Predstoiatelia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy ta yoho vnesok u reformuvannia ukrainskoi dukhovno-bohoslovskoi osvity i nauky. URL: <http://www.uuba.org.ua/istoriya-pravoslav-ya-v-ukrayini/pershosvyatytelskiy-ta-zhittevyi-podvig-blazhennyshogo-volodimira-sabodana-mitropolita-kiyvskogo-i-vsiei-ukrayini-predstoyatelya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-ta-yogo-vnesok-u-reformuvannya-ukrayinsk.html> (data zvernennia: 13.09.2011).

5.Biohrafii yepyskopiv UHKTs: Vladyka Ivan Martyniak, Mytropolyt Peremyshl'sko-Varshavskiy [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

6.Biohrafii yepyskopiv UHKTs: Vladyka Robert Moskal, Yepyskop-emeryt [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

7.Biohrafii yepyskopiv UHKTs: Vladyka Stepan Menok, Ekzarkh Donetsk-Kharkivskiy [22.07. 2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

8.Biohrafii yepyskopiv UHKTs: Vladyka Yulian Voronovskiy, Studiiskiy ustav, Yeparkh Sambirsko-Drohobyt'skyy [22.07.2011] // <http://www.ugcc.org.ua/38.0.html>.

9.Blyzko sta hreko-katolytskykh seminarystiv vyvchatymut osoblyvosti dushpastyriuvannia sered ukraintiv za kordonom (27.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5572&cHash=a3aedf7fcf6be79310f957840a669139).

10.Bohoslovia – tse nauka. Teper i v Ukraini bohoslovia ofitsiino vyznano naukovoiu dystsyplinoiu [komentuie prorektor UKU d-r Taras Dobko] (19.05.2010) // <http://lifeislove.blox.ua/2010/05/Bogoslovia-tse-nauka.html>.

11.V Ivano-Frankivskii dukhovnii seminarii vidbulasia zustrich Komisii Bohoslovskoi Osvity i vykhovannia UHKTs (Sereda, 19 veresnia 2007 roku) // <http://ifds.org.ua/arhiv/322-ns--si-ni---.html>.

12.Vestel, Yu. Teolohiia yak nauka i predmet vykladannia: na shliakhu do kontseptsii svitskoi teolohichnoi osvity v Ukraini. URL: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyaxu-do-konceptsiyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html> (data zvernennia: 12.01.2012).

13.Horban R., Deliatynskiy R. Ivano-Frankivska teolohichna akademiia UHKTs: tradytsii ta stanovlennia (do 125-richchia Ivano-Frankivskoi yeparkhii UHKTs, 20-richchia vykhodu z pidpillia Dukhovnoi Seminarii ta 10-richchia zasnuvannia Teolohichnoi Akademii). Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2010. 168 s.

14. Galadza P. Bohoslovia yak nauka: Dialoh z postsovietskyim «dynozavrom» // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 49-60.
15. Dymyd Mykhailo: Zhyttiepys (15 bereznia 2009 r. B.) // <http://ordenxrest.at.ua/download.doc>.
16. Dymyd M. Pytannia akredytatsii bohoslovia // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 3-4.
17. Dmytrenko L. Dukhovna osvita v Ukraini: stan i problemy. URL: http://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_2004/lis_04_4/33249/2004_04_31-37 (data zvernennia: 12.01.2012).
18. Dmytrukh S., ieromonakh. Zhyttia yak podvyh dlia Khrysta: Curriculum Vitae monakha-redemptorysta, Mistsebliustytelia i Pravliachoho Arkhiereia Kyievo-Halytskoi Mytropolii Volodymyra Sterniuka. Lviv: Svichado, 2007. 224 s.
19. Dobko T. Akademichne bohoslovia v Ukraini. A viz i nnyi tam... URL: <http://www.patriarkhat.org.ua/ukr/authors/article;166/> (data zvernennia: 11.08.2010).
20. Dobko T. Rol khrystyianskoi osvity ta vykhovannia u formuvanni hromadianskoho suspilstva // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 68-78.
21. Dokumenty Patriarshoho Soboru UHKTs. Persha sesiia (zhovten 1996 r.). Lviv: Svichado, 1998. XXV+326 s.
22. Dokumenty Patriarshoho Soboru UHKTs. Tretia sesiia «Isus Khrystos – dzherelo vidrodzhennia ukrainskoho narodu» (m. Lviv, 30 chervnia – 4 lypnia 2002 r.). Lviv: Sekretariat Patriarshoho Soboru, 2002.
23. Drohobytska dukhovna seminariia: Peredistoriia. Stvorennia // <http://dds.edu.ua/about/2/history.html>.
24. Drohobytska dukhovna seminariia: Spetsyfika prohramy // <http://dds.edu.ua/about/2/programm.html>.
25. Drozdova O. Ukrainsko-vatykanski kulturno-osvitni vidnosyny: okremi aspekty bohoslovskoi osvity // Ukraina i Vatykan: Serii zbirnykiv naukovykh prats. Vyp.4: Derrzhavno-tserkovni vidnosyny v konteksti dosvidu obiednanoi Yevropy / Za zah. red. O.Berehovskoho, S.Pobutskoho, S.Kyiaka, V.Didukha ta in. Halych – Ivano-Frankivsk – Kyiv, 2011. S.120-123.
26. Ielenskyi V. Vira i rozum: bohoslovskia osvita v suchasni Ukraini. Data onovlennia: 29.08.2006. URL: http://old.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/other_art/article;11735/ (data zvernennia: 08.04.2010).
27. Z 2007 roku v Ukraini pereviriatymut navchalnyi protses u seminariiakh UHKTs (21.12.2006) // <http://galinfo.com.ua/news/16024.html>.
28. Zakovych M.M. Deiaki aspekty uzghodzhennia svitskoi i bohoslovskoi osvity. URL: <http://duluman.uath.org/Zakovych.htm> (data zvernennia: 20.05.2010).
29. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii» (zi zminamy i dopovnenniamy za 1992 – 2009 roky) // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
30. Zasadannia Komisii u spravakh bohoslovskoi osvity ta vykhovannia UHKTs (15.12.2008) // <http://theological.ucu.edu.ua/news/25/>.
31. Zvernennia Blazhennishoho Sviatolsava shchodo pidtrymky vstupnoi kampanii Ukrainskoho Katolytskoi Universytetu. 17 chervnia 2011 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/1861.0.html>.
32. Ivano-Frankivska dukhovna seminariia imeni sviatoho sviashchenomuchenyka Yosafata: Istorii: Istorii i suchasnist Seminarii im. sv. Sviashch. Yosafata // <http://ifds.org.ua/ssi-mainmenu-8.html>.
33. Identychnist i misiia Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu: Dopovidi, promovy i dyskusii inavhuratsiinykh urochystostei 25-29 chervnia 2002 roku / Redaktery-uporiadnyky U. Holovach, M. Marynovych i A. Yasinovskyi. Lviv: Vydavnytstvo UKU, 2003. 248 s.
34. Instytut bohoslovskoi terminolohii ta perekladiv Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu // www.ucu.edu.ua/research/institutes/instytut-bohoslovskoji-terminolohiji/.

35. Instytut Ekumenicznych Studiów Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.ecumenicalstudies.org.ua.
36. Instytut historii Tserkvy Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/church.history/>.
37. Instytut Liturgicznych nauk Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.ucu.edu.ua/research/institutes/ils/.
38. Instytut religii i kultury Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.ucu.edu.ua/research/institutes/religionsociety/.
39. Instytut rodziny i życia rodzinnego Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.ucu.edu.ua/research/institutes/marriagefamilylife/.
40. Instytut św. Klementa Papieża przy UKU w Rzymie organizuje letni akademicki kurs // <http://old.risu.org.ua/ukr/news/article;29704/>.
41. Instytut Tserkowno-prawa Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.icl.org.ua/index.php/.
42. Irynei Bilik: Biografia // <http://irineybilik.openua.net/bio.php>.
43. Katekhytychne sluzhinnia v UHKTs sohodni: dosvid, trudnoshchi, perspektyvy Dokumenty ta materialy. Naukovo-praktychna konferentsiia, prysviachena Mytropolytovi Andreiu ta Patriiarhovi Yosyfu / Patriiarsha Katekhytychna komisiia, Katekhytychno-pedahohichni Instytut UKU. Lviv: Svichado, 2005. 190 s.
44. Katekhytychno-pedahohichni instytut Ukrainieckiego Kościoła Katolickiego Uniwersytetu // www.ucu.edu.ua/academics/catechtticl/.
45. Kashchak I. Vykhovannia Ukrainieckiego Hreko-Katolickiego Sviashchenyka (1882 – 1946) / Perklad z anhl. O. Shpunt. Lviv: Svichado, 2007. 232 s.
46. Kyivska Trokhsviatytska dukhovna seminariia UHKTs oholosyla nabir vstupnykiv na 2011-2012 akademichniy rik (17.05.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5249&cHash=ffd1e59cc983a4ffa25296fbd9de3cb1).
47. Kodeks kanoniv Skhidnykh Tserkov proholoshenyi Ivanom Pavlom II / Avtoryzovanyi perklad Y. Kobiv; Kanonichna komisiia: o. Protoarkhymandryt I. Patrylo, o. S. Mudryi, o. K. Korchahin i o. T. Halytskyi. Lviv: Vyd-vo OO. Vasyliian, 1995. 472 s.
48. Kolomyisko-Chernivetska yeparkhiia UHKTs: Diakivsko-katekhytychni koledzh (22.07.2011) // <http://diocese.ko.if.ua/college.html>.
49. Komisiia kadrovoho zabezpechennia UHKTs provela seminar pro kadrovu stratehiiu UHKTs // <http://www.christusimperat.org/uk/node/36201>.
50. Kontsepsiia bohoslovskoi osvity v Ukraini // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 6-19.
51. Kostiuk A. Akredytatsiia bohoslovia ta svitska derzhava // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 61-67.
52. Krushelnyska O.V. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kondor, 2009. 192 s.
53. Lahodych M. Dukhovna osvita v Ukraini: suchasnyi stan ta yii perspektyvy. Data onovlennia: 31.03.2011. URL: <http://fmykolaj.io.ua/s27452> (data zvernennia: 02.04.2011).
54. Levytskyi O.O. Formuvannia dukhovenstva za normamy partykuliarnoho prava UHKTs. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2016. S.
55. Levchenko T. Rozvytok ukrainskoi bohoslovskoi dumky v Natsionalnomu pedahohichnomu universyteti im. M. Drahomanova (11.07.2019). URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovyia/44017-rozvitok-ukrayinskoyi-bogoslovskoyi-dumki-v-natsionalnomu-pedagogichnomu-universiteti-im-m-dragomanova.html>.
56. Lvivska dukhovna seminariia: Istoriia: Vidnovlenna seminariia v smt. Rudno (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/rudno.html>.

57.Lvivska dukhovna seminariia: Istoriia: Novitnia istoriia seminarii (31.03.2010) // <http://www.lds.lviv.ua/sychiv.html>.

58.Maibutnie bohoslovia v Ukraini: Materialy I Vseukrainskoi konferentsii (Kyiv, 19-20 lystopada 2009 r.). B.m.: Vydavets FOP Romaniuk M.H., 2009. 180 s.

59.Marusyn M. Pohliad na vykhovannia kandydativ dukhovnoho stanu na Ukraini // Bohosloviia. 1943-1963. T.21-24. S.40-94.

60.Marchuk V.V. Tserkva, dukhovnist, natsiia: Ukrainska hreko-katolytska tserkva v suspilnomu zhytti Ukrainy KhKh st. Ivano-Frankivsk: Plai, 2004. 464 s.

61.Mosiukova N. Derzhavno-tserkovni vidnosyny v Ukraini na pochatku KhKhI st.: katolytskyi konekst // Ukraina i Vatykan: Serii zbirnykiv naukovykh prats. Vyp. 4: Derrzhavno-tserkovni vidnosyny v konteksti dosvidu obiednanoi Yevropy / Za zah. red. O. Berehovskoho, S. Pobutskoho, S. Kyiaka, V. Didukha ta in. Halych – Ivano-Frankivsk – Kyiv, 2011. S. 113-119.

62.Navchalna prohrama dukhovnykh seminarii Ukrainy, pryiniata na zustrichi Rady rektoriv 26 chervnia 2000 r. // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 26-32.

63.Naukovyi viddil Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/office/>.

64.Naukovi instytuty Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu (31.03.2011) // <http://www.papalvisit.org.ua/ukr/research/institutes/>.

65.Nedavnia O. Suchasnyi rozvytok UHKTs: stan. Data onovlennia: 21.02.2011. URL: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/ (data zvernennia: 22.02.2011).

66.Osvitni zaklady UHKTs v Ukraini: Ukrainskyi katolytskyi universytet; Lvivska dukhovna seminariia Sviatoho Dukha (27.01.2010) // <http://www.ugcc.org.ua/44.0.html>.

67.Osnovni napriamky diialnosti Komisii UHKTs za 2010 rik // <http://dyvensvit.org/cerkva/175-cerkva-statti/2066-osnovni-naprjamky-dijalnosti-komisij-ugcc-za-2010-rik>.

68.Pashchenko V. Hreko-katolyky v Ukraini vid 40-kh rokiv KhKh st. do nashykh dniv. Poltava, 2002. 615 s.

69.Pelekhatyi I. Bilyk Irynei // Ivano-Frankivsk: Entsyklopedychnyi slovnyk. Ivano-Frankivsk, 2010. S. 66; Irynei Bilyk, ChSVV – Yepypok Kanonik Rymskoi Papskoi Bazyliky Santa Maria Maggiore [biohrafichna dovidka] (lypen 2007 roku) // <http://canonic.org.ua/biografija-kanonika.html>.

70.Petriv O. Strukturne zabezpechennia katekhyzy v UHKTs // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 120-123.

71.Pylypiv I., Deliatynskyi R. Stanovlennia bohoslovskoi osvity Hreko-Katolytskoi Tserkvy v pershii polovyni KhIKh stolittia // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia. 2016. Vyp. 2. Ch. 2. S. 122–126.

72.Pylypiv I., Deliatynskyi R. Rozvytok bohoslovskoi osvity v Halytskii hreko-katolytskii mytropolii v druhii polovyni KhIKh – na pochatku KhKh stolittia // Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys. 2016. Ch. 28. S. 148–155.

73.Povazhna nauka... yerundystyka: Interviu z dyrektorom Instytutu neolatynistyky UKU dlia hazety «Postup» №141 vid 15-16 veresnia 2001 roku // www.postup.brama.com/010915/141_9_1.html.

74.Pomer Vladyka Volodymyr (Paska) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=31&cHash=d4c619d91348c2a4d6053733c658bc52).

75.Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u Lvovi-Krekhovi 1-10 veresnia 1998 roku // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1998/>.

76.Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u Lvovi-Krekhovi 1-8 veresnia 1999 r. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/1999/>.

77.Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u Buchachi Ternopilskoi oblasti 16-21 lypnia 2000 r. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2000/>.

78. Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u Lvovi-Krekhovi 1-5 lypnia 2001 r. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2001/>.

79. Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u m. Kyiv 7-12 lypnia 2002 r. // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2002/>.

80. Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u m. Kyievi 5-12 zhovtnia 2004 roku // <http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution1/2004/>.

81. Postanovy Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u m. Lvovi (Briukhovychi) 25-31 serpnia 2005 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/285.0.html>.

82. Postanovy Patriarshoho Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho prokhodyv u m. Lvovi – Briukhovychakh vid 13 do 20 veresnia 2006 roku Bozhoho. // <http://www.ugcc.org.ua/284.0.html>.

83. Postanovy Patriarshoho Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u Filadelfii – Doilstavni – Vashynhtoni (SShA), vid 27 veresnia do 6 zhovtnia 2007 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/253.0.html>.

84. Postanovy Patriarshoho Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u Lvovi – Briukhovychakh vid 2 do 9 veresnia 2008 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/252.0.html>.

85. Postanovy Patriarshoho Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u Lvovi – Briukhovychakh, vid 29 lystopada do 5 hrudnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>.

86. Postanovy Patriarshoho Synodu Yepyskopiv UHKTs, shcho vidbuvsia u Lvovi – Briukhovychakh, u dniakh vid 2 do 9 veresnia 2010 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/986.0.html>.

87. Postanovy Desiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Kyiv, 23 bereznia 2001 r. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2001_1/.

88. Postanovy Trynadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 4 sichnia 2002 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_1/.

89. Postanovy Chotyrnadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 26 bereznia 2002 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_2/.

90. Postanovy Piatnadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 16 travnia 2002 roku. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_3/.

91. Postanovy Shistnadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Truskavets, 10 veresnia 2002 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_4/.

92. Postanovy Simnadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 6 hrudnia 2002 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2002_5/.

93. Postanovy Visimnadtsiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 19 bereznia 2003 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_1/.

94. Postanovy Dvadtsiat pershoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 14 lystopada 2003 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2003_4/.

95. Postanovy Dvadtsiat tretioi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Yaremche, 8-9 chervnia 2004 r. B. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_2/.

96. Postanovy Dvadtsiat chetvertoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Zarvanytsia, 2-3 veresnia 2004 roku Bozhoho // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_3/.

97. Postanovy Dvadsiat piatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv, 23-24 lystopada 2004 r. B. // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2001-2004/2004_4/.

98. Postanovy Dvadsiat somoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Kyiv, 15-16 chervnia 2005 roku // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2005_2/.

99. Postanovy Trydtsiat druhoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Zavranytsia, Ternopilsko-Zborivska yeparkhiia, 20-21 zhovtnia 2006 roku Bozhoho // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2006_5/; <http://www.ugcc.org.ua/278.0.html>.

100. Postanovy Trydtsiat vosmoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Kyiv – Kniazhychi, 3-4 bereznia 2008 roku Bozhoho // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_2/; <http://www.ugcc.org.ua/268.0.html>.

101. Postanovy Trydtsiat deviatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 1-2 travnia 2008 roku Bozhoho // http://old.ugcc.org.ua/ukr/documents/resolution/resolution2/2005-.../2008_3/; <http://www.ugcc.org.ua/269.0.html>.

102. Postanovy Sorok pershoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 29-30 zhovtnia 2008 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/376.0.html>.

103. Postanovy Sorok druhoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 17-18 hrudnia 2008 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/450.0.html>.

104. Postanovy Sorok chetvertoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Kyiv – Kniazhychi, 23-24 kvitnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/649.0.html>.

105. Postanovy Sorok shostoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 13-14 veresnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/860.0.html>.

106. Postanovy Sorok somoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/917.0.html>.

107. Postanovy Sorok vosmoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/1059.0.html>.

108. Postanovy Sorok deviatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/1156.0.html>.

109. Postanovy Piatdesiatoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/1245.0.html>.

110. Postanovy Piatdesiat pershoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 roku Bozhoho // <http://www.ugcc.org.ua/1322.0.html>.

111. Postanovy Piatdesiat tretioi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoi Mytropolii UHKTs. Lviv – Briukhovychi, 20-21 zhovtnia 2009 r. B. // <http://www.ugcc.org.ua/1817.0.html>.

112. Praktychni kroky dlia vtilennia Kontseptsii bohoslovskoi osvity u Lvivskii arkhieparkhii ta v UHKTs // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 20-28.

113. Reshetnikov Yu. Relihiina osvita v Ukraini ta yii pravovyi stan: (Dopovid 24 zhovtnia 2007 r.). URL: http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/education_yresh_0710/ (data zvernennia: 20.01.2012).

114. Rishennia i postanovy Synodiv Yepyskopiv Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy 1989 – 1997 rokiv. Lviv: Vyd-nia „Blahovisnyka”, 1998. 80 s.

115. Rishennia Synodalnoi Komisii bohoslovskoi osvity UHKTs. Opublikuvav: Taras. (23.11.2006) // http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=97.

116. Seminarysty UHKTs vchatsia buty misioneramy (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5592&cHash=58b40135026e30536fae09eb5c661377).

117. Seminarysty UHKTs otrymaly sertyfikat pro zavershennia praktychnoho misiinoho kursu (03.07.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5599&cHash=222414fa0652142f91793dd8391b2d34).

118. Spetsialne zasidannia Komisii bohoslovskoi osvity ta vykhovannia (20.12.2007) // http://www.lds.lviv.ua/news.html?&no_cache=1&tx_ttnews%5BpS%5D=1196488800&tx_ttnews%5BpL%5D=2678399&tx_ttnews%5Barc%5D=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=20&tx_ttnews%5BbackPid%5D=12.

119. Taft R. F. Slovo do vypusnykiv [Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii 25 chervnia 2000 roku] // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 93-100.

120. Ternopil'ska yeparkhiia UHKTs: Istoriiia // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/istorija.html>.

Ternopil'ska vyshcha dukhovna seminariia im. Patriarkha Y. Slipoho: Istoriiia (22.07.2011) // <http://www.tze.org.ua/jeparhija/kurija-kontakty/2010/08.html>.

121. U Lvovi vyvchaiut praktychni aspekty dushpastyrskoho sluzhinnia na misiiax (29.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5584&cHash=bb5e2073a89c34ff6dc2ba5e6b4bdf16).

122. Uzhhorodska hreko-katolytska bohoslov'ska akademiia imeni Blazhennoho Teodora Romzhi (01.03.2010) // <http://www.mgce.uz.ua/post.php?id=529>.

123. Ukrain'skyi Katolytskyi Universytet: Istoriiia: Istoriiia stanovlennia (27.01.2010) // <http://www.ichistory.org/ltaex/ukrainian/section1.html>.

124. Ukrain'skyi Katolytskyi Universytet v Rymi vidnovliuie diialnist. Avtor: Nataalka Kudryk (10.12.2008) // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1358418.html>.

125. UKU v Rymi: Istoriiia // <http://rome.ucu.edu.ua/institut-klymenta-u-rymi/istoriya/>.

126. UKU v Rymi: Ukrain'skyi osередok v Rymi // <http://rome.ucu.edu.ua/>.

127. Uchasnyky profesiinoho kursu z misiioho sluzhinnia shchodnia zustrichaiutsia z liudmy, yaki maiut dosvid misiinoho zhyttia (30.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723](http://www.ugcc.org.ua/news_single.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5593&cHash=711b81c7145d3311f9e92e5dfb447723).

128. Fenyh V.I. Bohoslov'ska katolytska osvita: deiaki mirkuvannia pro stan i perspektyvy yii rozvytku v Ukraini. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/nvunu/Ist/2008_21/031.htm (data zvernennia: 31.03.2011).

129. «Khochu viryty, shcho tut, u seminarii, pochynaietsia tserkovne i natsionalne vidrodzhennia Ukrainy», – Blazhennishyi Sviatoslav (05.06.2011) // [http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=5396&cHash=3a616f211f8871935f5d2631a791540b/).

130. Khromets V. L. Akademichnyi typ bohoslovskoi osvity na terytorii Ukrainy v KhIKh na pochatku KhKh stolittia: utverdzhennia ta stanovlennia. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filosofiiia»: naukovi zhurnal. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 2018. № 21. S. 50–55.

131. Khromets V.L. Bohoslov'ska osvita yak fenomen relihiinoho ta svitskoho osvitnoho prostoru Ukrainy: dysertatsiia ... doktora filosofskykh nauk: spetsialnist 09.00.11 –

relihiieznavstvo / Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2019. 404 s.

132.Khromets V. Teolohichne znannia ta teolohichna osvita v Ukraini: korotkyi narys Data onovlennia: 19 01 2011. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7841-teologichne-znannya-ta-teologichna-osvita-v-ukrayini-korotkij-naris.html> (data zvernennia: 22.07.2011).

133.Tsiupa L. Vynyknennia Katekhytychnoho pravylnyka // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 100-103.

134.Chornomorets, Yu. Lehitymizatsiia teolohii yak nauky v postradianskomu pravoslavnomu landshafti // Filosofska dumka: Spetsvypusk Sententiae II: Teolohiia i filosofiia relihii. 2011. S. 10. URL: https://risu.ua/filosofska-dumka-sententiae-specvypusk-ii_n66538 (data zvernennia: 19.02.2014).

135.Shevchenko O. Preosviashchennyi vladyka kyr Fylymon Kurchaba – svitoch Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy // Istoriiia relihii v Ukraini: Pratsi XII-yi Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii (Lviv, 20-24 travnia 2002 roku). Lviv, 2002. Kn. 1. S. 462-468.

136.Shevchuk S. Identychnist skhidnoho bohoslovia ta pytannia konfesiinosti // Bohosloviia. T. 64, kn. 1-4. Lviv, 2000. S. 35-49.

137.Shcherban M. Akredytatsiia dukhovnoi osvity v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy. URL: <http://hram.kiev.ua/print.php?id=3688> (data zvernennia: 05.04.2011).

Стаття надійшла до редакції: 16.05.2022

УДК 271.4-722.51:94(477)

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.15>

ПОСТАТЬ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ

Ольга (с. Андрея) МАСЛІЙ

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: maslii.a@ifai.edu.ua
ORCID ID [0000-0001-9878-7128](https://orcid.org/0000-0001-9878-7128)

Ростислав МУЖИК

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: mrpmmm2001@gmail.com

У статті проаналізовано суспільно-економічну ситуацію I пол. XVII ст. та її вплив на релігійну картину українських земель у складі Речі Посполитої. З метою розкриття теми наводяться основні штрихи біографії Мелетія Смотрицького, обставини формування його особистості та поглядів, описується ступінь його участі у релігійній полеміці навколо питання церковного поєднання із Римом. Прослідковано передумови та процес перелому у поглядах на питання Унії М. Смотрицьким. Крім цього, характеризуємо і наслідки такої поляризації ним та реакцію з боку православної ієрархії Руської Церкви. Звертаємо увагу на цінність вкладу М. Смотрицького для захисту потреби церковного порозуміння з Апостольським престолом.

Ключові слова: Мелетій Смотрицький, ієрархія, Берестейська унія, нез'єдинена/з'єдинена церква, Йосафат Кунцевич, полемічна література, Київська митрополія.

The article analyzes the socio-economic situation of the first half. XVII century and its influence on the religious picture of the Ukrainian lands as part of the Commonwealth. In order to reveal the topic, the main features of Meletius Smotrytsky's biography, the circumstances of the formation of his personality and views, the degree of his participation in religious controversy over the church's union with Rome are described. The preconditions and the process of change in the views on the issues of the Union by M. Smotrytsky are traced. In addition, we characterize the consequences of such polarization and the reaction of the Orthodox hierarchy of the Rus' Church. We draw attention to the value of M. Smotrytsky's contribution to protecting the need for church understanding with the Apostolic See.

Key words: *Meletius Smotrytsky, hierarchy, Brest Union, ununited / united church, Yosafat Kuntsevych, polemical literature, Kyiv metropolitanate.*

Актуальність. Упродовж століть Максим (у чернецтві – Мелетій) Смотрицький – одна із найяскравіших постатей ранньомодерної історії Східної Європи (талановитий письменник, вчений-філолог, ерудит, людина всебічної європейської освіти, резонансний церковний діяч) – викликала неослабне зацікавлення в історіографії. М. Смотрицькому присвячено безліч наукових праць, загальних і конкретних досліджень, які охоплювали велике коло проблем від творчої спадщини до особливостей біографії та діяльності¹. Це, зокрема, праці таких науковців як Грушевський М., Соловій М., Прокшина Є., Бабич С., Нічик В. Новоселецька С. та інші².

Його постать не підпадає під однозначну оцінку. За радянських часів прийнято було хвалити М. Смотрицького виключно за палку оборону православ'я й ганити за кінцеве прийняття унії. В екзистенціальному акті переміни віри Смотрицький проявив справжню діалектичність. Йому була властива характерна західній думці схильність до бінарних опозицій (наприклад, «правда – неправда», «Схід – Захід»), визначена традиційним догматичним мисленням Середньовіччя з її чітким розподілом явищ на Добро й Зло. М. Смотрицький, будучи православним, мислив так само «бінарно», відходячи від того, що він бачив злим, до того, яке знайшов добрим³.

Основний виклад. Максим Смотрицький народився у сім'ї українського письменника-полеміста Герасима Смотрицького, або у містечку Смотрич, тепер смт. Дунаєвецького району Хмельницької області, або у м. Кам'янець-Подільський цієї ж області. Навчався в Острозькій школі, потім (1594–1600 рр.) – у Віленській академії; слухав лекції в Лейпцізькому, Віттенберзькому й Нюрнберзькому університетах. Імовірно, за кордоном одержав учений ступінь доктора медицини⁴.

Як було вже сказано, М. Смотрицький навчався спочатку в Острозькому культурному центрі, де першим вчителем для нього став його батько Герасим

© Ольга (с. Андрея) Маслій, Ростислав Мужик, 2022

¹ Сенета Марія. Життєвий і творчий шлях Мелетія Смотрицького в сучасній історіографії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Seneta_Mariia/Zhyttievyy_i_tvorchyi_shliakh_Meletiia_Smotrytskoho_v_ohliadi_suchasnoi_istoriografii.pdf?PHPSESSID=2gsf91691s3gq8m1db0cj5uqv7 (дата звернення: 03.11.2021).

² *Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 5. Кн. I. / Упоряд. та приміт. С. К. Росовецького. Київ : Либідь, 1995. 256 с.; Соловій М. ЧСВВ. Мелетій Смотрицький, як письменник. Т. I. Рим-Торонто, 1977 (Записки ЧСВВ. – Секція II. – Секція I). 275 с.; Прокшина Е. Мелетій Смотрицький. Минск, 1966. 160 с.; Бабич С. В. Творчість Мелетія Смотрицького в контексті раннього українського бароко: дисертація... к. філол. н. / С. В. Бабич. Київ, 2002. 237 с.; Новоселецька С. Мелетій Смотрицький. Острозькі просвітники XVI – XX ст. Острог, 2000. с. 84–93.*

³ Поплавська Н. «Антиграфи» та «тренос» Мелетія Смотрицького у полемічному дискурсі кінця XVI–поч. XVII ст / Наталія Поплавська // *Studia Methodologica* : альманах. / гол. О. Лещак ; відп. ред. І. Папуша; редкол.: О. Куца, Р. Гром'як, Т. Волкова [та ін.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. Вип. 19.: Теорія літератури. Компаративістика. Україністика : зб. наук. праць з нагоди 70-річчя д-ра філол. наук, проф., акад. Академії вищої школи України Романа Гром'яка. – С. 207.

⁴ Мелетій (Максим) Герасимович Смотрицький (1577 — 1633) – Біографія. URL: <https://ukrlit.net/biography/smotritskiy.html> (дата звернення: 03.11.2021).

Смотрицький і тут він підпав під вплив відомого грецького ортодоксального богослова Кирила Лукаріса, який пізніше і зарекомендував перспективного молодого богослова на поглиблення ґрунтовнішого навчання⁵.

Перебування М. Смотрицького в Острозі припало на той час, коли це місто знаходилося на піднесенні й об'єднало блискучі інтелектуальні сили з України та поза її меж. Тоді тут працювала перша вища церковна школа на теренах Східної Європи, найпотужніша тогочасна українська друкарня. У Острозі на рубежі XVI-XVII ст. відбувалося взаємопроникнення різних культурних традицій. Окрім чисельно переважаючих русинів-українців, у місті жили представники інших народів, які переселяючись сюди, приносили ренесансні погляди⁶.

Наступним освітнім етапом для Максима Смотрицького стало місто Вільно. Єзуїтські школи, передусім Віленська академія, користувалися великою популярністю серед українців та білорусів, які хотіли здобути середню, а то й вищу освіту, не виїжджаючи за кордон⁷. Питання: «Скільки часу він тут навчався?» є досить спірним⁸, однак М. Смотрицький ні прийняв латинського обряду, ні став єзуїтом, хоча вихователі єзуїтських колегій, а тим більше академій, прикладали чимало зусиль для того, щоб повернути учнів на свою віру, особливо учнів талановитих, до числа яких, без сумніву, належав і М. Смотрицький. Саме отці-єзуїти відправили молодого М. Смотрицького на студії в європейські навчальні заклади, де він сформував свої гуманістичні богословські та етноцентричні погляди.

Повернення М. Смотрицького на територію Речі Посполитої у 1608 р. припало на період гострих дискусій церковного характеру. Не помилимося, коли скажемо, що основною проблемою українського суспільно-релігійного життя кінця XVI – першої половини XVII ст. була проблема церковної унії, власне, возз'єднання Київської митрополії із Римською Католицькою Церквою⁹. Від тепер ми вже бачимо іншого М. Смотрицького, ніж до цього він був.

Перші авторські твори були написані ще у Віленській академії; та тільки після повернення з-за кордону розвинувся його публіцистично-полемічний талант. Полеміка була в ту бурхливу епоху вельми актуальною і популярною. Адже в часи Реформації, Контрреформації та Просвітництва, коли набрало небувалого розвитку книгодрукування і шкільництво, Церква, яка не поспішала за перебігом часу, часто ставала у багатоконфесійній тоді Речі Посполитій ціллю нападок з боку авторів інших християнських конфесій і не дуже вправно боронила себе. Ось як писав відомий католицький полеміст єзуїт Петро Скарга про Церкву свого часу: «У русинів немає ні формальної

⁵ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 19.

⁶ Там само. С. 21-22.

⁷ Там само. С. 34.

⁸ Там само. С. 35.

⁹ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 41.

гуманітарної освіти, ні традиції інтелектуального пошуку. Прив'язаність до греків збіднила їх. Вони так і не розвинули в себе наукових дисциплін, абстрактного мислення, установ і організацій – усього того, завдяки чому Захід, почавши від пізнього Середньовіччя, веде перед у науковому поступі»¹⁰. Не можна не звернути увагу на те, що особистість Максима Смотрицького, його широка освіченість, схильність до інтелектуальної праці, а також прийняття ним багатьох гуманістичних ідей того часу була вагомим запереченням звинувачень з боку Петра Скарги¹¹.

Праці М. Смотрицького користувалися тоді надзвичайною популярністю, володіли умами українського і білоруського люду, не тільки передруковувалися, а й переписувалися і завжди викликали високу хвилю запальної полеміки. Як пише Порфирій Яременко у книзі «Мелетій Смотрицький», «друге десятиліття XVII ст. принесло йому славу, визначило йому провідне місце в історії культури і письменства України і Білорусії того часу»¹².

Особливий вплив на сучасників виказала полемічно-художня книга письменника «Тренос або плач Східної церкви», видана 1610 р. у Вільно під псевдонімом Теофіл Ортолог. Приводом для книги стала сутичка між противниками і прихильниками Берестейської унії, а також відібрання у віленського братства Троїцького монастиря¹³.

Назва книги «Плач Східної церкви» вже вказує на мету автора – викликати співчуття до гнаної Церкви, звернути увагу уряду на потоптання її прав, довести недоцільність і шкідливість Берестейської унії. Смотрицький зобразив Церкву у ліричному образі Матері, залишеної своїми дітьми, яка скаржиться на свою долю: «Горе мені, бідній, горе нещасній, ах, з усіх боків пограбованій! Руки мої в оковах, ярмо на шії, пути на ногах, ланцюг на стегнах, меч над головою обосічний». У бідах Церкви полеміст звинувачує, насамперед, церковні верхи, які уклали церковну унію з Римом. Смотрицький пише: «О, нещасна череда! Чи може бути пастирем і вчителем той, котрий сам ніде не вчився, котрий не відає, що Богу повинен, а що – ближньому своєму? Лікарю! Вилікуй себе самого! Учителю, навчися сам спершу!». Смотрицький картає вище духовенство й за те, що через їхнє недбальство і неосвіченість від Церкви відпало багато знатних родин – «у різні секти і віри повтікали»¹⁴.

Приблизно в 1615 – 1618 рр. він викладав церковнослов'янську та латинську мови в Київській братській школі, був одним з перших її ректорів. У 1616 р. виходить його переклад староукраїнською мовою «Євангелія учительного... Калиста». У 1618 р. повернувся до Вільна, де в

¹⁰ До 440-річчя архієпископа Мелетія Смотрицького. URL: <https://meest-online.com/culture/spirituality/do-440-richchya-arhijepyskopa-meletiya-smotrytskoho/> (дата звернення: 03.11.2021).

¹¹ Мелетій Смотрицький – публіцист, вчений і патріот. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/meletiy-smotrickiy-publicist-vcheniy-i-patriot> (дата звернення: 03.11.2021).

¹² Мелетій Смотрицький – публіцист, вчений і патріот. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/meletiy-smotrickiy-publicist-vcheniy-i-patriot> (дата звернення: 03.11.2021).

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

Святодухівському монастирі постригся в ченці під ім'ям Мелетій. 1619 р. у м. Єв'ї (Вевіс) біля Вільна вийшла друком його славнозвісна праця «Грамматіки славенския правилное Синтагма»¹⁵.

Незадовго після того, як була видрукувана «Грамматика...» М. Смотрицького, в історії Руської церкви сталася подія, що змусила його відмовитися від наукових студій і знову пірнути у вир релігійно-політичної боротьби. Це здійснене в 1620 р. відновлення єрусалимським патріархом Теофаном ієрархії Церкви в Україні та Білорусі і потягнуло за собою хвилю переслідування збоку польської влади¹⁶.

Справа відновлення ієрархії випала нововисвяченому архієпископу віленському М. Смотрицькому, який став прямим суперником тодішнього білоруського архієпископа Й. Кунцевича. М. Смотрицький вступив з Й. Кунцевичем у боротьбу за всю Білорусь. Ця боротьба мала свої виразні етапи і наслідки – трагічне закінчення, тобто смерть Йосафата 12 листопада 1623 р. Ця смерть спричинила психологічний злам, що стало, до певної міри, поворотним пунктом відносин між католицизмом і православ'ям.

Здавалося, що Українська Католицька Церква перестає існувати. Але несподівано наприкінці 1623 р. блискавкою рознеслася всіма землями України і Білорусі звістка про трагічну смерть полоцького архієпископа. І ось, коли Апостольська Столиця вагалася, чи не припинити унійні змагання, коли польський латинський клір посилив свої домагання перевести уніатів на західний обряд, саме тоді прийшла повна перемога Унії. Мученицька смерть Йосафата кинула на неї цілком інше світло¹⁷.

«Особливо небезпечним для прихильників Унії був, як відомо, М. Смотрицький, який робив усе можливе, аби лише збунтувати населення й підірвати авторитет Й. Кунцевича. Він проголосив Берестейське порозуміння богопротивним, закликав прогнати Йосафата і його прихильників. Після довгої агітації М. Смотрицького церкви опустіли, народ відвернувся від унійного пастиря, а нез'єдинені агітатори піднесли проти архієпископа свій зневажливий голос. Посипались погрози, побої, змови проти його життя. Смотрицький тріумфував, а проти Й. Кунцевича публічно лихословили. Український католицизм пішов на Голготу висміювання та зневаги, ставши предметом наруги. Білорусь закипіла, споглядаючи на Схід, у бік єдиновірної Московії» – зазначає у своїй праці владика Софрон (Мудрий)¹⁸.

На початку 1624 р. Смотрицький вирушив з Києва у подорож на Схід (Константинополь, Палестина, Єгипет). Навесні 1625 р. повернувся до Києва.

¹⁵ До 440-річчя архієпископа Мелетія Смотрицького. URL: <https://meest-online.com/culture/spirituality/do-440-richchya-arhijeruskora-meletiya-smotrytskoho/> (дата звернення: 03.11.2021).

¹⁶ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 95.

¹⁷ Мудрий Софрон, владика, ЧСВВ. Нарис історії Церкви в Україні / 4-те вид. Жовква : Місіонер, 2010. С. 230-231.

¹⁸ Мудрий Софрон, владика, ЧСВВ. Нарис історії Церкви в Україні / 4-те вид. Жовква : Місіонер, 2010. С. 231.

Він хотів познайомитися з головними осередками східного християнства, котрі в очах русинів виступали як найбільші святині ¹⁹.

Подорож на Схід М. Смотрицького була визначена не лише бажанням уникнути репресій, вона мала ще одну мету – добитися згоди у східних патріархів на певні зміни в Київській митрополії та порозуміння з уніатами напередодні від'їзду з Речі Посполитої (це було десь у кінці 1623 р. чи на початку 1624р.) М. Смотрицький зустрівся із І. Борецьким й, можливо, іншими впливовими людьми в православному середовищі. Розмова велася про подальшу долю руської нез'єдиненої церкви, про вихід із кризового стану. М. Смотрицький та його співрозмовники прийшли до думки, що в нинішніх умовах потрібне порозуміння з прихильниками унії ²⁰, однак прямих документальних свідчень цього ми не знаходимо.

М. Смотрицького жахає той культурний стан, в якому перебувають східні церкви, що він побачив. Сподіватися, що православним Русі допоможуть греки чи Москва – це ілюзія: «...духовний занепад терпить православна церква... в турецькій неволі. Скрізь у них духовні надбання занепали, скрізь спасенні церковні справи змаліли, скрізь у речах і справах спасенних робиться, наче в наймах і з примусу – аби так-сяк, аби було відправлено. Монастирі скрізь занепали. Послушанство чернече огрубіло, шанування старших звелось нанівець...». Зрозуміло, письменник бачив вихід з кризи українського християнства в унії та, відповідно, в латино-католицькій окциденталізації. І таким виразником його думок став новий твір Смотрицького «Екзетезис» ²¹.

Маловідомим є той факт, що одним із завдань місії М. Смотрицького на Схід було отримання дозволу на угоду з уніатами. Так, у 1625 р. в Кракові був виданий польською мовою полемічний твір «Дезідерос...». Його автор К. Сакович належав до приятелів М. Смотрицького, з яким той ділився своїми планами. У той час він перейшов від православних до уніатів. А в «Дезідеросі...» писав про необхідність примирення цих двох конфесій, бажаючи М. Смотрицькому добитися дозволу на перемовини з уніатами, за яким ніби він поїхав на Схід. Така інформація швидко поширилась, створивши колишньому запеклому борцеві проти унії в очах православної громадськості негативну опінію. Тому коли в 1626 р. М. Смотрицький прибув зі Сходу до Києва, його зустріли дуже неприємно. Архімандрит Києво-Печерського монастиря Захарій Копистенський наказав не пускати його до своєї обителі. М. Смотрицький змушений був поселитися біля Києва, в Межигірському монастирі. Це був скандал. Навіть колишні друзі М. Смотрицького, наприклад, І. Борецький, не ризикнув його відкрито підтримувати ²².

¹⁹ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 134.

²⁰ Там само. С. 135.

²¹ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 154-155.

²² Там само. С. 136-137.

У таких умовах Мелетію Смотрицькому довелося шукати нового прихистку, оскільки на Київщині його фактично бойкотували. Те саме чекало його і у Вільно. Якраз у той час виявилося вакантним місце архімандрита Дерманського монастиря. Це була одна із найбільших бенефіцій в Україні, але її патроном виступав прихильник унії, князь-католик Олександр Заславський. М. Смотрицький звернувся до нього. Князь, порадившись з уніатським митрополитом Й. В. Рутським, поставив перед М. Смотрицьким вимогу прийняти унію й привести з часом до неї ченців Дерманського монастиря. М. Смотрицький все-таки вирішив прийняти цю пропозицію. 6 липня 1627 р. в місті Дубно перед митрополитом Й. В. Рутським він дав згоду стати уніатом. При цьому написав своє прокатолицьке «сповідання віри», яке залишилося в архіві Заславського, а також два листи в Рим – до папи Урбана VIII й Конгрегації пропаганди віри, де йшлося про його перехід в унію. Митрополит Й. В. Рутський та М. Смотрицький домовилися, що деякий час перехід останнього до уніатів залишиться таємницею, проте новий дерманський архімандрит працюватиме на користь поєднання уніатів й православних.

З моральної точки зору, такий крок М. Смотрицького зазнав немалою осуду. І цей осуд часто звучить у публікаціях про нього, що не складно простежити²³. Проте засудити – не так вже й складно. Набагато важливіше зрозуміти, що спонукало таку людину, як М. Смотрицький, котрий мав великі заслуги серед прихильників православного старовірства, стати на цей шлях. Тут був цілий комплекс причин. Звісно, варто враховувати той стан, у якому знаходився М. Смотрицький після прибуття на батьківщину зі своєї мандрівки на Схід. Колишні його прихильники з нез'єдиненого табору тепер стали ворогами, а друзі намагалися триматись на віддалі. Серед них він уже не мав колишнього авторитету й моральної влади. Для людини, яка була другою серед православних владик Теофанового свячення, а за своєю ерудицією, літературним талантом утримувала пальму першості, це була сильна травма. До того ж у тих нещастях, що спіткали М. Смотрицького, була не лише його вина. Адже ті перемовини, що він вів на Сході з патріархами щодо єдності з уніатами, скасування прав ставропігій санкціонувалися митрополитом І. Борецьким. У цій ситуації М. Смотрицький залишався покинутим, відповідальним за рішення всіх і це не могло не ображати його²⁴.

Так, наприкінці життєвого шляху (у 53 роки Смотрицький вважав себе дуже старим і немічним) він опинився в безвихідному становищі. Колишня ідея православного традиціоналізму, яку він палко захищав, була тепер у його очах скомпрометованою. Під час подій 1620 – 1623 рр. він побачив, що її

²³ Білоус Н. Мелетій Смотрицький полеміст і педагог // Вивчаємо українську мову та літературу. 2008. № 36. Грудень. С. 20-22.; Ушкалов Л. Мелетій Смотрицький: релігійна полеміка як чин себе пізнання. Біля джерел українського бароко: Збірник наукових праць. [У надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип. 3]. Львів, 2010. С. 7-23.; Неменський О. Русская идентичность в Речи Посполитой в конце XVI – первой половине XVII в. Религиозные и этнические традиции в формировании начальных идентичностей в Европе. Средние века – новое время. Москва, 2008. С. 199-204.

²⁴ Краляк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 137.

захист породжує ненависть, непорозуміння у Київській митрополії, веде до розділення, навіть до кривавих конфліктів. А для нього найвищою цінністю було саме благо Церкви (до речі, це чітко простежується в усіх його творах)²⁵.

До середини 20-х рр. XVII ст. М. Смотрицький вважав, що, захищаючи православний традиціоналізм, він захищає це благо. Тепер з приводу цього в нього з'явилися сумніви. Вони ще більше посилювалися після подорожі на овіяний легендами Схід. М. Смотрицький остаточно переконався, що східні патріархи не мають ніякої сили, в тому числі й інтелектуальної, що вони не здатні творити власну теологію, а лише повторюють те, що вже витворили протестанти на Заході. Від такого християнського Сходу годі було чекати якоїсь допомоги. Нарешті ситуація, в якій опинився М. Смотрицький після своєї східної подорожі, засвідчила, що в самій православної церкві України й Білорусі немає єдності. Чи могла така церква й ідея православного традиціоналізму, якою вона жила, привести до єдності? М. Смотрицький приходив до висновку, що не могла²⁶.

Ідею церковної єдності Мелетій Смотрицький плекав до самої смерті. В творі «Умовляння» він висловлює нову думку – пропонує утворити українсько-білоруський православно-унійний патріархат, незалежний як від Константинополя, так і від Риму, як це зробила Москва 1589 р. Тим самим, вважав просвітителю Смотрицький, легше буде досягти громадського спокою, а також прилучитися до західної культури й шкільництва²⁷.

На думку дослідниці Л. Квасюк, саме Мелетій Смотрицький першим озвучив ідею національної Церкви, яка мала стати не просто релігійним об'єднанням, але певним стовпом і мостом для суспільства, що прагнуло розвитку. Він відкинув ідеї традиціоналістів, які прагнули сховатися від світу, що активно змінювався²⁸.

Таким чином, Мелетій Смотрицький посів в історії української народу скромне місце. Між тим він належав до плеяди провідних гуманістів свого часу і був патріотом своєї Вітчизни. Попри те, однак, що М. Смотрицький, як істинний гуманіст, був утопістом і що його мрії про єдність «Русі з Руссю» належним чином не реалізовані й сьогодні, на прикладі його внутрішніх життєвих пошуків можна випрацювати нові шляхи примирення конфесій і цілих народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. До 440-річчя архієпископа Мелетія Смотрицького. URL: <https://meest-online.com/culture/spirituality/do-440-richchya-arhijepyskopa-meletiya-smotrytskoho/> (дата звернення: 03.11.2021).

²⁵ Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. С. 137.

²⁶ Там само. С. 138.

²⁷ Мелетій Смотрицький – публіцист, вчений і патріот. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/meletiy-smotrickiy-publicist-vcheniy-i-patriot> (дата звернення: 03.11.2021).

²⁸ Квасюк Лариса. Еволюція поглядів Мелетія Смотрицького (1577-1633) на проблему догматичних відмінностей між західною (католицькою) та східною (православною) церквами. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2570/1/Larysa%20Kvasiuk.pdf> (дата звернення: 03.11.2021).

2. Квасюк Лариса. Еволюція поглядів Мелетія Смотрицького (1577-1633) на проблему догматичних відмінностей між західною (католицькою) та східною (православною) церквами. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2570/1/Larysa%20Kvasiuk.pdf> (дата звернення: 03.11.2021).
3. Кралюк П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2007. 208 с.
4. Мелетій (Максим) Герасимович Смотрицький (1577 — 1633) – Біографія. URL: <https://ukrlit.net/biography/smotritskiy.html> (дата звернення: 03.11.2021).
5. Мелетій Смотрицький – публіцист, вчений і патріот. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/meletiy-smotrickiy-publicist-vcheniy-i-patriot> (дата звернення: 03.11.2021).
6. Мудрий Софрон, владика, ЧСВВ. Нарис історії Церкви в Україні / 4-те вид. Жовква : Місіонер, 2010. 544 с.
7. Поплавська Н. «Антиграфи» та «тренос» Мелетія Смотрицького у полемічному дискурсі кінця ХУІ–поч. ХУІІ ст / Наталія Поплавська // *Studia Methodologica : альманах.* / гол. О. Лещак ; відп. ред. І. Папуша ; редкол.: О. Куца, Р. Гром'як, Т. Волкова [та ін.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. Вип. 19.: Теорія літератури. Компаративістика. Україністика : зб. наук. праць з нагоди 70-річчя д-ра філол. наук, проф., акад. Академії вищої школи України Романа Гром'яка. – С. 207-215.
8. Сенета Марія. Життєвий і творчий шлях Мелетія Смотрицького в сучасній історіографії. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Seneta_Mariia/Zhyttievyi_i_tvorchyi_shliakh_Meletiia_Smotrytskoho_v_ohliadi_suchasnoi_istoriohrafii.pdf?PHPSESSID=2gsf9l691s3gq8m1db0cj5uqv7 (дата звернення: 03.11.2021).

REFERENCES

1. Do 440-richchia arkhiepyskopa Meletiia Smotrytskoho. URL: <https://meest-online.com/culture/spirituality/do-440-richchya-arhiepyskopa-meletiya-smotrytskoho/> (data zvernennia: 03.11.2021).
2. Kvasiuk Larysa. Evoliutsiia pohliadiv Meletiia Smotrytskoho (1577-1633) na problemu dohmatychnykh vidminnostei mizh zakhidnoi (katolytskoi) ta skhidnoi (pravoslavnoi) tserkvamy. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2570/1/Larysa%20Kvasiuk.pdf> (data zvernennia: 03.11.2021).
3. Kraliuk P. M. Meletii Smotrytskyi i ukrainske dukhovno-kulturne vidorodzhennia kintsia XVI – pochatku XVII st. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2007. 208 s.
4. Meletii (Maksym) Herasymovych Smotrytskyi (1577 — 1633) – Biohrafiiia. URL: <https://ukrlit.net/biography/smotritskiy.html> (data zvernennia: 03.11.2021).
5. Meletii Smotrytskyi – publitsyst, vchenyi i patriot. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/meletiy-smotrickiy-publicist-vcheniy-i-patriot> (data zvernennia: 03.11.2021).
6. Mudryi Sofron, vladyka, ChSVV. Narys istorii Tserkvy v Ukraini / 4-te vyd. Zhovkva : Misioner, 2010. 544 s.
7. Poplavska N. «Antyhrify» ta «trenos» Meletiia Smotrytskoho u polemichnomu dyskursi kintsia KhUI–poch. KhUII st / Nataliia Poplavska // *Studia Methodologica : almanakh.* / hol. O. Leshchak ; vidp. red. I. Papusha ; redkol.: O. Kutsa, R. Hromiak, T. Volkova [ta in.]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2007. Vyp. 19.: Teoriia literatury. Komparatyvistyka. Ukrainistyka : zb. nauk. prats z nahody 70-richchia d-ra filol. nauk, prof., akad. Akademii vyshchoi shkoly Ukrainy Romana Hromiaka. – S. 207-215.
8. Seneta Mariia. Zhyttievyi i tvorchyi shliakh Meletiia Smotrytskoho v suchasni i istoriohrafii. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Seneta_Mariiia/Zhyttievyyi_i_tvorchyi_shliakh_Meletiia_Smotrytskoho_v_ohliadi_suchasnoi_istoriohrafii.pdf?PHPSESSID=2gsf91691s3gq8m1db0cj5uqv7
(data zvernennia: 03.11.2021).

Стаття надійшла до редакції: 07.12.2021

УДК 271.4-773(477.86)"1885/2020":929(038)

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.16>

**БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ДУХОВЕНСТВА СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ
(ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ) ЄПАРХІЇ – МИТРОПОЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1885–2020): ОБҐРУНТУВАННЯ
НАУКОВОГО ПРОЕКТУ ТА ПЕРШІ БІОГРАМИ НА ЛІТЕРУ «А»,
ЧАСТИНА 1: АБРИСОВСЬКИЙ ЙОСИФ (1835–1916),
АБРИСОВСЬКИЙ ОМЕЛЯН (1864–1928), АВДИКОВИЧ ТЕОДОЗІЙ
(1854–1887), АВДИКОВСЬКИЙ (АВДИКОВИЧ)
АПОЛЛОНІЙ (1815–1889)**

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних наук
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-6020-7666](https://orcid.org/0000-0002-6020-7666)*

Олег ЄГРЕШІЙ

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра історії України та методики викладання історії
вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: ludyna@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-0639-910X](https://orcid.org/0000-0002-0639-910X)*

Ольга (с. Андрея) МАСЛІЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: andrea.zsm@gmail.com
ORCID ID [0000-0001-9878-7128](https://orcid.org/0000-0001-9878-7128)*

Тарас ГАЛЯН

*Державний архів Івано-Франківської області
відділ використання інформації документів
вул. Сагайдачного 42а, м. Івано-Франківськ, 76006, Україна
e-mail: porter-89@ukr.net
ORCID ID [0000-0003-1082-2932](https://orcid.org/0000-0003-1082-2932)*

Анотація. Метою статті є теоретичне обґрунтування основних ідей та практичних заходів щодо реалізації проекту біографічного словника духовенства Станиславівської єпархії, нині – Івано-Франківської митрополії

Української Греко-Католицької Церкви (1885–2020) як комплексної теми наукового дослідження, а також публікація перших фрагментів біографічного словника – біографій чотирьох священиків на літеру «А». **Методологія дослідження:** основним у процесі реалізації цього проекту окреслено біографічний метод, визначено основні параметри формування біограми. **Наукова новизна** полягає в тому, що обґрунтовано необхідність реалізації наукового проекту біографічного словника духовенства Станиславівської єпархії / Івано-Франківської митрополії УГКЦ (1885–2020) для розширення знань про місце та роль духовенства в національному русі та суспільному житті українців цього регіону, проаналізовано розвиток ідеї біографічного словника, окреслено базовий перелік джерельної бази, вказано учасників наукового проекту. **Висновки:** Опіраючись на значну джерельну базу, цей проект покликаний передусім сформуванню деталізованих біограм священиків цієї церковної одиниці, вписати їх в ширший контекст історичних процесів. Наприкінці статті подано реконструкцію декількох біограм греко-католицьких священиків (на літеру «А»), що засвідчують їхню активну діяльність не тільки в церковно-релігійній, але й політичній, громадській, економічній і культурній сферах життя українського народу.

Ключові слова: біографічний метод, біографічний словник, історичні джерела, Українська Греко-Католицька Церква, духовенство, єпископ, Станиславівська єпархія, Івано-Франківська митрополія.

**BIOGRAPHICAL DICTIONARY OF THE CLERGY OF THE
STANISLAVIV (IVANO-FRANKIVSK) DIOCESE - METROPOLITANATE
OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH (1885–2020):
SUBSTANTIATION OF THE RESEARCH PROJECT AND THE FIRST
BIOGRAPHIES ON THE LETTER “A”, PART 1: JOSEPH ABRYSOVSKY
(1835–1916), OMESOVSKY –1928), AVDIKOVICH THEODOSIUS (1854–
1887), AVDIKOVSKY (AVDIKOVICH) APOLLONIUS (1815–1889)**

Ruslan DELIATYNSKYI

*Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom
Department of Social Sciences and Humanities
str. Sofrona Mudroho 22, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-6020-7666](https://orcid.org/0000-0002-6020-7666)*

Oleh YEHRESHII

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Faculty of History, Political Science and International Relations
Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History
str. Shevchenko 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
e-mail: ludyna@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-0639-910X](https://orcid.org/0000-0002-0639-910X)*

Olha (s. Andreia) MASLII

*Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom
Department of Social Sciences and Humanities
str. Sofrona Mudroho 22, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
e-mail: andrea.zsm@gmail.com
ORCID ID [0000-0001-9878-7128](https://orcid.org/0000-0001-9878-7128)*

Taras HALIAN

*State Archives of Ivano-Frankivsk Region
Department of Document Information Use
str. Sagaidachnoho 42a, Ivano-Frankivsk, 76006, Ukraine
e-mail: porter-89@ukr.net
ORCID ID [0000-0003-1082-2932](https://orcid.org/0000-0003-1082-2932)*

Summary. *The aim of the article is to theoretically substantiate the main ideas and practical measures for the project of biographical dictionary of the clergy of the Stanislaviv Eparchy, now - Ivano-Frankivsk Metropolitanate of the Ukrainian Greek Catholic Church (1885-2020) as a complex research topic, and publication of the first fragments of biographical dictionary four priests on the letter "A".* **Research methodology:** *the biographical method is outlined in the process of realization of this project, the main parameters of biogram formation are determined.* **The scientific novelty** *is that the necessity of the scientific project of the biographical dictionary of the clergy of the Stanislaviv Eparchy / Ivano-Frankivsk Metropolitanate of the UGCC (1885-2020) to expand knowledge about the place and role of the clergy in the national movement and social life of Ukrainians in this region. dictionary, the basic list of the source base is outlined, the participants of the scientific project are indicated.* **Conclusions:** *Based on a significant source base, this project is designed primarily to form detailed biographies of priests of this church unit, to fit them into the broader context of historical processes. At the end of the article there is a reconstruction of several biographies of Greek Catholic priests (letter "A"), which testify to their active work not only in the church-religious, but also political, social, economic and cultural spheres of life of the Ukrainian people.*

Key words: *biographical method, biographical dictionary, historical sources, Ukrainian Greek Catholic Church, clergy, bishop, Stanislaviv Eparchy, Ivano-Frankivsk Metropolitanate.*

Постановка проблеми. Ідея формування біографічного словника духовенства Станіславівської єпархії, нині – Івано-Франківської митрополії Української Греко-Католицької Церкви є порівняно новим науковим проектом Науково-дослідного інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, який водночас має свою традицію як в історіографічній літературі, так і в практиці церковного адміністрування. У практичній площині церковні ієрархи, здійснюючи адміністрування власними єпархіями, завжди

потребували мати об'єктивну інформацію про підлегле їм духовенство; завдяки цій практичній потребі публікувалися статистичні збірники (відомі як «Шематизми...») про стан єпархій¹, формувалися особові справи від студентів семінарії до священників, провадилися «метрики кліру» з детальним описом кар'єрного шляху. Разом з тим у сучасній вітчизняній історіографії поступово зростає інтерес до історико-біографічних та просопографічних досліджень, покликаних до детальнішої персоніфікації історичного процесу². У цьому контексті особливої популярності набуває дослідження біографій не тільки відомих історичних постатей, але й т. зв. «малих людей», зокрема представників парафіяльного духовенства, які, зрештою, відіграли значну роль в українському національному русі. Цей науково-теоретичний інтерес сьогодні має також практичний вимір: дослідження біографій духовенства, його суспільної діяльності має значний пізнавальний та виховний потенціал, може бути використаний, зокрема, при підготовці сучасних душпастирів у духовних семінаріях УГКЦ, під час підготовки матеріалів до беатифікації окремих представників ієрархії та духовенства, які були репресовані та мученицька смерть яких документально засвідчена, у формуванні об'єктивної громадської думки про суспільну діяльність священників, у процесі розробки стратегічних програм співпраці між Церквою, державою та громадянським суспільством. Власне, таке поєднання науково-теоретичного та практичного інтересу засвідчує **актуальність проблеми** дослідження біографій духовенства в контексті суспільних процесів в Україні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування основних ідей та практичних заходів щодо реалізації проекту біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885–2020) як комплексної теми наукового дослідження, окреслення перспектив практичного впровадження результатів досліджень, а також публікація перших фрагментів біографічного словника – біографічних довідок (біограм) чотирьох священників на літеру «А».

Основні результати дослідження. Ідея проекту біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885–2020) була вперше сформульована в Концепції наукової діяльності заснованого у жовтні 2014 р. Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені святого Івана

© Руслан Делятинський, Олег Єтрешій, Ольга (с. Андрея) Маслій, Тарас Галян, 2022

¹ Делятинський Р. Шематизми Галицької греко-католицької митрополії (1828–1944 рр.) як історичне джерело // Materialy IX mezinárodní vědecko-praktická konference «Moderní vymoženosti vědy – 2013». Díl 23. Historie. Praha: Publishing House Education and Science, 2013. S. 25–28.

² Алексієвєць М. Українська історична біографістика: нове бачення // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2005. № 2. С. 4-6; Попик В. Біографу – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень // Український історичний журнал. 2015. № 3. С. 122-136; Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиція і сучасний досвід. Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. 204 с.; Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. праць / НАН України; Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського; Ін-т біогр. досліджень. 1996, 1999, 2005, 2008 - 2020. URL: <http://ub.nbuv.gov.ua/uk/about>.

Золотоустого (ІІЦ ІФБУ), реорганізованого в грудні 2018 р. у Науково-дослідний інститут історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (НДІІЦ ІФАІЗ)³. Відтак ця наукова ідея почала частково реалізуватися під час організованих упродовж 2014–2019 рр. всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, присвячених ювілеям з нагоди дня народження відомих церковних діячів – ієрархів ГКЦ ХІХ – ХХ століть (Миколая Чарнецького, Андрея Шептицького, Григорія Хомишина, Юліана Пелеша, Симеона Лукача) та іншим ювілейним подіям (130-літтю заснування Станиславівської єпархії, 70-ліття Львівського псевдо-собору, 1030-ліття хрещення України-Русі, 30-ліття легалізації УГКЦ) чи проблемам (розвитку християнської педагогіки тощо)⁴, а також в індивідуальних і колективних (спільних у співавторстві) публікаціях наукових співробітників

³ Єгрешій О., Делятинський Р., Маслій О. Концепція науково-дослідної діяльності науково-дослідного інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії та Митрополії УГКЦ. URL: <http://ifaiz.edu.ua/naukova-robota/instytut-istorii-tserkvy.html> (дата звернення 23.06.2021); Горбань Р., Делятинський Р. Науково-дослідний проект «Українська Греко-Католицька Церква (1991–2011 рр.): етапи формування адміністративно-канонічної структури, особливості релігійно-церковного життя, перспективи розвитку» // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Вип. 5. Богослов'я. 2014. С. 239–260.

⁴ Єгрешій О., Делятинський Р., Семанюк І. Від Голгофи через катакомби до Воскресіння: до 70-ліття Львівського псевдо-собору 1946 р.: науково-популярна виставка (12.04.2016). Івано-Франківськ: Реклама-центр, 2016. 3 банери; Єгрешій О., Делятинський Р., Семанюк І. Єпископ Юліан Пелеш в релігійно-церковному і громадському житті України (до 175-річчя від дня народження): науково-популярна виставка (27.02.2018). Івано-Франківськ: Реклама-центр, 2018. 2 банери; Єгрешій О., Делятинський Р. Науково-практичні конференції, присвячені ювілею 150-ліття від дня народження блаженного єпископа Григорія Хомишина (м. Івано-Франківськ, 2017 рік) // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. 2017. Ч. 29-30. С. 375–378; Козінчук В., Білоус О. Регіональна наукова конференція «Богословська і громадсько-культурна діяльність блаженно священномученика Симеона Лукача» (Івано-Франківськ – Старуна Богородчанського району Івано-Франківської області, 27 червня 2019 року) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 248-249. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.24>; Жук А., Білоус О. Регіональна студентська наукова конференція, присвячена 30-літтю легалізації УГКЦ «Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття в Україні: підпілля, легалізації, становлення» (Івано-Франківськ, 20 листопада 2019 року) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 189-205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.26>; Білоус О. Всеукраїнська наукова конференція «Християнство в Україні: історичні витoki, сучасний стан і виклики ХХІ століття (до ювілею 1030-ліття жрещення України)» // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 442-443; Делятинський Р., Юілоус О. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Християнська педагогіка в іменах та освітньо-виховних ідеях» (Івано-Франківськ, 11 лютого 2019 року) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 14. С. 245–247. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.23>.

Інституту історії Церкви ІФБУ (НДІЩ ІФАІЗ) – Олега Єгрешія⁵, Руслана Делятинського⁶, Ольги (Андреї) Маслій⁷.

Звичайно, до цього часу окремі науковці також висловлювали думки про необхідність дослідження біографій духовенства Станиславівської єпархії, частково провадили дослідження в цій галузі. Так, літературознавець і краєзнавець Володимир Полєк у 1993–1999 рр. підготував до друку 24 томи («зошити») науково-довідкового видання «*Біографічний словник Прикарпаття*», в якому вміщено декілька біографій письменників –

⁵ Єгрешій О. Спроба «епістолярного» відтворення соціального портрета «малої людини»: релігійний аспект // *Історія релігій в Україні: науковий щорічник/ упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Львів, 2014. Книга II: Історія. С. 126–133; Єгрешій О. Єпископи Григорій Хомишин і Миколай Чарнецький: проблема взаємовпливу // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Вип. 5. Богослов'я. 2014. С. 261-266; Єгрешій О., Королько А. Підпільний священник Української Греко-Католицької Церкви Ярослав Сірецький: спроби історичної регенерації // «Правда визволить...»: Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ, 6 листопада 2014 р. / за ред. о. П. Марцелюка, С. Гурикної, В. Суботіна. Жовква: Місіонер, 2015. С. 27–31; Єгрешій О. І. Греко-католицьке духовництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. Львів, 2009. С. 199–208; Єгрешій О.І. Повсякденне життя сімей греко-католицьких священників – політичних переселенців на Далекий Схід 1950-х – першої половини 1960-х років // *Українська греко-католицька церква: історія і сучасність. Матеріали регіональної наукової конференції, присвяченої 30-річчю виходу УГКЦ з підпілля у 1989 році на теренах Делятинщини Надвірнянського Івано-Франківської області / Ред.-упоряд. Л. Я. Генік. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2019. С. 51-69; Єгрешій О.І. Репресивна політика польської влади щодо отця Володимира Стернюка-старшого на початку 1920-х рр.: спроба історичної реконструкції // *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні». Львів: «Логос», 2019. Вип. 29. С.150–158.****

⁶ Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. 380 с.; Делятинський Р, Єгрешій О., Соловка Л. «Від Голгофи через катакомби до Воскресіння»: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору 1946 р. // *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору. 2016. С. 32–77; Делятинський Р. Долі греко-католицьких священників Коломийського деканату Станиславівської єпархії: до і після Львівського псевдо-собору 1946 р. // *Коломия в європейській історії та культурі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 775-річчю першої літописної згадки про Коломию (07 жовтня 2016 року) / За ред. Ю. В. Плекана, М. М. Арсака, У. І. Мандрусак. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 23–51; Делятинський Р., Рибчин Р. Отець Володимир Коропецький (1892–1950?): штрихи до портрета // *Покуття – колыска українського національного державотворення: Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця; Івано-Франківськ: Лілнея-НВ, 2018. С. 198-207; Делятинський Р., Єгрешій О. Єпископ Юліан Пелеш (1843-1896) в релігійно-церковному і громадському житті України: нарис за матеріалами науково-популярної виставки // *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 326-390; Делятинський Р. Отець Порфирій Ступницький (1847-1926): штрихи до портрета // *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 189-205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.18>.*****

⁷ Маслій О. Блаженний Симеон Лукач – духовник Згромадження сестер Мироносиць // *Християнство – духовна основа українського народу (до 1030-річчя хрещення України-Руси). Матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 8 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ. 2019. С. 94-103; Маслій А. О. Внесок Згромадження сестер Мироносиць у процес легалізації УГКЦ // «Правда визволить...»: Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ, 6 листопада 2014 р. / за ред. о. П. Марцелюка, С. Гурикної, В. Суботіна. Жовква: Місіонер, 2015. С. 42–49; Маслій О.Д. Григорій Хомишин: шлях на Голгофу (за матеріалами кримінальної справи) // *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 10-11. С. 235-241; Маслій О. (с. Андрея). Співпраця митрополита Йосифа Сліпого з чернечими спільнотами УГКЦ (1945–1963 рр.) // *Ковчег: науковий збірник з церковної історії. Ч. 8. Львів, 2018. С. 278-285; Маслій с. Андрея Ольга. Згромадження Сестер Мироносиць: історичний нарис. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 104 с.***

священиків, а також декілька статей з історії єпархії⁸. Відомий літературознавець і науковець Володимир Качкан також присвятив окрему монографію про відомих галицьких просвітницьких діячів – вихідців із священичих родин⁹. Історик-краєзнавець Петро Арсенич опублікував декілька розвідок про священиків УГКЦ та їхні родини, зокрема Бурачинських, Заклинських, Озаркевичів, Шухевичів¹⁰, а також читав спецкурс лекцій «Священічі родини УГКЦ» в Івано-Франківському теологічно-катехитичному духовному інституті УГКЦ. Історик Ярослав Заборовський, один з ініціаторів та співучасників становлення згаданого вищого богословського навчального закладу в Івано-Франківську, у 1990-х рр. опрацював значний масив засекречених архівних справ ГДА СБУ, на основі якого проведено реабілітацію єпископів УГКЦ Григорія Хомишина, Івана Слезюка, Симеона Лукача, а також підготував рукопис монографії «Голгота Українсько-Католицької церкви. Станіславська дієцезія. 1939–1956 рр.», що містить біографічні довідки понад 650 священиків, репресованих радянських режимом, однак не встиг його опублікувати¹¹. Згодом, у 2010 р. автори-упорядники довідника «Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник» Ганна Карась, Роман Діда, Михайло Головатий, Богдан Гаврилів подали декілька десятків статей про священиків УГКЦ на Прикарпатті¹².

Серед інших історико-біографічних досліджень життєвого шляху та діяльності греко-католицького духовенства (священиків, ченців, єпископів) варто згадати наукові та науково-популярні праці українських діаспорних істориків і богословів – Августина Баб'яка¹³, Руслана Піха¹⁴, вітчизняних

⁸ Полек В. Біографічний словник Прикарпаття: в 24 зошитах. Івано-Франківськ, 1993 - 1999; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / Ред. І.Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. С.99-156; Полек В. До історії Івано-Франківської єпархії // Нова Зоря. 1992. Ч.43 (листопад). С.3; Ч.44 (листопад). С.3; Ч.45 (листопад). С.3; Ч.46 (грудень). С.3; Полек В. Духовна освіта на Прикарпатті // Нова Зоря. 1991. Ч.33-34 (листопад). С.3; Полек В. Станіславівська духовна семінарія (До 85-річчя від дня заснування) // Нова Зоря. 1992. Ч.11 (березень). С.2.

⁹ Качкан В.А. Хай святиться ім'я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священицьких родин. Чернівці: Прут, 1994. 198 с.

¹⁰ Арсенич П. Рід Шухевичів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 264 с.; Арсенич П. Родина Заклинських. Івано-Франківськ, 1995. 56 с.; Арсенич П. Родина Озаркевичів. Коломия: Вік, 1998. 64 с.; Арсенич П. Священічий рід Бурачинських. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 192 с.; Арсенич П.І. Сторінки історії УГКЦ // Науковий вісник Українського університету в Москві. Москва, 2002. Вип.2. С.107-116; Арсенич П. Некрополі міст Івано-Франківщини як джерело до вивчення біографій відомих людей // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. Збірник науково-теоретичних статей / Головний редактор С.П.Павлюк. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. С.27-31.

¹¹ Волошук М., Дрогобицький І., Делятинський Р. «Легенда історичного факультету». Пам'яті Ярослава Юрійовича Заборовського // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. 2021. Ч. 34. С. 161; Заборовський Я. Ю. На стежинах історії. Івано-Франківськ, 2003. 388 с.; Заборовський Я. На сторінках історії –2. Останні місяці земного життя Станіславського владики Блаженного Григорія Хомишина // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 10-11. С. 253-276; Заборовський Я. Ю. Останні місяці земного життя Станіславівського єпископа Блаженного Григорія Хомишина. Львів: Растр-7, 2017. 48 с.

¹² Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / Автори-упорядники: Карась Ганна, Діда Роман, Головатий Михайло, Гаврилів Богдан. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 496 с.

¹³ Баб'як А. Нові українські мученики ХХ ст. Рим: Видання УКУ ім. св. Климентія Папи, 2002. 200 с.

¹⁴ Піх Р. Служіння і обов'язки Миколая Чарнецького у Львівській віце-провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя // Шлях до святості – життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького. Матеріали наукової

дослідників, зокрема, львівських істориків і краєзнавців – Лідії Купчик¹⁵, Олега Павлишина¹⁶, Петра Шкраб'юка¹⁷, івано-франківських істориків та краєзнавців – Наталії Винник¹⁸, Марії Вуянко¹⁹, Іванни Гавриш²⁰, Тараса

конференції / Упорядник Р. Піх. Львів: Скриня, 2014. С. 44-88; Піх Р. Володимир Стернюк – життя редemptориста в 1921 – 1947 роках // Володимир Стернюк: «Я робив те, що міг. І більше на ніщо не дивився» / Упорядник Р. Піх. Львів, 2018. С. 7-58; Піх Р. Справа патріярхату УГКЦ і українська діаспора в Бельгії // Ковчег: Науковий збірник з церковної історії. Ч. 8. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2018. С. 341-368; Піх Р. Отець Іван Нагірний – життя як подвиг // Отець Іван Нагірний, редemptорист. Життя як подвиг / Упорядник Р. Піх; Львівська Провінція Редemptористів. Львів: КнигоВир, 2019. С. 3-122.

¹⁵ Купчик Л. Життєносні стовпи Церкви. Жовква: Місіонер, 2010. 204 с.; Купчик Л.С. Третій удар: Доли галицьких отців-деканів. Львів: Каменярь, 2001. 145 с.

¹⁶ Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918-1919 років // Україна модерна / За ред.: В.Верстюка, Я.Грицака, Л.Зашкільняка, В.Кравченка, М.Крикуна. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. Ч.4-5. С.187-245.

¹⁷ Шкраб'юк П. Виноградник Господній: Історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного / Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Львів: Місіонер, 1995. 280 с.; Шкраб'юк П. Монаший Чин отців василіян у національному житті України / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: ВВП «Місіонер», 2005.439 с. + 56 вкл.

¹⁸ Винник Н., Гладка Г. Станиславівська (Івано-Франківська) єпархія Греко-Католицької Церкви в сучасній українській історіографії // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 7: до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. 2015. С. 75-80; Винник Н. Постать Андрея Шептицького в оцінці сучасних українських істориків // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 40-46; Винник Н. Греко-католицьке духовництво в структурі етнонаціональних трансформацій: покутський простір у міжвоєнний період // Покуття – колыска українського національного державотворення: Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С. 182-185.

¹⁹ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіславова): перша половина ХХ ст.: іст.-бібліогр. вид. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 214 с.; Вуянко М. Чернецтво Прикарпаття у 40 – 80-х роках ХХ ст. // Україна Соборна: Зб. наук. статей. Київ, 2005. Вип. 2. Ч.2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С.372-382; Вуянко М. Давні українські храми Івано-Франківська. ХVII-ХVIII ст. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 244 с. (Серія: Моє місто, № 41).

²⁰ Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.): Дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук : спеціальність 07.00.01 – «Історія України» / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 270 с.; Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станиславівщини (середина 40-х–50-ті рр. ХХ ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41; Гавриш І. Діяльність єпископа Павла Василика в часи підпілля Української Греко-Католицької Церкви // Покуття – колыска українського національного державотворення: Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С. 186-192; Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Вип. 7. Богослов'я: до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. 2015. С. 147–152; Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.

Гаяна²¹, Миколи Григорука²², Оксани Дрогобицької²³, Андрія Королька²⁴, Ігоря Пелехатого²⁵, Ігоря Пилипіва²⁶, Світлани Флис²⁷, тернопільських

²¹ Гаян Т. В. Вербилівці: історико-краєзнавчий нарис. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2014. 240 с.; Гаян Т. В. Пам'ять кризь століття: генеалогія верблівських родин другої половини XVIII – першої половини XX століття. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2021. 236 с.

²² Григорука М., Єгрешій О. Фотодокументи як джерело до вивчення повсякденного життя підпільного греко-католицького духовенства // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Випуск 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. 2014. С. 172-180; Григорука М. Сильний Божий Духом. Історико-біографічний нарис про життя о. д-ра Авксентія Бойчука. Жовква: Місіонер, 2017. 256 с.

²³ Дрогобицька О. Громадська діяльність греко-католицького сільського духовенства на Покутті (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 289–302; Дрогобицька О. Громадська діяльність родини Ганушевських у 20-х – 30-х рр. XX ст. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир»: Зб. наук. праць. 2015. Вип. 7: Богослов'я. С. 212–219; Дрогобицька О. Роль галицького сільського духовенства у боротьбі за українську школу (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Християнство – духовна основа українського народу (до 1030 – річчя хрещення України-Руси): Матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 8 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 17–26; Дрогобицька О. Участь сільського духовенства у передвиборчій боротьбі у галицькому селі (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2019. Вип. 40. С. 151–158.

²⁴ Королько А. Візитація станіславівського єпископа Андрея Шептицького на Покуття та Галицьку Гуцульщину 1899–1900 рр. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 7. до 130-річчя з часу створення Станіславівської єпархії. 2015. С. 68–75; Королько А. Вклад отця Йосафата Кобринського у будівництво Руського (Українського) Народного дому в Коломиї // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / [Гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Ігор Соляр, відп. секретар Марина Чебан]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2015. Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки. С. 83–99; Королько А. Культурно-просвітницька і громадсько-політична діяльність о. Івана Озаркевича (1826–1903) в контексті національного відродження // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці: Технодрук, 2013. Т. 16. С. 37–44; Королько А. Українські радикали і греко-католицьке духовенство на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст.: світоглядне протистояння та пошук діалогу і примирення // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 126–134; Королько А., Делятинський Р. Отець Йосиф Проць (1878 – 1968 рр.): біографічний нарис // Снятин: краєзнавчий і літературно-мистецький журнал. 2018. Вип. 17 (31). С. 43–58; Королько А., Єгрешій О. Інtronізація Станіславівського єпископа Григорія Хомишина 1904 р. (за матеріалами української газетної періодики початку XX ст.) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. Науковий журнал. 2018. Вип. 12–13. С. 391–400; Королько А., Єгрешій О. Інtronізація єпископа Юліана Пелеша на сторінках українського часопису «Діло» // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія: науковий журнал. 2018. Вип. 12–13. С. 368–377.

²⁵ Пелехатий І. Блаженний мученик Симеон Лукач (1893 – 1964): Життя мученика, смерть і прослава // Нова Зоря. 2001. Ч. 41. С. 5; Через терни – до зірок: Життя, мученицька смерть і прослава Блаженного Мученика Симеона Лукача / Упорядник о. І. Пелехатий. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 368 с.

²⁶ Пилипів І. В., Делятинський Р. І. Суспільна діяльність Отців Василян у Галичині в період Другої Речі Посполитої // Карпати: людина, етнос цивілізація. Івано-Франківськ, 2017-2018. Вип. 7-8. С. 221–232; Пилипів І., Делятинський Р., Балій Н. Отець Лев-Микола Бурнадз (1896–1947): штрихи до портрета // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2018. Ч. 31. С. 152-161. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.31.152-161>.

²⁷ Флис С. Греко-Католицька «катакомбна» Церква на Надвірнянщині: персоналістичний аспект // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Вип. 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. 2014. С. 234-248; Флис С. Отець Роман Гузан (1910 – 1992): ісповідник віри, педагог, дослідник історії Церкви // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору. 2016. С. 234-241; Флис С. Владика Григорій Хомишин і Микуличин // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 10-11. С. 275-281.

істориків і краєзнавців – Оксани Гаврилевської²⁸, Богдана Головина²⁹, багато інших істориків, краєзнавців, релігієзнавців і богословів, бібліографія досліджень яких налічує десятки і навіть сотні наукових, науково-популярних та публіцистичних праць³⁰, тому може стати окремим предметом вивчення, новою проблемою для історіографічного дослідження.

Конкретизуючи модель (схему) науково-дослідного проекту «Біографічний словник духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885 – 2020)» для організації та проведення досліджень, підготовки до публікації матеріалів, колектив НДІ історії Церкви звертає увагу на приклади реалізації подібних проектів, відомих у вітчизняній історичній науці. Одним з них став приклад організації та проведення досліджень, формування і публікації біографічного словника відомого українського галицького бібліографа XIX ст. І. О. Левицького³¹, матеріали якого становлять окремий фонд у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України та досі залишаються цінним першоджерелом для багатьох істориків. Ці ж матеріали стали основою у процесі підготовки різних науково-довідкових та енциклопедичних видань. Відтак представник української діаспорної історіографії о. Дмитро Блажейовський підготував серію фундаментальних науково-довідкових видань про три структурні одинці Галицької греко-католицької митрополії – Львівську архієпархію, Перемишльську та Станиславівську єпархії, що ґрунтувалися на колекції оригінальних видань «Шематизмів» 1828–1938 рр., тому об'єднаних дослідником спільною назвою «Історичний шематизм...»³². Крім того, до вагомих здобутків о. Д. Блажейовського належить організація ще одного подібного проекту довідкового видання на кшталт «Історичний шематизм...», однак побудованого на основі анкетування духовенства мережі парафій Української Католицької Церкви в діаспорі за методиками

²⁸ Гаврилевська О. Отець Василь Білинський: історичний нарис // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 149-158. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.15>.

²⁹ Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. Тернопіль: Просвіта, 2000. 244 с.; Головин Б.П. За служіння Богові, народу – смерть. Тернопіль: Терно-граф, 2008. 200 с.; Головин Б. Ісповідники віри – наші сучасники. Тернопіль: Терно-граф, 2009. 164 с.; Головин Б. Христові обручниці [про монахинь УГКЦ у роки підпілля (1946-1989)] / Тернопільський обласний осередок Наукового товариства ім. Шевченка; передмова О. В. Козак. 2-ге вид. доповн. Тернопіль: Терно-граф, 2013. 214 с.

³⁰ Детальніше див., наприклад: УГКЦ. Історія. Відродження. Ісповідники віри: до 30-річчя виходу з підпілля Української Греко-Католицької Церкви: бібліографічний покажчик / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка; уклад. О. Шаран, С. Джоколик; ред. Г. Горбань; відп. за вип. Л. Бабій. Івано-Франківськ, 2019. 76 с.

³¹ Дашкевич Я. Матеріали І. О. Левицького як джерело для біографічного словника // Історичні джерела та їх використання / Ред. кол.: І. Л. Бутич, І. П. Крип'якевич, Ф. П. Шевенко, А. М. Катренко. АН УРСР, Інститут історії; Архівне управління при РМ УРСР. Київ: Наукова думка. 1966. Вип. 2. С. 35-53.

³² Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 1: Адміністрація і парохії: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 1004 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згуродження: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 570 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемишльської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939): [англ. мовою]. Львів: Каменярь, 1995. 1008 с.; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. 450 с.

соціологічного опитування та мікро-історичного дослідження³³. В сучасній вітчизняній історіографії добрими прикладами такого роду наукових досліджень в галузі історичної біографістики та просопографії є праці львівського історика о. Богдана Праха про духовенство Перемишльської єпархії УГКЦ³⁴, дрогобицького історика Юрія Стецика про чернецтво Святопокровської провінції Чину Василян³⁵. У процесі підготовки біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ будемо враховувати також позитивний досвід підготовки та публікації фундаментального науково-довідкового видання «Енциклопедія ЗУНР» за редакцією Миколи Кугутяка, на сторінках якого вміщено також серію статей про духовних осіб УГКЦ – митрополита А. Шептицького, єпископів Й. Коциловського та Г. Хомишина, багатьох священників – учасників державного будівництва ЗУНР та капеланів УГА³⁶.

Власне, треба відзначити, що ідея проекту біографічного словника пройшла певну еволюцію. Зокрема, під час робочої зустрічі співробітників НДІ історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (НДІ ІЦ ІФАІЗ) та Інституту історії Церкви Українського Католицького університету (ІЦ УКУ) в грудні 2020 р. було заплановано підготовку науково-довідкового видання біограм духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії УГКЦ в умовах тоталітаризму (1939–1989 рр.)³⁷. Однак, слід підкреслити, первісний задум проекту біографічного словника духовенства Станиславівської єпархії містив дещо іншу хронологію – з часу заснування єпархії в Станиславові 1885 р. до моменту проголошення митрополії в Івано-Франківську 2011 р. та навіть до «сучасного моменту», що триває і сьогодні. Продовжуючи співпрацю НДІ ІЦ ІФАІЗ та ІЦ УКУ щодо підготовки спільного наукового проекту, водночас розпочинаємо нашу першу публікацію біограм духовенства в первісно окреслених хронологічних рамках (1885–2020 рр.).

Джерельна база наукового проекту. Основним джерелом проекту є документ «Метрика кліру Станиславівської єпархії», який хронологічно охоплює період 1885 – 1945 рр. і зберігається у фондах Державного архіву Івано-Франківської області³⁸, матеріали особових справ духовенства з фонду

³³ Блажейовський Д. Берестейська ре-унія та українська історична доля і недоля. Т. 2: Київська Вселенська Церква в діаспорі (1751–1988): [переклад з англійської]. Львів: Каменяр, 1999. 1335 с.

³⁴ Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Том 1: Біографічні нариси (1939 – 1989). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. LXXXVI + 722 с.

³⁵ Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739–1783 рр.): просопографічне дослідження: Монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.

³⁶ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. У 3-х томах - Т. 1: А–Ж. - Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. – 688 с.; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З–О. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2019. 832 с.

³⁷ Академію відвідали представники Українського католицького університету (опубліковано 11 грудня 2020). URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/735-akademiiu-vidvidaly-predstavnyky-ukrainskohu-katolytskohu-universytetu.html> (дата звернення: 20.06.2021).

³⁸ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 195а. Книга обліку священників Станиславівської єпархії, 04.12. 1873 – 31.03. 1944 рр., т. 4, 200 арк.; спр. 330а. Метрика кліру

єпископської консисторії в Станіславові³⁹ та фонду уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ УРСР по Станіславській / Івано-Франківській області, що охоплює період 1945–1990 рр.⁴⁰, матеріали консисторії / управління Івано-Франківської єпархії (1990–2011 рр.), відтак – архієпархії та митрополії (2011–2020 рр.). Додатковими джерелами є матеріали статистичних збірників – Шематизмів Станіславівської єпархії (1885–1938 рр.)⁴¹, Шематизмів Івано-Франківської єпархії УГКЦ (1995, 2009, 2019 рр.)⁴², відомий довідник «Історичний шематизм...» о. Д. Блажейовського⁴³, публіцистичні матеріали в періодиці досліджуваного періоду (зокрема, часописи «Діло», «Галичанин», «Нова Зоря» та ін.), збірники документів⁴⁴, серія видань мемуарної літератури⁴⁵, науково-довідкові та

Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 1, 198 арк.; спр. 330б. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 2, 199 арк.; спр. 330в. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 3, 201 арк.; спр. 330г. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 6, 338 арк.; спр. 330д. Метрика кліру Станіславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станіславів, т. 5, 201 арк.

³⁹ Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.778. Особова справа священика Базюка Теодора, 28.05.1913 – 12.02.1918 рр., 18 арк.; спр.779. Особова справа священика Томашівського Петра, 28.08.1913 – 17.09.1917 рр., 8 арк.; спр.780. Особова справа священика Ісаїва Івана, 20.05.1914 – 4.08.1915 рр., 11 арк.; спр. 1182. Заява Дорика Романа, студента духовної семінарії про призначення його священиком, 04.08. 1934 – 07.06. 1935 рр., 15 арк.; спр.1183. Заява Ванджури Олексія-Миколи, студента духовної семінарії, про призначення священиком, 17.06. 1935 – 27.06. 1939 рр., 26 арк.; спр.1184. Заява Надраги Олексія, студента духовної семінарії, про призначення священиком, 01.08. 1935 – 24.06. 1939 рр., 33 арк.; спр.1185. Особова справа Кушнірчука Дмитра, студента духовної семінарії, 24.08. 1935 – 26.06. 1939 рр., 36 арк.; спр.1186. Особова справа Погорецького Ореста, студента духовної семінарії, 04.04. 1935 – 26.06. 1939 рр., 27 арк.; спр.1187. Особова справа Возняка Володимира, студента духовної семінарії, 25.06. 1935 – 01.06. 1939 рр., 36 арк.; спр.1194. Особова справа студента духовної семінарії Пасічняка Онуфрія та звіти душпастирів Тлумацького повіту за 1937 – 1938 рр., 30.11. 1938 – 26.06. 1939 рр., 38 арк.

⁴⁰ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 480. Особові картки священиків, Т.1 «Б-Л», 79 арк.; Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 481. Особові картки священиків, Т.2 «М-Я», 87 арк.

⁴¹ Шематизм всього кліру греко-католицької Єпархії Станіславівської на рік Божий.... Станіславів, 1885 – 1938.

⁴² Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / Ред. І.Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. 160 с.; Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 2009 рік / Упорядкував митр. прот. Іван Шевчук, Віц-Канцлер Івано-Франківської Єпархії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. 128 с.; Шематизм Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ на 2019 рік / Відп. за випуск о. ліц. В. Федун. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2019. 320 с.

⁴³ Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. 450 с.

⁴⁴ Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії: У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Вінніпег, 1963. 328 с.; Мартирологія Українських Церков: у 4-х томах. – Т.2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упорядкували і зредагували О. Зінкевич і о. Т. Р. Лончина. Торонто – Балтимор: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1985. 839 с.; Реабілітовані історією: у 27 томах. Івано-Франківська область: У 2 книгах / Упорядник, автор передмови Л. Вардзарук. Книга 1. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2004. 983 с.; Книга 2. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2006. 992 с.

⁴⁵ Альманах Станіславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини / Редактор-упорядник Б.Кравців. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. 959 с.; Альманах Станіславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. Том II / Редактор-упорядник М.Климишин. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. 900 с.; Бучач і Бучаччина: Історико-мемуарний збірник / НТШ; Укр. архів, т. XXVII. Редакційна колегія: М. Островерха (гол. ред.) та ін. Нью-Йорк – Лондон – Париж – Сідней – Торонто, 1972. 943 с.; Городенщина: історико-мемуарний збірник / НТШ. Український архів, т. XXXIII. Зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. 871 с.; Історико-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / НТШ, Укр. архів, т. XXVI. Редакційна колегія: О.Соневіцька, Б.Стефанович, д-р Р.Дражньовський. Нью-Йорк – Париж – Сідней

енциклопедичні видання. Деталізація джерельної бази дослідження, слід відзначити, відбувається у процесі формування кожного гасла (статті) з біографією представника духовенства, водночас може доповнюватися актуальними здобутками історіографії – найновішими науковими публікаціями щодо кожного конкретного об'єкту дослідження – персоналії духовної особи.

Методика дослідження в рамках наукового проекту. У процесі дослідження необхідно враховувати два принципові моменти: 1) основні відомості біографічної довідки, повнота та лаконічність формулювання яких відрізнятимуть біограму від біографічного нарису (у формі статті чи монографії); 2) хронологічні та географічні рамки, врахування яких є необхідним для кореляції відповідних біографічних відомостей.

Спершу визначимо основні параметри формування біографічної довідки (біограми) представників духовенства в рамках підготовки біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885–2020).

Кожна біографічна довідка схематично включає наступні відомості: дата і місце народження та смерті (відповідно до чинного в історичний період адміністративно-територіального поділу в межах відповідної держави, з уточненням стану на актуальний для дослідників 2020 рік); батьки – їхній соціальний статус і роки життя (за наявності інформації в джерелах); інші родичі – брати і сестри (за наявності інформації в джерелах); освіта – вид навчального закладу (школа, гімназія, семінарія, університет), період навчання, здобутий документ про освіту (матура, атестат, диплом); свячення на підиякона, диякона, ієрея – дати, місця та єпископ-святитель; цивільний стан – одружений (дата одруження, короткі відомості про дружину та дітей), celibe, монах; душпастирська та суспільна діяльність – душпастирські посади (сотрудник/помічник пароха; парох; катехит; військовий капелан; віце-декан; декан (протопресвітер); духівник деканату (протопресвітеріату); член єпископської капітули; член єпископської консисторії; член душпастирської ради при єпископі; член єпархіального управління та/або єпархіальних комісій; ректор, віце-ректор, духівник, префект, викладач або професор духовної семінарії, богословського ліцею, духовного інституту, теологічної академії тощо) і терміни перебування на них, основні досягнення в душпастирстві (будівництво та освячення церкви та резиденції, візитації єпископа та/або декана, заснування та/або керівництво церковними братствами, динаміка вірних; катехитична праця; відзнаки та/або покарання церковною владою; участь в діяльності церковних структур – обов'язки в деканаті, консисторії, капітулі, духовній семінарії, богословському ліцеї, теологічній академії тощо) та суспільній праці (участь в житті громади парафії, суспільному житті краю; заснування та участь в культурно-просвітницьких товариствах, політичних партіях тощо); конкретні приклади впливу

– Торонто: Діловий Комітет Земляків Чортківської округи, 1974. 927 с.; Коломия й Коломийщина: Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Редактор та упорядник проф. д-р Б. Романенчук. [Т. 1]. Філадельфія: Видання Комітету Коломиан, 1988. 959 с.

історичних подій на життєву стратегію особи (зокрема, вплив на діяльність особи обставин воєнного часу та політичних режимів – еміграція, перебування на місці, арешт; активна участь у певних суспільно-політичних процесах тощо).

Очевидно, навіть найбільш детальна схема формування біограми представника духовенства зараз не розкриє всіх потенційно можливих відомостей, що будуть з'являтися перед дослідниками у процесі ретельного аналізу комплексу історичних джерел – від офіційної «Метрики кліру» та «Шематизму» до матеріалів періодики, мемуарів, Інтернет-ресурсів тощо.

Другий принциповий момент щодо хронологічних та географічних рамок дослідження полягає, зокрема, в тому, що оскільки упродовж досліджуваного періоду (1885–2020 рр.) основний об'єкт дослідження – Станиславівська / Івано-Франківська єпархія / архієпархія і митрополія – набував різних географічних меж, мав різний адміністративно-церковний поділ (на деканати / протопресвітерати), по-різному співвідносився з відповідним адміністративно-політичним поділом у межах відповідних держав (Австро-Угорської імперії, ЗУНР, Польщі періоду другої Речі Посполитої, УРСР, незалежної України), то, зрозуміло, повний перелік біографічного словника включатиме лише тих осіб, які у відповідні хронологічні рамки мали канонічний зв'язок із цією єпархією – митрополією (щонайменше один факт перебування, починаючи від навчання в богословському закладі освіти). За попередніми розрахунками, що проводились на основі Метрики кліру Станиславівської єпархії (до 1945 р.) та довідника о. Д. Блажейовського, до біографічного словника буде включено біограми близько 1900 осіб. Відтак, враховуючи наступні періоди розвитку Станиславівської / Івано-Франківської єпархії / митрополії – «катакомбний» (1946–1989) та новітній (1989–2020) – чисельність осіб, біограми яких увійдуть до словника, поки-що остаточно не облікована, адже для такого розрахунку та дослідження необхідно залучити ширше коло джерел.

Учасники проекту. Для реалізації проекту біографічного словника духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885–2020 рр.) заплановано залучити ширше коло науковців різного фаху – істориків, краєзнавців, релігієзнавців, богословів, які представлятимуть декілька закладів вищої освіти та наукових установ, зокрема, Науково-дослідний інститут історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Державний архів Івано-Франківської області.

На початок реалізації цього проекту, крім трьох вище згаданих наукових співробітників (на громадських засадах) Науково-дослідного інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого (це – Єгрешій Олег Ігорович, кандидат історичних наук, за основним місцем – доцент кафедри історії України та методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; Делятинський Руслан Іванович, кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-

гуманітарних дисциплін, та Маслій Андрія Ольга Данківна, кандидат історичних наук, доцент цієї ж кафедри Івано-Франківської академії Івана Золотоустого), свою згоду також надали: Гавриш Іванна Вікторівна, кандидат історичних наук, співробітник відділу освіти Тлумацької міської території громади Івано-Франківської області; Галян Тарас Васильович, магістр історії, головний спеціаліст відділу використання інформації Державного архіву Івано-Франківської області; Гаврилевська Оксана Богданівна, магістр філології, методист відділення філології та мистецтвознавства Тернопільського обласного комунального територіального відділення Малої академії наук України; Королько Андрій Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; Пилипів Ігор Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки та професор кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Водночас, відзначимо, у процесі реалізації проекту буде залучено ширше коло науковців, авторський внесок яких буде враховано в кожній публікації.

Перейдемо, врешті, до першої публікації біограм (біографічних довідок) духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії, яку розпочинаємо на літеру «А». Оскільки на сьогодні, враховуючи величезні хронологічні рамки проекту (1885–2020 рр.), детальний перелік персоналій духовенства ще формується (передусім в алфавітному порядку на основі поетапного опрацювання вище згаданих джерел), то перші біограми розпочинаємо відповідно до порядку розташування в першому томі «Метрики кліру Станиславівської єпархії» (1887–1941 рр.)⁴⁶ (цей документ заслуговує окремого дослідження), однак, звичайно, на основі опрацювання додаткових історичних джерел та здобутків історіографії.

Біографічний словник духовенства Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії – митрополії УГКЦ (1885–2020)

Частина 1. Біограми священників на літеру «А» (випуск 1).

Абрисовський Йосиф (1835–1916).

Народився 14 листопада 1835 у с. Вербиця Рава-Руського повіту коронного краю Галичини та Володимирії, Австрійської імперії (станом на 2020 – с. Вербиця (Wierzbica) гміни Любича-Королівська Томашівського

⁴⁶ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, 198 арк.

повіту Люблінського воєводства). **Батьки: Андрій Абрисовський та Марія Абрисовська з роду Тимчин.**

Освіту здобув у Львівській духовній семінарії й богословському факультеті Львівського університету (1857–1861). **Свячення** на священника в одруженому стані отримав 01 січня 1862.

Одружився 21 листопада 1861 у церкві св. Михайла с. Підберезці Львівського повіту. **Дружина – Юлія Абрисовська з роду Жуковська** (1838–1921), дочка о. Івана Жуковського (1810–1894), парох церкви св. Петра і Павла у Львові, викладача гімназії та університету, радника і референта митрополичої консисторії, співробітника НТШ у Львові, та Євдокії з роду Рожейовської.

Душпастирська та громадська праця: Сотрудник пароха с. Підберезці Львівського повіту, Львівського деканату Львівської архієпархії (02.01. 1862–1863) та сотрудник пароха с. Олесько Золочівського повіту, Олеського деканату Львівської архієпархії (13.09.1862 – 20.05.1863). Адміністратор парафії с. Лозина Городецького повіту, Городецького деканату Львівської архієпархії (1863–25.11.1865). Адміністратор парафії с. Жовчів Рогатинського повіту, Рогатинського деканату Львівської архієпархії (25.11.1865–01.07.1870). Парох с. Петликівці Бучацького повіту, Чортківського деканату Львівської архієпархії (01.07.1870–15.02.1881). Отримав похвальну грамоту Митрополичої консисторії у Львові за побудову мурованої церкви у с. Петликівці. Звільнений від конкурсного іспиту з богослов'я для заміщення вакантних душпастирських посад з 1881. Парох м-ка Тисмениця Товмацького повіту, Тисменицького деканату Львівської архієпархії, з 1885 – Станиславівської єпархії (15.02.1881–01.11.1889). Брав участь як представник громади м. Тисмениці в єпископській хіротонії Юліана Пелеша у соборі святого Юрія у Львові 23 жовтня (1 листопада) 1885.

Парох с. Косів Старий Косівського повіту, Косівського деканату Станиславівської єпархії (02.11.1889–08.08.1916). Член-засновник і голова українських товариств на місцевому рівні – читальні товариства «Просвіта» (1908), осередків товариства «Народний дім» та Союзу «Народна Каса» у с. Старий Косів. Його коштом у с. Старий Косів збудовано читальню та насипано символічну могилу в пам'ять про Т. Шевченка. В домі Абрисовських часто бували художник Іван Труш (товариш сина Савина Абрисовського з Академії красних мистецтв у Кракові) з дружиною Аріадною, Михайло Павлик, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, щоліта відпочивала Ольга Кобилянська. Від імені товариства «Руський народний дім» в Косові разом з Іваном Устияновичем і Павлом Рондюком підписав лист до Михайла Сергійовича Грушевського від 6 серпня 1909 з проханням про збір пожертв на українські громадські справи.

Помер 08 серпня 1916 у м. Косів Старий Косівського повіту (станом на 2020 р. – м. Косів Косівського району Івано-Франківської області).

Діти о. Йосифа та Юлії: син **Омелян Абрисовський** (02.07.1864–21.07.1928), священник; дочка **Стефанія Абрисовська** (р. н. невід. – 12.1887);

син **Савин Абрисовський** (1874–31.05. 1900), студент Краківської академії мистецтв, художник і композитор, товариш Івана Труша, знайомий з О. Кобилянською, учасник художньої виставки у Львові 1898, автор творів для фортепіано та гітари (опублікованих у Львові 1899 і Станиславові 1900), через хворобу повернувся до батьків, помер на 26-му році життя у батьківському домі в с. Старий Косів; дочка **Іванна Абрисовська** (роки н. і см. невід.) працювала вчителькою в початковій школі в с. Старий Косів; дочка **Олена Гукевич з роду Абрисовська** (роки н. і см. невід.), вийшла заміж за Костянтина Гукевича, який помер у віці 39 років, а їхній рід продовжив син Костянтин. В родині Абрисовських було всього 10 дітей, з них 6 померли через захворювання на скарлатину в ранньому віці упродовж одного тижня.

Інші родичі: внучка **Надія Гукевич з Абрисовських**; правнук **Нестор Библюк** (1935 р. н.), доктор технічних наук, професор Національного лісотехнічного університету у Львові, дійсний член НТШ, голова ГО «Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини» і ГО «Центр інженерної екології».

Джерела та література: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. С. 265; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 1: Адміністрація і парохії: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. С. 430, 522-523, 559, 562-563, 902; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згуродження: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. С. 11; Делятинський Р.І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. С. 65; Делятинський Р., Єгрешій О. Єпископ Юліан Пелеш (1843-1896) в реліг.-церк. і громад. житті України: нарис за матер. наук.-попул. виставки // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 349; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, арк. 2; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 631, оп. 12, спр. 121. Метрична книга церкви с. Колоколин реєстрації шлюбу та смерті, 06.01.1868–24.11.1942 рр., арк. 110зв.; Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Покажчик до Фонду № 1235 у ЦДІА України у м. Києві) / Упорядник І. Гирич; Національна академія наук України, Інститут археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Київ, 1996. С. 8; Качор А. Роля духовенства і Церкви в економічному відродженні Західної України // Збірник Тисячоліття християнства в Україні 988–1988 / О. Баран і О. В. Герус. Вінніпег, 1991. С. 120; Козак Р. Гуцульщина в листа Івана Труша (опубліковано: 15.08.2014). URL: <https://gig.kosiv.biz/1245/>; Курилишин К. Часопис «Галичинаинь» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Інститут франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2013. С. 17; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло, 2015. С. 81; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника.. Т. 4: 1900–1904 рр. Дрогобич: Коло, 2018. С. 545; Куришук В.Ю. Християнські святині Косівщини. Косів: Писаний камінь, 2016. С. 63-64, 69, 130; Медведик П. Абрисовський Савин // Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / автори-упорядники Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. С. 36; Медведик П. Абрисовський Савин Йосипович (1874, с. Петликівці, тепер Старі Петликівці Бучач. р-ну – 1900, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл.) – укр. художник і композитор // Мистецтво України: Енциклопедія. Київ, 1995. Т. 1. А–В. С. 7; Медведик П. Абрисовський Савин Йосипович (1874, с. Петликівці, нині Старі Петликівці Бучач. р-ну – 1900, м. Косів, нині Івано-Фр. обл.) – композитор, художник // Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль, 2004. Т. 1. А – Й. С. 18; Мурза В. Абрисовський Савин Йосипович // Митці України: Енциклопедичний довідник / упоряд.: М. Г. Лабінський, В. С. Мурза; за ред. А. В. Кудрицького. Київ: «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1992. С. 10; Посвячене Преосв. єп. Юліана Пелеша відбулося в неділю... // Діло. 1885. 22 жовтня (3 падолиста). Ч. 117. С. 1-2; Стиранівський О. Нестор Библюк // Вісник НТШ: інформаційне видання Світової ради НТШ / відп. ред. О. Купчинський. 2010. Число 43. С. 67-68; Стиранівський О. Нестор, літописець Гуцулії // Гражда: історико-культурний краєзнавчий часопис / гол.ред.

О. Масляник. Львів, 2015. №2/38. С. 30-31; Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 201, оп. 2, спр. 842. Скарги, пояснення, прохання, листування з громадами, розпорядження та інші документи стосовно священиків Абрисовського Йосифа, Івановича Івана, Коптюха Василя, Колянковського Володимира, 1886 – 1887 р., 12 арк.; Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 201, оп. 4а, спр. 684. Метричні книги (народження) с. Вербиця, повіт Рава Руська, 1813–1842 рр., арк. 46зв.; Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 201, оп. 4а, спр. 4394. Метричні книги (народження) с. Підберізіці, повіт Львів, 1841–1862 рр., арк. 62зв.; Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 1235: Грушевські – історики та філологи, оп. 1, спр. 51. Листи та запрошення Академічної читальні, Університетської бібліотеки у Львові, Видавничої спілки «Діла», Руського товариства педагогічного, Красового шкільного союзу, Народного комітету Української національно-демократичної партії, Комітету будівництва пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові, Історичного товариства Нестора-літописця, Київського українського клубу, Київського громадського зібрання, Міжнародного конгресу історичних наук у Римі, Міжнародного конгресу історичних наук у Берліні, Імператорського Московського археологічного товариства та інших товариств і установ до М. Грушевського на з'їзди, засідання, імпрези, урочистості; Листи Дашкевича М. П., [Дьякова І. М.], Ганінчака О., Ганкевича М., Горбачевського І. Я., Жаботинського В. Є., Кивелюка І., Левицького К. А., Патlachьова Ф. Д. і Тургенєва О. О., Трепової Є. С., Фоміна О. В., Чернати З. Є., Шваєва В. В., Шультіса А. до Грушевського М. С.; Запрошення [Комітету в справі заснування народного університету у Львові], Виділу «Товариства вакаційних осель», Старшини Київського українського клубу М. С. Грушевській на засідання, заходи; Листи Ради старшин Київського українського клубу до львівської редакції «Літературно-наукового вісника», Виділу Товариства політичного в Борщеві до читальні «Просвіти» в с. Скала Борщівського повіту (копія), Фізико-математичного товариства при Імператорському Казанському університеті до Математично-природописно-лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка, арк. 152. Лист Товариства Руський народний дім» в Косові до Михайла Сергійовича Грушевського (не пізніше 6 серпня (за н.ст.) 1909 р., м. Косів). URL: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/item/0010589>; Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1886, С. 92; 1887, С. 229; 1888, С. 274-275; 1890, С. 138; 1891, С. 137; 1892, С. 76; 1894, С. 77; 1895, С. 74; 1896, С. 74; 1897, С. 74; 1898, С. 74; 1899, С. 74; 1900, С. 74; 1901, С. 77; 1903, С. 85; 1904, С. 85; 1905, С. 85; 1906, С. 104-105; 1907, С. 107; 1909, С. 77; 1910, С. 77; 1911, С. 119; 1912, С. 120; 1913, С. XXVI, 120; 1914, С. XXVI, 120; Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий... 1883, С. 282; Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini... 1858. S. 207; 1859, S. 194; 1860, S. 193; 1861, S. 220; 1862, S. 219; 1863, S. 103; 1864, S. 24; 1865, S. 24; 1866, S. 86; 1867, S. 86; 1868, S. 80; 1871, S. 152; 1872, S. 153; 1874, S. 153; 1875, S. 154; 1876, S. 157; 1877, S. 157; 1878, S. 157; 1879, S. 157; 1880, S. 157; 1881, S. 157; 1882, S. 209.

Абрисовський Омелян (Еміліян) (1864–1928).

Народився 02 липня 1864 в с. Лозина Городоцького повіту (станом на 2020 – с. Лозино Яворівського району Львівської області). **Батьки:** о. **Йосиф Абрисовський** (1835–1916) та **Юлія Абрисовська з роду Жуковська**.

Освіту здобув у Львівській духовній семінарії й богословському факультеті Львівського університету (1884–1888). **Свячення** на священика в одруженому стані отримав 11 листопада 1888, святитель – єпископ Юліан Пелеш.

Одружений 05.08.1888 у церкві с. Колоколин Журавнівського деканату **Дружина – Сидонія Абрисовська з роду Теліховська** (р. н. невід.–10.1889), дочка о. Теофіла і пароха с. Колоколин Журавнівського деканату, та Теклі з роду Янович; померла в жовтні 1889 у м. Тисмениця.

Душпастирська та громадська праця: Приватний сотрудник пароха в м-ку Тисмениця Товмацького повіту Тисменицького деканату (12.11. 1889–27.03. 1890). Третій сотрудник кафедрального собору та катехит шкіл в Станиславові (01.04. 1890–18.09. 1897). Організував хор учениць виділової дівочої школи, який запрошували до музичного супроводу урочистих Богослужінь в кафедральному храмі. Член т-ва «Руська Бесіда» в м. Станиславів. З 1894 розпочав листування з громадсько-політичним і

культурним діячем Олександром Барвінським, ідейним натхненником консервативного християнсько-суспільного руху в Галичині, збереглися 183 листи до адресата. З цього листування, зокрема, відомо, що священник самостійно займався своїм господарством. Організував 1895 Шевченківський вечір у Станиславові. Підтримував особисті і творчі зв'язки з викладачем Станиславівської учительської семінарії Романом Заклинським, якому надіслав матеріали про Юрія Федьковича, опубліковані у часописі «Зоря» (1895 і 1896) та «Літературно-науковий вісник» (1901). Цісарсько-королівський окружний шкільний інспектор для округу Надвірна та Богородчани (19.09. 1897–1911). Цісарсько-королівський окружний шкільний інспектор для округу Косів (1911–1914?). Іменованій 28.06. 1913 радником єпископської консистрії в Станиславові з правом ношення крилошанських відзнак. Інспектор шкільного округу в м. Самбір (1917). Тимчасовий адміністратор парафії м. Надвірна (21.04.–09.09. 1920). Експонований сотрудник в с. Москалівка парохії м. Косів (01.05. 1922–1928). Учасник віча в м. Надвірна під час вічевого тижня 15-22 вересня 1918, організованого УНДП з вимогою створення «українського коронного краю в Австрії». Учасник з'їзду народного вчителства Західно-Української Народної Республіки 4 лютого 1919 в Станиславові. Інтернований польською поліцією восени 1919 за підозрою в організації «українського повстання», але через брак доказів відпущений. Під час підготовки і проведення перепису населення у вересні 1921 О. Абрисовський перебував під наглядом польської поліції.

Помер 21 липня 1928 у с. Москалівка Косівського повіту Станиславівського воєводства, Польща (друга республіка) (станом на 2020 – мікрорайон Москалівка в складі м. Косів Косівського району Івано-Франківської області). Похоронений біля церкви с. Москалівка.

Джерела та література: Арсенич П. Абрисовський Омелян // Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / автори-упорядники Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. С. 36; Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. С. 265; Бойко І. Патріарх Гаврилівської інтелігенції // Краєзнавець Прикарпаття 2008 №12 Липень-грудень С. 43; Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 11, спр.501-504 / п.53. Абрисовський Омелян. Листи до Барвінського Олександра Григоровича (183 листи), 1894-1926 рр., б. м., 280 арк.; Гуральна С.С. Духовна творчість галицьких композиторів кінця XIX – першої половини XX століть в контексті літургійно-хорової практики регіону: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво». Львів, 2019. С. 89; Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. С. 86, 99, 376; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 68, оп. 2, спр. 13. Листування з органами польської розвідки про виявлення агітаційної роботи українських націоналістів щодо включення в ряди української національної армії Петрушевича, 30.03.–14.07.1921 р., арк. 28; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, арк. 1; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 631, оп. 12, спр. 121. Метрична книга церкви с. Колоколин реєстрації шлюбу та смерті, 06.01.1868 – 24.11.1942 рр., арк. 110зв.; Епістолярна спадщина Михайла Грушевського: покажчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м. Києві / Національна академія наук України; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у м. Києві; упоряд. І. Б. Гирич. Київ, 1996. С. 8; Західно-Українська народна республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. Том 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 133-134, 138-162; Діло. 1917. Ч. 57. С. 3; Курилишин К. Часопис «Галичинаинь» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Інститут франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич: Коло, 2013. 700 с. (С. 18); Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.):

матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло, 2015. 640 с. (с. 81); Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 2: 1890–1894 рр. Дрогобич: Коло, 2016. С. 246; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 3: 1895–1899 рр. Дрогобич: Коло, 2017. С. 277; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника.. Т. 4: 1900–1904 рр. Дрогобич: Коло, 2018. С. 118-119; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника.. Т. 6: 1910–1914 рр. Дрогобич: Коло, 2020. С. 123; Косівські святині. URL: <https://kosivlibrary.if.ua/2010/02/05/69/>; Куришук В.Ю. Християнські святині Косівщини. Косів: Писаний камінь, 2016. С. 73, 80, 109, 130; Предка С. В. Матеріальне становище Греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини у 1920 - 30-х рр. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2018. Вип. 21. С. 92; Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1887, С. 264; 1888, С. 320; 1890, С. 254; 1891, С. XIX, 231; 1892, С. XVIII, 126; 1894, С. XVIII, 126; 1895, С. XX; 1896, С. XX; 1897, С. XX; 1898, С. XX; 1899, С. XXII; 1900, С. XXVIII; 1901, С. XXVIII; 1903, С. XXIX; 1904, С. XXXI; 1905, С. XXV; 1906, С. XXIII; 1907, С. XXIII; 1909, С. XXIII; 1910, С. XXIII; 1911, С. XXIII; 1912, С. XXIII; 1913, С. XXVI, 120; 1914, С. XXVI, 120; 1925, С. 284; 1929, С. 165.

Твори: Абрисовський О. Спростоване [з приводу мови спілкування і викладання в руських школах] // Діло. 1902. 27 червня (10 липня). Ч. 142. С. 3; Абрисовський О. Пояснене, зглядно простоване [про мову листування окружних шкільних рад і оренду шкільного будинку в Дорі під час літніх відпусток] // Діло. 1902. 29 серпня (11 вересня). Ч. 193. С. 3; Абрисовський О. До Русинів надвірнянського і сумежних повітів [про створення комітету для організації виступів руського народного театру] // Діло. 1902. 18 (31) грудня. Ч. 282. С. 2; Абрисовський О. З Надвірнянщини (Спростоване) [про руську школу в Ланчині] // Діло. 1910. 29 вересня. Ч. 216. С. 5.

Авдикович Теодозій (1854–1887).

Народився 13 березня 1854. **Батьки:** о. **Йосиф Авдикович (Авдиковський)** та **Олена Авдиковська з роду Тарнавська.**

Освіту здобув у Львівській духовній семінарії й богословському факультеті Львівського університету (1873–1877). **Свячення** на священика в одруженому стані отримав 18 березня 1877.

Одружений 1876. **Дружина:** **Левкадія (Леокадія) з роду Бохенська,** дочка Франциска Бохенського.

Душпастирська та громадська праця: Сотрудник пароха м-ка Бурштин Рогатинського повіту, Рогатинського деканату Львівської архієпархії (01.04.–01.08. 1877). Адміністратор парафії с. Молодьків Богородчанського повіту, Богородчанського деканату Львівської архієпархії, з 1885 – Станиславівської єпархії (01.08. 1877–1885). Військовий капелан 2-го класу в резерві (з 1882). Капелан парафії с. Молодьків Богородчанського повіту, Богородчанського деканату Станиславівської єпархії (1885–1887).

Помер 03 грудня 1887 на 33-му році життя і 10-му році священства у с. Молодьків Богородчанського повіту (станом на 2020 – с. Молодків Надвірнянського району Івано-Франківської області).

Діти о. Теодозія та Левкадії: дочка **Софія Олена Авдикович** (13.03.1880 – невід.), хрещена та миропомазана 20.09.1880 в церкві с. Молодьків; син **Йосип Авдикович** (рр. життя невід.).

Джерела та література: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. С. 265; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 1: Адміністрація і парохії: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 1004 с. С. 470; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження:

[англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 570 с. С. 18; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, арк. 3; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 631, оп. 1, спр. 433. Метрична книга церкви с. Молодків реєстрації народжень, 29.04.1865–31.12.1908 рр., арк. 46зв.; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло, 2015. С. 81; о. Теодозій Авдиківич. URL: https://www.myheritage.com.ua/person-2000194_20271961_20271961/о-теодозій-авдиківич; Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1886, С. 4; 1887, С. 8; Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий... 1882, С. 13, 183; 1883, С. 25, 197; Schematismus universi venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanae graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini... 1874, S. 227; 1875, S. 229; 1876, S. 232; 1877, S. 232; 1878, S. 146; 1879, S. 146; 1880, S. 146; 1881, S. 146; 1882, S. 146; Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1887, С. Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1886, С. 4; 1887, С. 8; 1888, С. 316.

Авдиківський (Авдиківич) Аполоній (1815–1889).

Народився 26 грудня 1815. **Батьки:** відомостей не виявлено.

Освіту здобув у Львівській духовній семінарії й богословському факультеті Львівського університету (1842–1846). **Свячення** на священника в одруженому стані отримав 01 січня 1846.

Одружений 1845. **Дружина** – **Леонарда Авдиківська з роду Лукасевич** (1830–18.03.1897, с. Гадинківці).

Душпастирська та громадська праця: Сотрудник пароха с. Угринь Чортківського повіту, Скальського деканату Львівської архієпархії (1847–1848). Приватний сотрудник пароха с. Ланівці Борщівського повіту, Скальського деканату Львівської архієпархії (1848–1850). Сотрудник пароха с. Угриньківці Заліщицького повіту, Заліщицького деканату Львівської архієпархії (01.1850–05.1853). Парох с. Бабинці Борщівського повіту, Кудринецького деканату Львівської архієпархії (05.1853–02.04.1879). Тимчасовий адміністратор в с. Шупарка Борщівського повіту, Кудринецького деканату Львівської архієпархії (1863–1864). Тимчасовий адміністратор с. Худийвці Борщівського повіту, Кудринецького деканату Львівської архієпархії (1871–1874). Парох с. Товстенке Гусятинського повіту, Гусятинського деканату Львівської архієпархії, з 1885 – Станиславівської єпархії (02.04.1874–26.01.1889).

Помер 26.01.1889 у с. Товстенке Гусятинського повіту (станом на 2020 – с. Товстенке Чортківського району Тернопільської області).

Діти о. Аполлонія та Леонарди: відомостей не виявлено.

Джерела та література: Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. С. 267; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 1: Адміністрація і парохії: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 1004 с. С. 92, 406, 747-748, 769, 788, 790, 859; Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 570 с. С. 16; Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, арк. 4; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич: Коло, 2015. С. 81; Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до бібліографістики / НАН України, Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Т. 3: 1895–1899 рр. Дрогобич: Коло, 2017. С. 95; Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії на рік Божий... 1886, С. 29; 1887, С. 75; 1888, С. 87; 1890, С. 292; Шематизм всього кліру греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік Божий... 1882, С. 207; 1883, С. 221; Schematismus universi

venerabilis cleri Archidioeceseos Metropolitanæ graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini... 1855. S. 180; 1856. S. 184; 1857. S. 183; 1858. S. 183; 1859. S. 171; 1860. S. 171; 1861. S. 195; 1862. S. 159; 1863. S. 195; 1864. S. 195; 1865. S. 195; 1866. S. 195; 1867. S. 195; 1868. S. 169; 1871. S. 169; 1872. S. 174; 1874. S. 174; 1875. S. 177; 1876. S. 180; 1877. S. 180; 1878. S. 180; 1879. S. 180; 1880. S. 180; 1881. S. 170; 1882. S. 170.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Академію відвідали представники Українського католицького університету (опубліковано 11 грудня 2020). URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/735-akademiiu-vidvidaly-predstavnyky-ukrainskoho-katolytskoho-universytetu.html> (дата звернення: 20.06.2021).
2. Алексієвець М. Українська історична біографістика: нове бачення // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2005. №2. С. 4-6.
3. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б.Кравців. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. 959 с.
4. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том II / Редактор-упорядник М.Климишин. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. 900 с.
5. Арсенич П. Некрополі міст Івано-Франківщини як джерело до вивчення біографій відомих людей // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. Збірник науково-теоретичних статей / Головний редактор С.П.Павлюк. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. С. 27-31.
6. Арсенич П. Рід Шухевичів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 264 с.
7. Арсенич П. Родина Заклинських. Івано-Франківськ, 1995. 56 с.
8. Арсенич П. Родина Озаркевичів. Коломия: Вік, 1998. 64 с.
9. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 192 с.
10. Арсенич П.І. Сторінки історії УГКЦ // Науковий вісник Українського університету в Москві. Москва, 2002. Вип.2. С.107-116.
11. Баб'як А. Нові українські мученики ХХ ст. Рим: Видання УКУ ім. св. Климентія Папи, 2002. 200 с.
12. Білоус О. Всеукраїнська наукова конференція «Християнство в Україні: історичні витоки, сучасний стан і виклики ХХІ століття (до ювілею 1030-ліття жрешення України)» // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 442-443.
13. Блажейовський Д. Берестейська ре-унія та українська історична доля і недоля. Т. 2: Київська Вселенська Церква в діаспорі (1751–1988): [переклад з англійської]. Львів: Каменяр, 1999. 1335 с.
14. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 1: Адміністрація і парохії: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 1004 с.
15. Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944). Том 2: Духовенство і релігійні згромадження: [англ. мовою]. Львів – Київ: КМ Академія, 2004. 570 с.
16. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939): [англ. мовою]. Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.
17. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. Львів: Місіонер, 2002. 450 с.
18. Бучач і Бучаччина: Історико-мемуарний збірник / НТШ; Укр. архів, т. XXVII. Редакційна колегія: М. Островерха (гол. ред.) та ін. Нью-Йорк – Лондон – Париж – Сідней – Торонто, 1972. 943 с.
19. Винник Н., Гладка Г. Станиславівська (Івано-Франківська) єпархія Греко-Католицької Церкви в сучасній українській історіографії // Науковий вісник Івано-Франківського

- богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 7: до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. 2015. С. 75-80.
20. Винник Н. Постаць Андрея Шептицького в оцінці сучасних українських істориків // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 40-46.
 21. Волощук М., Дрогобицький І., Делятинський Р. «Легенда історичного факультету». Пам'яті Ярослава Юрійовича Заборовського // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2021. Ч. 34. С. 153-167
 22. Вуянко М. Давні українські храми Івано-Франківська. XVII-XVIII ст. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. 244 с. (Серія: Моє місто, № 41).
 23. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіславова): перша половина ХХ ст.: іст.-бібліогр. вид. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 214 с.
 24. Вуянко М. Чернецтво Прикарпаття у 40 – 80-х роках ХХ ст. // Україна Соборна: Зб. наук. статей. Київ, 2005. Вип. 2. Ч.2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С.372-382.
 25. Гавриш І. Греко-католицьке релігійне підпілля Станиславівщини (середина 40-х–50-ті рр. ХХ ст.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Історія. Тернопіль, 2015. Ч. 3. С. 37–41.
 26. Гавриш І. Діяльність єпископа Павла Василика в часи підпілля Української Греко-Католицької Церкви // Покуття – колыска українського національного державотворення: Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця; Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С. 186-192.
 27. Гавриш І. В. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства Станиславівської єпархії у «катакомбний» період (1946–1989 рр.) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Вип. 7. Богослов'я: до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. 2015. С. 147–152.
 28. Гавриш І. Особливості чернечого життя на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля (1953–1989 рр.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2017. Вип. 122. С. 106–113.
 29. Гавриш І. В. Станиславівська єпархія Української греко-католицької церкви у період підпілля (1946–1989 рр.): Дисертація на здобуття наук. ст. канд. іст. наук : спеціальність 07.00.01 – «Історія України» / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 270 с.
 30. Гаврилівська О. Отець Василь Білинський: історичний нарис // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 149-158. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.15>.
 31. Галян Т. В. Вербилівці: історико-краєзнавчий нарис. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2014. 240 с.
 32. Галян Т. В. Пам'ять крізь століття: генеалогія вербилівських родин другої половини XVIII – першої половини ХХ століття. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2021. 236 с.
 33. Головин Б.П. За служіння Богові, народу – смерть. Тернопіль: Терно-граф, 2008. 200 с.
 34. Головин Б. Ісповідники віри – наші сучасники. Тернопіль: Терно-граф, 2009. 164 с.
 35. Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. Тернопіль: Просвіта, 2000. 244 с.
 36. Головин Б. Христові обручниці [про монахинь УГКЦ у роки підпілля (1946-1989)] / Тернопільський обласний осередок Наукового товариства ім. Шевченка; передмова О. В. Козак. 2-ге вид. доповн. Тернопіль: Терно-граф, 2013. 214 с.

37. Горбань Р., Делятинський Р. Науково-дослідний проект «Українська Греко-Католицька Церква (1991–2011 рр.): етапи формування адміністративно-канонічної структури, особливості релігійно-церковного життя, перспективи розвитку» // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Вип. 5. Богослов'я. 2014. С. 239–260.
38. Городенщина: історично-мемуарний збірник / НТШ. Український архів, т. XXXIII. Зредагував М. Г. Марунчак. Нью-Йорк – Торонто Вінніпег, 1978. 871 с.
39. Григорук М., Єгрешій О. Фотодокументи як джерело до вивчення повсякденного життя підпільного греко-католицького духовенства // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Випуск 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. 2014. С. 172–180.
40. Григорук М. Сильний Божий Духом. Історико-біографічний нарис про життя о. д-ра Авксентія Бойчука. Жовква: Місіонер, 2017. 256 с.
41. Дашкевич Я. Матеріали І. О. Левицького як джерело для біографічного словника // Історичні джерела та їх використання / Ред. кол.: І. Л. Бутич, І. П. Крип'якевич, Ф. П. Шевенко, А. М. Катренко. АН УРСР, Інститут історії; Архівне управління при РМ УРСР. Київ: Наукова думка. 1966. Вип. 2. С. 35–53.
42. Делятинський Р. Долі греко-католицьких священників Коломийського деканату Станиславівської єпархії: до і після Львівського псевдо-собору 1946 р. // Коломия в європейській історії та культурі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 775-річчю першої літописної згадки про Коломию (07 жовтня 2016 року) / За ред. Ю. В. Плекана, М. М. Арсака, У. І. Мандрусак. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 23–51.
43. Делятинський Р. Отець Порфирій Ступницький (1847-1926): штрихи до портрета // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 189–205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.18>.
44. Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2017. 380 с.
45. Делятинський Р. Шематизми Галицької греко-католицької митрополії (1828–1944 рр.) як історичне джерело // Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka konference «Moderni vymozenosti vedy – 2013». Dil 23. Historie. Praha: Publishing House Education and Science, 2013. S. 25–28.
46. Делятинський Р., Єгрешій О. Єпископ Юліан Пелеш (1843-1896) в релігійно-церковному і громадському житті України: нарис за матеріалами науково-популярної виставки // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 326–390.
47. Делятинський Р., Єгрешій О., Соловка Л. «Від Голгофи через катакомби до Воскресіння»: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору 1946 р. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору. 2016. С. 32–77.
48. Делятинський Р., Рибчин Р. Отець Володимир Коропецький (1892–1950?): штрихи до портрета // Покуття – колыска українського національного державотворення: Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. Тисмениця; Івано-Франківськ: Лілля-НВ, 2018. С. 198–207.
49. Делятинський Р., Юілоус О. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Християнська педагогіка в іменах та освітньо-виховних ідеях» (Івано-Франківськ,

- 11 лютого 2019 року) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 14. С. 245–247. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.23>.
50. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 195а. Книга обліку священиків Станиславівської єпархії, 04.12. 1873 – 31.03. 1944 рр., т. 4, 200 арк.
 51. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330а. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 1, 198 арк.
 52. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330б. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 2, 199 арк.
 53. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330в. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 3, 201 арк.
 54. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330г. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 6, 338 арк.
 55. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 504, оп. 1, спр. 330д. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 5, 201 арк.
 56. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.778. Особова справа священика Базюка Теодора, 28.05.1913 – 12.02.1918 рр., 18 арк.
 57. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.779. Особова справа священика Томашівського Петра, 28.08.1913 – 17.09.1917 рр., 8 арк.
 58. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.780, Особова справа священика Ісаїва Івана, 20.05.1914 – 4.08.1915 рр., 11 арк.
 59. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр. 1182. Заява Дорика Романа, студента духовної семінарії про призначення його священиком, 04.08. 1934 – 07.06. 1935 рр., 15 арк.
 60. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1183. Заява Ванджури Олексія-Миколи, студента духовної семінарії, про призначення священиком, 17.06. 1935 – 27.06. 1939 рр., 26 арк.
 61. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1184. Заява Надраги Олексія, студента духовної семінарії, про призначення священиком, 01.08. 1935 – 24.06. 1939 рр., 33 арк.
 62. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1185. Особова справа Кушнірчука Дмитра, студента духовної семінарії, 24.08. 1935 – 26.06. 1939 рр., 36 арк.
 63. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1186. Особова справа Погорецького Ореста, студента духовної семінарії, 04.04. 1935 – 26.06. 1939 рр., 27 арк.
 64. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1187. Особова справа Возняка Володимира, студента духовної семінарії, 25.06. 1935 – 01.06. 1939 рр., 36 арк.
 65. Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, оп.1, спр.1194. Особова справа студента духовної семінарії Пасічняка Онуфрія та звіти душпастирів Тлумацького повіту за 1937 – 1938 рр., 30.11. 1938 – 26.06. 1939 рр., 38 арк.
 66. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 480. Особові картки священиків, Т.1 «Б-Л», 79 арк.
 67. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. Р-388, оп. 1д, спр. 481. Особові картки священиків, Т.2 «М-Я», 87 арк.
 68. Дрогобицька О. Громадська діяльність греко-католицького сільського духовенства на Покутті (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2018. Вип. 12-13. С. 289–302.
 69. Дрогобицька О. Громадська діяльність родини Ганушевських у 20-х – 30-х рр. XX ст. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир»: 36. наук. праць. 2015. Вип. 7: Богослов'я. С. 212–219.

70. Дрогобицька О. Роль галицького сільського духовенства у боротьбі за українську школу (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Християнство – духовна основа українського народу (до 1030 – річчя хрещення України-Руси): Матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 8 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 17–26.
71. Дрогобицька О. Участь сільського духовенства у передвиборчій боротьбі у галицькому селі (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2019. Вип. 40. С. 151–158.
72. Єгрешій О. І. Греко-католицьке духівництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. Львів, 2009. С. 199–208.
73. Єгрешій О. Єпископи Григорій Хомишин і Миколай Чарнецький: проблема взаємовпливу // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Вип. 5. Богослов'я. 2014. С. 261-266.
74. Єгрешій О.І. Повсякденне життя сімей греко-католицьких священників – політичних переселенців на Далекий Схід 1950-х – першої половини 1960-х років // Українська греко-католицька церква: історія і сучасність. Матеріали регіональної наукової конференції, присвяченої 30-річчю виходу УГКЦ з підпілля у 1989 році на теренах Делятинщини Надвірнянського Івано-Франківської області / Ред.-упоряд. Л. Я. Генік. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2019. С. 51-69.
75. Єгрешій О.І. Репресивна політика польської влади щодо отця Володимира Стернюка-старшого на початку 1920-х рр.: спроба історичної реконструкції // Науковий щорічник «Історія релігій в Україні». Львів: «Логос», 2019. Вип. 29. С.150–158.
76. Єгрешій О. Спроба «епістолярного» відтворення соціального портрета «малої людини»: релігійний аспект // Історія релігій в Україні: науковий щорічник/ упоряд. О. Киричук, М. Омельчук, І. Орлевич. Львів, 2014. Книга II: Історія. С. 126–133
77. Єгрешій О., Делятинський Р., Маслій О. Концепція науково-дослідної діяльності науково-дослідного інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії та Митрополії УГКЦ. URL: <http://ifaiz.edu.ua/naukova-robota/institut-istorii-tserkvy.html> (дата звернення 23.06. 2021).
78. Єгрешій О., Делятинський Р., Семанюк І. Від Голгофи через катакомби до Воскресіння: до 70-ліття Львівського псевдо-собору 1946 р.: науково-популярна виставка (12.04.2016). Івано-Франківськ: Реклама-центр, 2016. 3 банери.
79. Єгрешій О., Делятинський Р., Семанюк І. Єпископ Юліан Пелеш в релігійно-церковному і громадському житті України» (до 175-річчя від дня народження): науково-популярна виставка (27.02. 2018). Івано-Франківськ: Реклама-центр, 2018. 2 банери.
80. Єгрешій О., Делятинський Р. Науково-практичні конференції, присвячені ювілею 150-ліття від дня народження блаженного єпископа Григорія Хомишина (м. Івано-Франківськ, 2017 рік) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2017. Ч. 29-30. С. 375–378.
81. Єгрешій О., Королько А. Підпільний священник Української Греко-Католицької Церкви Ярослав Сірецький: спроби історичної регенерації // «Правда визволить...»: Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ, 6 листопада 2014 р. / за ред. о. П. Марцелюка, С. Гурикної, В. Суботіна. Жовква: Місіонер, 2015. С. 27–31.
82. Жук А., Білоус О. Регіональна студентська наукова конференція, присвячена 30-літтю легалізації УГКЦ «Українська Греко-Католицька Церква у другій половині XX століття в Україні: підпілля, легалізації, становлення» (Івано-Франківськ, 20 листопада 2019 року // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 189-205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.26>.
83. Заборовський Я. Ю. На стежинах історії. Івано-Франківськ, 2003. 388 с.

84. Заборовський Я. На сторінках історії –2. Останні місяці земного життя Станіславського владики Блаженного Григорія Хомишина // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 10-11. С. 253-276.
85. Заборовський Я. Ю. Останні місяці земного життя Станіславського єпископа Блаженного Григорія Хомишина. Львів: Растр-7, 2017. 48 с.
86. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. У 3-х томах Т. 1: А–Ж. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018. 688 с.
87. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З–О. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2019. 832 с.
88. Івано-Франківськ. Енциклопедичний словник / Автори-упорядники: Карась Ганна, Діда Роман, Головатий Михайло, Гаврилів Богдан. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 496 с.
89. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / НТШ, Укр. архів, т. XXVI. Редакційна колегія: О. Соневицька, Б. Стефанович, д-р Р. Дразньовський. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Діловий Комітет Земляків Чортківської округи, 1974. 927 с.
90. Качкан В. А. Хай святиться ім'я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священницьких родин. Чернівці: Прут, 1994. 198 с.
91. Козінчук В., Білоус О. Регіональна наукова конференція «Богословська і громадсько-культурна діяльність блаженно священномученика Симеона Лукача» (Івано-Франківськ – Старуня Богородчанського району Івано-Франківської області, 27 червня 2019 року) // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. 2019. Вип. 14. С. 248-249. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.24>.
92. Коломия й Коломийщина: Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Редактор та упорядник проф. д-р Б. Романенчук. [Т. 1]. Філадельфія: Видання Комітету Коломийян, 1988. 959 с.
93. Королько А. Культурно-просвітницька і громадсько-політична діяльність о. Івана Озаркевича (1826–1903) в контексті національного відродження // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці : Технодрук, 2013. Т. 16. С. 37–44.
94. Королько А. Вклад отця Йосафата Кобринського у будівництво Руського (Українського) Народного дому в Коломиї // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Ігор Соляр, відп. секретар Марина Чебан]; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2015. Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки. С. 83–99.
95. Королько А. Візитація станіславського єпископа Андрея Шептицького на Покуття та Галицьку Гуцульщину 1899–1900 рр. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 7. до 130-річчя з часу створення Станіславської єпархії. 2015. С. 68–75.
96. Королько А. Українські радикали і греко-католицьке духовенство на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст.: світоглядне протистояння та пошук діалогу і примирення // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. 2015. С. 126–134.
97. Королько А., Делятинський Р. Отець Йосиф Проць (1878 – 1968 рр.): біографічний нарис // Снятин: краєзнавчий і літературно-мистецький журнал. 2018. Вип. 17 (31). С. 43–58.
98. Королько А., Єгрешій О. Інтронізація Станіславського єпископа Григорія Хомишина 1904 р. (за матеріалами української газетної періодики початку XX ст.) // Науковий вісник

- Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. Філософія. Історія. Науковий журнал. 2018. Вип. 12–13. С. 391–400.
99. Королько А., Єгрешій О. Інтронізація єпископа Юліана Пелеша на сторінках українського часопису «Діло» // Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія: науковий журнал. 2018. Вип. 12–13. С. 368–377.
100. Купчик Л. Життєносні стовпи Церкви. Жовква: Місіонер, 2010. 204 с.
101. Купчик Л.С. Третій удар: Долі галицьких отців-деканів. Львів: Каменярь, 2001. 145 с.
102. Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії: У 45-річчя участі у Визвольних змаганнях (Матеріали до історії). Вінніпег, 1963. 328 с.
103. Мартирологія Українських Церков: у 4-х томах. – Т.2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упорядкували і зредагували О. Зінкевич і о. Т. Р. Лончина. Торонто – Балтимор: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1985. 839 с.
104. Маслій О. Блаженний Симеон Лукач – духівник Згромадження сестер Мироносиць // Християнство – духовна основа українського народу (до 1030-річчя хрещення України-Руси). Матеріали науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 8 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ. 2019. С. 94-103.
105. Маслій А. О. Внесок Згромадження сестер Мироносиць у процес легалізації УГКЦ // «Правда визволить...»: Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ, 6 листопада 2014 р. / за ред. о. П. Марцелюка, С. Гурікної, В. Суботіна. Жовква: Місіонер, 2015. С. 42–49.
106. Маслій с. Андрея Ольга. Згромадження Сестер Мироносиць: історичний нарис. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 104 с.
107. Маслій О. (с. Андрея). Співпраця митрополита Йосифа Сліпого з чернечими спільнотами УГКЦ (1945–1963 рр.) // Ковчег: науковий збірник з церковної історії. Ч. 8. Львів, 2018. С. 278-285.
108. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918-1919 років // Україна модерна / За ред.: В.Верстюка, Я.Грицака, Л.Зашкільняка, В.Кравченка, М.Крикуна. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. Ч.4-5. С.187-245.
109. Пелехатий І. Блаженний мученик Симеон Лукач (1893 – 1964): Життя мученика, смерть і прослава // Нова Зоря. 2001. Ч.41. С.5
110. Пилипів І., Делятинський Р., Балій Н. Отець Лев-Микола Бурнадз (1896–1947): штрихи до портрета // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2018. Ч. 31. С. 152-161. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.31.152-161>.
111. Пилипів І.В., Делятинський Р.І. Суспільна діяльність Отців Василян у Галичині в період Другої Речі Посполитої // Карпати: людина, етнос цивілізація. Івано-Франківськ, 2017-2018. Вип. 7-8. С. 221–232.
112. Піх Р. Володимир Стернюк – життя редемпториста в 1921 – 1947 роках // Володимир Стернюк: «Я робив те, що міг. І більше на ніщо не дивився» / Упорядник Р. Піх. Львів, 2018. С. 7-58.
113. Піх Р. Отець Іван Нагірний – життя як подвиг // Отець Іван Нагірний, редемпторист. Життя як подвиг / Упорядник Р. Піх; Львівська Провінція Редемптористів. Львів: КнигоВир, 2019. С. 3-122
114. Піх Р. Служіння і обов'язки Миколая Чарнецького у Львівській віце-провінції Згромадження Найсвятішого Ізбавителя // Шлях до святості – життя і діяльність блаженного Миколая Чарнецького. Матеріали наукової конференції / Упорядник Р. Піх. Львів: Скриня, 2014. С. 44-88.

115. Піх Р. Справа патріярхату УГКЦ і українська діаспора в Бельгії // Ковчег: Науковий збірник з церковної історії. Ч. 8. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2018. С. 341-368.
116. Полек В. До історії Івано-Франківської єпархії // Нова Зоря. 1992. Ч.43 (листопад). С. 3; Ч. 44 (листопад). С. 3; Ч. 45 (листопад). С. 3; Ч. 46 (грудень). С. 3.
117. Полек В. Духовна освіта на Прикарпатті // Нова Зоря. 1991. Ч. 33-34 (листопад). С.3; Полек В. Станиславівська духовна семінарія (До 85-річчя від дня заснування) // Нова Зоря. 1992. Ч.11 (березень). С. 2.
118. Попик В. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень // Український історичний журнал. 2015. № 3. С. 122-136.
119. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Том 1: Біографічні нариси (1939 – 1989). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. LXXXVI + 722 с.
120. Реабілітовані історією: у 27 томах. Івано-Франківська область: У 2 книгах / Упорядник, автор передмови Л. Вардзарук. Книга 1. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2004. 983 с.; Книга 2. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2006. 992 с.
121. Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиція і сучасний досвід. Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. 204 с.
122. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739–1783 рр.): просопографічне дослідження: Монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.
123. УГКЦ. Історія. Відродження. Ісповідники віри: до 30-річчя виходу з підпілля Української Греко-Католицької Церкви: бібліографічний покажчик / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка; уклад. О. Шаран, С. Джоголик; ред. Г. Горбань; відп. за вип. Л. Бабій. Івано-Франківськ, 2019. 76 с.
124. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. праць / НАН України; Нац. Б-ка України ім. В. І. Вернадського; Ін-т біогр. досліджень. 1996, 1999, 2005, 2008 - 2020. URL: <http://ub.nbu.gov.ua/uk/about>.
125. Флис С. Владика Григорій Хомишин і Микуличин // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 10-11. С. 275-281.
126. Флис С. Греко-Католицька «катакомбна» Церква на Надвірнянщині: персоналістичний аспект // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць. Вип. 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. 2014. С. 234-248.
127. Флис С. Отець Роман Гузан (1910 – 1992): ісповідник віри, педагог, дослідник історії Церкви // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 9: до 70-х роковин Львівського псевдо-собору. 2016. С. 234-241.
128. Через терни – до зірок: Життя, мученицька смерть і прослава Блаженного Мученика Симеона Лукача / Упорядник о. І.Пелехатий. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. 368 с.
129. Шематизм всього кліру греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий... Станиславів, 1885 – 1938.
130. Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого / Ред. І.Пелехатий. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської греко-католицької єпархії, 1995. 160 с.
131. Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 2009 рік / Упорядкував митр. прот. Іван Шевчук, Віц-Канцлер Івано-Франківської Єпархії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. 128 с.

132. Шематизм Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ на 2019 рік / Відп. за випуск о. лиц. В. Федун. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2019. 320 с.
133. Шкраб'юк П. Виноградник Господній: Історія життя о. д-ра Йосифа Кладочного / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: Місіонер, 1995. 280 с.
134. Шкраб'юк П. Монаший Чин отців василіян у національному житті України / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: ВВП "Місіонер", 2005. 439 с. + 56 вкл.

REFERENCE

1. Akademiui vidvidaly predstavnyky Ukrainskoho katolytskoho universytetu (opublikovano 11hrudnia 2020). URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/735-akademiui-vidvidaly-predstavnyky-ukrainskoho-katolytskoho-universytetu.html> (data zvernennia: 20.06.2021).
2. Aleksiievets M. Ukrainska istorychna biohrafistyka: nove bachennia // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii. 2005. №2. S. 4-6.
3. Almanakh Stanyslavivskoi Zemli: Zbirnyk materiiativ do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny / Redaktor-uporiadnyk B.Kravtsiv. Niu-Iork – Toronto – Miunkhen, 1975. 959 s.
4. Almanakh Stanyslavivskoi Zemli: Zbirnyk materiiativ do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny. Tom II / Redaktor-uporiadnyk M.Klymyshyn. Niu-Iork – Paryzh – Sidnei – Toronto, 1985. 900 s.
5. Arsenych P. Nekropoli mist Ivano-Frankivshchyny yak dzherele do vyvchennia biohrafii vidomykh liudei // Etnokulturni protsesy v ukrainskomu urbanizovanomu seredovyshchi KhKh stolittia. Zbirnyk naukovo-teoretychnykh statei / Holovnyi redaktor S.P.Pavliuk. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2004. S. 27-31.
6. Arsenych P. Rid Shukhevyshiv. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2005. 264 s.
7. Arsenych P. Rodyna Zaklinskykh. Ivano-Frnakivsk, 1995. 56 s.
8. Arsenych P. Rodyna Ozarkevyshiv. Kolomyia: Vik, 1998. 64 s.
9. Arsenych P. Sviashchenychi rid Burachynskykh. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2004. 192 s.
10. Arsenych P.I. Storinky istorii UHKTs // Naukovi visnyk Ukrainskoho universytetu v Moskvi. Moskva, 2002. Vyp.2. S.107-116.
11. Bab'iak A. Novi ukrainski muchenyky KhKh st. Rym: Vydannia UKU im. sv. Klymentiiia Papu, 2002. 200 s.
12. Bilous O. Vseukrainska naukova konferentsiia «Khrystianstvo v Ukraini: istorychni vytoky, suchchasnyi stan i vyklyky KhKhI stolittia (do yuvileiu 1030-littia zhreshchennia Ukrainy)» // Naukovi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotustoho UHKTs «Dobryi Pastyr». Bohoslovia. Filosofiia. Istorii. 2018. Vyp. 12-13. S. 442-443.
13. Blazheiovskiy D. Beresteiska re-uniia ta ukrainska istorychna dolia i nedolia. T. 2: Kyivska Vselenska Tserkva v diaspori (1751–1988): [pereklad z anhliiskoi]. Lviv: Kameniar, 1999. 1335 s.
14. Blazheiovskiy D. Istorychni shematyzm Lvivskoi arkhieparkhii (1832–1944). Tom 1: Administratsiia i parokhii: [anhl. movoiu]. Lviv – Kyiv: KM Akademiia, 2004. 1004 s.
15. Blazheiovskiy D. Istorychni shematyzm Lvivskoi arkhieparkhii (1832–1944). Tom 2: Dukhovenstvo i relihiini zghromadzhennia: [anhl. movoiu]. Lviv – Kyiv: KM Akademiia, 2004. 570 s.
16. Blazheiovskiy D. Istorychni shematyzm Peremyskoi yeparkhii z vkluchenniam Apostolskoi Administratury Lemkivshchyny (1828–1939): [anhl. movoiu]. Lviv: Kameniar, 1995. 1008 s.
17. Blazheiovskiy D. Istorychni shematyzm Stanyslavivskoi (Ivano-Frankivskoi) yeparkhii vid yii zasnuvannia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1885–1938): [anhl. movoiu]. Lviv: Misioner, 2002. 450 s.

18. Buchach i Buchachchyna: Istoryko-memuarnyi zbirnyk / NTSh; Ukr. arkhiv, t. XXVII. Redaktsiina kolehiia: M. Ostroverkha (hol. red.) ta in. Niu-Iork – London – Paryzh – Sydnei – Toronto, 1972. 943 s.
19. Vynnyk N., Hladka H. Stanyslavivska (Ivano-Frankivska) yeparkhiia Hreko-Katolytskoi Tserkvy v suchasni ukrainskii istoriohrafii // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 7: do 130-richchia z chasu stvorennia Stanyslavivskoi yeparkhii. 2015. S. 75-80.
20. Vynnyk N. Postat Andreia Sheptytskoho v otsyntsi suchasnykh ukrainskykh istorykiv // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 8: do 150-richchia vid dnia narodzhennia Mytropolyta Andreia Sheptytskoho. 2015. S. 40-46.
21. Voloshchuk M., Drohobytskyi I., Deliatynskyi R. «Lehenda istorychnoho fakultetu». Pam'iaty Yaroslava Yuriiovycha Zaborovskoho // Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitni kraieznavchy chasopys. 2021. Ch. 34. S. 153-167
22. Vuianko M. Davni ukrainski khramy Ivano-Frankivska. XVII XVIII st. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2017. 244 s. (Serii: Moie misto, № 41).
23. Vuianko M. Monastyri Ivano-Frankivska (Stanislovova): persha polovyna KhKh st.: ist.-bibliohr. vyd. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 1998. 214 s.
24. Vuianko M. Chernetstvo Prykarpattia u 40 – 80-kh rokakh KhKh st. // Ukraina Soborna: Zb. nauk. statei. Kyiv, 2005. Vyp. 2. Ch.2: Sotsiokulturni, etnokonfesiini ta demohrafichni problemy formuvannia ukrainskoi natsii. S. 372-382.
25. Havrysh I. Hreko-katolytske relihiine pidpillia Stanyslavivshchyny (seredyna 40-kh–50-ti rr. KhKh st.) // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Istorii. Ternopil, 2015. Ch. 3. S. 37–41.
26. Havrysh I. Diialnist yepyskopa Pavla Vasylyka v chasy pidpillia Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy // Pokuttia – kolyska ukrainskoho natsionalnogo derzhavotvorennia: Materialy VII naukovo-kraieznavchoi konferentsii (u ramkakh provedennia IKh oblasnogo vidkrytoho pokutskoho festyvaliu amatorskoho mystetstva «Pokutski dzherela), m. Tysmenytsia, 14 veresnia 2018 r. / za naukovoї redaktsii I. Fedoryshyna ta A. Korolka. Tysmenytsia; Ivano-Frankivsk: Lilneia-NV, 2018. S. 186-192.
27. Havrysh I. V. Dushpastyrska diialnist hreko-katolytskoho dukhovenstva Stanyslavivskoi yeparkhii u «katakombnyi» period (1946–1989 rr.) // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi pastyr»: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 7. Bohoslov'ia: do 130-richchia z chasu stvorennia Stanyslavivskoi yeparkhii. 2015. S. 147–152.
28. Havrysh I. Osoblyvosti chernechoho zhyttia na terenakh Stanyslavivskoi yeparkhii UHKTs u period pidpillia (1953–1989 rr.) // Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2017. Vyp. 122. S. 106–113.
29. Havrysh I. V. Stanyslavivska yeparkhiia Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u period pidpillia (1946–1989 rr.): Dysertatsiia na zdobuttia nauk. st. kand. ist. nauk : spetsialnist 07.00.01 – «Istoriiia Ukrainy» / Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stefanyka. Ivano-Frankivsk, 2017. 270 s.
30. Havrylevska O. Otets Vasyl Bilynskyi: istorychnyi narys // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. 2019. Vyp. 14. S. 149–158. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.15>.
31. Halian T. V. Verbylivtsi: istoryko-kraieznavchy narys. Ivano-Frankivsk: Symfoniia-forte, 2014. 240 s.
32. Halian T. V. Pamiat kriz stolittia: henealohiia verbylivskykh rodyn druhoi polovyny XVIII – pershoi polovyny XX stolittia. Ivano-Frankivsk: Symfoniia-forte, 2021. 236 s.
33. Holovyn B.P. Za sluzhinnia Bohovi, narodu – smert. Ternopil: Terno-hraf, 2008. 200 s.
34. Holovyn B. Ispovidnyky viry – nashi suchasnyky. Ternopil: Terno-hraf, 2009. 164 s.

35. Holovyn B. Muchenyky ta ispovidnyky Ukrainskoi tserkvy KhKh stolittia: Narysy. Statti. Doslidzhennia. Ternopil: Prosvita, 2000. 244 s.
36. Holovyn B. Khrystovi obruchnytsi [pro monakhyn UHKTs u roky pidpillia (1946-1989)] / Ternopil'skyi oblasnyi osередok Naukovoho tovarystva im. Shevchenka; peredmov a O. V. Kozak. 2-he vyd. dopovn. Ternopil: Terno-hraf, 2013. 214 s.
37. Horban R., Deliatynskyi R. Naukovo-doslidnyi proekt «Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva (1991–2011 rr.): etapy formuvannia administratyvno-kanonichnoi struktury, osoblyvosti relihiino-tserkovnoho zhyttia, perspektyvy rozvytku» // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr»: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 5. Bohoslov'ia. 2014. S. 239–260.
38. Horodenshchyna: istorychno-memuarnyi zbirnyk / NTSh. Ukrain'skyi arkhiv, t. XXKhIII. Zredahuvav M. H. Marunchak. Niu-Iork – Toronto Vinnipeh, 1978. 871 s.
39. Hryhoruk M., Yehreshii O. Fotodokumenty yak dzherelo do vyvchennia povsiakdennoho zhyttia pidpilnoho hreko-katolytskoho dukhovenstva // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr»: Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 6. Bohoslov'ia: do 130-richchia z dnia narodzhennia blazhennoho Mykolaia Charnetskoho. 2014. S. 172-180.
40. Hryhoruk M. Sylnyi Bozhyi Dukhom. Istoryko-biohrafichnyi narys pro zhyttia o. d-ra Avksentiia Boichuka. Zhovkva: Misioner, 2017. 256 s.
41. Dashkevych Ya. Materialy I. O. Levytskoho yak dzherelo dlia biohrafichnoho slovnyka // Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia / Red. kol.: I. L. Butych, I. P. Kryp'iakevych, F. P. Shevenko, A. M. Katrenko. AN URSSR, Instytut istorii; Arkhivne upravlinnia pry RM URSSR. Kyiv: Naukova dumka. 1966. Vyp. 2. S. 35-53.
42. Deliatynskyi R. Doli hreko-katolytskykh sviashchenykv Kolomyiskoho dekanatu Stanyslavivskoi yeparkhii: do i pislia Lvivskoho psevd-soboru 1946 r. // Kolomyia v yevropeiskii istorii ta kulturi: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 775-richchiiu pershoi litopysnoi zghadky pro Kolomyiu (07 zhovtnia 2016 roku) / Za red. Yu. V. Plekana, M. M. Arsaka, U. I. Mandrusiak. Ivano-Frankivsk: NAIR, 2017. S. 23–51.
43. Deliatynskyi R. Otets Porfyrii Stupnytskyi (1847-1926): shchtrykhy do portreta // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. 2019. Vyp. 14. S. 189 205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.18>.
44. Deliatynskyi R. I. Stanyslavivska yeparkhiia Hreko-Katolytskoi Tserkvy v suspilnomu zhytti Halychyny (1885–1946 rr.): dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 «Istoriiia Ukrainy». Ivano-Frankivsk, 2017. 380 s.
45. Deliatynskyi R. Shematyzmy Halyskoi hreko-katolytskoi mytropolii (1828–1944 rr.) yak istorychne dzherelo // Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka konferencie «Moderni vymozenosti vedy – 2013». Dil 23. Historie. Praha: Publishing House Education and Science, 2013. S. 25–28.
46. Deliatynskyi R., Yehreshii O. Yepyskop Yulian Pelesh (1843 1896) v relihiino-tserkovnomu i hromadskomu zhytti Ukrainy: narys za materialamy naukovo-populiarnoi vystavky // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. 2018. Vyp. 12-13. S. 326–390.
47. Deliatynskyi R, Yehreshii O., Solovka L. «Vid Holhofy cherez katakomby do Voskresinnia»: do 70-kh rokoyv Lvivskoho psevd-soboru 1946 r. // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 9: do 70-kh rokoyv Lvivskoho psevd-soboru. 2016. S. 32–77.
48. Deliatynskyi R., Rybchyn R. Otets Volodymyr Koropetskyi (1892–1950?): shtrykhy do portreta // Pokuttia – kolyska ukrainskoho natsionalnoho derzhavotvorennia: Materialy VII naukovo-kraieznavchoi konferentsii (u ramkakh provedennia IKh oblasnoho vidkrytoho pokutskoho festyvaliu amatorskoho mystetstva «Pokutski dzherela), m. Tysmenytsia, 14 veresnia

2018 r. / za naukovoї redaktsii I. Fedoryshyna ta A. Korolka. Tysmenytsia; Ivano-Frankivsk: Lilneia-NV, 2018. S. 198-207.

49. Deliatynskyi R., Yuilous O. Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu «Khrystyianska pedahohika v imenakh ta osvithno-vykhovnykh ideiakh» (Ivano-Frankivsk, 11 liutoho 2019 roku) // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. Ivano-Frankivsk, 2019. Vyp. 14. S. 245–247. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.23>.

50. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 195a. Knyha obliku sviashchenykyv Stanyslavivskoi yeparkhii, 04.12. 1873 – 31.03. 1944 rr., t. 4, 200 ark.

51. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 330a. Metryka kliru Stanyslavivskoi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv, t. 1, 198 ark.

52. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 330b. Metryka kliru Stanyslavivskoi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv, t. 2, 199 ark.

53. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 330v. Metryka kliru Stanyslavivskoi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv, t. 3, 201 ark.

54. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 330h. Metryka kliru Stanyslavivskoi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv, t. 6, 338 ark.

55. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. 504, op. 1, spr. 330d. Metryka kliru Stanyslavivskoi yeparkhii za 1887–1941 rr., m. Stanyslaviv, t. 5, 201 ark.

56. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.778. Osobova sprava sviashchenyka Baziuka Teodora, 28.05.1913 – 12.02.1918 rr., 18 ark.

57. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.779. Osobova sprava sviashchenyka Tomashivskoho Petra, 28.08.1913 – 17.09.1917 rr., 8 akr.

58. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.780, Osobova sprava sviashchenyka Isaiva Ivana, 20.05.1914 – 4.08.1915 rr., 11 ark.

59. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr. 1182. Zaiava Doryka Romana, studenta dukhovnoi seminarii pro pryznachennia yoho sviashchenykom, 04.08. 1934 – 07.06. 1935 rr., 15 ark.

60. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1183. Zaiava Vandzhury Oleksiia-Mykoly, studenta dukhovnoi seminarii, pro pryznachennia sviashchenykom, 17.06. 1935 – 27.06. 1939 rr., 26 ark.

61. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1184. Zaiava Nadrahy Oleksiia, studenta dukhovnoi seminarii, pro pryznachennia sviashchenykom, 01.08. 1935 – 24.06. 1939 rr., 33 ark.

62. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1185. Osobova sprava Kushnirchuka Dmytra, studenta dukhovnoi seminarii, 24.08. 1935 – 26.06. 1939 rr., 36 ark.

63. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1186. Osobova sprava Pohoretskoho Oresta, studenta dukhovnoi seminarii, 04.04. 1935 – 26.06. 1939 rr., 27 ark.

64. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1187. Osobova sprava Vozniaka Volodymyra, studenta dukhovnoi seminarii, 25.06. 1935 – 01.06. 1939 rr., 36 ark.

65. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F.504, op.1, spr.1194. Osobova sprava studenta dukhovnoi seminarii Pasichniaka Onufriia ta zvity dushpastyryv Tlumatskoho povitu za 1937 – 1938 rr., 30.11. 1938 – 26.06. 1939 rr., 38 ark.

66. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 1d, spr. 480. Osobovi kartky sviashchenykyv, T.1 «B-L», 79 ark.

67. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti. F. R-388, op. 1d, spr. 481. Osobovi kartky sviashchenykyv, T.2 «M-Ia», 87 ark.

68. Drohobyt'ska O. Hromadska diialnist hreko-katolytskoho silskoho dukhovenstva na Pokutti (kinets KhIKh – 30-ti rr. KhKh st.) // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho «Dobryi Pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. 2018. Vyp. 12-13. S. 289–302.

69. Drohobytska O. Hromadska diialnist rodyny Hanushevskykh u 20-kh – 30-kh rr. KhKh st. // *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu imeni sv. Ivana Zoltoustoho UHKTs «Dobryi pastyr»*: Zb. nauk. prats. 2015. Vyp. 7: Bohoslov'ia. S. 212–219.
70. Drohobytska O. Rol halytskoho silskoho dukhovenstva u borotbi za ukrainsku shkolu (kinets KhIKh – 30-ti rr. KhKh st.) // *Khrystyianstvo – dukhovna osnova ukrainskoho narodu (do 1030 – richchia khreshchennia Ukrainy-Rusy): Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (Ivano-Frankivsk, 8 zhovtnia 2018 r.)*. Ivano-Frankivsk, 2019. S. 17–26.
71. Drohobytska O. Uchast silskoho dukhovenstva u peredvyborchii borotbi u halytskomu seli (kinets KhIKh – 30-ti rr. KhKh st.) // *Intelihentsiia i vlada. Seriia: Istoriia*. 2019. Vyp. 40. S. 151–158.
72. Yehreshii O. I. Hreko-katolytske dukhivnytstvo v umovakh ZUNR: rol u formuvanni orhaniv vlady, tvorenni ukrainskoho viiska // *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 18: Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: do 90-richchia utvorennia. Lviv, 2009. S. 199–208.
73. Yehreshii O. Yepyskopy Hryhorii Khomyshyn i Mykolai Charnetskyi: problema vzaïmovplyvu // *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr»*: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 5. Bohoslov'ia. 2014. S. 261–266.
74. Yehreshii O.I. Povsiakdenne zhyttia simeï hreko-katolytskykh sviashchenykyv – politychnykh pereselentsiv na Dalekyi Skhid 1950-kh – pershoi polovyny 1960-kh rokiv // *Ukrainska hreko-katolytska tserkva: istoriia i suchasnist. Materialy rehionalnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 30-richchiu vykhodu UHKTs z pidpillia u 1989 rotsi na terenakh Deliatynshchyny Nadvirnianskoho Ivano-Frankivskoi oblasti / Red.-uporiad. L. Ya. Henyk*. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 2019. S. 51–69.
75. Yehreshii O.I. Represyvna polityka polskoi vlady shchodo ottsia Volodymyra Sterniuka-starshoho na pochatku 1920-kh rr.: sproba istorychnoi rekonstruktsii // *Naukovyi shchorichnyk «Istoriia rehii v Ukraini»*. Lviv: «Lohos», 2019. Vyp. 29. S. 150–158.
76. Yehreshii O. Sproba «epistoliarneho» vidtvorennia sotsialnoho portreta «maloi liudyny»: rehiiinyi aspekt // *Istoriia rehii v Ukraini: naukovyi shchorichnyk/ uporiad. O. Kyrychuk, M. Omelchuk, I. Orlevych*. Lviv, 2014. Knyha II: Istoriia. S. 126–133
77. Yehreshii O., Deliatynskyi R., Maslii O. Kontseptsiiia naukovo-doslidnoi diialnosti naukovo-doslidnoho instytutu istorii Tserkvy Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho Ivano-Frankivskoi Arkhyeparkhii ta Mytropolii UHKTs. URL: <http://ifaiz.edu.ua/naukova-robotat/instytut-istorii-tserkvy.html> (data zvernennia 23.06. 2021).
78. Yehreshii O., Deliatynskyi R., Semaniuk I. Vid Holhofy cherez katakomby do Voskresinnia: do 70-littia Lvivskoho psevd-soboru 1946 r.: naukovo-populiarna vystavka (12.04.2016). Ivano-Frankivsk: Reklama-tsent, 2016. 3 banery.
79. Yehreshii O., Deliatynskyi R., Semaniuk I. Yepyskop Yulian Pelesh v rehiiino-tserkovnomu i hromadskomu zhytti Ukrainy» (do 175-richchia vid dnia narodzhennia): naukovo-populiarna vystavka (27.02. 2018). Ivano-Frankivsk: Reklama-tsent, 2018. 2 banery.
80. Yehreshii O., Deliatynskyi R. Naukovo-praktychni konferentsii, prysviacheni yuvileiu 150-littia vid dnia narodzhennia blazhennoho yepyskopa Hryhorii Khomyshyna (m. Ivano-Frankivsk, 2017 rik) // *Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. 2017. Ch. 29-30. S. 375–378.
81. Yehreshii O., Korolko A. Pidpilnyi sviashchenyk Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy Yaroslav Siretskyi: sproby istorychnoi reheneratsii // «*Pravda vyzvolyt...»*: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii z nahody 25-littia lehalizatsii UHKTs, 6 lystopada 2014 r. / za red. o. P. Martseliuka, S. Huriknoi, V. Subotina. Zhovkva: Misioner, 2015. S. 27–31.
82. Zhuk A., Bilous O. Rehionalna studentska naukova konferentsiia, prysviachena 30-littiu lehalizatsii UHKTs «Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva u druhii polovyni KhKh stolittia v Ukraini: pidpillia, lehalizatsii, stanovlennia» (Ivano-Frankivsk, 20 lystopada 2019 roku // *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr»*.

Bohoslov'ia. Filosofii. Istorii. 2019. Vyp. 14. S. 189-205. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.26>.

83. Zaborovskyi Ya. Yu. Na stezhynakh istorii. Ivano-Frankivsk, 2003. 388 s.
84. Zaborovskyi Ya. Na storinkakh istorii –2. Ostanni misiatsi zemnoho zhyttia Stanyslavskoho vladyky Blazhennoho Hryhoriia Khomyshyna // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Bohoslov'ia: Zbirnyk naukovykh prats. 2017. Vyp. 10-11. S. 253-276.
85. Zaborovskyi Ya. Yu. Ostanni misiatsi zemnoho zhyttia Stanislavivskoho yepyskopa Blazhennoho Hryhoriia Khomyshyna. Lviv: Rastr-7, 2017. 48 s.
86. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Entsyklopediia: Do 100-richchia utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. U 3-kh tomakh T. 1: A–Zh. Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv, 2018. 688 s.
87. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Entsyklopediia : Do 100-richchia utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. T. 2: Z–O. Ivano-Frankivsk : Manuskrypt-Lviv, 2019. 832 s.
88. Ivano-Frankivsk. Entsyklopedychnyi slovnyk / Avtory-uporiadnyky: Karas Hanna, Dida Roman, Holovaty Mykhailo, Havryliv Bohdan. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2010. 496 s.
89. Istorychno-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychyntsi, Borshchiv, Zalishchyky / NTSh, Ukr. arkhiv, t.XXVI. Redaktsiina kolehiia: O.Sonevytska, B.Stefanovych, d-r R.Drazhnovskyi. Niu-Iork – Paryzh – Sidnei – Toronto: Dilovyi Komitet Zemliakiv Chortkivskoi okruhy, 1974. 927 s.
90. Kachkan V.A. Khai sviatytisia im'ia tvoie: Halytski prosvitnytski diiachy, pysmennyky, vcheni – vykhidtsi iz sviashchenytskykh rodyn. Chernivtsi: Prut, 1994. 198 s.
91. Kozinchuk V., Bilous O. Rehionalna naukova konferentsiia «Bohoslovska i hromadsko-kulturna diialnist blazhennoo sviashchennomuchenyka Symeona Lukacha» (Ivano-Frankivsk – Starunia Bohorodchanskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti, 27 chervnia 2019 roku) // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofii. Istorii. 2019. Vyp. 14. S. 248-249. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2019.14.24>
92. Kolomyia y Kolomyishchyna: Zbirnyk spomyniv i statei pro nedavnie mynule / Redaktor ta uporiadnyk prof. d-r B. Romanenchuk. [T. 1]. Filiadelfiia: Vydannia Komitetu Kolomyian, 1988. 959 s.
93. Korolko A. Kulturno-prosvitnytska i hromadsko-politychna diialnist o. Ivana Ozarkevycha (1826–1903) v konteksti natsionalnoho vidrodzhennia // Pytannia istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats kafedry istorii Ukrainy Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha. Chernivtsi : Tekhnodruk, 2013. T. 16. S. 37–44.
94. Korolko A. Vklad ottsia Yosafata Kobrynskoho u budivnytstvo Ruskoho (Ukrainskoho) Narodnoho domu v Kolomyi // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist / [hol. redkol. Mykola Lytvyn, uporiad. i nauk. red. Ihor Soliar, vidp. sekretar Maryna Cheban]; NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha. Lviv, 2015. Vyp. 27: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Yuriiia Slyvky. S. 83–99.
95. Korolko A. Vizytatsiia stanyslavivskoho yepyskopa Andreia Sheptytskoho na Pokuttia ta Halytsku Hutsulshchynu 1899–1900 rr. // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 7. do 130-richchia z chasu stvorennia Stanyslavivskoi yeparkhii. 2015. S. 68–75.
96. Korolko A. Ukrainski radykaly i hreko-katolytske dukhovenstvo na Pokutti naprykintsi KhIKh – na pochatku KhKh st.: svitohliadne protystoiannia ta poshuk dialohu i prymyrennia // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 8: do 150-richchia vid dnia narodzhennia Mytropolyta Andreia Sheptytskoho. 2015. S. 126–134.

97. Korolko A., Deliatynskyi R. Otets Yosyf Prots (1878 – 1968 rr.): biohrafichnyi narys // Sniatyn: kraieznavchyi i literaturno-mystetskyi zhurnal. 2018. Vyp. 17 (31). S. 43–58.
98. Korolko A., Yehreshii O. Intronizatsiia Stanyslavivskoho yepyskopa Hryhoriia Khomyshyna 1904 r. (za materialamy ukrainskoi hazetnoi periodyky pochatku KhKh st.) // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia. Naukovyi zhurnal. 2018. Vyp. 12–13. S. 391–400.
99. Korolko A., Yehreshii O. Intronizatsiia yepyskopa Yuliana Pelesha na storinkakh ukrainskoho chasopysu «Dilo» // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho UHKTs «Dobryi Pastyr». Bohoslov'ia. Filosofiia. Istoriiia: naukovyi zhurnal. 2018. Vyp. 12–13. S. 368–377.
100. Kupchuk L. Zhyttienosni stovpy Tserkvy. Zhovkva: Misioner, 2010. 204 s.
101. Kupchuk L.S. Tretii udar: Doli halytskykh ottziv-dekaniv. Lviv: Kameniar, 2001. 145 s.
102. Lebedovych I. Polevi dukhovnyky Ukrainkoi Halytskoi Armii: U 45-richchia uchasty u Vyzvolnykh zmahanniakh (Materialy do istorii). Vinnep, 1963. 328 s.
103. Martyrolohiia Ukrainskykh Tserkov: u 4-kh tomakh. – T.2: Ukrainka Katolytska Tserkva: Dokumenty, materiialy, khrystyianskyi samvydav Ukrainy / Uporiadkuvaly i zredahuvaly O. Zinkevych i o. T. R. Lonchyna. Toronto – Baltymor: Ukrainske vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka, 1985. 839 s.
104. Maslii O. Blazhennyi Symeon Lukach – dukhivnyk Zghromadzhennia sester Myronosyts // Khrystyianstvo – dukhovna osnova ukrainskoho narodu (do 1030-richchia khreshchennia Ukrainy-Rusy). Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (Ivano-Frankivsk, 8 zhovtnia 2018 r.). Ivano-Frankivsk. 2019. S. 94-103.
105. Maslii A. O. Vnesok Zghromadzhennia sester Myronosyts u protses lehalizatsii UHKTs // «Pravda vyzvolyt...»: Materialy Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii z nahody 25-littia lehalizatsii UHKTs, 6 lystopada 2014 r. / za red. o. P. Martseliuka, S. Huriknoi, V. Subotina. Zhovkva: Misioner, 2015. S. 42–49.
106. Maslii s. Andreia Olha. Zghromadzhennia Sester Myronosyts: istorychnyi narys. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2010. 104 s.
107. Maslii O. (s. Andreia). Spivpratsia mytropolyta Yosyfa Slipoho z chernechymy spilnotamy UHKTs (1945–1963 rr.) // Kovchek: naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii. Ch. 8. Lviv, 2018. S. 278-285.
108. Pavlyshyn O. Sotsialno-politychnyi portret ukrainskoho provodu Halychyny ta Bukovyny v revoliutsii 1918-1919 rokiv // Ukraina moderna / Za red.: V.Verstiuka, Ya.Hrytsaka, L.Zashkilniaka, V.Kravchenka, M.Krykuna. Lviv: Instytut istorychnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2000. Ch.4-5. S. 187-245.
109. Pelekhatyi I. Blazhennyi muchenyk Symeon Lukach (1893 – 1964): Zhyttia muchenyka, smert i proslava // Nova Zoria. 2001. Ch. 41. S. 5
110. Pylypiv I., Deliatynskyi R., Balii N. Otets Lev-Mykola Burnadz (1896–1947): shtrykhy do portreta // Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys. 2018. Ch. 31. S. 152–161. DOI: <https://doi.org/10.15330/gal.31.152-161>.
111. Pylypiv I.V., Deliatynskyi R.I. Suspilna diialnist Ottziv Vasyliian u Halychyni v period Druhoi Rechi Pospolytoi // Karpaty: liudyna, etnos tsyvilizatsiia. Ivano-Frankivsk, 2017 2018. Vyp. 7 8. S. 221–232.
112. Pikh R. Volodymyr Sterniuk – zhyttia redemptorysta v 1921 – 1947 rokakh // Volodymyr Sterniuk: «Ia robyv te, shcho mih. I bilshche na nishcho ne dyvyvsia» / Uporiadnyk R. Pikh. Lviv, 2018. S. 7-58.
113. Pikh R. Otets Ivan Nahirnyi – zhyttia yak podvyh // Otets Ivan Nahirnyi, redemptoryst. Zhyttia yak podvyh / Uporiadnyk R. Pikh; Lvivska Provintsiiia Redemptorystiv. Lviv: KnyhoVyr, 2019. S. 3-122
114. Pikh R. Sluzhinnia i obov'iazky Mykolaia Charnetskoho u Lvivskii vitse-provintsii Zghromadzhennia Naisviatishoho Izbavytelia // Shliakh do sviatosti – zhyttia i diialnist

blazhennoho Mykolaia Charnetskoho. Materialy naukovoï konferentsii / Uporiadnyk R. Pikh. Lviv: Skrynïa, 2014. S. 44-88.

115. Pikh R. Sprava patriarkhatu UHKTs i ukrainska diaspora v Belhii // Kovchek: Naukovyi zbirnyk z tserkovnoï istorii. Ch. 8. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 2018. S. 341-368.

116. Poliek V. Do istorii Ivano-Frankivskoi yeparkhii // Nova Zoria. 1992. Ch. 43 (lystopad). S. 3; Ch. 44 (lystopad). S. 3; Ch. 45 (lystopad). S. 3; Ch. 46 (hruden). S. 3.

117. Poliek V. Dukhovna osvita na Prykarpatti // Nova Zoria. 1991. Ch.33-34 (lystopad). S. 3; Poliek V. Stanyslavivska dukhovna seminariia (Do 85-richchia vid dnia zasnuvannia) // Nova Zoria. 1992. Ch. 11 (berezen). S. 2.

118. Popyk V. Biography – biohrafika – biohrafistyka – biobibliohrafiia: poniatiini arsenal istoriko-biohrafichnykh doslidzhen // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2015. № 3. S. 122-136.

119. Prakh B. Dukhovenstvo Peremyskoi yeparkhii ta Apostolskoi administratsii Lemkivshchyny: u 2-kh tomakh. Tom 1: Biohrafichni narysy (1939 – 1989). Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 2015. LXXXVI + 722 s.

120. Reabilitovani istoriieiu: u 27 tomakh. Ivano-Frankivska oblast: U 2 knyhakh / Uporiadnyk, avtor peredmovy L. Vardzaruk. Knyha 1. Ivano-Frankivsk: Misto-NV, 2004. 983 s.; Knyha 2. Ivano-Frankivsk: Misto-NV, 2006. 992 s.

121. Skokova L. Biohrafichni doslidzhennia v sotsiologii: tradytsiia i suchasnyi dosvid. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2004. 204 s.

122. Stetsyk Yu. Chernetstvo Sviatopokrovskoi provintsii ChSVV (1739–1783 rr.): prosopohrafichne doslidzhennia: Monohrafiia. Drohobych : Redaktsiino-vidavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2018. 472 s.

123. UHKTs. Istoriiia. Vidrozhennia. Ispovidnyky viry: do 30-richchia vykhodu z pidpillia Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy: bibliohrafichni pokazhchyk / Ivano-Frankivska OUNB im. I. Franka; uklad. O. Sharan, S. Dzhoholyk; red. H. Horban; vidp. za vyp. L. Babii. Ivano-Frankivsk, 2019. 76 s.

124. Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica: zb. nauk. prats / NAN Ukrainy; Nats. B-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho; In-t biohr. doslidzhen. 1996, 1999, 2005, 2008 - 2020. URL: <http://ub.nbuv.gov.ua/uk/about>.

125. Flys S. Vladyka Hryhorii Khomyshyn i Mykulychyn // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Bohoslov'ia: Zbirnyk naukovykh prats. 2017. Vyp. 10-11. S. 275-281.

126. Flys S. Hreko-Katolytska «katakombna» Tserkva na Nadvirnianshchyni: personalistychnyi aspekt // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr»: Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 6. Bohoslov'ia: do 130-richchia z dnia narodzhennia blazhennoho Mykolaia Charnetskoho. 2014. S. 234-248.

127. Flys S. Otets Roman Huzan (1910 – 1992): ispidnyk viry, pedahoh, doslidnyk istorii Tserkvy // Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho bohoslovskoho universytetu UHKTs «Dobryi Pastyr». Zbirnyk naukovykh prats. Bohoslov'ia. Vyp. 9: do 70-kh rokovyn Lvivskoho psevdosoboru. 2016. S. 234-241.

128. Cherez terny – do zirok: Zhyttia, muchenytska smert i proslava Blazhennoho Muchenyka Symeona Lukacha / Uporiadnyk o. I.Pelekhatyi. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2010. 368 s.

129. Shematyzm vsoho kliru hreko-katolytskoi Yeparkhii Stanyslavivskoi na rik Bozhyi... Stanyslaviv, 1885–1938.

130. Shematyzm Ivano-Frankivskoi yeparkhii Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy stanom na 10 lystopada 1995 roku Bozhoho / Red. I.Pelekhatyi. Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vidavnychi viddil Ivano-Frankivskoi hreko-katolytskoi yeparkhii, 1995. 160 s.

131. Shematyzm Ivano-Frankivskoi yeparkhii UHKTs. 2009 rik / Uporiadkuvav mytr. prot. Ivan Shevchuk, Vits-Kantsler Ivano-Frankivskoi Yeparkhii. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2009. 128 s.

132. Shematyzm Ivano-Frankivskoi Arkhiieparchii UHKTs na 2019 rik / Vidp. za vypusk o. lits. V. Fedun. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2019. 320 s.
133. Shkrab'iuk P. Vynohradnyk Hospodnii: Istoriia zhyttia o. d-ra Yosyfa Kladochnoho / In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Lviv: Misioner, 1995. 280 s.
134. Shkrab'iuk P. Monashyi Chyn otsiv vasyliian u natsionalnomu zhytti Ukrainy / In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Lviv: VVP "Misioner", 2005. 439 s. + 56 vkl.

Стаття надійшла до редакції: 24.05.2022

Хроніка наукового життя

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО –
СПІВОРГАНІЗАТОР НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
«ВІЙНА І МИР: УРОКИ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДЛЯ
СЬОГОДНІШНІХ МИРОТВОРЦІВ»**

Олег БІЛОУС

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: bilous10@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-6866-0043](https://orcid.org/0000-0002-6866-0043)*

8 грудня 2021 року відбувся науковий семінар «Війна і мир: уроки Андрея Шептицького для сьогоднішніх миротворців», який пройшов у форматі онлайн на комунікаційній платформі ZOOM.

Це другий із серії відкритих семінарів «Андрей Шептицький: служіння та сучасність», які організовують спільно Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я Українського католицького університету, Інститут екуменічних студій Українського католицького університету, Благодійна організація «Фундація Андрей».

Доповідачем під час семінару був Павло Смицнюк – директор Інституту екуменічних студій УКУ, старший викладач кафедри богослов'я УКУ.

Респондентом виступив Віктор Жуковський – завідувач кафедри богослов'я УКУ.

Участь в семінарі взяли єпископ-помічник Львівської архієпархії УГКЦ владика Володимир Груца, працівники і студенти Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, представники Українського католицького університету, інші зацікавлені особи. Всього до онлайн-семінару приєдналося 58 учасників.

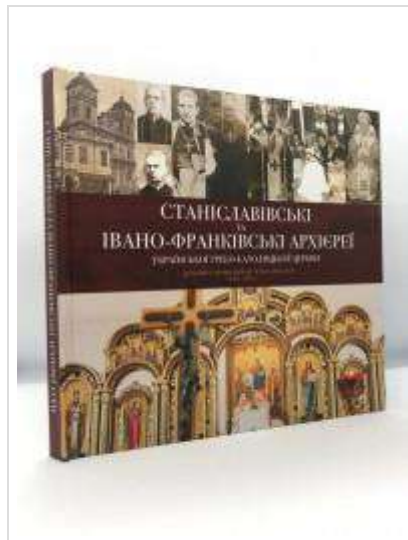
**ДО 10-РІЧЧЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ УГКЦ
ВИЙШЛА ДРУКОМ КНИГА «СТАНІСЛАВІВСЬКІ ТА ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКІ АРХІЄРЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ: ДУХОВНІ ПРОВІДНИКИ ПРИКАРПАТТЯ (1885-2021)»**

Іванна СТРИХАР

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
наукова бібліотека*

*вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: ivanka2608@ukr.net*

До 10-ої річниці Івано-Франківської митрополії УГКЦ за сприяння курії Івано-Франківської архієпархії вийшла друком книга «Станіславівські та Івано-Франківські архієреї Української греко-католицької церкви: духовні провідники Прикарпаття (1885-2021)». Передмову до книги написано Архієпископом і Митрополитом Івано-Франківським Владикою Володимиром Війтишиним.

Книга презентує біографічні дані про єпископів Івано-Франківської архієпархії від початку заснування до сьогодення, а також містить відомості про структурні відділи архієпархії. Видання ілюстроване цінними репринтними та сучасними світлинами, копіями архівних і музейних документів.

УЧАСТЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО В РОБОТІ ЖУРІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Василь ТУЧАПЕЦЬ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: vty@o2.pl

ORCID ID [0000-0002-9748-603X](https://orcid.org/0000-0002-9748-603X)

16 січня 2022 року Івано-Франківська академія Івана Золотоустого взяла участь в роботі журі I етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України 2021-2022 н. р.

Конкурс для юних науковців був організований Івано-Франківським обласним відділенням МАН України. Викладачі Івано-Франківської академії Івана Золотоустого неодноразово вже брали участь у заходах цієї наукової установи.

УЧАСТЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО В РЕГІОНАЛЬНІЙ ЗУСТРІЧІ РАД МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Андрій ЖУК

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
факультет гуманітарних наук
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: zhuk.andrii.vasylovich@gmail.com
ORCID ID [0000-0001-6799-8977](https://orcid.org/0000-0001-6799-8977)*

8 лютого 2022 року на базі Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу відбулась Регіональна зустріч молодих вчених Івано-Франківської області.

Зустріч проводилась за такими напрямками роботи:

1. Ініціатива РМУ при МОН щодо створення та засад функціонування Офісу підтримки вченого.

2. Проблеми пов'язані з підтримкою науково-технічної діяльності в країні, комерціалізацією та впровадженням/масштабуванням розробок.

3. Можливості і виклики у діяльності рад молодих вчених та молодих вчених зокрема.

4. Обговорення доцільності утворення Ради молодих учених при обласній державній адміністрації.

Академію Івана Золотоустого на цій зустрічі представляв голова студентського самоврядування, лауреат премії НАН України Андрій Жук який окреслив наукову діяльність Академії та підтримав ідею створення Ради молодих вчених при Івано-Франківській обласній державній адміністрації.

Перед учасниками з вітальним словом виступили ректор університету проф. Євстахій Крижанівський, заступник директора департаменту освіти і науки Івано-Франківської ОДА Ігор Гаврилук, голова Ради молодих вчених МОН України Олеся Вашук.

На зустрічі були присутні представники Рад молодих вчених регіону, представник департаменту освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації Оксана Дяків.

Під час обговорення також було розглянуто питання взаємодії представників Рад молодих вчених регіону з органами влади.

Загалом проведення заходу посприяло активізації діяльності молодих учених області.

Автори журналу

- 1. Білоус Олег Михайлович** – кандидат політичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ІФА.
- 2. Василишин Ігор Васильович** – кандидат наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.
- 3. Галян Тарас Васильович** – магістр історії, головний спеціаліст відділу використання інформації Державного архіву Івано-Франківської області.
- 4. Гоголь Василь Володимирович** – кандидат наук з богослов'я, доцент, завідувач кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.
- 5. Голомідова Марія Михайлівна (с. Християна МЧСВВ)** – кандидат наук з богослов'я, настоятелька Мирянського Чину Св. Василія Великого при монастирі Отців Василіян, м. Івано-Франківськ.
- 6. Горбань Річард Анатолійович** – доктор філософських наук, габілітований доктор богословських наук, професор, професор кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, протоієрей УГКЦ.
- 7. Делятинський Руслан Іванович** – кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, науковий співробітник науково-дослідного Інституту історії Церкви ІФА.
- 8. Жук Андрій Васильович** – бакалавр богослов'я, голова студентського самоврядування Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, студент 2-го курсу магістратури за спеціальністю «Богослов'я» факультету гуманітарних наук ІФА.
- 9. Єгрешій Олег Ігорович** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та методики викладання історії факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор науково-дослідного Інституту історії Церкви Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.
- 10. Каськів Олег Володимирович** – доктор наук з богослов'я, професор кафедри богослов'я, ректор Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, директор Інституту постійної священичої формації ІФА, митрофорний протоієрей УГКЦ.
- 11. Лукашевський Володимир Олександрович** – магістр богослов'я, пресекретар Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ, ієрей УГКЦ.
- 12. Максим'юк Юрій Васильович** – кандидат наук з богослов'я, парох храму св. Архистратига Михаїла в с. Рунгури, декан Печеніжинського деканату і член Літургійної комісії Коломийської єпархії УГКЦ.
- 13. Маслій Ольга Данківна (с. Андрея)** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

14. Мужик Ростислав Петрович – студент 3-го курсу бакалаврату за спеціальністю «Богослов'я» факультету гуманітарних наук Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

15. Нагорняк Нестор Іванович – студент 4-го курсу бакалаврату за спеціальністю «Богослов'я» факультету гуманітарних наук Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

16. П'яста Руслан Михайлович – кандидат наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, протоієрей УГКЦ.

17. Рохман Богдан Михайлович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства факультету психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

18. Сабадуха Володимир Олексійович – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

19. Савчук Олег Ігорович – кандидат філософських наук, завідувач кафедри богослов'я та суспільствознавчих дисциплін імені академіка УАН І. М. Луцького ПВНЗ «Університет Короля Данила», доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

20. Стрихар Іванна Ярославівна – директор наукової бібліотеки (Івано-Франківська академія Івана Золотоустого).

21. Тучапець Василь Дмитрович – доктор наук з богослов'я, старший викладач кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

22. Чорненко Андрій Володимирович – кандидат наук з богослов'я, доцент, доцент кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого, протоієрей УГКЦ.

23. Яроцький Петро Лаврентійович – доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України.

24. Ярошенко Ірина Володимирівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент кафедри богослов'я Івано-Франківської академії Івана Золотоустого.

До відома авторів

Вимоги до матеріалів та їх оформлення

1. **Обсяг доповіді / статті** – 8-12 сторінок тексту (до 25 тис. знаків (як виняток, не більше 35 тис. знаків).
2. **Технічні вимоги:** текст статті подається у форматі Microsoft Word. Увесь матеріал статті повинен міститись в одному файлі. Файл повинен бути підписаний українською мовою відповідно до прізвища та ініціалів учасника конференції та містити в другій частині вид матеріалу (наприклад: Петренко_А.Б._стаття; Петренко_А.Б._дані про автора).
3. Текст статті повинен бути набраним через 1,5 інтервали, шрифт «Times New Roman», кегль 14. Поля: верхнє та нижнє – 2,0 см, ліве – 2,0 см, праве – 1,0 см., формат А-4.
4. Текст статті може містити графіки, діаграми, таблиці, ілюстрації.
5. **Стаття має бути оформлена за схемою:**
 - **УДК** (у лівому верхньому куті аркуша, звичайним шрифтом);
 - **DOI** (у лівому верхньому куті аркуша, звичайним шрифтом);
 - **назва статті** (заголовними буквами, жирним шрифтом по центру);
 - **автор (співавтори)** – ім'я, прізвище (жирним шрифтом по центру), назва установи – основного місця роботи, підрозділу (факультету, кафедри тощо), робоча адреса, електронна пошта, ORCID ID, (курсивом по центру);

Наприклад:

1) один автор:

УДК 271.4–282.7-74(477)

DOI

БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ КИЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ - ДЖЕРЕЛО ПАРТИКУЛЯРНОГО ПРАВА

Олег КАСЬКІВ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: kaskiv.o@ifaiz.edu.ua

ORCID ID [0000-0003-1304-9463](https://orcid.org/0000-0003-1304-9463)

2) два співавтори:

УДК 94 (477.83/.86): 27:2-559"1843/1896"Юліан Пелеш

DOI

ЄПИСКОП ЮЛІАН ПЕЛЕСШ (1843 – 1896 рр.) В РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНОМУ І ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ: НАРИС ЗА МАТЕРІАЛАМИ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ ВИСТАВКИ

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: r.deliatynskyi@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-6020-7666](https://orcid.org/0000-0002-6020-7666)*

Олег ЄГРЕШІЙ

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
факультет історії, політології та міжнародних відносин
кафедра історії України та методики викладання історії
вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна
e-mail: ludyna@ukr.net
ORCID ID [0000-0002-0639-910X](https://orcid.org/0000-0002-0639-910X)*

– **анотація** (курсивом по ширині тексту) українською (900–1000 знаків) та англійською мовами (2000 знаків); анотація повинна бути структурованою, містити мету дослідження та застосовані методи, основні одержані висновки;

– **ключові слова** українською та англійською мовами;

– **виклад основного матеріалу** із дотримання вимог ВАК України, що передбачає наступні складові елементи:

- 1) актуальність і постановка проблеми в загальному вигляді;
- 2) аналіз основних досліджень та виокремлення невирішених частин проблеми;
- 3) формування мети (завдань) дослідження (доповіді / статті);
- 4) виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 5) висновки з проведеного дослідження;
- 6) перспективи подальших досліджень окресленої проблеми;

– обов'язковий **список використаних джерел** наприкінці статті; нумерований список ЗА АЛФАВІТОМ. Джерела та література повинні бути оформлені з усіма бібліографічними відомостями ЗГІДНО ДСТУ 8302:2015 (автор, назва, місце видання, рік видання, кількість сторінок видання (за останніми вимогами МОН України)).

– після списку використаних джерел надається цей же список джерел латинським алфавітом (**References** – транслітерація). При впорядкуванні *references* дотримуватися постанови Кабінету Міністрів України (постанова від 27 січня 2010 р. № 55) про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>;

6. **Покликання на джерела і літературу** у тексті статті – підтекстові посторінкові (у текстовому редакторі Microsoft Word проводиться через команду «Зсилки» → «Зноски» → «Внизу сторінки»).

Наприклад:

Ця стаття виконується в рамках проєкту біографічного словника духовенства Станиславівської єпархії ГКЦ (1885–1946 рр.), ініційованого Інститутом історії Церкви Івано-Франківського богословського університету УГКЦ¹.

7. До статті додаються (окремим файлом) **відомості про автора** (за схемою: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса проживання, електронна пошта, контактний мобільний телефон).

8. **Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією** кандидата, доктора наук за фахом публікації **або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу)** про рекомендацію статті до друку.

¹ Єгрешій О., Делятинський Р., Маслій А. Концепція науково-дослідної діяльності Інституту історії Церкви Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії та Митрополії УГКЦ (опублік.: 28 січня 2015) // Івано-Франківський Богословський Університет імені Св. Івана Золотоустого УГКЦ: [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ifbu.org.ua/naukova-diialnist/institut-istorii-tserkvy.html> [31.01.2015].

Наукове видання

**ДОБРИЙ ПАСТИР: НАУКОВИЙ ВІСНИК
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО
Богослов'я. Філософія. Історія
Випуск 17/2022**

Головний редактор: *прот. Річард Горбань*
Відповідальний секретар: *Ольга (с. Андрея) Маслій*
Комп'ютерна верстка: *Руслан Делятинський*
Офіційний інтернет-ресурс: *прот. Роман Боярський*
Комп'ютерний набір: *Автори статей*
Оригінал-макет: *ієр. Степан Витвицький*

Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія / Гол. ред. Р. А. Горбань. Випуск 17. Івано-Франківськ : ІФА, 2022. 258 с.

Good Parson: scientific bulletin of Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom. Theology. Philosophy. History / Editor-in-Chief R. A. Gorban. Issue 17. Ivano-Frankivsk : IFA, 2022. 258 p.

Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24850-14790 ПР від 18.03.2021 р.

Здано до верстки: 27.05.2022 р. Підписано до друку: 31.05.2022 р.
Папір офсетний. Друк лазерний. Формат 60x84/8.
Умов. друк. арк. 60,87. Обл.-вид. арк. 61,87. Гарнітура Times New Roman.
Зам. № 178. Наклад 300 примірників.

Видавець: Івано-Франківська академія Івана Золотоустого УГКЦ
Україна, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Софрона Мудрого 22

Друк: Видавництво «Нова Зоря»
Україна, 76018, м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича 5
Тел.: (0342) 52-73-48; факс: (0342) 55-24-45
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 402 від 04.04.2001 р.